

C.Q. Nuriyev, A.Ə. Əliyev,
M.C. Atakişiyev

GÖMRÜK İŞİNİN TƏŞKİLİ VƏ İDARƏ EDİLMƏSİ

*Dərsliyə Azərbaycan Respublikası
Təhsil Nazirinin 21 aprel 2003-cü il tarixli
305 sayılı əmri ilə qrif verilmişdir.*

C.Q. Nuriyev, A.Ə. Əliyev, M.C. Atakişiyev. Gömrük işinin təşkili və idarə edilməsi (24 iyun 2011-ci ildə qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə uyğun olaraq yenidən işlənmiş və tamamlanmış variantda). Azərbaycan dilində.
Bakı, "Apostrof" Çap Evi, 2012, 332 səh.

Ali məktəblər üçün dərslik

Redaktorlar:

Gömrük xidməti general-mayoru, i.e.n. **Ş.S. Bağırov**
Gömrük xidmət baş leytenantı, i.e.n. **V.İ. Əliyev**

Rəyçilər:

i.e.d., prof. M.X. Meybullayev,
Əməkdar elm xadimi, i.e.d., prof. **A.Ş. Şəkərəliyev**

Təqdim olunan "Gömrük işinin təşkili və idarəedilməsi" dərsliyi ali məktəb tələbələri üçün nəzərdə tutulmuşdur. Lakin bu dərslikdən iş adamları, gömrük orqanlarında çalışan məmurlar və elmi işçilər də istifadə edə bilərlər.

Ön söz

Ötən əsrin sonlarında ölkəmiz ikinci dəfə müstəqillik əldə etdikdən sonra müstəqil gömrük siyasəti formalaşmağa başladı və lazım olan gömrük qanunvericiliyi aktları qəbul olundu. Eyni zamanda, gömrük işinin daha səmərəli təşkil edilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən lazım olan təlimat və əsasnamələr işlənib hazırlandı. Bütün sənədlərin əsasını Azərbaycan Respublikasının suverenliyinin və iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi təşkil edir. Həmin sənədlərdə ölkəmizin strateji inkişaf istiqamətinə uyğun olaraq yürüdülcək vahid gömrük siyasəti də öz əksini tapmışdır.

Ölkəmizin iqtisadi həyatında gömrük işinin öz yeri vardır. Bildiyiniz kimi respublikamızın milli iqtisadiyyatı xarici iqtisadi əlaqələrin inkişafından çox asılıdır. Nəzərə alanda ki, Azərbaycan inkişaf etməkdə olan digər ölkələr kimi, iqtisadi inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsi və dünya təsərrüfat əlaqələri sisteminə inteqrasiya məsələsini eyni zamanda həll etməlidir, onda gömrük işinin təşkilinin nə qədər mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyini görmək mümkündür. Gömrük işinin əhəmiyyətini xalqımızın **Ümummilli Lideri, müasir Azərbaycan dövlətinin banisi və memarı Heydər Əliyevin** dahiyənə fikirləri ilə çatdırırıq: **"...Həqiqi gömrük işini təşkil etmək üçün iki əsas şərt lazımdır. Birincisi, gömrük işçisi gərək bilikli olsun, öz peşəsini yaxşı mənimsəmiş adam olsun, mənəviyyatca təmiz olsun, müstəqil Azərbaycanın iqtisadiyyatının möhkəmləndirilmə-**

sinə sadıq olsun. İkinci tərəfdən, gərək onun təcrübəsi ola, biliyi ilə yanaşı, maddi texniki bazası, müasir texnikası, ləvazimatları olsun. Bunları yaratmaq lazımdır. Bu da sizin vəzifənizdir..." (*Azərbaycan" qəzeti, 31 yanvar 1997-ci il*).

Azərbaycan xalqının böyük oğlu Heydər Əliyevin bu tapşırığını özlərinin gələcək fəaliyyət proqramı kimi qəbul edən Dövlət Gömrük Komitəsinin rəhbərliyi gömrük orqanlarının maddi-texniki bazasını genişləndirmək, müasirləşdirmək və gömrük sistemini inkişaf etdirməklə bərabər, yüksək səviyyəli gömrük işçilərinin hazırlanması üçün də çox işlər görmüşdür.

Dərsliyin yenidən işlənməsinin əsas səbəbi - 24 iyun 2011-ci ildə Milli Məclis tərəfindən yeni "Gömrük Məcəlləsi"nin qəbul edilməsidir. Məcəllənin layihəsi hazırlanarkən Avropa Birliyinin Təkmilləşdirilmiş Gömrük Məcəlləsinin qabaqcıl normalarından, eləcə də AB-yə üzv olan dövlətlərin - Estoniya, Latviya, Litva və İsveç Krallığının gömrük işi sahəsində əldə etdikləri təcrübədən geniş istifadə edilmişdir.

Yeni Gömrük Məcəlləsi 21 bölmə, 58 fəsil və 334 maddədən ibarətdir. Məcəllədə beynəlxalq təcrübəyə uyğun olaraq gömrük təmsilçiliyi, səlahiyyətli iqtisadi operator, gömrük orqanlarının malların təsnifatı, mənşə ölkəsi və qiymətləndirmə metodologiyası ilə bağlı məcburi qərarları, məlumat mübadiləsi, məlumatların mühafizəsi, gömrük orqanlarının elektron məlumat sistemi, malların gömrük ərazisinə gətirilməsi və bu ərazidən aparılması və bununla bağlı qısa idxal və ixrac bəyannaməsinin, gömrük bəyannaməsinin və digər sadələşdirilmiş bəyannamələrin tərtib olunması, yoxlanılması, bəyannaməyə düzəlişlər edilməsi və onun ləğv edilməsi, gömrük statusu, gömrük prosedurları, o cümlədən, xüsusi gömrük prosedurları, malların yenidən yüklənməsi və kabotaj daşınması, yardım yükləri, gömrük orqanları tərəfindən təsdiq edilən malların təhlükəsiz ixrac sxemi, gömrük tarifi və malların tarif təsnifatı, malların preferensial və qeyri-preferensial mənşəyi, malların idxalı və ixracı üzrə gömrük borcu və borcun ləğv edilməsi qaydaları, gömrük borcu və təminatlar, mallara gömrük təminatının vurulması, gömrük qiymətləndirilməsi, beynəlxalq poçt göndərişləri, boru kəməri nəqliyyatı və elektrikötürücü xətlər vasitəsi ilə malların gömrük sərhədindən keçirilməsinin xüsusiyyətləri, risklərin təhlili, idarə edilməsi və qiymətləndirilməsi,

gömrük auditi, gömrük orqanları tərəfindən həyata keçirilən ixrac nəzarəti, gömrük işində informasiya sistemləri və informasiya texnologiyaları, gömrük prosedurlarının elektron modeli, mallar və nəqliyyat vasitələri barədə məlumatların qabaqcadan elektron formada gömrük orqanlarına təqdim edilməsi, şəxslərin və nəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisinə daxil olması və bu ərazidən yola salınması, gömrük orqanları tərəfindən "bir pəncərə" prinsipinin həyata keçirilməsi ilə bağlı və digər yeni normalar nəzərdə tutulmuşdur.

Bir sıra mövcud normalar (*gömrük brokəri, gömrük ödənişləri və onların qaytarılması, gömrük sərəhdindən keçirilən malların nəzarətli göndərişi, ilkin qərarlar, mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərəhdindən keçirilməsi, gömrük rejimləri, gömrük rəsmiləşdirilməsi, gömrük nəzarəti, gömrük orqanlarının təhqiqat, istintaq və əməliyyat-axtarış fəaliyyəti, gömrük orqanlarının qərarlarından, hərəkət və hərəkətsizliyindən şikayətvermə, gömrük orqanlarının beynəlxalq əməkdaşlığı və s. normalar*) isə beynəlxalq təcrübədə qəbul edilmiş normalara, standartlara, eləcə də mövcud qanunvericiliyə uyğunlaşdırılmışdır.

Yeni Gömrük Məcəlləsi gömrük sisteminin maddi-texniki bazasının daha da möhkəmləndirilməsinə, gömrük infrastrukturunun modernləşdirilməsinə, dövlət büdcəsi gəlirlərinin artmasına, idxal-ixrac əməliyyatlarında müasir tarif və qeyri-tarif tənzimlənməsi tədbirlərinin daha geniş tətbiq olunmasına, Azərbaycan Respublikasının ÜTT-yə üzv olma prosesinin sürətlənməsinə, gömrük sistemində avtomatlaşdırılmış idarəetmənin və informasiya texnologiyalarının tam tətbiq edilməsinə, gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsinin səmərəliliyinin artırılmasına, gömrük tarif siyasətinin təkmilləşdirilməsinə və inkişaf etdirilməsinə, ölkənin iqtisadi, milli təhlükəsizliyinin möhkəmləndirilməsində və sosial-iqtisadi inkişafında gömrük sisteminin rolunun artırılmasına, gömrük işi sahəsində hüquq-pozmalara qarşı mübarizənin gücləndirilməsinə, gömrük tənzimlənmə vasitələrinin beynəlxalq miqyasda qəbul edilən tənzimlənmə vasitələrinə uyğunlaşmasına, ticarət-iqtisadi münasibətlərdə idxal və ixrac əməliyyatlarının rəsmiləşdirilməsinin sadələşdirilməsinə əlverişli şərait yaradacaqdır.

Kitabın hazırlanması prosesində bizə koməklik göstərənlərin hamısına öz dərin minnətdarlığımızı bildiririk.

Mövzu 1.

HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ GÖMRÜK SİYASƏTİ

Azərbaycan Respublikası 18 oktyabr 1991-ci ildə müstəqillik əldə etdikdən sonra, 30 yanvar 1992-ci ildə dövlətçiliyin mühüm atributlarından biri olan Dövlət Gömrük Komitəsi yaradıldı.

Ölkəmizin seçdiyi dövlət quruluşu və inkişaf istiqamətləri iqtisadiyyatımızı xarici müdaxilənin zərərli təsirlərindən qorumağa, milli istehsalı müdafiə etməyə qadir olan və bütövlükdə ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyin təmin edəcəyi orqanın yaradılmasını, ilk növbədə təsis edilməli olan dövlət idarəetmə sisteminin aparıcı elementlərindən birinin təşkilini labüdləşdirdi.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin dövlət inhisarında saxlanıldığı keçmiş SSRİ-nin tərkibində olmuş Azərbaycan üçün bu sahədəki strateji və taktiki tədbirlər tamamilə yeni olmaqla, demək olar ki, sıfır səviyyəsindən başlanılmalı idi. Bu tədbirlər kompleks xarakterli olmalı və onların həyata keçirilmə mərhələləri müəyyənləşdirilməli idi. Lakin, o zaman Azərbaycanda yaranmış ictimai-siyasi vəziyyət nəticəsində köklü tədbirlər planının işlənib hazırlanmasına, mütərəqqi və səmərəli gömrük siyasətinin aparılmasına nail olunmadı. Ölkə daxilində və dövlət sərhədlərində iş qabiliyyətli gömrük orqanları şəbəkəsinin yaradılması və onların texniki təminatı, gömrük xidməti kadrlarının hazırlanması, gömrük qanunvericiliyinin hazırlanması, qəbul edilməsi və tətbiqi, gömrük işçilərinin sosial məsələlərinin həlli kimi mühüm tədbirlər ön plana çəkilmədi.

ÜMUMMİLLİ LİDER HEYDƏR ƏLİYEVİN dövlət başçısı kimi gömrük siyasəti sahəsindəki fəaliyyətini iki mərhələyə bölmək olar:

- 1. 1969-1987-ci illəri əhatə edən sovet dönəmi;**
- 2. 1993-2003-cü illəri əhatə edən müstəqillik illəri.**

Azərbaycanın dövlətçilik tarixində xüsusi rolu və yeri olan H.Əliyev 14 iyul 1969-cu ildə Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsinin 1 katibi seçildikdən sonra qısa müddət ərzində ciddi addımlar atıldı. Məhz Heydər Əliyevin hakimiyyətə gəlişindən

sonra gömrük işi sahəsində uzun müddət ərzində hökm sürən qeyri-millilərin bu sahədəki hokmranlığına çox ustalıqla son qoyuldu. Belə ki, onun təkidi ilə ilk dəfə olaraq gömrük orqanlarına rəhbər vəzifəsinə azərbaycanlılar təyin olunmağa başlandı. Qısa müddət ərzində Azərbaycanda fəaliyyət göstərən hər üç gömrükxananın (*Bakı, Astara və Culfa*) rəisi azərbaycanlı olmaqla bərabər, milli kadrlar SSRİ-nin müxtəlif ali təhsil ocaqlarına oxumağa göndərildi. Tezliklə qeyri-azərbaycanlıları milli kadrlar əvəz etməyə başladı.

Gömrük işi sahəsinə diqqətini artıran H.Əliyev Azərbaycanın gömrük tarixini araşdırdı və ölkəmizdə ilk gömrükxananın açılmasının 175 illiyinin qeyd olunması barədə Azərbaycan Kommunist Partiyası Mərkəzi Komitəsi Bürosunun 31 mart 1981-ci il tarixli qərarını imzaladı.

Bu Qərarla diqqətdən kənarla heç nə qalmamışdır. Tarixi faktın vaxtında aşkarlanması və qeyd olunması Heydər Əliyevin müstəsna xidmətidir.

1993-cü ilin iyun ayında Azərbaycanda yaranmış gərginliyi aradan qaldırmaq, ölkəni parçalanmaqdan qurtarmaq, vətəndaş müharibəsinin qarşısını almaq, ölkənin müstəqilliyini və suverenliyini itirmək təhlükəsini aradan qaldırmaq, ümumiyyətlə, Azərbaycanın bir dövlət kimi məhv olmasının qarşısını almaq üçün xalqımız öz böyük oğlunu **Heydər Əlirza oğlu Əliyevi** ikinci dəfə hakimiyyətə təkidlə dəvət etdi.

Ölkədəki problemləri zərgər dəqiqliyi ilə bir-bir həll edən möhtərəm H.Əliyev cənabları, 1995-ci ildən başlayaraq gömrük orqanlarının işinin yenidən qurmağa başladı. Əvvəlcə Dövlət Gömrük Komitəsinin rəhbərliyini dəyişdirdi. Bu seçim çox uğurlu oldu. Dövlət Gömrük Komitəsinə Heydər Əliyevin 17 yanvar 1995-ci il tarixli 295 sayılı Fərmanı ilə təyin olunan **Kəmaləddin Fəttah oğlu Heydərov** Ümummilli Liderin rəhbərliyi altında müstəqil Azərbaycan dövlətinin gömrük sistemini yenidən qurdu və onu dünya standartları səviyyəsinə gətirib çıxartdı. Onun bu xidmətləri Xalqımızın Lideri Heydər Əliyev cənabları tərəfindən dəfələrlə yüksək qiymətləndirilmişdir. Azərbaycanın gömrük tarixində ilk dəfə olaraq gömrük xidməti sahəsində ən ali general rütbəsinə məhz K.F.Heydərov layiq görülmüşdür.

Ona Zati-aliləri H.Əliyev cənablarının 17 yanvar 2002-ci il tarixli 640 sayılı Fərmanları ilə gömrük xidməti general-polkovniki rütbəsi verilmişdir. O, Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində bu yaşda general-polkovnik rütbəsini almış yeganə şəxsdir. Onun rəhbərliyi altında gömrük sistemi və infrastrukturu yenidən quruldu. Bütövlükdə gömrük işinin məzmununa yenidən baxıldı. İnkişaf etmiş ölkələrin gömrük təcrübəsinin öyrənilməsi, beynəlxalq tələblərə cavab verən gömrük qanunvericiliyinin yaradılması və tətbiqi, Azərbaycan Respublikası gömrük xidmətinin digər ölkələrin gömrük xidmətləri ilə sənədlərin və gömrük əməliyyatlarının unifikasiyası əsasında yaxınlaşması kimi mühüm prinsiplər bu yeniləşmənin əsasını təşkil etdi.

Təşkilati tədbirlərlə bir vaxtda dövlətin gömrük siyasətinin də formalaşdırılmasına başlandı. Ölkənin gömrük qanunvericiliyi təkmilləşdirildi. **Azərbaycan Res-**

publikasının Gömrük Məcəlləsi və "Gömrük Tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu qəbul edildi.

Məcəllədə, gömrük orqanlarının qarşısında qoyulan vəzifələrdən çıxış edilərək, gömrük işinin əsas prinsipləri müəyyənləşdirildi. Məhz gömrük orqanları bu Məcəllənin müddəalarına görə, hüquq-mühafizə orqanı statusu aldı.

Gömrük tarifi və valyuta tənzimlənməsi haqqında qəbul edilən qanunlar, gömrük orqanlarına valyuta nəzarətini həyata keçirmək hüququnu verdi, habelə gömrük rüsumlarının dəqiq hesablanması və vaxtında yığılaraq dövlət büdcəsinə köçürülməsi tələbini qoydu.

Gömrük qanunvericiliyinin inkişafında Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin **27 oktyabr 1998-ci il tarixli 6 sayılı Fərmanı** ilə təsdiq edilmiş **"Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi haqqında" Əsasnamə** mühüm yer tutur. Əsasnaməyə görə Dövlət Gömrük Komitəsi Azərbaycan Respublikasında gömrük işi sahəsində dövlət siyasətini həyata keçirən Mərkəzi İcra Hakimiyyəti orqanıdır.

Heydər Əliyevin təklifi ilə gömrük siyasətinin strateji məsələlərinin müəyyən edilməsi mərhələsində Dövlət Gömrük Komitəsinə önəmli yer verildi. Belə ki, vahid gömrük sisteminin yaradılması; xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük-tarif tənzimlənməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi; milli bazarın xarici rəqabətin zərərli təsirindən qorunması; keyfiyyətsiz malların idxalının qarşısının alınması; ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi; qaçaqmalçılıq və gömrük qaydalarının pozulması hallarının qarşısının alınması və aradan qaldırılması; Azərbaycan xalqının bədii və arxeoloji sərəvətlərinin, intellektual mülkiyyətinin, nadir flora və fauna nümunələrinin qeyri-qanuni dövriyyəsinin qarşısının alınması; valyuta əməliyyatlarına mükəmməl nəzarət sisteminin yaradılması; müasir mərhələdə gömrük siyasətinin hazırlanması və s. məsələlərdə Dövlət Gömrük Komitəsinə verilmiş səlahiyyətlər Heydər Əliyevin nə qədər uzaqgörən, bacarıqlı və əvəzolunmaz dövlət xadimi olmasını bir daha sübut edir.

Gömrük orqanlarının yaradılmasının beş illik yubileyinə həsr olunmuş təntənəli yığıncaqda Azərbaycan Respublikasının Ümummilli lideri Heydər Əlirza oğlu Əliyev gömrük sisteminin inkişafı və təkmilləşdirilməsi problemlərinə toxunaraq, Dövlət Gömrük Komitəsinin qarşısında duran birinci dərəcəli məsələləri belə xarakterizə etmişdir: **"Azərbaycan müstəqil bir dövlət kimi daim yaşayacaq. Azərbaycanın müstəqilliyini qoruyub saxlamaq və inkişaf etdirmək bütün istiqamətlərdə aparılan tədbirlər nəticəsində ola bilər. Bu istiqamətlərdən biri də yüksək səviyyəli gömrük xidmətinin yaranmasıdır. Onun üçün bir daha qeyd edirəm, siz dünya təcrübəsindən istifadə etməlisiniz. Bizim Azərbaycanda nə gömrük məktəbi, nə gömrük universiteti, nə də gömrük akademiyası olubdur.."**

Gömrük işçilərinin əksəriyyəti, cürbəcür ixtisaslar alıbdır. Amma sırf gömrük ixtisası üzrə təhsil alan adamlar çox azdır. Siz bu təhsili də işləyə-işləyə almalısınız. Yəni işləyə-işləyə gömrük elminin və gömrük biliklərinin mənimsənilməsi sahəsində

özünüzü təhsilləndirirsiniz, təkmilləşdirirsiniz. Şübhəsiz ki, Gömrük Komitəsinin gərək xüsusi iş planı olsun. Gömrük Komitəsinin öz işçilərini təkmilləşdirmək, onlara xüsusi gömrük təhsili vermək, onların təcrübəsini artırmaq üçün gərək birillik, ikiillik, üçillik planı olsun və onun əsasında siz təhsil işi aparmalısınız. Bu, sizin sahəyə başqa sahələrə nisbətən ən çox lazımdır. Ona görə də Siz bunu etməlisiniz.

Həqiqi gömrük işini təşkil etmək üçün iki əsas şərt lazımdır. Birincisi, gömrük işçisi gərək bilikli olsun, öz peşəsini yaxşı mənimsəmiş adam olsun, mənaviyyatca təmiz olsun, öz işinə sadıq olsun, Vətəninə, ölkəsinə sadıq olsun, müstəqil Azərbaycanın iqtisadiyyatının möhkəmləndirilməsinə sadıq olsun. İkinci tərəfdən, gərək onun təcrübəsi ilə, biliyi ilə yanaşı, maddi-texniki bazası, müasir texnikası, ləvazimatları olsun. Bunları yaratmaq lazımdır. Bu da Sizin vəzifənizdir..." (*"Azərbaycan" qəzeti, 31 yanvar 1997-ci il*).

Dövlət Gömrük Komitəsinin rəhbərliyi Azərbaycan Respublikası Prezidenti Heydər Əliyevin bu çıxışını özünün fəaliyyət Proqramı kimi qəbul edərək, bu dahi insanın fikirlərini ardıcıl olaraq həyata keçirməyə başladı.

Prezidentin tapşırığına uyğun olaraq gömrükxanaların maddi-texniki bazası müasirləşdirməklə bərabər, milli dildə ilk tədris vəsaitləri hazırlanmağa başlandı.

Gömrük işinin təşkil edilməsi və gömrük siyasətinin formalaşdırılması ilə bağlı Ümummilli liderimiz H.Ə.Əliyevin imzası ilə aşağıdakı sənədlər qəbul edilmişdir:

QANUNLAR

1. "Gömrük tarifi haqqında" qanunun təsdiq edilməsi barədə (No 1064 / 20.06.1995)
2. "BYD Kitabçası tətbiq edilməklə beynəlxalq yük daşımaları haqqında" gömrük Konvensiyasının təsdiq edilməsi barədə (No 33-IQ / 12.03.1996)
3. Yoxlama və metroloji attestasiya məqsədilə daşınan normativ sənədlərin, etalonların, ölçmə vasitələrinin və standart nümunələrin gömrük rüsumlarından, vergilərdən və xüsusi icazələr verilməsindən azad edilməsi haqqında Sazişin təsdiq edilməsi barədə (No 171-IQ / 08.10.1996)
4. Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin təsdiq edilməsi haqqında (No 304-IQ / 10.06.1997)
5. Azərbaycan Respublikası Hökumət və Qazaxıstan Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq haqqında Sazişin təsdiq edilməsi barədə (No 338-IQ / 26.06.1997)
6. "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa dəyişiklik edilməsi barədə (No 583-IQD / 11.12.1998)
7. "Gömrük orqanlarında xidmət haqqında" Əsasnamənin təsdiq edilməsi barədə (No 768-IQ / 07.12.1999)

8. "Azad ticarət zonasının yaradılması haqqında Sazişin iştirakçısı olan dövlətlər arasında dövriyyədə olan əmtəələrin gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarəti qaydası haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə (No 793-IQ / 01.02.2000)
9. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə Bolqarıstan Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində qarşılıqlı əməkdaşlıq haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə (No 803-IQ / 08.02.2000)
10. "Sərhədlərdə yüklərin nəzarətdən keçirilməsi şərtlərinin razılaşdırılması haqqında" Beynəlxalq Konvensiyaya qoşulmaq barədə (No 810-IQ / 11.02.2000)
11. "Yol nəqliyyat vasitələrinin ticarət və kommertiya məqsədi ilə müvəqqəti idxalının Gömrük Konvensiyası"na qoşulmaq barədə (No 813-IQ / 11.02.2000)
12. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Qazaxıstan Respublikası Dövlət Gəlirləri Nazirliyi arasında qaçaqmalçılıq və gömrük qaydalarının pozulması, həmçinin silahların, döyüş sursatlarının, partlayıcı maddələrin, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə sahəsində əməkdaşlıq haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə (No 118-IIQ / 03.04.2001)
13. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Qazaxıstan Respublikası Dövlət Gəlirləri Nazirliyi arasında sərhədlərdən qanunsuz keçirilən mədəni sərvətlərin tutulub saxlanması və qaytarılması məsələləri üzrə əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə (No 119-IIQ / 03.04.2001)
14. "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Qazaxıstan Respublikası Dövlət Gəlirləri Nazirliyi arasında əməkdaşlıq və gömrük sənədlərinin və gömrük təminatlarının qarşılıqlı tanınması haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə (No 120-IIQ / 03.04.2001)
15. Azərbaycan Respublikası Gömrük orqanlarının tanınma nişanı haqqında (No 134-IIQ / 01.06.2001)
16. Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının bayrağı haqqında (No 135-IIQ / 01.06.2001)
17. Tütün və tütün məmuoatı haqqında (No 138-IIQ / 08.06.2001)
18. "Müstəqil Dövlətlər Birliyinin iştirakçısı olan dövlətlərə gətirilən mallara texniki, tibbi, əczaçılıq, sanitari, baytar və vitosanitar normaların, qaydaların və tələblərin tətbiq edilməsi haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə (No 257-IIQ / 12.02.2002)
19. "Tərkibində əqli mülkiyyət obyektləri olan malların gömrük sərhədindən keçirilməsi üzərində gömrük nəzarəti Qaydaları haqqında" Qərarın təsdiq edilməsi barədə (No 259-IIQ / 12.02.2002)
20. "Gömrük hüquqpozmalarının qarşısının alınması, təhqiq edilməsi və aradan qaldırılmasına dair qarşılıqlı inzibati yardım haqqında" Beynəlxalq Konvensiyaya və onun I-X Əlavələrinə qoşulmaq barədə (No 267-IIQ / 19.02.2002)
21. Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Niderland Krallığı Hökuməti arasında "Gömrük qanunvericiliyinin düzgün tətbiq edilməsi və gömrük hüquqpozma-

larının qarşısının alınması, təhqiş edilməsi və onlara qarşı mübarizə aparılması üçün qarşılıqlı inzibati yardım haqqında" Sazişin təsdiş edilməsi barədə (No 295-IIQ / 09.04.2002)

22. Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə İran İslam Respublikası Hökuməti arasında "Gömrük məsələlərində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında" Sazişin təsdiş edilməsi barədə (No 353-IIQ / 02.07.2002)
23. "QİƏT regionunda malların yol daşımalarının asanlaşdırılması haqqında Anlaşma Memorandumu" nun təsdiş edilməsi barədə (No 441-IIQ / 13.05.2003)

FƏRMANLAR

1. Azərbaycan Respublikası Gömrük Komitəsinin işi haqqında (No 257 / 09.01.1995)
2. Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin tətbiş edilməsi barədə (No 616 / 25.07.1997)
3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin strukturunun və Əsasnaməsinin təsdiş edilməsi haqqında (No 7 / 27.10.1998)
4. "Gömrük orşanlarında xidmət haqqında" Əsasnamənin təsdiş edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiş edilməsi barədə (No 243 / 30.12.1999)
5. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin strukturunun təsdiş edilməsi və Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Əsasnaməsinə əlavələr edilməsi haqqında (No 510 / 19.06.2001)
6. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi haqqında Əsasnaməyə əlavələr edilməsi barədə (No 703 / 27.05.2002)

SƏRƏNCAMLAR

1. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi kollegiyasının tərkibinin təsdiş edilməsi haqqında (No 170 / 01.05.1995)
2. Qaçaqmalçılıq və gömrük qaydalarının pozulması ilə mübarizədə əməkdaşlıq haqqında Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Gürcüstan Respublikası Hökuməti arasında Saziş barədə (No 339 / 15.06.1996)
3. Azərbaycan Respublikası gömrük əməkdaşlarının peşə bayramı gününün təsis edilməsi haqqında (No 464 / 10.01.1997)
4. "BYD Kitabçası tətbiş edilməklə Beynəlxalq Yük Daşımaları haqqında" Gömrük Konvensiyasının Azərbaycan Respublikası ərazisində tətbiş edilməsi haqqında (No 527 / 31.03.1997)
5. "Azərbaycan Respublikası Hökumətinin və Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı Hökumətinin gömrük xidmətləri arasında inzibati yardım haqqında Memorandum"u Azərbaycan Respublikası Hökuməti adından imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (No 577 / 17.06.1997)

6. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı Hökuməti arasında gömrük orqanlarının qarşılıqlı inzibati yardım haqqında razılaşma Memorandumu" barədə (No 702 / 02.12.1997)
7. "Azərbaycan Respublikası vətəndaşları tərəfindən Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən və ya onların ünvanına göndərilən gömrük rüsumu tutulmalı olan malların siyahısının təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1992-ci il 15 sentyabr tarixli 133 nömrəli Sərəncamının qüvvədən düşməsi haqqında (No 779 / 14.04.1998)
8. Birləşmiş Millətlər Təşkilatı İnkişaf Proqramı ilə Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi arasında "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin potensialının gücləndirilməsi və məlumatların ötürülməsi şəbəkəsinin yaradılması Proqramı"nın Azərbaycan Hökuməti adından imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (No 45 / 24.12.1998)
9. Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Estoniya Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq haqqında Sazişin Azərbaycan Respublikası Hökuməti adından imzalanması səlahiyyətinin verilməsi barədə (No 339 / 02.03.2000)
10. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Qazaxıstan Respublikasının Dövlət Gəlirləri Nazirliyi arasında əməkdaşlıq və gömrük sənədlərinin və gömrük təminatının qarşılıqlı tanınması haqqında Sazişin imzalanması səlahiyyətinin verilməsi barədə (No 387 / 07.04.2000)
11. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Qazaxıstan Respublikasının Dövlət Gəlirləri Nazirliyi arasında qaçaqmalçılıq və gömrük qaydalarının pozulması, habelə silahların, döyüş sursatlarının, partlayıcı maddələrin, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz daşınmasına qarşı mübarizə sahəsində əməkdaşlıq haqqında Sazişin imzalanması səlahiyyətinin verilməsi barədə (No 388 / 07.04.2000)
12. AR Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Qazaxıstan Respublikasının Dövlət Gəlirləri Nazirliyi arasında sərhəddən qanunsuz keçirilən qiymətli İmədəni sərvətlərin tutulub saxlanması və qaytarılması məsələləri üzrə əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Sazişin imzalanması səlahiyyətinin verilməsi barədə (No 389 / 07.04.2000)
13. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Qazaxıstan Respublikasının Dövlət Gəlirləri Nazirliyi arasında qarşılıqlı yardım göstərilməsi haqqında Memorandumun imzalanması səlahiyyətinin verilməsi barədə (No 390 / 07.04.2000)
14. "AR Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Özbəkistan Dövlət Gömrük Komitəsi arasında xarici ticarətin gömrük statistikasına sahəsində metodologiya və informasiya üzrə qarşılıqlı fəaliyyət haqqında Protokol"u imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (No 548 / 21.10.2000)

15. "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Özbəkistan Dövlət Gömrük Komitəsi arasında qaçaqmalçılığa və gömrük qaydalarının pozulmasına qarşı mübarizə sahəsində əməkdaşlıq haqqında Saziş"i imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (No 549 / 21.10.2000)
16. "AR Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Özbəkistan Dövlət Gömrük Komitəsi arasında gömrük sənədlərinin və gömrük təminatlarının qarşılıqlı tanınması haqqında Saziş"i imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (No 550 / 21.10.2000)
17. Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Niderland Krallığı Hökuməti arasında gömrük qanunvericiliyinin düzgün tətbiq edilməsi və gömrük hüquqpozmalığının qarşısının alınması, təhqiq edilməsi və onlara qarşı mübarizə aparılması üçün qarşılıqlı inzibati yardım haqqında Sazişi imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi haqqında (No 884 / 29.01.2002)
18. AR DGK və Ümumdünya Gömrük Təşkilatı arasında Azərbaycan Respublikasının Bakı şəhərində Ümumdünya Gömrük Təşkilatı Regional Tədris Mərkəzinin təsis edilməsi haqqında Anlaşma Memorandumunu imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi haqqında (No 885 / 29.01.2002)
19. AR Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Rusiya Federasiyasının Gömrük Komitəsi arasında xarici ticarətin gömrük statistikasına sahəsində metodoloji və informasiya üzrə qarşılıqlı fəaliyyət haqqında və mədəni sərfətlərin qeyri-qanuni aparılması və gətirilməsi ilə mübarizə sahəsində əməkdaşlıq protokollarını imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (No 897 / 10.04.2002)
20. Azərbaycan Respublikası Hökuməti ilə İran İslam Respublikası Hökuməti arasında gömrük məsələlərində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Sazişi imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi haqqında (No 925 / 17.05.2002)
21. Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Avstriya Respublikası Hökuməti arasında gömrük məsələləri üzrə qarşılıqlı yardım və əməkdaşlıq haqqında Sazişi imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi haqqında (No 1092 / 15.11.2002)
22. 1998-ci il mayın 21-də Moskva şəhərində imzalanmış "Moldova Respublikası, Ukrayna, Belarus Respublikası və Rusiya Federasiyasının gömrük xidmətləri arasında meyvə-tərəvəz məhsullarının gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı güzəştlərin təqdim edilməsi haqqında Saziş"in, 1999-cu il mayın 14-də Kiyev şəhərində imzalanmış həmin Sazişin 3-cü maddəsinin icrası haqqında protokolun və 2001-ci il iyunun 7-də Moskva şəhərində imzalanmış həmin sazişin fəaliyyət müddətinin uzadılması haqqında protokolun təsdiq edilməsi barədə (No 1210 / 29.04.2003)
23. Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Rusiya Federasiyası Hökuməti arasında qaçaqmalçılıq, gömrük qaydalarının pozulması və beynəlxalq terrorizmlə mübarizə sahəsində əməkdaşlıq haqqında Sazişi imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (No 1295 / 04.07.2003)

Ölkə prezidenti olarkən, bütün türk dünyasının lideri səviyyəsindəək yüksəlmiş, İslam aləminin liderlərindən biri olan H.Əliyevin təklifi və təşəbbüsü ilə həyata keçirilmiş, Azərbaycan Respublikasının iqtisadi və siyasi həyatında mühüm əhəmiyyət kəsb edən aşağıdakı xidmətləri qeyd etmək lazımdır:

1. İndi H.Əliyevin adını daşıyan Binə hava limanının tikilməsi. Burada gömrük işi dünya standartları səviyyəsində qurulmuşdur;
2. Naxçıvanda beynəlxalq standartlara cavab verən hava limanının tikilməsi və orada müasir tələblərə cavab verən gömrük işinin təşkili;
3. Bakı, Naxçıvan, Biləsuvar, Astara, Xaçmaz, Tovuz, Lənkəran, Qusar, Qazax və Balakəndə müasir standartlara cavab verən gömrük orqanlarının binalarının və keçidlərinin tikilməsi və ya rekonstruksiyası;
4. İran İslam Respublikası və Türkiyə Cümhuriyyəti ilə sərhədyanı vizasız gedişgəliş üçün sazişin imzalanması;
5. Qəzet kağızlarının əlavə dəyər vergisi və gömrük rüsumlarından azad edilməsi;
6. Ölkəyə gətirilən qəzet və jurnalların əlavə dəyər vergisindən azad olunması;
7. İran İslam Respublikası ilə Azərbaycan Respublikası arasında Astara-Astara dəmir yolunun çəkilməsinə razılığın alınması;
8. Gömrük sisteminin təmərküzləşməsi, vahid uniforma və digər atributların hazırlanıb, qəbul edilməsi;
9. Dövlət Gömrük Komitəsinin dünya arenasında özünəməxsus yer tutması və Ümumdünya Gömrük Təşkilatında aparıcı gömrük orqanlarından birinə çevrilməsi;
10. Azərbaycan sərhədlərinin möhkəmlən-dirilməsi ilə bağlı gördüyü tədbirlərin nəticəsində qaçaqmalçılığın və narkotik vasitələrin ölkə ərazisindən keçirilməsinin tamamilə qarşısının alınması;
11. Gömrük terminallarının yaradılması;
12. Mütərəqqi gömrük siyasətinin formalaşdırılması;
13. MDB məkanında ən yaxşı, müasir texniki təchizatı olan gömrük sisteminin yaradılması;
14. Dövlətin mühüm atributlarından biri olan gömrük sistemə sərbəst fəaliyyətin qazandırılması və onun mühüm ideologiyaya çevrilməsi;
15. Azərbaycan Respublikasının müstəqilliyinin və suverenliyinin qorunması sahəsində Dövlət Gömrük Komitəsinin mühüm nailiyyətlər qazanması.

Azərbaycan Respublikasının ümummilli lideri, Azərbaycanda dövlətçiliyin və müstəqilliyin siyasi memarı Heydər Əliyevin gömrük işinin təşkil edilməsi sahəsindəki xidmətləri böyükdür. Belə ki, məhz bu dahi şəxsin rəhbərliyi altında ölkəmizin milli gömrük siyasəti formalaşmış, onun qanunvericilik bazası yaradılmış, müasir avadanlıqlar və texniki vasitələrlə təchiz olunmuş, dünya standartlarına cavab verən gömrük sistemi yaradılmışdır.

Mövzu 2.

İLHAM ƏLİYEV AZƏRBAYCANIN XXI ƏSR GÖMRÜK SİYASƏTİNİN MEMARIDIR

Memarı və qurucusu xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev olan müstəqil Azərbaycan dövləti geniş miqyaslı inkişaf yolu ilə uğurla addımlayır. Bu dövr ərzində dünya təsərrüfatına inteqrasiya istiqamətində həyata keçirilən məqsədyönlü tədbirlər, sosial-iqtisadi islahatlar Azərbaycanın beynəlxalq aləmdə nüfuzunu qaldırmış və dünya birliyində layiqli mövqe tutmasını təmin etmişdir.

Ədalət naminə qeyd etmək lazımdır ki, yalnız hərtərəfli dünyagörüşünə malik, ictimai-siyasi hadisələrdən, mürəkkəb və çətin proseslərdən baş çıxaran şəxsiyyət xalqını öz arxasınca apara bilir və onu idarə etməyi bacarır. Möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin fəaliyyəti buna parlaq misaldır. Ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin siyasi kursu bu gün Prezident İlham Əliyev tərəfindən uğurla davam etdirilir, ölkədə geniş miqyaslı iqtisadi və sosial tədbirlər həyata keçirilir.

Azərbaycanın iqtisadi inkişafı, onun suverenliyinin təmin edilməsi ölkədə aparılan gömrük siyasəti ilə də bilavasitə bağlıdır. Bütün bunlar nəzərə alınmaqla Azərbaycanda uğurlu gömrük siyasətinin təmali qoyulmuş, gömrük işinin təkmilləşdirilməsi, gömrük orqanlarının maddi-texniki və normativ-hüquqi bazasının möhkəmləndirilməsi, ümumdünya gömrük sisteminə inteqrasiyası istiqamətində uğurlu addımlar atılmışdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev demişdir: "**Müstəqillik bizim üçün ən böyük sərvət, ən böyük dəyərdir. Ancaq müstəqilliyi qoruyub saxlamaq, onu möhkəmləndirmək, əbədi, dönməz etmək daha çətin işdir. Azərbaycanın müstəqilliyi o deməkdir ki, biz müstəqil siyasət aparırıq. Biz Azərbaycan xalqının milli maraqlarını müdafiə edirik. Bu maraqları hər şeydən üstün tuturuq və istər xarici siyasət, istərsə də daxili siyasət, iqtisadi, sosial siyasət olsun, biz bütün sahələrdə siyasətimizi özümüz müəyyən edirik. Bunu etmək üçün, müstəqil ölkə kimi yaşamaq və müstəqilliyin bəhrəsini görmək üçün mütləq iqtisadi güc lazımdır. Biz bu iqtisadi gücü yaradırıq**".

Müstəqil Azərbaycan dövlətinin memarı Heydər Əliyev tərəfindən əsası qoyulmuş gömrük siyasətini onun layiqli davamçısı, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Azərbaycanı işıqlı gələcəyə və nurlu sabahlara inamla aparan, bütün Qafqazın lideri, İlham Əliyev cənabları çox uğurla həyata keçirir.

İ.Əliyev cənablarının gömrük işinin inkişaf etdirilməsi sahəsində xüsusi xidmətləri vardır. Belə ki, onun imzaladığı 5 mart 2004-cü il tarixli 598 sayılı sərəncamı ilə təsdiq edilən "Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin tətbiq edilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanununun" X bəndinə görə, Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə edilən dəyişikliklər və əlavələr nəticəsində gömrük orqanlarına gömrük işi sahəsində cinayətlər haqqında işlər üzrə istintaq aparmaq səlahiyyəti verilmişdir. Bu o deməkdir ki, gömrük orqanları gömrük işi sahəsində baş vermiş cinayətlərin istintaqını özü aparacaqdır. Gömrük orqanları, bu səlahiyyəti qazanmaqla gömrük siyasətini bütünlüklə həyata keçirən yeganə dövlət orqanına çevrilir. Bu isə gömrük işi sahəsində baş verən cinayətlərin qarşısının alınmasında və aradan qaldırılmasında "**hüquqi inqilab**" deməkdir.

18 may 2004-cü ildə Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsinin təşəbbüsü ilə Dünya Gömrük Təşkilatının Brüssel şəhərindəki iqamətgahının qabağında "Dədə Qorqud" abidəsinin açılışı oldu. Abidənin açılışında Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, ümummilli liderimiz H.Əliyevin ləyaqətli davamçısı İlham Əliyev, DGT-nin baş katibi Mişel Dane və Oljas Süleymanov çıxış etdilər. "Dədə Qorqud" abidəsinin Avropanın "siyasi paytaxtı" olan Brüssel şəhərində qoyulması həm ümummilli liderimiz H.Əliyevin müvafiq fərmanının icrası, həm də Azərbaycan Respublikası prezidenti İ.Əliyevin Azərbaycanın milli sərvətinə olan xüsusi hörmətinin bariz nümunəsi kimi başa düşülməlidir.

Mərasimdən sonra DGT-nin iqamətgahında Dünya Gömrük Təşkilatı ilə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi arasında niyyət protokolu imzalandı. Azərbaycan prezidenti İlham Əliyev imzalanma mərasimində iştirak edirdi.

Azərbaycan Respublikasının gömrük işinə dair qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi, gömrük işi ilə bağlı beynəlxalq standartların öyrənilməsi və onların tətbiqi işinin davam etdirilməsi, həmçinin "Gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və uzlaşdırılması haqqında" Kioto Konvensiyasının müddəalarının milli gömrük qanunvericiliyində əks olunması məqsədilə Dövlət Gömrük Komitəsində Avropa İttifaqı və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramı tərəfindən "Azərbaycan Respublikasının gömrük xidmətinin təkmilləşdirilməsi" layihəsi çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının yeni Gömrük Məcəlləsinin layihəsinin hazırlanması ilə bağlı işlər davam etdirilir.

Dövlət Gömrük Komitəsinə Atom Enerjisi üzrə Beynəlxalq Agentliyin Texniki Əməkdaşlıq Proqramı çərçivəsində stasionar radiasiya nəzarəti avadanlıqları verilmiş və həmin avadanlıqların quraşdırılaraq istismara buraxılmışdır. Atom Enerjisi

üzrə Beynəlxalq Agentlik tərəfindən Dövlət Gömrük Komitəsi üçün nəzərdə tutulan layihələr çərçivəsində müvafiq avadanlıqların əldə edilməsi, o cümlədən bütün sərhad keçid məntəqələrinin, həmçinin beynəlxalq uçuşlara açıq hava limanlarının radioaktiv materialları müəyyən edən avadanlıqlarla təchiz oluması ilə bağlı mühüm işlər həyata keçirilir.

Heç kəsə sirr deyil ki, bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünü yaşayan ölkələrdə olduğu kimi, Azərbaycanda da sahibkarlığın inkişafı prosesi çətin və ağır yol keçmişdir. Buna baxmayaraq, ölkə rəhbərliyi tərəfindən sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi, ona normal şərait yaradılması daim diqqət mərkəzində olmuşdur. Gömrük orqanları da bu prosedən kənarda qalmamış, gömrükçü-sahibkar münasibətlərinin qurulması, çətinliklərin öyrənilməsi və problemlərin aradan qaldırılması üçün sahibkarlarla geniş tərkibdə görüşlər keçirilmiş, iş adamları ilə açıq dialoqa daha çox üstünlük verilmişdir.

Gömrük orqanlarının mühüm funksiyalarından biri də fiskal funksiyanın - gömrük vergi və rüsumları üzrə proqnozun yerinə yetirilməsidir. Son illərdə Azərbaycanda mövcud olan siyasi sabitlik, həyata keçirilən iqtisadi islahatlar öz bəhrəsini verir. Makroiqtisadi göstəricilər yüksələn xətlə artır. Nəticədə dövlət büdcəsinin ölkə üzrə artım tempi dünya üzrə orta göstəricini qabaqlamışdır.

Hal-hazırda bu sahədə DGK yeddi istiqamət üzrə işlər aparır: mal və nəqliyyat vasitələrinin dövriyyəsinə əhatə edən məlumatların yığılmasını təmin edən sistemin yaradılması; gömrük orqanları arasındakı informasiya mübadiləsinin təmin edilməsi; gömrük rəsmiləşdirilməsi və nəzarətinin avtomatlaşdırılması; qaçaqmalçılıq və gömrük qaydaları ilə mübarizənin informasiya təminatının təşkili; gömrük inspektorlarının avtomatlaşdırılmış iş yerlərinin yaradılması; mərkəzi aparata gündəlik daxil olan məlumatların yoxlanılması və müvafiq məlumat bazalarının yaradılması; xarici-iqtisadi əlaqələrin təhlilinin avtomatlaşdırılmış recimdə aparılması. Görülən işlər əsasən Birləşmiş Millətlər Təşkilatı İnkişaf

Məlumdur ki, 2006-cı il fevralın 2-3-də Bakıda Ümumdünya Gömrük Təşkilatı və Macarıstan Gömrük Xidmətinin birgə təşkilatçılığı ilə Avropa regionu gömrük xidməti rəhbərlərinin konfransı keçirilmişdir. Konfransda 40-a yaxın ölkənin gömrük xidmətlərinin, həmçinin Ümumdünya Gömrük Təşkilatı, Avropa Komissiyası, İnterpol, Beynəlxalq Yol Daşımaları İttifaqı və SECİ kimi beynəlxalq təşkilatların nümayəndələri iştirak etmişlər. İclas zamanı gömrük işi ilə bağlı bir sıra məsələlər müzakirə edilmiş, sonda isə "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Macarıstan Respublikası Maliyyə Mühafizə Xidməti arasında əməkdaşlıq haqqında Protokol" imzalanmışdır.

Azərbaycan Dövlət Gömrük Komitəsinin fəaliyyətinin əsas istiqamətlərindən biri də digər dövlətlərin gömrük xidmətləri ilə əməkdaşlığın gələcək inkişafı və möhkəmləndirilməsinə yönəlmişdir. Ölkəmiz gömrük işi sahəsində ikitərəfli əmək-

daşlığın genişləndirilməsi məqsədilə 30-dan çox dövlətlə hökumətlərarası və qurumlararası beynəlxalq sənədlər imzalamışdır. Belə hesab edirəm ki, gələcəkdə də gömrük işi respublikamızın iqtisadi inkişafına təkan verməklə ölkənin iqtisadi qüdrətinin artırılmasında, əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasında, möhtərəm Prezidentimiz İlham Əliyevin həyata keçirdiyi siyasi kursun reallaşmasında mühüm rol oynayacaq, gömrük əməkdaşları bu vəzifələrin reallığa çevrilməsinin təminatçısı olacaqdır.

2008-ci ilin Dekabr ayının 25-də Bakı şəhərində Mərkəzi gömrük hospitalı istifadəyə verilmişdir. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev cənabları mərasimdə iştirak etmişdir. Bu hospital Dövlət Gömrük Komitəsinin strukturlarına əlavə edilməsi haqqında Azərbaycan Prezidentinin 2004-cü ildə imzaladığı fərmana uyğun olaraq, gömrük orqanlarına xidmətə qəbul olunan əməkdaşların sağlamlıq vəziyyətinin müəyyən edilməsi, gömrük əməkdaşlarının tibbi xidmətə ehtiyaclarının ödənilməsi və tibbi təminatının yaxşılaşdırılması məqsədi ilə inşa edilən ən müasir sağlamlıq ocağıdır.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev 2011-ci il oktyabrın 17-də Dünya Gömrük Təşkilatının baş katibi Kunio Mikuriyanı və BMT-nin Vyana ofisinin rəhbəri, BMT-nin Narkotik və Cinayətkarlıq üzrə İdarəsinin icraçı direktoru Yuri Fedotovu qəbul etmişdir.

Dövlətimizin başçısı Bakıda "Narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə" mövzusunda keçirilən beynəlxalq konfransda dünyanın müxtəlif ölkələrindən olan nümayəndələrin iştirakını konfransa olan marağın göstəricisi kimi qiymətləndirdi. Prezident İlham Əliyev narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizənin daha da gücləndirilməsi üçün səyləri birləşdirməyin vacibliyini vurğuladı.

Gömrük xidmətinin təkmilləşdirilməsi və inkişafı Prezident İlham Əliyevin daim diqqət mərkəzindədir.

Nəinki müstəqil Azərbaycan dövlətinin gömrük sistemində, hətta ölkəmizin bütün hüquq-mühafizə sistemində ən gənc **general-mayor** rütbəsi də (31 yaş) Azərbaycan Respublikasının prezidenti **İLHAM ƏLİYEV** cənablarının 28 yanvar 2005-ci il tarixli 604 sayılı Sərəncamı ilə DGK sədrinin birinci müavini Səfər Mehdiyevə verilmişdir. Azərbaycanın ən gənc **general-leytnant** rütbəsi də S.Mehdiyevə verilmişdir (23.01.2006, 1238 Saylı Sərəncam). Bu XX1 əsrdə Azərbaycanı ışıqlı gələcəyə uğurla aparan, Zati-aliləri **İLHAM ƏLİYEV** cənablarının gömrük orqanlarının fəaliyyətinə xüsusi önəm verməsindən və gömrük sistemində olan böyük hörmətindən irəli gəlir.

Gömrük işinin təşkil edilməsi və gömrük siyasətinin formalaşdırılması ilə bağlı Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Heydər oğlu Əliyev cənablarının imzası ilə aşağıdakı sənədlər qəbul edilmişdir:

FƏPMANLAR

1. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin bəzi sərəncamlarının qüvvədən düşməsi və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1998-ci il 27 oktyabr tarixli 7 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi haqqında Əsasnamə"yə dəyişiklik edilməsi barədə (No 962 / 23.10.2003)
2. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin strukturuna əlavə edilməsi haqqında (No 60 / 06.05.2004)
3. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin strukturuna əlavə və dəyişiklik edilməsi haqqında (No 84 / 30.06.2004)
4. "Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarında ali xüsusi rütbəli vəzifələrin siyahısı"nın təsdiq edilməsi haqqında (No 155 / 10.12.2004)
5. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin strukturunda dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında (No 156 / 10.12.2004)
6. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi haqqında Əsasnaməyə dəyişiklik və əlavə edilməsi barədə (No 157 / 10.12.2004)
7. "Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin daha da liberallaşdırılması haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1997-ci il 24 iyun tarixli, 609 nömrəli fərmanı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasında idxal-ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi qaydaları"nın 1 nömrəli əlavəsinə əlavə edilməsi barədə (№212 / 23.03.2005)
8. "İxrac nəzarəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun icrasının təmin edilməsi barədə (№288 / 30.08.2005)
9. Mülki dövriyyəsi məhdudlaşdırılmış əşyaların dövriyyəsinin tənzimlənməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında (№292 / 12.09.2005)
10. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin xarici dövlətlərdəki nümayəndələrinin (*gömrük attaşelərinin*) təyin edilməsi və onların fəaliyyətinin təmin edilməsi haqqında (No 331 / 16.12.2005)
11. "İxrac nəzarəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Qanununun icrasının təmin edilməsi barədə (№ 473 / 02.11.2006)
12. Bəzi fəaliyyət növlərinə xüsusi razılıq (*lisenziya*) verilməsi sahəsində əlavə tədbirlər haqqında (№ 510 / 29.12.2006)
13. Xidməti silah saxlamaq, gəzdirmək və təyinatı üzrə istifadə etmək hüququ olan Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin siyahısının təsdiq edilməsi haqqında (№ 475 / 02.11.2006)
14. Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında Azərbaycan Respublikası Qanununun icrasının təmin edilməsi barədə (№ 578 / 22.05.2007)

15. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin bəzi fərmanlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi və bəzi fərmanlarının qüvvədən düşmüş hesab edilməsi barədə (№ 588 / 14.06.2007)
16. "Xüsusi razılıq (lisenziya) tələb olunan fəaliyyət növlərinin Siyahısı"na əlavələr edilməsi haqqında" AR Prezidentinin 2003-cü il 23 oktyabr tarixli 965 nömrəli Fərmanının qüvvədən düşmüş hesab edilməsi barədə AR Prezidentinin Fərmanı (№ 611 / 06.08.2007)
17. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin strukturuna dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında (№ 767 / 02.06.2008)
18. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin bəzi fərmanlarına və sərəncamlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında (№826/12.09.2008)
19. Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında "bir pəncərə" prinsipinin tətbiqi haqqında (№ 12/11.11.2008)
20. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin bəzi fərmanlarında və sərəncamında dəyişikliklər edilməsi barədə (№ 28/02.12.2008)
21. Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında "bir pəncərə" prinsipinin tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası Prezidentinin bəzi fərmanlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi və 2008-ci il 25 avqust tarixli 3004 nömrəli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı"nda dəyişiklik edilməsi barədə (№166 / 28.10.2009)
22. "Gömrük Tarifi Haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikasının 2008-ci il 30 dekabr tarixli 758-iiiqd nömrəli qanununun tətbiq edilməsi haqqında (№67 / 24.02.2009)
23. "Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında "bir pəncərə" prinsipinin tətbiqi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2008-ci il 11 noyabr tarixli 12 nömrəli Fərmanına əlavə edilməsi barədə (№55 / 13.02.2009)
24. "Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 7 dekabr tarixli 768-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş "Gömrük orqanlarında xidmət haqqında" Əsasnamə"yə əlavələr və dəyişikliklər edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikasının 2010-cu il 22 iyun tarixli 1046-IIIQD nömrəli Qanununun tətbiq edilməsi haqqında (№ 349 / 12.XI.2010)
25. Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarında ali xüsusi rütbəli vəzifələrin siyahısı"nın təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2004-cü il 10 dekabr tarixli, 155 nömrəli fərmanına və "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi kollegiyasının tərkibinin təsdiq edilməsi haqqında"

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1995-ci il 1 may tarixli, 170 nömrəli sərəncamına əlavələr edilməsi barədə (№ 374 /21.01. 2011)

26. "Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2011-ci il 24 iyun tarixli 164-IVQD nömrəli Qanununun qüvvəyə minməsi haqqında (15.09.2011)

SƏRƏNCAMLAR

1. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Avstriya Respublikası Hökuməti arasında gömrük məsələləri üzrə qarşılıqlı yardım və əməkdaşlıq haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə (№ 535-IIQ / 05.12.2003)
2. "Beynəlxalq yük daşımaları haqqında" Gömrük Konvensiyasına (TİR Konvensiyası) düzəlişlərin təsdiq edilməsi barədə (№ 552-IIQ /09.12.2003)
3. "Gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və uzlaşdırılması haqqında" Beynəlxalq Konvensiyanın dəyişdirilməsi haqqında Protokola və "Gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və uzlaşdırılması haqqında" Beynəlxalq Konvensiyaya (dəyişdirilmiş redaksiyada) qoşulmaq barəsində (№ 555-IIQ /09.12.2003)
4. 2003-cü il iyulun 10-da Moskva şəhərində keçirilmiş Müstəqil Dövlətlər Birliyinin Gömrük xidmətlərinin rəhbərləri Şurasının 37-ci iclası zamanı imzalanmış "Meyvə-tərəvəz məhsullarının gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı güzəştlərin təqdim edilməsi haqqında 21 may 1998-ci il tarixli Sazişin müddətinin uzadılması haqqında Moldova Respublikası, Ukrayna, Belarus Respublikası, Rusiya Federasiyası və Azərbaycan Respublikasının gömrük xidmətləri arasında Protokol"un təsdiq edilməsi barədə (№ 1363 / 23.10.2003)
5. "Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi və bəzi qanunvericilik aktlarının qüvvədən düşmüş hesab edilməsi haqqında (№ 568-IIQD / 30.12.2003)
6. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Rusiya Federasiyası Hökuməti arasında qaçaqmalçılıq və gömrük qaydalarının pozulması ilə mübarizədə əməkdaşlıq haqqında Saziş"i imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (№ 77 / 04.02.2004)
7. Azərbaycan Respublikasının cinayət-Prosessual Məcəlləsinin tətbiq edilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında (№ 598-IIQD / 05.03.2004)
8. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Fransa Respublikası Hökuməti arasında gömrük hüquqpozumalarının qarşısının alınması, təhqiqatının aparılması, aşkar edilməsi və aradan qaldırılmasına dair qarşılıqlı inzibati yardım haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə (№ 606-IIQ / 19.03.2004)

9. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Litva Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində qarşılıqlı yardım haqqında Saziş"i Azərbaycan Respublikası Hökuməti adından imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (№ 137 / 25.03.2004)
10. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Türkiyə Respublikası Hökuməti arasında gömrük məsələləri üzrə qarşılıqlı yardım və əməkdaşlıq haqqında Saziş"i Azərbaycan Respublikası Hökuməti adından imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (№ 182 / 12.04.2004)
11. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında (№ 650-IIQD / 14.05.2004)
12. "GUÖAM iştirakçısı olan dövlətlərin hökumətləri arasında gömrük işlərində qarşılıqlı yardım və əməkdaşlıq haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə (№ 667-IIQ / 21.05.2004)
13. "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Ukrayna Dövlət Gömrük Xidməti arasında qaçaqmalçılıq və gömrük qaydalarının pozulması, həmçinin silahların, döyüş sursatlarının, partlayıcı maddələrin, narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz dövriyyəsi ilə mübarizə sahəsində əməkdaşlıq haqqında Saziş"i imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (№ 242 / 02.06.2004)
14. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Yunanıstan Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində qarşılıqlı yardım haqqında Saziş"i Azərbaycan Respublikası Hökuməti adından imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (№ 271 / 19.06.2004)
15. "Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə (№ 278 / 25.06.2004)
16. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Pakistan İslam Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş"i Azərbaycan Respublikası Hökuməti adından imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (№ 304 / 08.07.2004)
17. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin xüsusi rütbəsi olan əməkdaşlarının və mülki işçilərinin aylıq vəzifə maaşlarının artırılması haqqında (№ 358 / 23.08.2004)
18. 2004-cü il mayın 18-də Brüssel şəhərində imzalanmış "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Ümumdünya Gömrük Təşkilatı arasında Niyyət Protokolu"nun nəzərə alınması haqqında (№ 372 / 01.09.2004)
19. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi və Ukrayna Dövlət Gömrük Komitəsi arasında kadrların peşəkar hazırlığı və ixtisasının artırılması sahəsində əməkdaşlıq haqqında Sazişi imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (№ 383 / 06.09.2004)

20. "Azərbaycan Respublikası hökuməti və Pakistan İslam Respublikası hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə (№ 737-IIQ / 10.09.2004)
21. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Rumıniya Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş"i imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (№ 447 / 11.10.2004)
22. "Azərbaycan Respublikası hökuməti və Belçika Krallığı hökuməti arasında gömrük məsələləri üzrə qarşılıqlı inzibati yardımın göstərilməsi haqqında" iki-tərəfli sazişin təsdiq edilməsi barədə (№ 776-IIQ / 26.10.2004)
23. "Azərbaycan Respublikası hökuməti və Yunanıstan Respublikası hökuməti arasında gömrük işi sahəsində qarşılıqlı yardım haqqında" sazişin təsdiq edilməsi barədə (№ 779-IIQ / 26.10.2004)
24. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Belarus Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş"i imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (№ 505 / 05.11.2004)
25. "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Ukrayna Dövlət Gömrük Xidməti arasında kadrların peşəkar hazırlığı və ixtisasının artırılması sahəsində əməkdaşlıq haqqında Saziş"in təsdiq edilməsi barədə (№ 520 / 15.11.2004)
26. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Qırğızıstan Respublikası Maliyyə Nazirliyi yanında Gəlirlər Komitəsi arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Sazişi imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (№ 529 / 29.11.2004)
27. "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi kollegiyasının tərkibinin təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 1995-ci il 1 may tarixli, 170 nömrəli sərəncamına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında (№ 540 / 10.12.2004)
28. 2004-cü il dekabrın 3-də Bakı şəhərində imzalanmış "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Qırğız Respublikası Maliyyə Nazirliyi yanında Gəlirlər Komitəsi arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş"in təsdiq edilməsi barədə (№ 621 / 07.02.2005)
29. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və İtaliya Respublikası Hökuməti arasında gömrük hüquqpozmalarının qarşısının alınması, təhqiqatı və aradan qaldırılması üzrə qarşılıqlı inzibati yardım haqqında Saziş"i Azərbaycan Respublikası Hökuməti adından imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (№ 639 / 23.02.2005)
30. "Azərbaycan Respublikası hökuməti və Belarus Respublikası hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə (№ 824-IIQ / 01.03.2005)
31. "Gömrük orqanlarında xidmət haqqında" Əsasnaməyə əlavə edilməsi haqqında (№ 851-IIQD / 04.03.2005)

32. "Poçt rabitəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə (№ 855-IIQD / 04.03.2005)
33. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Çin Xalq Respublikası Hökuməti arasında Gömrük işi sahəsində qarşılıqlı yardım haqqında Saziş"i Azərbaycan Respublikası Hökuməti adından imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (№ 683 / 16.03.2005)
34. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Polşa Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş"i Azərbaycan Respublikası Hökuməti adından imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (№ 717 / 28.03.2005)
35. "Gömrük orqanlarında xidmət haqqında" Əsasnaməyə əlavə edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə (№ 780 / 27.04.2005)
36. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və İtaliya Respublikası Hökuməti arasında gömrük hüquqpozmalarının qarşısının alınması, araşdırılması və aradan qaldırılmasına dair qarşılıqlı inzibati yardım haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə № (910-IIQ / 10.05.2005)
37. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Çin Xalq Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində qarşılıqlı yardım haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə (№ 931-IIQ / 14.06.2005)
38. "Gömrük orqanlarında xidmət haqqında" Əsasnaməyə dəyişikliklər edilməsi barədə (969-IIQD / 28.06.2005)
39. "Gömrük orqanlarında xidmət haqqında" Əsasnaməyə dəyişikliklər edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi haqqında (№ 900 / 18.07.2005)
40. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Polşa Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə (№ 975-IIQ / 01.09.2005)
41. "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa əlavələr və dəyişikliklər edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər edilməsi haqqında (№ 982-IIQD / 01.09.2005)
42. "İxrac nəzarəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına əlavələr edilməsi barədə (№ 991-IIQD / 20.09.2005)
43. "Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi və Bolqarıstan Respublikasının "Tamojni" Agentliyi arasında kadrların peşəkar hazırlığının və ixtisasının artırılması üzrə gömrük əməkdaşlığının dərinləşdirilməsi sahəsində qarşılıqlı anlaşma Protokolu"nu imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (№ 1021 / 22.09.2005)

44. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Latviya Respublikası Hökuməti arasında gömrük məsələləri üzrə əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş"i Azərbaycan Respublikası Hökuməti adından imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (№ 1030 / 30.09.2005)
45. "Azərbaycan Respublikasının ərazisində dövriyyəsi qadağan edilmiş, məhdudlaşdırılmış və nəzarət edilən narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, habelə Azərbaycan Respublikasının ərazisində idxalına, ixracına, tranzit nəql edilməsinə və istehsalına lisenziya (*xüsusi razılıq*) tələb olunan prekursorların siyahılarının təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər edilməsi barədə (№ 48-IIQD / 30.12.2005)
46. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Amerika Birləşmiş Ştatları Hökuməti arasında gömrük məsələləri üzrə qarşılıqlı yardım və əməkdaşlıq haqqında Saziş"in Azərbaycan Respublikası Hökuməti adından imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (№ 1237 / 23.01.2006)
47. "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrüü Komitəsi və Macarıstan Respublikası Gömrük və Maliyyə Mühafizə Xidməti arasında əməkdaşlıq haqqında Protokol"u imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (№ 1256 / 02.02.2006)
48. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Moldova Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş"in Azərbaycan Respublikası Hökuməti adından imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi barədə (№ 1349 / 06.03.2006)
49. 2006-cı il fevralın 3-də Bakı şəhərində imzalanmış "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Macarıstan Respublikası Gömrük və Maliyyə Mühafizə Xidməti arasında əməkdaşlıq haqqında Protokol"un təsdiq edilməsi barədə (№ 1350 / 06.03.2006)
50. "Qaçaqmalçılıq və gömrük qaydalarının pozulmasına dair İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatının məlumat bazasının yaradılması və fəaliyyəti barədə Saziş"i Azərbaycan Respublikası Hökuməti adından imzalamaq səlahiyyətinin verilməsi haqqında (№ 1542 / 29.06.2006)
51. "Azərbaycan Respublikası hökuməti və Moldova Respublikası hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə (№ 143-IIIQ / 02.10.2006)
52. Azərbaycan Respublikasının dövlət büdcəsinin tərkibində "Avtomobil yolları" Məqsədli Büdcə Fondunun yaradılması haqqında (№ 1729 / 12.10.2006)
53. "Gömrük orqanlarında xidmət haqqında" Əsasnaməyə əlavələr və dəyişikliklər edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi haqqında (№ 1762 / 02.11.2006)
54. "Azərbaycan Respublikası gömrük sisteminin 2007-2011-ci illərdə inkisafına dair Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi haqqında (№ 1925 / 01.02.2007)

55. "Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Stratejiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı 2007-2011-ci illər üçün Fəaliyyət Planı" haqqında (№ 2292, 28.07.2007)
56. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin xüsusi rütbəsi olan əməkdaşlarının və mülki işçilərinin aylıq vəzifə maaşlarının artırılması haqqında (№ 2642 / 31.01.2008)
57. "2008-2015-ci illərdə Azərbaycan Respublikasında əhalinin ərzaq məhsulları ilə etibarlı təminatına dair Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi haqqında (№ 3004 / 25.08.2008)
58. "Azərbaycan Respublikası hökuməti və Slovakiya hökuməti arasında gömrük məsələləri üzrə əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında" sazişin təsdiq edilməsi barədə (02.X11.2008)
59. "Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 7 dekabr tarixli 768-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş "Gömrük orqanlarında xidmət haqqında Əsasnamə"yə əlavə və dəyişiklik edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi haqqında (24.06.2009 / № 333)
60. "Saxta və keyfiyyətsiz malların idxal edilməsinə, habelə gömrük qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalara görə məsuliyyətin gücləndirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinə əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının 2009-cu il 26 may tarixli 822-IIIQD nömrəli Qanununun tətbiq edilməsi barədə (22.06.2009 / № 327)
61. "Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə, Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinə və Azərbaycan Respublikasının 2001-ci il 29 iyun tarixli 168-IIQ sayılı Qanunu ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında xidmət keçmə haqqında Əsasnamə"yə əlavələr və dəyişikliklər edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikasının 2008-ci il 16 dekabr tarixli 743 IIIQD nömrəli Qanununun tətbiq edilməsi barədə (13.02.2009 / № 153)
62. "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Ümumdünya Gömrük Təşkilatı (ÜGT) arasında Azərbaycan Respublikasının Bakı şəhərində Potensialın Gücləndirilməsi üzrə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Regional Ofisinin Yaradılması ilə əlaqədar Anlaşma Memorandumu" təsdiq edilməsi haqqında (№ 798 / 15.03.2010)
63. "Gömrük orqanlarında xidmət haqqında Əsasnamə"də, "Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında xidmət keçmə haqqında Əsasnamə"də, "Feldyeqer rabitəsi orqanında xidmət keçmə haqqında Əsasnamə"də, "Ədliyyə orqanlarında qulluq keçmə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda və "Miqrasiya orqanlarında qulluq keçmə haqqında Əsasnamə"də dəyişikliklər edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi haqqında (№ 920 / 24.05.2010)

64. "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa və Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikasının 2010-cu il 22 iyun tarixli, 1053-IIIQD nömrəli Qanununun tətbiq edilməsi haqqında (№ 1058 / 13.08.2010)
65. 2010-cu il iyunun 26-da Brüssel şəhərində imzalanmış "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Makedoniya Respublikası Gömrük İdarəsi arasında kadrların peşəkarlığının artırılması və təkmilləşdirilməsi sahəsində əməkdaşlıq haqqında Saziş"in təsdiq edilməsi barədə (№ 1061 / 13.08.2010)
66. Azərbaycan Respublikası dövlət büdcəsinin vəsaiti hesabına saxlanılan gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin və Dövlət Gömrük Komitəsi sistemində işə götürülən digər işçilərin ştat sayı həddinin təsdiq edilməsi barədə (№ 1454 /20.04.2011)
67. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Serbiya Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə (30.09.2011)
68. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə (30.09.2011)

Mövzu 3.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ İQTİSADI İNKİŞAFINDA GÖMRÜK ORQANLARININ YERİ VƏ ROLU

3.1. İQTİSADI TƏHLÜKƏSİZLİYİN TƏMİN OLUNMASI SAHƏSİNDƏ

Xalqımızın ümummilli lideri **Heydər Əliyevin** hakimiyyətə qayıdışından sonra dövlətin bütün strukturlarında geniş islahatlar aparıldı. O cümlədən respublikanın iqtisadi təhlükəsizliyinin keşiyində dayanan gömrük sistemində də Ümummilli lider **Heydər Əliyevin** gündəlik diqqət və qayğısı nəticəsində 1995-ci ildən başlayaraq gömrük sistemi özünün hərtərəfli inkişafına start verdi. Qısa zaman kəsiyində Ümumdünya Gömrük Təşkilatının fəal üzvlərindən biri olan Azərbaycan gömrük sistemi fiskal funksiyanın yerinə yetirilməsində, gömrük nəzarətinin təşkilində, qanunvericilik bazasının təkmilləşdirilməsində, qaçaqmalçılıq və gömrük hüquqpozmalarına qarşı mübarizədə böyük nailiyyətlər əldə etdi. Bu gün fəxrlə deyə bilərik ki, Azərbaycan Respublikasının Prezidenti **cənab İlham Əliyevin** rəhbərliyi altında gömrük xidməti öz inkişaf dinamikasını daha da artırır, qazanılan uğurların davamlılığı təmin olunur.

Dövlət başçısı respublikamızda hər bir sahədə olduğu kimi, gömrük sisteminin də bütün istiqamətlər üzrə daha da təkmilləşdirilməsi işini daim diqqət mərkəzində saxlayır və bunun nəticəsidir ki, son illər Azərbaycan Gömrük Xidməti dinamik inkişaf edir və yeni müasir layihələr həyata keçirməklə beynəlxalq standartlara cavab verən nümunəvi təşkilat kimi inamla irəliləyir. Eyni zamanda, Azərbaycan Gömrük Xidməti öz fəaliyyətində qaçaqmalçılıq və gömrük qaydalarının pozulması halları ilə mübarizənin gücləndirilməsinə xüsusi önəm verərək bu sahədə köklü islahatlar aparmışdır. Ümumiyyətlə, qaçaqmalçılıqla mübarizə gömrük xidmətinin əsas funksiyalarından biridir. Xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev gömrük orqanlarının 5 illik yubileyində proqram xarakterli çıxışında qeyd etmişdir ki, "qaçaqmalçılıqla mübarizə gömrük təşkilatının əsas vəzifəsidir.... Qaçaqmalçılıq adi bir cinayət deyil. O, Azərbaycanın müstəqilliyinə iqtisadi cəhətdən zərbə vuran hallardan biridir... Ölkəmizin ərazisindən şərqdən qərbə, cənubdan şimala

və əks istiqamətdə mallar keçirilir. Biz burada da qaçaqmalçılığın bütün növlərinin qarşısını almalıyıq. Xüsusən narkotik maddələrin, silah-sursatın və cinayət törətmək üçün istifadə olunan başqa malların, ləvazimatların tranzit vasitəsilə Azərbaycandan keçirilməsinin qarşısını almalıyıq. Bu da Gömrük Təşkilatının qarşısında duran vəzifədir, onun üzərinə düşən məsuliyyətdir".

Ümummilli lider Heydər Əliyevin bu tövsiyyəsini əldə rəhbər tutan müstəqil Azərbaycanın gömrük xidməti ötən illər ərzində qaçaqmalçılıqla mübarizə istiqamətində fəaliyyətini xeyli gücləndirmiş, məqsədyönlü tədbirlər həyata keçirmişdir. Qaçaqmalçılıqla mübarizədə düzgün dövlət siyasəti effektiv nəticə, mənfi təsir dalğasından maksimum qorunmaq üçün imkanlar açır. İstər Ümummilli lider **Heydər Əliyevin**, istərsə də onun layiqli davamçısı Prezident **İlham Əliyevin** müəyyənləşdirdiyi siyasət qaçaqmalçılıqla mübarizənin təşkilatı-hüquqi bazasını formalaşdırıb.

Transmilli mütəşəkkil cinayətkarlığın, beynəlxalq terrorçuluğun maliyyələşdirilməsində narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi əsas rol oynayır. Dünya birliyinin yetərinə güclü mübarizə üsullarına rəğmən beynəlxalq narkomafiya intensiv formalaşma və inkişaf mərhələsindədir. Təəssüf ki, Azərbaycanın coğrafi mövqeyi, yəni narkoistehsalçı Asiya dövlətləri ilə narkoistehlakçı Avropa ölkələri arasında yerləşməsi narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsində ərazimizi dəhlizə çevirmə imkanlarını artırır. Xüsusilə, cənub sərhədlərində narcoşərait daha mürəkkəbdir və bu istiqamətdən ölkəmizə "**narkotəcavüz**" səngimir. Ona qarşı mübarizədə ön cəbhədə duran gömrük orqanları tərəfindən ölkə ərazisindən "ötürücü məntəqə" kimi istifadə olunmasının qarşısının alınması məqsədilə gömrük nəzarətinin və əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin gücləndirilməsi, gömrükçülərin peşəkar hazırlığının artırılması, dünya təcrübəsində istifadə olunan ən qabaqcıl üsul və metodların, o cümlədən texniki vasitələrin tətbiqi, habelə digər hüquq-mühafizə orqanları ilə qarşılıqlı əməkdaşlığın və məlumat mübadiləsinin genişləndirilməsi istiqamətində kompleks tədbirlər həyata keçirilmişdir.

Ötən illər ərzində əsas sərhəd gömrük keçid məntəqələri ən müasir standartlara cavab verən şəkildə tikilib istifadəyə verilmiş, iri qabaritli nəqliyyat vasitələrinə baxış keçirmək imkanı verən mobil yoxlama qurğularının əsas keçid məntəqələrində tətbiqi təmin olunmuş, "bir pəncərə" sisteminin tətbiqinin təkmilləşdirilməsi və mobil qrupların fəaliyyətinin təşkili üzrə tədbirlər görülmüşdür.

Müasir telekommunikasiya və informasiya texnologiyalarının imkanlarından istifadə edilməklə yaradılmış DGK-nın Hədəflərin Müəyyənləşdirilməsi Mərkəzi fəaliyyətə başlamış, Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sisteminin tətbiqi təkmilləşdirilmiş, Komitənin yeni saytında narkotiklərlə mübarizə haqqında materiallar mü-təmadi işıqlandırılmışdır.

Saxta və keyfiyyətsiz malların qaçaq yolla ölkə ərazisinə daxil olması və mağazalara yol tapması hallarının qarşısının alınması üçün qaçaqmalçılığa, insanların həyat və sağlamlığı üçün təhlükə mənbəyi olan narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyə-

yəsinə qarşı mübarizənin daha da gücləndirilməsinin təmin olunması məqsədilə bir sıra tədbirlər həyata keçirilmiş, bu tədbirlər nəticəsində gömrük orqanları tərəfindən aşkar edilmiş hüquqpozma faktlarına dair müvafiq tədbirlər görülmüşdür. **2007-ci ildə gömrük orqanları tərəfindən 4863, 2008-ci ildə 4208, 2009-cu ildə 3005 hüquqpozma faktı aşkar edilmişdir.**

İnsanların həyat və sağlamlığı üçün təhlükə mənbəyi olan narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə tədbirlərinin gücləndirilməsi nəticəsində **2007-ci ildə narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar aşkar edilmiş 47 fakt üzrə 123 kq. 810 qram, 2008-ci ildə 64 fakt üzrə 356 kq. 476 qram, 2009-cu ildə 65 fakt üzrə 319 kq. 907 qram narkotik vasitə tutulmuşdur.**

Ötən ilin statistikasına nəzər salsaq, həyata keçirilmiş kompleks tədbirlər nəticəsində gömrük orqanları tərəfindən 17215 hüquqpozma faktı aşkar edilmişdir ki, onlardan 264-ü cinayət xarakterli faktlar olmuşdur. Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən narkotiklərin qanunsuz keçirilməsinin qarşısını almaq və ölkə ərazisindən "ötürücü məntəqə" kimi istifadə olunmasına yol verməmək məqsədilə görülmüş tədbirlər nəticəsində 2010-cu ildə narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar 147 fakt aşkar olunmuş və bu faktlar üzrə 319 kq 098 qram narkotik maddə tutulmuşdur. Bu faktlar üzrə 158 nəfər məsuliyyətə cəlb olunmuşdur. Bundan başqa, ötən il narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsi ilə məşğul olan 11 mütəşəkkil cinayətkar dəstə və narkoqrup aşkar olunaraq zərərsizləşdirilmişdir.

2011-ci ilin yanvar-noyabr ayları ərzində də respublika gömrük orqanlarının əməliyyat bölmələrinin fəaliyyəti əsasən qaçaqmalçılığa qarşı mübarizənin aparılmasına, xüsusilə də qaçaqmalçılıq kanallarının aşkar olunmasına və ləğvinə, qabaqlayıcı, profilaktik və əməliyyat-axtarış tədbirləri vasitəsilə gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınmanın və digər hüquqpozmaların qarşısının alınmasına yönəlmişdir.

Həyata keçirilmiş tədbirlər nəticəsində 2011-ci ilin 9 ayı ərzində 13668 hüquqpozma faktı aşkar edilmişdir. Bu faktlardan 189-u cinayət xarakterli faktlar olmuş, 210 nəfər şübhəli şəxs qismində saxlanılmışdır.

"Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və prekursorların qanunsuz dövriyyəsi və narkomanlığın yayılması ilə mübarizə üzrə Proqram"ın icrasını təmin etmək məqsədilə gömrük orqanları tərəfindən digər hüquq-mühafizə orqanları ilə əməkdaşlıq şəraitində görülən tədbirlər nəticəsində 2011-ci ilin müvafiq dövründə narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsi ilə əlaqədar 105 fakt aşkar olunmuş, həmin faktlar üzrə 200 kq-dan çox narkotik, o cümlədən 16 kq 587,774 qram heroin, 2 kq 971,986 qram turyək, 175 kq 213,514 qram həşiş, 6,304 qram metadon, həmçinin 4 kq 570,615 qram metamfetamin, 2820 ədəd psixotrop maddələr (*ampul, kapsul və həb şəklində*) tutulmuşdur.

Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən qaçaqmalçılığa və narkotiklərin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə sahəsində gördüyü işləri daha əyani şəkildə izah et-

mək məqsədilə **Heydər Əliyev adına Hava Limanında** Hava Nəqliyyatında Baş Gömrük İdarəsinin əməkdaşları tərəfindən son beş il ərzində həyata keçirilən tədbirləri diqqətinizə çatdırmaq istərdik.

2006-cı il ərzində Hava Nəqliyyatında Baş Gömrük İdarəsinin əməkdaşları tərəfindən **309 hüquqpozma** faktı aşkar edilmişdir. Bunlardan **12 qaçaqmalçılıq, 297 isə gömrük qaydalarının pozulması** ilə əlaqədar olmuşdur. İl ərzində hüquqpozma predmeti kimi tutulmuş (*götürülmüş*) malların ümumi dəyəri **203 326,07** manat təşkil etmişdir. Tutulmuş (*götürülmüş*) predmetlərin arasında **86 685 həqiqi və 5 300 saxta ABŞ dolları, 1 ədəd , çəkisi 90,18 qram olan qızıl külçəsi, 78 ədəd 5-lik və 51 ədəd 10-luq "çar sikkələri", 161 ədəd qızıl-zinət əşyaları** olmuşdur. Gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar **37 865,96** yeni manat cərimə tətbiq olunmuşdur. Gömrük qaydalarını pozanlardan məsuliyyətə cəlb edilənlərin **205 hüquqi şəxslər, 92 isə fiziki şəxslər** olmuşdur.

2007-ci ildə HNBGİ-nin əməkdaşları tərəfindən **328 hüquqpozma** faktı aşkar edilmişdir. Bunlardan **15-i qaçaqmalçılıqla, 2-si digər cinayət xarakterli faktlarla, 311-i isə gömrük qaydalarının pozulması** ilə əlaqədar olmuşdur. İl ərzində hüquqpozma predmeti kimi tutulmuş (*götürülmüş*) malların ümumi dəyəri **138442.27** manat təşkil etmişdir. Tutulmuş (*götürülmüş*) predmetlərin arasında **22385 ABŞ dolları, çəkisi 7871,11 qram** olan qızıl-zinət əşyaları, **62 ədəd tüfəng, 67 ədəd xəncər, -10 ədəd heykəlcik, bir ədəd nizə, bir ədəd qalxan, bir ədəd musiqi aləti, 2 ədəd qırmanc-qamçı, 259 ədəd pul sikkələri, 4 ədəd tapanca, 7 ədəd sikkələr (*bürünc düymələr*), 2 ədəd qəlib (*metaldan hazırlanmış*), 4 ədəd fiqurlu qaşığı, 6 ədəd müxtəlif fiqur** olmuşdur. Narkotik vasitələrin ümumu çəkisi **8629,87** qram olmuşdur. Bunlardan **391,8** qramı həşiş, **0,59** qramı marixuana, **8237,48** (*səkkiz kiloqram iki yüz otuz yeddi qram qırx səkkiz milliqram*) heroin olmuşdur. Gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar 2007-ci il ərzində **122820,67 manat** cərimə tətbiq olunmuşdur. Gömrük qaydalarını pozanlardan məsuliyyətə cəlb edilənlərin **276-ı hüquqi şəxslər, 35-i isə fiziki şəxslər** olmuşdur. Gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar 2008-ci il ərzində, **154 420,79 manat** cərimə tətbiq olunmuşdur. Gömrük qaydalarını pozanlardan məsuliyyətə cəlb edilənlərin **234 hüquqi şəxslər, 55 isə fiziki şəxslər** olmuşdur.

2008-ci il ərzində 299 hüquqpozma faktı aşkar edilmişdir. Bunlardan **9 qaçaqmalçılıqla, 1** Azərbaycan Respublikasının və xarici ölkələrin incəsənət, tarixi, arxeoloji sərvəti olan əşyaları Azərbaycan Respublikasına qaytarmaması ilə, **289 isə gömrük qaydalarının pozulması** ilə əlaqədar olmuşdur. Gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar 2008-ci il ərzində, **154 420,79 manat** cərimə tətbiq olunmuşdur. Gömrük qaydalarını pozanlardan məsuliyyətə cəlb edilənlərin **234 hüquqi şəxslər, 55 isə fiziki şəxslər** olmuşdur.

2009-cu il ərzində 204 hüquqpozma faktı aşkar edilmişdir. Aşkar olunmuş **15 cinayət faktlardan 11 qaçaqmalçılıqla, 2 qanunsuz olaraq soyuq silahı gəzdirmə**

ilə,1 aksiz markası ilə markalanmalı olan malları ilə,1 güclü təsir edən və ya zəhərli maddələrin satış məqsədi ilə qanunsuz dövriyyəsi ilə, 189 isə gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar olmuşdur. Gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar 2009-cu il ərzində, **1 254 475,42 manat** cərimə tətbiq olunmuşdur. Gömrük qaydalarını pozanlardan məsuliyyətə cəlb edilənlərin **158 hüquqi şəxslər, 31 isə fiziki şəxslər** olmuşdur.

2010-cu il ərzində **281 hüquqpozma** faktı aşkar edilmişdir. Hesabat dövründə 25 cinayət xarakterli faktlarla **256 isə gömrük qaydalarının pozulması** ilə əlaqədar olmuşdur.

2011-ci ilin yanvar-noyabr ayları ərzində HNBĞİ-nin əməkdaşları tərəfindən **433 hüquqpozma** faktı aşkar edilmişdir. Bunlardan **17-i qaçaqmalçılıqla, 3-ü** qanunsuz olaraq soyuq silahı əldə etmə və gəzdirmə, **385-i** isə gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar olmuşdur.

3.2. GÖMRÜK VERGİ VƏ RÜSUMLARININ YİĞİLMƏSİ SAHƏSİNDƏ

Ötən müddət ərzində gömrük siyasətinin əsas istiqamətindən biri kimi fiskal sahədə dönüş yarandı. Gömrük nəzarətinin və qaçaqmalçılığa qarşı mübarizənin gücləndirilməsi, gömrük orqanlarının maddi-texniki bazasının, habelə maliyyə intizamının möhkəmləndirilməsi sahəsində görülən işlər büdcə gəlirlərinin formalaşmasında Dövlət Gömrük Komitəsinin rolunu xeyli artırdı.

Son 20 il ərzində dövlət büdcəsinin gəlir hissəsində gömrük vergi və rüsumlarının xüsusi çəkisinin artım tempini qrafik-sxemlərlə izləsək, onda gömrük orqanlarının rolu daha asan anlaşılır. Şəkil-sxem 1-də həmin artım ABŞ dolları ilə, şəkil-sxem 2-də isə manatla göstərilmişdir. Bazar iqtisadiyyatına keçid şəraitində olan bir ölkənin büdcə gəlirlərində gömrük vergi və rüsumlarının miqdarı əgər 1995-cü ildə 13,1 mln. man., 2000-ci ildə 376.1 mln.manat, 2005-ci ildə 376, mln. manat idisə, artıq 2010-cu ildə bu rəqəm 1.1 mld. manata çatmışdır.

Son 20 ildə idxal-ixrac əməliyyatlarının dinamikasını aşağıdakı cədvəldən də izləmək olar.

**Dövlət Gömrük Komitəsi üzrə dövlət büdcəsinə köçürülən
gömrük ödənişlərinin strukturu (min manatla)**

İllər	İdxal rüsumu	ƏDV	Aksizlər	Digər gömrük rüsumları	Yol vergisi	İxrac rüsumu	Cəmi:
1992	-	-	-	-	-	-	-
1993	-	-	-	-	-	-	-
1994	-	-	-	-	-	-	3 479,8
1995	4 490,0	4 576,9	-	2 933,7	-	1 203,9	13 154,5
1996	12 376,4	30 449,0	1 710,9	7 810,6	-	2 165,1	54 512,0
1997	36 295,6	34 506,6	2 955,5	10 468,8	1 604,8	73,7	85 409,9
1998	49 489,6	46 574,5	6 434,6	7 905,1	1 921,9	4,9	112 330,6
1999	53 949,6	59 867,1	7 972,2	9 123,8	2 166,5	-	133 079,2
2000	54 265,7	76 976,6	2 396,4	8 549,5	1 733,1	-	143 921,3
2001	47 469,7	104 310,3	6 339,9	4 599,4	1 653,5	69,1	164 441,6
2002	51 897,4	120 414,2	7 184,3	3 453,4	1 418,9	0,4	184 368,7
2003	58 532,7	143 526,2	8 663,9	124,5	1 070,6	309,1	212 246,9
2004	76 279,6	171 330,8	11 144,4	228,6	1 228,9	453,9	260 666,2
2005	100 492,4	253 820,2	19 734,8	223,9	1 375,8	525,3	376 172,4
2006	138 559,1	351 389,7	23 383,1	236,4	1 848,4	542,8	515 959,4
2007	159 367,2	535 056,1	72 359,5	333,5	4 319,8	376,4	772 012,5
2008	237 477,3	775 232,2	91 148,3	324,3	5 347,9	843,7	1 110 373,8
2009	205 250,1	832 490,8	67 779,1	210,1	6 746,0	220,5	1 112 696,8
2010	217 699,0	810 957,2	62 885,0	349,3	9 631,2	205,8	1 101 772,5
2011-9 ay	178 400,0	608 500	46 600,0	200,0	8 800,0	100,0	8 426 000,0

Bu gün xarici ticarətin liberallaşdırılması, idxal-ixrac əməliyyatlarına tam sərbəstlik verilməsi ölkə iqtisadiyyatında müsbət dəyişikliklərin əsasını qoymuş və xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsinin mühüm vasitəsi olan gömrük tariflərinin formalaşması və tətbiqində mühüm rol oynamışdır. Son illər ərzində gömrük-tarif tənzimlənməsindən idxalın əmtəə strukturunu səmərələşdirmək, ixracı stimullaşdırmaq, daxili istehsalə şərait yaratmaq istiqamətində xeyli iş görülmüş, bu da ölkə iqtisadiyyatını xarici rəqabətin mənfi təsirində qorumaq üçün əlverişli şərait yaratmışdır.

Görülən işlərin nəticəsidir ki, ötən müddət ərzində xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçılarının sayı əhəmiyyətli dərəcədə artmış, xarici ticarət dövriyyəsi isə 10 dəfə artmışdır. Bu gün Azərbaycan dünyanın 140-dan çox ölkəsi ilə xarici ticarət əlaqəsi qurmuşdur. İdxalın əmtəə strukturunu səmərələşdirilmək və təbii ki, sahibkarlığın inkişafına normal şərait yaratmaq üçün tarif tənzimləmə tədbiri kimi xarici ticarətdə bir çox dövlətlərə mal və xidmətlər, Azad ticarət, iqtisadi inteqrasiya Sazişləri bağlanmışdır.

Avropa Birliyi ilə Azərbaycan Respublikası arasında Tərəfdaşlıq və Əməkdaşlıq Sazişinin imzalanması Avropa Birliyinə daxil olan ölkələrlə xarici-iqtisadi əlaqələrimizi xeyli genişləndirmişdir. Əvəzsiz maliyyə və texniki yardımlar, qrantlar, kredit-

lər və borclar hesabına idxal olunan mallar, habelə investisiya təyinatlı mallar gömrük vergi və rüsumlarına cəlb olunmur.

Gömrük siyasətinin əsas istiqamətlərindən mühüm kimi tarif tənzimlənməsinin yeni sistemə keçilmişdir. Ölkə daxilində istehsalçıların maraqlarını qorumaq üçün gömrük tariflərinə dövlət müəssisələrinin, özəl sektorun iştirakı ilə yenidən baxılmış və müəyyən qüsurları olan vahidləşdirilmiş tarif sistemi beynəlxalq təcrübədə müdafiə olunan və özünü doğruldan differensiallaşdırılmış tarif sistemi ilə əvəz edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən sahibkarlığın inkişaf etdirilməsi məqsədilə son illər ərzində xüsusi dövlət proqramlarının qəbul edilməsi, sahibkarlıq fəaliyyətinə mane olan bürokratik əngəllərin aradan qaldırılmasına yönəldilən tədbirlər respublikanın gömrük siyasətində də nəzərə alınmışdır. Sahibkarlığın inkişafına mane olan problemlərin aradan qaldırılması, xarici-iqtisadi fəaliyyət iştirakçalarına sağlam rəqabət şəraiti yaradılması üçün, Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının modernləşdirilməsi üzrə tədbirlər planına uyğun olaraq spesifik rüsumların advalor rüsumlarla əvəz olunmasının 4 mərhələli qrafikinə əsasən Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarları ilə spesifik rüsumlar advalor rüsumlarla əvəz edilmişdir.

İqtisadi göstəricilərin təhlili göstərir ki, ötən 20 illik xidməti fəaliyyətdə fiskal funksiyanın həyata keçirilməsində Azərbaycan gömrük orqanları müstəsna rol oynayır. Xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçılarının iş prosesinə əsassız müdaxilələrin qarşısının alınması istiqamətində də görülən tədbirlər gömrük orqanları tərəfindən daima dəstəklənir.

Hazırda Azərbaycanda dünya standartlarına uyğun gömrük xidməti formalaşdırılmışdır. Azərbaycan Prezidentinin 1 fevral 2007-ci il tarixli sərəncamı ilə təsdiq olunmuş "Azərbaycan Respublikası gömrük sisteminin 2007-2011-ci illərdə inkişafına dair Dövlət Proqramı"na əsasən, gömrük sisteminin inkişafı daha da sürətləndirilmiş, onun normativ-hüquqi və maddi-texniki təminatı yaxşılaşdırılmış, fəaliyyəti təkmilləşdirilmişdir.

3.3. ŞƏFFAFLIĞIN ARTIRILMASI VƏ KORRUPSIYAYA QARŞI MÜBARİZƏ SAHƏSİNDƏ

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 iyul 2007-ci il tarixli 2292 sayılı Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "**Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı 2007-2011-ci illər üçün Fəaliyyət Planı**"nın icrası ilə əlaqədar hər il üçün illik tədbirlər planı hazırlanmış, bu sahədə gömrük orqanlarının üzərinə düşən vəzifələrin yerinə yetirilməsinin təmin edilməsi məqsədilə struktur bölmələr üçün konkret vəzifələr müəyyənləşdirilmişdir.

Fəaliyyət planına uyğun olaraq, qanunvericilik sisteminin daha da təkmilləşdirilməsi məqsədilə gömrük işini tənzimləyən qanunvericilik aktlarının müasir tələblərə uyğun səviyyəyə çatdırılması işi davam etdirilmiş, hər bir niormati-hüquqi sənədin hazırlanması zamanı Fəaliyyət Planında nəzərdə tutulmuş vəzifələr diqqət mərkəzində saxlanmışdır. Avropa İttifaqı və BMT İnkişaf Proqramının birgə layihəsi olan **"Azərbaycan Respublikasında Gömrük Xidmətinin Təkmilləşdirilməsi"** layihəsinin icrası ilə əlaqədar AR Gömrük Məcəlləsinin beynəlxalq aləmdə qəbul olunmuş normalara tam uyğunlaşdırılması məqsədilə Məcəllənin yeni variantı hazırlanmış və 24 iyun 2011-ci ildə Milli Məclisdə qəbul olunmuşdur. Yeni Məcəllə gömrük orqanlarının fəaliyyətində qanunu aliliyi, xarici-iqtisadi fəaliyyət iştirakçılarının hüquqlarına hörmət olunması, qanun qarşısında bərabərlik və müdafiə hüququnun bərpa olunması, aşkarlıq prinsipləri əsasında hazırlanmışdır. Məcəllədə hüquqi və fiziki şəxslərin normal fəaliyyəti və öz səlahiyyətlərindən tam istifadə etmələri üçün imkan və şəraitin yaradılması, vətəndaşların rahatlığının təmin edilməsi məqsədilə gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi üsullarının tətbiqinə xüsusi diqqət yetirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 01 fevral 2007-ci il tarixli 1925 sayılı Sərəncamı ilə təsdiq olunmuş **"Azərbaycan Respublikası gömrük sisteminin 2007-2011-ci illərdə inkişafına dair Dövlət Proqramı"**nin icrası ilə əlaqədar DGK tərəfindən Tədbirlər Planı hazırlanmış və icraya yönəldilmişdir. Dövlət Proqramında sahibkarlıq subyektlərinə əlverişli şəraitin yaradılmasının təmin edilməsi əsas vəzifə kimi qarşıya qoyulduğu nəzərə alınaraq, DGK-nın Tədbirlər Planına əsasən iş adamlarının hüquqlarının qorunmasında gömrük orqanlarının üzərinə düşən vəzifələrin yerinə yetirilməsi məqsədilə sahibkarlıq fəaliyyətinə mane olan bürokratik əngəllərin aradan qaldırılması, ixraca əlverişli şəraitin yaradılması, daxili bazarın qorunması sahəsində bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. İş adamlarının fəaliyyətinə lüzumsuz müdaxilələrin, süni maneələrin yaranmasının qarşısının alınması məqsədilə malların rəsmiləşdirilməsində operativliyin artırılması, gömrük sərhədində gecikdimə hallarına yol verilməməsi, idxal-ixrac əməliyyatlarının qanunamüvafiq şəkildə maneəsiz həyata keçirilməsinin təmin olunmasına nəzarətin daha da gücləndirilməsi üçün müvafiq tədbirlər görülmüşdür.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin **"Azərbaycan dövlət sarhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında "bir pəncərə" prinsipinin tətbiqi haqqında" 11 noyabr 2008-ci il tarixli 12 sayılı Fərmanın** icrası ilə əlaqədar Komitədə xüsusi işçi qrupu yaradılmış, tədbirlər planı hazırlanmış və Fərmandan irəli gələn vəzifələrin icrası üzrə tədbirlər müəyyənləşdirilmişdir. Fərmana əsasən "bir pəncərə" prinsipi üzrə vahid dövlət orqanlarının səlahiyyətlərinin DGK-ya həvalə edildiyi nəzərə alınaraq, müvafiq dvlət orqanları ilə birlikdə qüvvədə olan qanunvericilik aktlarının həmin Fərmanın tələblərinə uyğunlaşdırılması istiqamətində müvafiq tədbirlər görülmüşdür. "Bir pəncərə"

prinsipinin tətbiqi ilə əlaqədar Komitə rəhbərliyinin, müvafiq dövlət orqanları və biznes sektorunun nümayəndələrinin iştirakı ilə Komitədə təqdimat mərasimi keçirilmişdir. Təqdimat mərasimində Fərmanın icrası ilə əlaqədar DGK tərəfindən görülən işlər, eləcə də "bir pəncərə" prinsipinin tətbiqinə dair tədbir iştirakçılarının rəy və təklifləri öyrənilmişdir. 01 yanvar 2009-cu il tarixindən gömrük orqanlarında "bir pəncərə" prinsipinin tətbiqi tam təmin edilmişdir.

Xarici-iqtisadi fəaliyyət iştirakçılarının apardıqları idxal-ixrac əməliyyatları zamanı qarşıya çıxan problemlərin, gömrükçü və sahibkar münasibətlərinin şəffaflığına xələl gətirə biləcək halların qarşısının alınması və dərhal aradan qaldırılmasının təmin olunması məqsədilə gömrük orqanlarında və Komitədə iş adamları ilə müntəzəm görüşlər təşkil olunmuş, gömrük orqanlarının fəaliyyətinə dair onların fikirləri öyrənilmişdir. Gömrük orqanları ilə sahibkarlar arasında əməkdaşlıq mexanizminin təkmilləşdirilməsi məqsədilə **"Gömrük xidməti ilə biznes subyektləri arasında əməkdaşlığın əsasları haqqında Əsasnamə"** hazırlanmış və müvafiq əmrlə təsdiq edilmişdir. Sahibkarlarla Komitə arasında əlaqələndirici funksiyanı həyata keçirən gömrük orqanlarının və biznes qurumlarının nümayəndələrindən ibarət **Məsləhət Şurası** yaradılmışdır.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı daha sürətli və şəffaf bəyanətmə sisteminin yaradılması istiqamətində gömrük orqanları sistemində informasiya-kommunikasiya sahəsində aparılan islahatlarla əlaqədar Komitənin müvafiq əmrlərinə əsasən **"Gömrük nəzarətinin rəsmiləşdirilməsi və nəzarətin avtomatlaşdırılmış sistemi"** və **"Gömrük mədaxil orderləri"** proqram təminatlarının pilot variantından sənaye istismarına keçirilməsinin təmin edilməsi işləri başa çatdırılmışdır. Gömrük işi sahəsində şəffaflığın təmin olunmasında önəmli yer tutan bu proqram təminatlarının geniş şəkildə istismara verilməsi xarici-iqtisadi fəaliyyət iştirakçısı ilə gömrük əməkdaşının kontaktının azaldılmasını təmin edir. Eyni zamanda, bu sistemin tətbiqi gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı YGB-lərdə göstərilən məlumatlara kompüter proqram təminatı vasitəsilə nəzarət etməklə rəsmiləşdirmənin sürətinin xeyli artmasına şərait yaradır. İdxal-ixrac əməliyyatlarını həyata keçirən hüquqi və fiziki şəxslərlə aparılan maliyyə əməliyyatlarının və hesablaşmaların şəffaflığının təmin edilməsi məqsədilə hesablaşmalarda nağdsız ödəmələrin həcmnin artırılması və xarici-iqtisadi fəaliyyət iştirakçılarının gömrük ödənişi kartları sistemə keçməsi istiqamətində görülən işlər də yekunlaşmaq üzrədir. Bu sistem sahibkar-gömrükçü münasibətlərinin ofisdən idarə edilməsinə, hesabdən hesaba küçürmə yolu ilə şəffaflığın daha geniş müstəvidə təmin olunmasına şərait yaradacaqdır. Ödənişləri nağd şəkildə deyil, kartlar vasitəsilə həyata keçirilməsinin təşkili işi artıq bir neçə gömrük orqanlarında başa çatdırılmışdır.

DGK sistemin daxil olan bütün orqan və təşkilatlarda əmək haqqları və digər ödənişlər bütünlüklə plastik kartlarla həyata keçirilir.

Dövlət Gömrük Komitəsinin Kollegiyası tərəfindən təsdiq olunmuş **"Azərbaycan Respublikası gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin Şərəf Kodeksi"** gömrük or-

qanı əməkdaşlarının vətəndaşlarla davranış qaydalarını, əxlaq normalarını dəqiq və aydın şəkildə təyin etməklə yanaşı, şəxsi məsuliyyət, qanuna riayət edilməsi, özünə və başqalarına münasibət prinsiplərini müəyyən edir, ictimaiyyətlə münasibətdə etik və digər məsələlərin həllinə dair vəzifələri özündə əks etdirir. Kodeksdə gömrük orqanı əməkdaşının ictimaiyyətə münasibətinə, maraqların toqquşması, hədiyyələrin qəbul edilməsi və digər bu kimi məsələlərə dair xüsusi bəndlər ayrılmış, məsuliyyət müəyyənləşdirilmişdir.

Korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində həyata keçirilən tədbirlər nəticəsində bəzi vergidən yayınma faktları aşkar edilmiş və müəyyən edilmişdir ki, Komitənin 4 nəfər əməkdaşı qabaqcadan əlbir olduqları bir qrup şəxsləri vergi ödəməkdən yayındırmaq məqsədilə, aldıkları rüşvətin müqabilində saxta yük gömrük bəyannamələri tərtib etmişlər. Həmin əməkdaşların vəzifə saxtakarlığı törətdiklərinə dair kifayət qədər sübutlar toplandığından bu şəxslərə ittiham elan edilmiş və cinayət işinin məhkəməyə verilməsi üçün ittiham aktı Azərbaycan Respublikasının Baş Prokurorluğuna göndərilmişdir. DGK-nın 29 yanvar 2011-ci il tarixində keçirilən Kollegiya iclasında həmin məsələ geniş müzakirə edilmiş, bu cür halların vaxtında aşkar edilməsi məqsədilə gömrük orqanlarının rəhbərlərinə müvafiq tapşırıqlar verilmişdir.

Gömrük orqanlarına xidmətə qəbul prosesində şəffaflığın artırılması məqsədilə xidmətə qəbulun **test üsulu** ilə aparılması təmin edilmişdir. "**Dövlət qulluğu haqqında**" Qanunun müddəaları nəzərə alınaraq, "**Gömrük orqanlarında xidmətə qəbul ilə əlaqədar müsabiqənin keçirilməsi Qaydası**" hazırlanmış və qüvvəyə minmişdir. "**Gömrük orqanlarına xidmətə müsabiqə vasitəsilə qəbul qaydaları haqqında Təlimat**" təsdiq olunmuş və Komitənin yeni internet saytında yerləşdirilmişdir.

Fəaliyyət Planının müddəalarına uyğun olaraq, digər hüquq-mühafizə orqanları ilə əməkdaşlığın genişləndirilməsi məqsədilə "**Korrupsiya ilə mübarizə sahəsində prokurorluq və gömrük orqanları arasında qarşılıqlı əməkdaşlıq haqqında**" AR-in Baş Prokurorluğu və DGK arasında birgə əmr imzalanmışdır.

2010-cu ilin noyabr ayından www.customs.gov.az internet ünvanında DGK-nın yeni rəsmi saytı fəaliyyətə başlamışdır. Saytda Komitənin fəaliyyəti, strukturu, mövcud gömrük qanunvericiliyi, gömrük tarifləri, gömrük prosedurları və gömrük statistikasını əks etdirən çoxsaylı virtual səhifələr fəaliyyət göstərir. Yeni saytın imkanları ərizə, şikayət, rəy və təkliflərin interaktiv formada qəbulu işinin daha da təkmilləşdirilməsinə şərait yaratmışdır. Saytda vətəndaşların üzləşə biləcəkləri problemlərin operativ həllini təmin etmək məqsədilə Komitənin sədri ilə birbaşa əlaqə imkanı yaradılmışdır. Xarici-iqtisadi fəaliyyət iştirakçılarının malların nomenklaturası və tarif dərəcələri haqqında çevik məlumat əldə edə bilmələri üçün saytda müvafiq axtarış sistemi tətbiq edilmişdir. Vətəndaşlar saytda fəaliyyət götərən "Suallar və cavablar" səhifəsinə müraciət etməklə onları maraqlandıran suallara cavab tapa bilərlər. Saytda "gömrük-biznes" əməkdaşlığı çərçivəsində bir sıra gömrük xidmətlə-

rinin (*statistik kodun verilməsi, nəqliyyat operatorlarının qeydiyyatı, elektron ödəmə və s.*) elektron qaydada aparılmasını təmin edən müvafiq bölmələr də yaradılmışdır.

Bütün gömrük orqanlarında yerləşdirilmiş **elektron-məlumat köşkləri** xarici-iqtisadi fəaliyyət iştirakçılarının mövcud gömrük qanunvericiliyinə dair istənilən məlumat almalarına, eləcə də bəyan etdikləri yüklərin rəsmiləşdirilməsi zamanı yük gömrük bəyannaməsinin struktur bölmələr üzrə hərəkətini izləmələrinə və struktur bölmələrinə müraciət etmədən rəsmiləşmənin hansı mərhələdə olduğu barədə məlumat əldə etmələrinə şərait yaradır. Xarici-iqtisadi fəaliyyət iştirakçıları üçün əlverişli iş şəraitinin yaradılması məqsədilə təşkil olunmuş bu köşklərə müraciət edərək, iş adamları avtomatik rejimdə malın dəqiq kodu və gömrük tarif dərəcəsi barədə məlumat əldə edə bilirlər.

Vətəndaşların müraciətinin yönəldilməsi və onlara vaxtında baxılmasına nəzarət işinin daha da yaxşılaşdırılması məqsədilə 2010-cu ilin yanvar ayından Komitənin aparatında **kargüzarlıq işini müasir texnologiyalar əsasında avtomatlaşdırılmış vahid sistem və forma üzrə aparılmasını təmin edən xüsusi komputer proqramı** tətbiq edilmişdir. 2011-ci ilin yanvar ayından bütün gömrük orqanlarında bu proqramın tətbiqinə başlanmışdır.

Vətəndaşların DGK ilə birbaşa əlaqə yaratmaq imkanı əldə etmək məqsədilə 23 iyun 2006-cı il tarixindən Komitədə fəaliyyət göstərən üç rəqəmli "qaynar xətt" telefon əlaqəsi vasitəsilə hər bir şəxs Respublikanın istənilən regionundan "192" sayılı telefonla Komitə ilə birbaşa əlaqə yarada bilir. Bu xətt vasitəsilə gömrük qanunvericiliyinə dair verilən sualların cavablandırılması ilə yanaşı, fiziki və hüquqi şəxslərin xarici-iqtisadi fəaliyyət sahəsində rastlaşdıqları problemlərin həllinə də yardım göstərilir, onların gömrük orqanlarına dair şikayətləri də qəbul edilir və operativ qaydada araşdırılır. "Qaynar xətt"ə daxil olan məlumatların operativ şəkildə aidiyyəti struktur bölmələrə çatdırılması, məlumatların operativ araşdırılması və cavablandırılması sistemi yaradılmışdır. "Qaynar xətt"ə müraciət edən şəxs özü öz müraciətini avtomatik qaydada birbaşa aidiyyəti struktur bölməyə yönəltmək imkanına malikdir.

DGK-nın 29 yanvar 2011-ci il tarixində keçirilmiş Kollegiya iclasında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 28 iyul 2007-ci il tarixli Sərəncamı ilə təsdiq edilmiş "Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə Milli Strategiyanın həyata keçirilməsi ilə bağlı 2007-2010-cu illər üçün Fəaliyyət Planı"nın icrası ilə əlaqədar AR DGK-sı tərəfindən 2010-cu il ərzində görülmüş işlər barədə "geniş müzakirə aparılmış, Fəaliyyət planında nəzərdə tutulmuş tədbirlərin və 2011-ci il yanvar ayının 27-də Azərbaycan Respublikası Prezidenti cənab **İlham Əliyevin** tapşırığı əsasında Prezident Administrasiyasının rəhbəri **Ramiz Mehdiyevin** sədrliyi ilə Korrupsiyaya qarşı Mübarizə üzrə Komissiyanın keçirilmiş iclasında verilən tapşırıqların icrası sahəsində struktur bölmələrin rəhbərlərinə müvafiq tapşırıqlar verilmişdir.

DGK-nın qoşulduğu "MDB iştirakçı dövlətlərin gömrük xidmətlərinin xüsusi təhlükəsizlik sahəsində əməkdaşlığına dair Protokol"da korrupsiyaya qarşı birgə mübarizə istiqamətlərində tədbirlər nəzərdə tutulmuşdur. Bu tədbirlərin icrası sahəsində MDB iştirakçı dövlətlərin gömrük xidmətləri ilə əməkdaşlığın daha da genişləndirilməsi istiqamətində fəaliyyət davam etdirilir.

Avropa Şurasının Korrupsiyaya qarşı Dövlətlər Qrupunun (QRECO) Azərbaycan Respublikası üzrə dəyərləndirmə məruzəsində gömrük orqanları ilə bağlı verilən tövsiyələrlə əlaqədar müvafiq tədbirlər davam etdirilir və korrupsiyaya qarşı mübarizə üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsində bu tövsiyələrdən geniş istifadə olunur.

"Transparency International" təşkilatının Milli bölməsi olan "Şəffaflıq Azərbaycan" Korrupsiyaya qarşı Mübarizə İctimai birliyi ilə DGK-nın əməkdaşlığı mövcuddur və bu əməkdaşlıq çərçivəsində gömrük orqanı əməkdaşları həmin təşkilatın keçirdiyi bir sıra tədbirlərdə iştirak etmişlər.

3.4. ELEKTRON GÖMRÜK XİDMƏTİ SAHƏSİNDƏ

Azərbaycan gömrük xidmətində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinə əsasən 1995-ci ildə başlanmışdır. Məlum olduğu kimi həmin dövrdə informasiyanın gömrük orqanlarından Dövlət Gömrük Komitəsinə ötürülməsi "**di-al-up**" recimində seçilmiş kəsilməz kanallar vasitəsilə həyata keçirilirdi. 1995-ci ildən 1999-cu ilə kimi istismar olunan bu şəbəkə sabit rabitəni təmin etmirdi və sərhəd postları ilə kabel rabitəsi olmadığı üçün sərhəd gömrük orqanlarını əhatə etmirdi. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, gömrük orqanları arasında informasiya mübadiləsi mümkün deyildi və bu mübadilə yalnız Dövlət Gömrük Komitəsinin serveri vasitəsilə həyata keçirilirdi.

1999-cu ildə gömrük xidmətinin İKT strategiyası artıq beynəlxalq standartlar səviyyəsində qurulmağa başlanmışdır. Belə ki, BMT-nin İnkişaf Proqramı və Azərbaycan Hökuməti arasında həyata keçirilən "**Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin Potensialının Gücləndirilməsi və Məlumatların Ötürülməsi Şəbəkəsinin Yaradılması**" layihəsi avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin yaradılması sahəsində gömrük xidmətinin inkişafına olduqca müsbət təsir göstərmişdir. Layihənin icrası nəticəsində "**on-line**" rejimdə Dövlət Gömrük Komitəsi və gömrük orqanları arasında birbaşa informasiya mübadiləsi, həmçinin sərhədyanı postların şəbəkə ilə əhatə olunması təmin edilmiş, həmçinin radiokanallar və "**frame-relay**" texnologiyaları tətbiq edilmişdir.

İnformasiya-kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı biznes proseslərinin də stimullaşdırılmasına təsir göstərir ki, bu səbəbdən Dövlət Gömrük Komitəsi sözü-

gedən sahəyə xüsusi həssaslıqla yanaşır və bu işdə üzərinə düşən vəzifələri yüksək səviyyədə, həm də ardıcılıqla yerinə yetirməyə çalışır.

Məlum olduğu kimi, "**Azərbaycan Respublikasında rabitə və informasiya texnologiyalarının inkişafı üzrə 2010-2012-ci illər üçün Dövlət Proqramı (Elektron Azərbaycan)**", eləcə də informasiya və kommunikasiya texnologiyalarının inkişafı ilə bağlı qəbul edilən digər normativ-hüquqi aktlar əsasında dövlət orqanlarının əhaliyə beynəlxalq standartlara uyğun elektron xidmətlər göstərməsi sahəsində hüquqi baza formalaşmışdır. Dövlət Gömrük Komitəsi də ölkədə "**e-hökumət**" layihəsinin reallaşdırılması işinə öz töhfəsini əsirgəməməyə çalışır. Belə ki, sözügedən layihənin icrası məqsədilə ölkə üzrə seçilən pilot təşkilatlardan biri də Dövlət Gömrük Komitəsi olmuşdur. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 23 may 2011-ci il tarixli "**Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında**" Fərmanından irəli gələn tapşırıqları həyata keçirmək məqsədilə Dövlət Gömrük Komitəsində gömrük xidmətinin səmərəliliyinin artırılması, şəffaflığın təmin edilməsi və informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiq sahələrinin daha da genişləndirilməsi və müasirləşdirilməsi məqsədilə bir sıra layihələr həyata keçirilmişdir. Komitə sədrinin müvafiq əmrləri ilə "**Gömrük xidmətinin Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi (VAİS)**" layihəsinə başlanmış və bu layihə bugünkü elektron gömrük xidmətinin əsasını təşkil edir. Qeyd etmək lazımdır ki, son dövrdə Komitə sədri tərəfindən Gömrük Komitəsində İKT-nin tətbiqi ilə bağlı 45 əmr imzalanmışdır. Bunlardan, xüsusilə "**Gömrük orqanlarının korporativ informasiya sistemlərində elektron imzadan istifadə olunması haqqında**" (2008), "**Dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında "Bir pəncərə" prinsipinin avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin tətbiqi haqqında**" (2009), "**Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin İnternet informasiya resurslarının yaradılması haqqında**" (2009), "**Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin yeni rəsmi internet saytının yaradılması və istismara verilməsi haqqında**" (2010) əmrləri misal göstərmək olar.

Elektron gömrük xidmətinin yüksək səviyyədə beynəlxalq tələblərə uyğun həyata keçirilməsini təşkil etmək məqsədilə "**Dövlət Gömrük Komitəsində İKT-nin inkişaf strategiyası**" işlənərək bu sahəyə cavabdeh Komitə aparatının struktur bölməsi olan Statistika və İnformasiya Texnologiyaları Baş İdarəsində struktur dəyişikliyi həyata keçirilmişdir (*Komitə sədrinin 26 oktyabr 2010-cu il tarixli əmri*). Yeni struktura əsasən "**İnternet resurslarının idarə olunması**", "**Sistem inteqrasiyası**", "**Layihələrin idarə olunması**" və s. kimi yeni şöbələr yaradılmışdır.

Komitə sədrinin hələ 25 noyabr 2009-cu il tarixli əmri ilə Dövlət Gömrük Komitəsində kargüzarlıq işinin daha da təkmilləşdirilməsi, onun müasir texnologiyalar əsasında avtomatlaşdırılmış vahid sistem və forma əsasında aparılması məqsədilə müvafiq işlər görülmüş və kargüzarlıq işinin yeni metodika üzrə avtomatlaşdırıl-

müş idarəetmə sistemi 2010-cu ilin əvvəlindən tətbiq edilmişdir. Daha sonra, Komitə sədrinin 24 dekabr 2010-cu il tarixli əmri ilə kargüzərlik işinin və sənəd dövriyyəsinin "**VAİS-Kargüzərlik**" avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi əsasında aparılması qərara alınmış və həmin sistemin tətbiqinə mərhələ ilə 2011-ci ilin əvvəlindən başlanılmışdır. Beləliklə, bu layihənin davamı olaraq 1 sentyabr 2011-ci ildən DGK-nın strukturuna daxil olan bütün təşkilatları əhatə edən avtomatlaşdırılmış kargüzərlik işi tam şəkildə tətbiq edilmişdir.

Bundan başqa, Komitə sədrinin 27 dekabr 2010-cu il tarixli əmri ilə gömrük rəsmiləşdirilməsinin həyata keçirilməsilə bağlı tətbiq edilən gömrük prosedurlarının səmərəliliyinin artırılması, gömrük orqanlarına daxil olan müraciətlərin (*ərizələrin*) qeydiyyatının təkmilləşdirilməsi, vahid uçotunun aparılması və bu sahədə elektron formaların tətbiqi qərara alınmışdır. Buna əsasən, 2011-ci ilin əvvəlindən gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə müraciətlərin qeydiyyatının VAİS-də elektron formada aparılmasına başlanmışdır.

Hazırda isə Komitədə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 fevral 2011-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "**Dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının aktlarının elektron informasiya sistemləri vasitəsilə açıqlanması Qaydası**"ndan və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 23 may 2011-ci il tarixli "**Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında**" Fərmanından irəli gələn vəzifələr yerinə yetirilir. Bununla əlaqədar olaraq, Komitə sədrinin 25 may 2011-ci il tarixli əmrinə əsasən, Dövlət Gömrük Komitəsi sisteminə gömrük prosedurları və xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi, kağız sənədlərdən istifadənin məhdudlaşdırılaraq elektron formada həyata keçirilməsi və biznes proseslərin kağızsız texnologiya əsasında qurulması, hazırlanmış hüquqi aktların layihələrinin müvafiq dövlət orqanlarına razılaşdırmaya göndərilməzdən əvvəl DGK-nın internet saytında yerləşdirilməsi, eləcə də elektron gömrük xidmətləri sahəsinin daha da genişləndirilməsi və s. tədbirlər həyata keçirilir.

Ümumiyyətlə, "e-Gömrük" layihəsi "Elektron Azərbaycan" dövlət proqramının tərkib hissəsidir. Bu yeni mexanizm ticarətə yardım və təhlükəsizliyin təmin olunması prinsiplərini həyata keçirməklə əvvəlcədən məlumatlandırmaya və elektron bəyanətməyə əsaslanır. "E-Gömrük" xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçısına malları istənilən yerdən (*öz ofisindən, evindən və ya istənilən digər yerdən*) elektron şəkildə bəyan etməyə imkan yaradır.

Azərbaycanda "e-Gömrük" aşağıdakı mərhələlər üzrə yaradılır: informasiya-kommunikasiya şəbəkəsinin müasir qaydada yenidən qurulması; DGK-nın müasir tələblərə cavab verən internet-informasiya resurslarının yaradılması; elektron bəyanətmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi; rəsmiləşdirmə prosesində iştirak edən digər dövlət qurumlarının informasiya sistemləri ilə "on-line" informasiya mübadiləsinin aparılması; elektron imzanın və elektron sənəd dövriyyəsinin bütün gömrük sisteminə tətbiqi.

Hazırda bütün gömrük orqanlarını birləşdirən müasir texnologiyalar əsasında qurulmuş gömrük xidmətinin korporativ informasiya-kommunikasiya şəbəkəsi fəaliyyət göstərir. Bu şəbəkə gömrük orqanları arasında yüksək keyfiyyətlə məlumatların (*data*), səsin və videogörüntülərin ötürülməsini təmin edir.

Azərbaycan Prezidentinin 11 noyabr 2008-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında "Bir Pəncərə" prinsipinin tətbiqi haqqında" fərmanına əsasən, 2009-cu il yanvarın 1-dən dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrində "Bir Pəncərə" prinsipi tətbiq edilərək, sərhəd-keçid məntəqələrində nəzarət növlərini inteqrə edilmiş qaydada həyata keçirməklə sərhəd-keçid prosedurlarının daha da sadələşdirilməsi, nəqliyyat və mal axınına əlverişli şərait yaradılması, vaxt itkisinin minimuma endirilməsi və bu sahədə qabaqcıl dövlətlərdə olduğu kimi, minimum vaxt limitlərinə riayət edilməsinə nail olunmuşdur. Fərmana uyğun olaraq, Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında "bir pəncərə" prinsipi üzrə vahid dövlət orqanının səlahiyyətləri Dövlət Gömrük Komitəsinə həvalə olunmuşdur.

Belə ki, "Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında "Bir Pəncərə" prinsipinin tətbiqi haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 noyabr 2008-ci il tarixli 12 sayılı Fərmanınının 6-cı bəndinin tələbinə uyğun olaraq Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Azərbaycan Respublikasının Səhiyyə Nazirliyi nəzdində Sanitariya-Karantin Müfəttişliyi, Kənd Təsərrüfatı Nazirliyinin yanında Dövlət Baytarlıq və Dövlət Fitosanitar Nəzarəti xidmətləri, Nəqliyyat Nazirliyi, Daxili İşlər Nazirliyi, Vergilər Nazirliyi, Mərkəzi Bank, Standartlaşdırma, Metrologiya və Patent üzrə Dövlət Komitəsi, həmçinin Beynəlxalq Avtomobil Nəqliyyatı İttifaqı (*IRU*) və SİTA kimi beynəlxalq təşkilatlar arasında Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi (*VAİS*) vasitəsi ilə məlumat mübadiləsinin həyata keçirilməsi təmin edilmişdir. Nəticədə mal və nəqliyyat vasitələrinin sərhədi keçmə müddəti 3 saatdan 15-20 dəqiqəyədək azalmışdır.

Hal-hazırda gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarətinin keyfiyyətinin artırılması və məmur-vətəndaş təmasının minimuma endirilməsi məqsədi ilə Dövlət Sərhəd Xidməti, Maliyyə Nazirliyi, İqtisadi İnkişaf Nazirliyi və Fövqaladə Hallar Nazirliyi ilə real vaxt rejimində (*online rejimdə*) məlumat mübadiləsinin təşkili sahəsində layihələr hazırlanmış və müvafiq tədbirlər həyata keçirilir.

"Bir pəncərə" prinsipinin tətbiqi nəticəsində resursların səmərəli və rəşional formada bölgüsü və istifadəsinə, nəzarət növlərinin əlaqələndirmə səviyyəsinin yüksəldilməsinə və qurumlararası əməkdaşlığın gücləndirilməsinə, eləcə də sərhəd idarəçiliyi mexanizminin təkmilləşdirilməsinə nail olunmuşdur. Bundan başqa, iqtisadi operatorlar və sahibkarlıq subyektləri tərəfindən tələblərə daha ciddi riayət edi-

lir, sərhəd nəzarəti prosedurlarında şəffaflıq artırılır, həmçinin ölkənin iqtisadi potensialının gücləndirilməsinə xidmət göstərən müasir metodların tətbiqi təmin edilir. Yük daşımaları imkanlarının artırılması və nəqliyyat sektorunun inkişafı, tranzit potensialının gücləndirilməsi də bu üstünlüklər sırasındadır.

"Bir pəncərə" prinsipinin tətbiqi iqtisadi operator və sahibkarlıq subyektləri üçün resurslardan daha səmərəli istifadəyə, rəsmiləşdirmə müddətinin azaldılması nəticəsində yüklərin göndəriş və idxalına icazələrin alınması prosedurunun sürətlənməsinə, sərhəd keçid prosedurları ilə bağlı tələblər haqqında məlumatlılığın və şəffaflığın artırılmasına, eləcə də ticarət əlaqələrinin genişlənməsinə və mal dövriyyəsi üçün daha əlverişli şəraitin yaradılmasına da imkan verir.

Bununla yanaşı, infrastruktur layihələrin tərkib hissəsi olaraq daxili tranzit zamanı mal və nəqliyyat vasitələrinə məsafədən nəzarətin təmin edilməsi, həmçinin sərhəd buraxılış məntəqələrində malların, nəqliyyat vasitələrinin və sərnişinlərin hərəkətinə daha operativ nəzarəti təmin etmək məqsədilə Dövlət Gömrük Komitəsində "**Hədəf Mərkəzi**" yaradılmışdır. Hal-hazırda Respublikanın bütün sərhəd buraxılış məntəqələrinə nəzarəti təmin edən 700-dən artıq video müşahidə qurğuları Hədəf Mərkəzi ilə əlaqələndirilmişdir. Hədəf Mərkəzi daxili tranzit zamanı malların və nəqliyyat vasitələrinin hərəkətinə real-vaxt recimində GPS izləməni təmin edir. Analoji sistem (*Mobil VAİS*) Azərbaycan Respublikası gömrük ərazisindən malların və nəqliyyat vasitələrinin tranziti zamanı hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən gömrük qanunvericiliyinə riayət olunmasının təmin edilməsi, gömrük ərazisi hüdudlarında gömrük nəzarəti altında olan malların və nəqliyyat vasitələrinin hərəkətinə daha effektiv nəzarəti təmin etmək məqsədilə DGK-da yeni yaradılmış mobil gömrük bölmələrində də fəaliyyət göstərir.

"**Giriş-çıxış və qeydiyyat**" idarələrarası avtomatlaşdırılmış məlumat-axtarış sistemi ilə on-line məlumat mübadiləsinin təmin edilməsi gömrük prosedurlarının sürətləndirilməsində və gömrük nəzarətinin keyfiyyətinin artırılmasında mühüm addım olmuşdur.

"Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi əməkdaşlarının sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, gömrük işi sahəsində prosedurların sadələşdirilməsi və şəffaflığın artırılması ilə əlaqədar bəzi tədbirlər haqqında" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 25 fevral 2011-ci il tarixli Fərmanının icrasını təmin etmək məqsədilə gömrük orqanlarına müraciət edən şəxslərin qəbul edilməsi ardıcılığının müəyyən olunması üçün "**Elektron növbə**" sistemi hazırlanmış və gömrük idarələrində tətbiq edilməkdədir.

Gömrük ödənişlərinin ödəniş kartları vasitəsilə alınması üçün Azərbaycan Respublikasının idxal-ixrac əməliyyatları üzrə mal dövriyyəsinin əsas hissəsinin gömrük rəsmiləşdirilməsini həyata keçirən Komitənin Bakı Baş Gömrük İdarəsində, Hava Nəqliyyatında Baş Gömrük İdarəsində, Sumqayıt Baş Gömrük İdarəsində və

Avtonəqliyyat Gömrük İdarəsində ödəniş POS-terminalları açılmış və hər biri ayrıca olaraq - gömrük vergi və rüsumları, habelə gömrük qaydalarının pozulmasına görə tətbiq olunan cərimələr və yığımlar üzrə ödənişlər ödəniş kartları vasitəsilə həyata keçirilir. Digər gömrük orqanlarında da ödəniş POS-terminallarının quraşdırılması məqsədlə işlər davam etdirilir.

Ötən il Dövlət Gömrük Komitəsinin yeni internet səhifəsinin istifadəyə verilməsi də sözügedən istiqamətdə həyata keçirilən addımlardan biridir. Bu addım yeni texnologiyalar əsasında gömrük xidmətində şəffaflığın, eləcə də gömrük-biznes əməkdaşlığının gücləndirilməsi işinə bir dəstək kimi də qiymətləndirilir. Yeni internet səhifəsində gömrük işi və gömrük qanunvericiliyi ilə bağlı cəmiyyətdə ümumi biliklərin dərinləşdirilməsi, DGK-nın informasiya resurslarından daha səmərəli istifadə olunması, gömrük orqanları və biznes strukturları arasında qarşılıqlı əlaqələrin genişlənməsi, əhalinin və sahibkarların maraqlarının daha asan və operativ təmin olunması kimi vəzifələri reallaşdırmaq məqsədi daşıyan bir çox yeniliklər öz əksini tapır. Yeni internet səhifəsində gömrük-biznes əməkdaşlığının genişləndirilməsinə yönəlmiş "e-gömrük xidmətləri", "Xarici fəaliyyət iştirakçılarının ofisi", "Elektron ödəmə sistemi", "Gömrük Ödənişlərinin Ödəyicisinin Eyniləşdirmə Nömrəsi", "İlkin məlumatlandırma", "Nəqliyyat operatorlarının qeydiyyatı", "Malların nomenklaturası", "Nəqliyyat vasitələri üzrə gömrük ödənişləri kalkulyatoru" və s. kimi bölmələr yaradılmışdır. Burada gömrük qanunvericiliyi, "sual-cavab", "qaynar xətt", gömrük statistikasını kimi bölmələr də fəaliyyət göstərir, həmçinin DGK strukturu və rəhbərliyi, Komitənin bütün strukturları, eləcə də Tədris Mərkəzi, Kinoloji Mərkəz, Mərkəzi Laboratoriya, Gömrük Muzeyi və s. haqqında ətraflı bilgiler verilir. Saytda Dövlət Gömrük Komitəsinin sədri ilə birbaşa "virtual əlaqə" bölməsi də yaradılmışdır.

Bir sözlə, yeni internet səhifəsi hazırlanarkən "e-hökumət" prinsipləri nəzərə alınmış, biznes qurumları və respublika vətəndaşları üçün müxtəlif elektron xidmətlər daxil edilmişdir. Ötən müddət ərzində DGK-nın internet səhifəsində fəaliyyət göstərən "sual-cavab" bölməsinə və Komitənin "e-poçt"una fiziki və hüquqi şəxslər tərəfindən sual tərkibli çoxsaylı müraciətlər daxil olmuş və bu müraciətlər on-line vasitəsilə cavablandırılmış, aidiyyəti şəxslərə göndərilmişdir.

Təsadüfi deyil ki, Dövlət Gömrük Komitəsinin internet səhifəsi Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyinin ötən ilin sonunda keçirdiyi müsabiqədə "Ən yaxşı elektron xidmət" nominasiyası üzrə qalib olmuş, həmçinin Azərbaycan İnternet Forumunun "Milli NETTY-2010" müsabiqəsində dövlət və bələdiyyə saytları arasında II yerə layiq görülmüş, 2011-ci ildə Dövlət Gömrük Komitəsinin əməkdaşı "İnformasiya texnologiyalarının zənginləşdirilməsinə görə" nominasiyası üzrə "Milli NETTY-2011" müsabiqəsinin qalibi olmuşdur. Bütün bunlar gömrük xidmətində aparılan islahatların, eləcə də informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının tətbiqinin bəhrəsidir və bu uğurlar gələcəkdə də davam etdiriləcəkdir.

Gömrük xidmətində informasiya və kommunikasiya texnologiyaları üzrə aparılan islahatlar istiqamətində ötən il Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi (VAİS), Yük Gömrük Bəyannaməsi (YGB) və Gömrük Mədaxil Orderi (GMO) üzrə avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemləri hazırlanmış və 2011-ci ildən onların tətbiqinə başlanılmışdır. Ümumiyyətlə, ötən il Dövlət Gömrük Komitəsinin daxili portalı yaradılaraq istismara verilmiş, portalda resursların idarə olunması, texniki təchizat sistemi, test imtahanlarının keçirilməsi üçün, kadrların idarə olunması üçün sistemlər və s. yerləşdirilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsində elektron gömrük xidmətləri üzrə həyata keçirilən layihələr ÜGT, Asiya İnkişaf Bankı və digər beynəlxalq qurumlar tərəfindən yüksək qiymətləndirilir. Bunun nəticəsi olaraq DGK Statistika və İnformasiya Texnologiyaları Baş İdrəsinin nümayəndəsi 2010-cu ildən BMT-nin Asiya və Sakit Okean regionunda Kağızsız Ticarət üzrə Ekspertlər Şəbəkəsinin Məşvərət Komitəsinin və Ticarətin Sadələşdirilməsi üzrə Forumunun işçi qrupunun üzvü seçilmişdir.

Eyni zamanda, DGK Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə sıx əməkdaşlıq edir və ÜGT-nin Regional Ofisinin Bakı şəhərində açılması heç də təsadüfi deyil. Ümumdünya Gömrük Təşkilatının katibi Kunio Mikuriyanın xahişi əsasında DGK-nın informasiya texnologiyaları üzrə mütəxəssisləri Tacikistan Respublikasının gömrük orqanlarında tətbiq edilən və Asiya İnkişaf Bankı tərəfindən maliyyələşdirilən İKT layihələrinin ekspertizasını keçirmişlər.

Ümumiyyətlə, Azərbaycan gömrük xidmətinin bu sahədə əldə etdiyi uğurlar müxtəlif beynəlxalq tədbirlərin müzakirə mövzusunə çevrilmiş, bir çox ölkələrin ciddi marağına səbəb olmuşdur. Bunun nəticəsidir ki, Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsində elektron gömrük xidmətləri üzrə həyata keçirilən layihələrlə və DGK-nın İKT strategiyası ilə tanış olmaq məqsədi ilə Özbəkistan, Rusiya Federasiyası, Makedoniya və Argentina gömrük xidmətlərinin nümayəndələri Azərbaycana gəlmişlər. Azərbaycan gömrük xidmətinin təcrübəsinin öyrənilməsinə artan marağı nəzərə alaraq yaxın zamanlarda belə səfərlərin artacağını proqnozlaşdırmaq olar.

Azərbaycan Gömrük Xidməti gömrük işində informasiya sistemləri və informasiya texnologiyalarının tətbiqi təcrübəsinin öyrənilməsi və gömrük xidmətində informasiya texnologiyalarının gələcək inkişaf istiqamətlərinin müəyyən edilməsi məsələlərinə də xüsusi diqqət ayırır. Bu il sentyabrın 12-13 tarixlərində Bakı şəhərində keçirilmiş- "Elektron gömrük xidmətləri: gələcəyə baxış" mövzusunda III beynəlxalq elmi-praktiki konfrans da bu baxımdan əlamətdar hadisədir. Konfransda gömrük xidmətində informasiya-kommunikasiya texnologiyaları və "e-gömrük" xidmətləri, gömrük-biznes əməkdaşlığında İKT-nin rolu və dövlət orqanlarında elektron xidmətlər göstərilməsinin təşkili məsələlərinə toxunulmuşdur. Konfransda 20-yə yaxın ölkənin dövlət və qeyri-dövlət təşkilatlarından 160 nəfərdən çox nümayəndəsi iştirak etmişdir.

Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi gömrük sistemində İKT-nin tətbiqi və "e-Gömrük" layihələri ilə bağlı Azərbaycan Respublikası Rabitə və İnformasiya Texnologiyaları Nazirliyi, Milli Elmlər Akademiyasının Kibernetika İnstitutu və Milli Elmlər Akademiyasının İnformasiya Texnologiyaları İnstitutu ilə sıx əməkdaşlıq edir.

3.5. HÜQUQİ BAZANIN TƏKMİLLƏŞDİRİLMƏSİ SAHƏSİNDƏ

Azərbaycan Respublikasının dövlət müstəqilliyinin bərpa edilməsindən və müstəqil Azərbaycan Gömrük Xidmətinin yaranmasından ötən 20 il ərzində Azərbaycan Respublikasının gömrük sistemi xalqımızın ümummilli lideri Heydər Əliyev tərəfindən müəyyən edilən siyasətə uyğun olaraq formalaşmış və onun layiqli davamçısı möhtərəm Prezident İlham Əliyev cənabları tərəfindən həyata keçirilən məqsədyönlü dövlət siyasəti nəticəsində inkişaf edən gömrük sisteminin yenidən qurulması istiqamətində mühüm işlər görülmüş, onun maddi-texniki bazası əhəmiyyətli dərəcədə möhkəmlənmiş və gömrük işini nizama salan mükəmməl hüquqi baza yaradılmışdır.

Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən 1995, 1997 və 2001-ci il tarixlərdə müvafiq olaraq "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi, Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının bayrağı və tanınma nişanlarının təsdiqi haqqında Qanunlar qəbul edilmiş və həmin qanunvericilik aktları Azərbaycan Respublikasında gömrük sisteminin formalaşmasında, gömrük işinin və tarif siyasətinin həyata keçirilməsində mühüm rol oynamışdır.

1999-cu il tarixdə isə Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarında və təşkilatlarında xidmətin qaydalarını və gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin hüquqi vəziyyətinin əsaslarını müəyyən edən "Gömrük orqanlarında xidmət haqqında" Əsasnamə qəbul edilmiş və müvafiq qanunla təsdiq edilmişdir.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq fərmanları ilə Azərbaycan Respublikasında idxal-ixrac əməliyyatlarının tənzimlənməsi Qaydaları, "Dövlət Gömrük Komitəsinin yeni strukturu və Əsasnamə"si və digər normativ hüquqi sənədlər təsdiq edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin müvafiq qərarları ilə isə idxal və ixrac əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri, gömrük rüsumlarına və əlavə dəyər vergisinə cəlb olunmayan malların siyahısı, malların gömrük qiymətləndirilməsi və mənşə ölkəsinin müəyyən edilməsi qaydaları, fiziki şəxslər tərəfindən istehsal və kommersiya məqsədi üçün nəzərdə tutulmayan malların Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilməsi qaydaları, Azərbaycan

Respublikasının vəzifəli şəxsləri üçün xüsusi geyim forması və fərqlənmə nişanları, eləcə də digər normativ sənədlər təsdiq edilmişdir.

Dövlət Gömrük Komitəsinin özü tərəfindən isə qanunvericilik aktlarının tətbiqi ilə bağlı əllidən artıq normativ hüquqi akt qəbul edilmişdir.

Bu gün Azərbaycanda müşahidə olunan dinamik sosial-iqtisadi inkişaf və beynəlxalq iqtisadi sistemə inteqrasiya gömrük sisteminin təkmilləşdirilməsini, onun maddi-texniki bazasının modernləşdirilməsini, bütün istiqamətlərdə gömrük işinin beynəlxalq standartlara tam uyğun aparılmasını və bütövlükdə gömrük sisteminin ölkənin sosial-iqtisadi inkişafındakı rolunun daha da artırılmasını zəruri etmişdir.

Azərbaycanın beynəlxalq iqtisadi sistemə inteqrasiyasının güclənməsi gömrük işi sahəsində qanunvericiliyin və gömrük əməliyyatlarını tənzimləyən normativ hüquqi aktların təkmilləşdirilməsini, inkişaf etmiş ölkələrin gömrük işi sahəsində qabaqcıl təcrübəsi və bu sahədə qəbul olunmuş beynəlxalq konvensiyaların müddəaları nəzərə alınmaqla Azərbaycan Respublikasının gömrük qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsini, o cümlədən yeni Gömrük Məcəlləsinin qəbul edilməsini zəruri etmişdir.

Dövlət Proqramına və Planlarına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının gömrük qanunvericiliyinin təkmilləşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi, eləcə də gömrük işi sahəsində beynəlxalq standartların öyrənilməsi və onların tətbiq edilməsi işinin davam etdirilməsi, həmçinin "Gömrük prosedurlarının sadələşdirilməsi və uzlaşdırılması haqqında" Beynəlxalq Konvensiyanın müddələrinin (*Kioto Konvensiyası*) və Ümumdünya Gömrük Təşkilatının "Beynəlxalq Ticarətin Asanlaşdırılması və Təhlükəsizliyi Üzrə Çərçivə Standartları"nın milli gömrük qanunvericiliyində əks olunması məqsədilə Dövlət Gömrük Komitəsində Avropa İttifaqı və Birləşmiş Millətlər Təşkilatının İnkişaf Proqramının birgə həyata keçirdiyi "Azərbaycan Respublikasında Gömrük Xidmətinin Təkmilləşdirilməsi" layihəsi çərçivəsində Azərbaycan Respublikasının yeni Gömrük Məcəlləsinin layihəsi hazırlanmış, cari ilin 24 iyun tarixində Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən qəbul edilmiş və 2012-ci ilin yanvar ayının 1-dən isə Məcəllə qüvvəyə minəcəkdir.

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən qeyd olunan Məcəllənin tətbiqi ilə bağlı 15 sentyabr 2011-ci il tarixdə müvafiq Fərman imzalanmışdır və həmin Fərmanda Dövlət Gömrük Komitəsinin yeni Əsasnaməsinin, gömrük orqanlarının bayrağının və tanınma nişanının, gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin Etik Davranış Kodeksinin, gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin xüsusi geyim formasının və fərqlənmə nişanlarının təsvirinin, beynəlxalq təcrübəyə, norma və prinsiplərə uyğun Azərbaycan Respublikasının yeni Gömrük Tarifi haqqında Qanununun və eləcə də Məcəllənin normalarının tətbiqi ilə bağlı əllidən artıq qaydaların layihəsinin işlənib hazırlanması tapşırılmışdır.

Eyni zamanda Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında "Bir pəncə-

rə" prinsipinin tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının dörd qanununa, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin altı fərmanına və Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin on beş qərarına əlavə və dəyişikliklər edilməsi barədə Komitə tərəfindən sənəd layihələri hazırlanaraq aidiyyəti üzrə təqdim olunmuş və qəbul edilmişdir.

Bundan əlavə cari ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti tərəfindən Azərbaycan Respublikasına idxal edilən avtonəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsinin "Bir pəncərə" prinsipi əsasında həyata keçirilməsini, bütün gömrük ödənişlərinin yalnız plastik kartlar vasitəsi ilə alınmasını və "Elektron növbə" sisteminin tətbiqini nizama salan müvafiq Fərman imzalanmışdır.

Həmçinin müvafiq qanunla Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinə dəniz və çay limanlarında (*körpülərində*), dəmir yolu stansiyalarında, avtovağzallarda (*avtostansiyalarda*), hava limanlarında və digər dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrində fiziki və hüquqi şəxslərdən əşyaların qanunsuz olaraq götürülməsi ilə bağlı gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin məsuliyyətini müəyyən edən norma əlavə edilmişdir.

Ötən dövr ərzində Azərbaycan Respublikası Prezidentinin müvafiq Fərmanları ilə Dövlət Gömrük Komitəsinin strukturu daha da təkmilləşdirilmişdir.

Belə ki, Naxçıvan Muxtar Respublikası Gömrük Komitəsinə Dövlət Gömrük Komitəsi statusu və Sumqayıt Gömrük İdarəsinə isə Baş Gömrük İdarəsi statusu verilmiş və eləcə də bir sıra yeni struktur bölmələri - Audit və Risk Analizləri İdarəsi, Tibbi Xidmət İdarəsi, Kinoloji Mərkəz, Şahtaxtı və Naxçıvan Hava Nəqliyyatında Gömrük İdarəsi, Lənkəran Hava Limanı Gömrük Postu yaradılmışdır.

Qanunvericiliyin təkmilləşdirilməsi sahəsində gömrük orqanlarının əsas vəzifələrindən biri də qəbul olunmuş normativ hüquqi aktlar barədə xarici iqtisadi əlaqə iştirakçılarını məlumatlandırmaqdan ibarət olmuşdur.

Bu məqsədlə ictimaiyyəti gömrük işi sahəsində qüvvədə olan qanunvericilik aktları ilə daha operativ və ətraflı surətdə məlumatlandırmaq məqsədi ilə qeyd olunan qanunvericilik aktlarının Komitənin yeni internet saytında yerləşdirilməsi təmin edilmiş və 3 cilddən ibarət "Azərbaycan Respublikasının Gömrük Qanunvericiliyi kitabı", həmçinin dörd min tiracla Azərbaycan Respublikasının yeni Gömrük Məcəlləsi nəşr edilərək ictimaiyyətin istifadəsinə verilmişdir.

"Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin 20 illiyi (1992-2012)" ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikasının yubiley medalı tərtib edilmişdir.

3.6. GÖMRÜK ORQANLARININ MADDİ-TEXNİKİ BAZASININ YAXŞILAŞDIRILMASI SAHƏSİNDƏ

Iyirmi illik xidməti fəaliyyətində Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və onun strukturları Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş funksiyalarını uğurla həyata keçirmişdir.

"Azərbaycan Respublikası gömrük sisteminin 2007-2011-ci illərdə inkişafına dair Dövlət Proqramı"na əsasən, gömrük infrastrukturunun inkişaf etdirilməsi sahəsində bir sıra tədbirlər həyata keçirilmişdir. Astara Gömrük İdarəsinin, Biləsuvar Gömrük İdarəsinin "**Biləsuvar**" sərhəd-keçid məntəqəsinin və Tovuz Gömrük İdarəsinin "**Sınıq körpü**", Balakən Gömrük İdarəsinin "**Mazımçay**", Xaçmaz Gömrük İdarəsinin "**Samur**" gömrük postlarının beynəlxalq standartlara uyğun yeni inzibati binaları tikilmiş, onlar müasir tipli inventar və avadanlıqlarla təchiz edilmişdir. Onu da qeyd edək ki, sözügedən obyektlərin hamısı Azərbaycan Prezidenti İlham Əliyevin iştirakı ilə istifadəyə verilmişdir. Hazırda bu istiqamətdə işlər davam etdirilir, eyni zamanda, Azərbaycan Prezidentinin "Azərbaycan Respublikası regionlarının 2009-2013-cü illərdə sosial-iqtisadi inkişafı Dövlət Proqramı"nın təsdiq edilməsi haqqında" 14 aprel 2009-cu il tarixli fərmanına uyğun olaraq, Xudat sərhəd-keçid məntəqəsinin əsaslı tikintisi, Biləsuvar, Tovuz və Balakən rayonlarında gömrük terminalı və anbarların inşası sahəsində müvafiq işlər görülür.

İş adamlarının fəaliyyətinin asanlaşdırılması məqsədilə gömrük anbarlarının tikintisinə də xüsusi diqqət yetirilmiş, **Astara** rayonunda, **Bakı şəhəri** yaxınlığında, **Qusar** rayonunda mütərəqqi texniki vasitələrlə təchiz olunmuş gömrük terminalları tikilib istifadəyə verilmiş, **Biləsuvar**, **Balakən** və **Qazax** rayonlarının ərazisində də belə terminalların tikintisi nəzərdə tutulmuşdur. Ölkənin gömrük orqanları şəbəkəsinin maddi-texniki bazasının möhkəmləndirilməsi sahəsində müvafiq tədbirlər görülmüş, bütün gömrük orqanları müasir texniki vasitələrlə təmin edilmişdir. Sərhəd gömrük məntəqələri iritonnajlı avtomaşınlarla, konteynerlərə və yüklərə nəzarəti həyata keçirə bilən, beynəlxalq standartlara cavab verən mobil texnik vasitələrlə təchiz edilmişlər.

Gömrük orqanına xidmətə qəbul olunan əməkdaşların sağlamlıq vəziyyətinin müəyyən edilməsi, gömrük orqanı əməkdaşlarının tibbi xidmətə ehtiyaclarının öyrənilməsi və onların tibbi təminatının yaxşılaşdırılması məqsədilə **Mərkəzi Gömrük Hospitalı** tikilib istifadəyə verilmişdir. Gömrük orqanı əməkdaşlarının tibbi reabilitasiyası üçün bütün şəraitə malik bu hospital ən müasir və yüksək keyfiyyətli tibbi avadanlıqlarla təchiz edilmişdir.

Azərbaycanda gömrük xidmətinin təkmilləşdirilməsi, o cümlədən, gömrük orqanlarının maddi-texniki bazasının müasirləşdirilməsi tədbirləri Dövlət Gömrük Komitəsinin Avtonəqliyyat Gömrük İdarəsindən də yan keçməmişdir. Belə ki, bu il

oktyabrın 21-də Bakının Qaradağ rayonu ərazisindəki Xocasən şossesində Dövlət Gömrük Komitəsi Avtonəqliyyat Gömrük İdarəsinin yeni tikilmiş inzibati binası istifadəyə verilmişdir.

Yeni inzibati binanın inşası Azərbaycan Prezidentinin bu il fevralın 25-də imzaladığı müvafiq fərmanla ölkə ərazisinə idxal edilən nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsi, dövlət qeydiyyatının aparılması, daimi uçota alınması, nəqliyyat vasitəsinin dövlət qeydiyyat şəhadətnaməsinin və dövlət qeydiyyatı nişanının verilməsi, habelə nəqliyyat vasitələrinə sahiblik, istifadə və sərəncam hüquqlarının verilməsilə əlaqədar prosedurların "bir pəncərə" prinsipi əsasında sadələşdirilməsinin təmin edilməsi məqsədilə respublikanın aidiyyəti orqanlarına verdiyi tapşırığa əsasən gerçəkləşdirilmişdir.

"Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi əməkdaşlarının sosial müdafiəsinin gücləndirilməsi, gömrük işi sahəsində prosedurların sadələşdirilməsi və şəffaflığın artırılması ilə əlaqədar bəzi tədbirlər haqqında" həmin fərmanla, eyni zamanda, Dövlət Gömrük Komitəsinə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş bütün gömrük ödənişlərinin yalnız bank və ya plastik kart vasitəsilə alınmasını təmin etmək tapşırılmışdır.

Dövlət Gömrük Komitəsi Avtonəqliyyat Gömrük İdarəsinə bitişik ərazidə Daxili İşlər Nazirliyi Baş Dövlət Yol Polisi İdarəsinin qeydiyyat-imtahan şöbəsinin yeni inzibati binası da istifadəyə verilmişdir. Məlum olduğu kimi, əvvəllər ölkəmizə gətirilən avtonəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsi ilə dövlət qeydiyyatının aparılması prosedurları müxtəlif ərazilərdə həyata keçirilir, bu da vətəndaşların müəyyən vaxt itkilərinə və əlavə vəsait xərcləmələrinə səbəb olurdu. İndi isə xaricdən gətirilən nəqliyyat vasitələrinin "bir pəncərə" prinsipi əsasında eyni vaxtda həm gömrük rəsmiləşdirilməsi, həm də dövlət qeydiyyatının aparılması həyata keçirilməkdədir.

Dövlət Gömrük Komitəsi son 17 il ərzində 12 gömrük postu, 5 gömrük məntəqəsi, 2 mərkəz, Komitənin inzibati binasının 2 əlavə korpusu, 9 gömrük idarəsinin inzibati binası, 1 regional ofis idarəsinin inzibati binası və 1 gömrük terminalı tikmişdir:

Adı	Sahəsi, m ² -lə	Tikildiği il
Bakı Baş Gİ - nin "Bərə keçid" gömrük postu	100,1	1995
Bakı Baş Gİ-nin "Qaradağ" gömrük postu	97,9	1996
Bakı Baş Gİ-nin "Güzdək" gömrük postu	39,4	1999
Tovuz Gİ-nin "Poylu" gömrük məntəqəsi	52,5	2000
Tovuz Gİ-nin "Sadıxlı" gömrük məntəqəsi	52,6	2000
Xaçmaz Gİ-nin "Xudat" gömrük postu	489,0	1995; 2001
Yevlax Gİ-nin "Şəki" gömrük postu	316,0	2001
Regional Tədris Mərkəzi	2940,0	2003
Kinoloji Mərkəz	2192,7	2003

Dövlət Gömrük Komitəsinin inzibati binası	2290,0	2004
(əlavə C və A bloku)	1133,9	2007
Yevlax Gİ-nin "Qəbələ" gömrük postu	216,9	2003
Tovuz Gömrük İdarəsi	1929,5	1995
XDARİMMİ-nin Neftçala dəniz nəzarət postu	78,81	2004
Şirvan (Əli Bayramlı) Gömrük İdarəsi	2174,0	2004
Bakı Baş Gömrük İdarəsi üçün alınmış bina	2657,0	2004
XDARİMMİ-nin Lənkəran dəniz nəzarət postu	30,4	2005
Enerji Gömrük İdarəsi	1188,0	2005
Sumqayıt Gömrük İdarəsi	2625,9	2005
Biləsuvar Gömrük İdarəsi	1105,0	2005
Xaçmaz Gömrük İdarəsinin "Samur" gömrük terminalı	9824,0	2006
Xaçmaz Gİ-nin "Şirvanovka" gömrük postu	1760,2	2006
Xaçmaz Gİ-nin "Samur " gömrük postunun inzibati binası	1081,4	2007
Hava Nəqliyyatında Baş Gömrük İdarəsi	1854,7	2007
DGK-nın Tibbi Xidmət İdarəsi	13047,7	2008
Yevlax Gömrük İdarəsi	588,0	2008
Tovuz Gömrük İdarəsinin "Sınıq Körpü" gömrük buraxılış məntəqəsi	10995,0	2010
Biləsuvar Gömrük İdarəsinin "Biləsuvar" gömrük buraxılış məntəqəsi	7480,0	2010
Astara Gömrük İdarəsinin "Astara" gömrük buraxılış məntəqəsi	8427,0	2010
Balakən Gİ-nin "Mazımçay" gömrük postu	8039,0	2010
Xaçmaz Gömrük İdarəsinin "Samur" gömrük postu	8148,7	2010
Avtonəqliyyat Gömrük İdarəsi	2174,0	2011
ÜGT-nin Potensialının Gücləndirilməsi üzrə Avropa Regional Bakı ofisi	2018,0	2011

Ümumiyyətlə, Azərbaycanın gömrük siyasəti ölkəmizin təhlükəsizliyin, suverenliyinin və milli mənafeyinin qorunmasında müstəsna rol oynayır.

Bu gün müstəqil Azərbaycanın gömrük orqanları Azərbaycan Respublikasının Prezidenti cənab İlham Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan dövlətçiliyinin mökəmləndirilməsi, onun iqtisadi potensialının daha da gücləndirilməsi naminə xidməti vəzifələrinin layiqincə yerinə yetirir.

Mövzu 4.

AZƏRBAYCANDA GÖMRÜK İŞİNİN TƏŞKİLİNİN VƏ TƏTBİQİNİN TARİXİ

Azərbaycanın xarici ticarət əlaqələri çox qədim dövrlərə gedib çıxır. Bizim eradan əvvəl ikinci minilliyin ikinci yarısında yerli tayfalar Assur, Fələstin və Misir ölkələri ilə xammal və məhsullar mübadiləsi aparar, həmin ölkələrdən isə bəzək əşyaları və müxtəlif soyuq silahlar gətirərdilər.

Atropatenanın ərazisində olan Təbriz, Ərdəbil, Urmiya, Marağa, Miyana, Zəncan, Naxçıvan, Maku və digər şəhərlər ölkə daxilində mühüm ticarət mərkəzlərinə çevrilmişdilər. Bu şəhərlər başqa dövlətlərlə təkcə quru ilə deyil, həm də dəniz yolu ilə ticarət əlaqələri yarada bilmişdilər. Məşhur "Böyük ipək yolu" vasitəsilə Orta Asiya, Çin, Hindistan, Kiçik Asiya ölkələri, İberiya, Qafqaz Albaniyası ilə ticarət əlaqələri formalaşmışdı.

Ölkədə hazırlanmış xalçalar, bəzək şeyləri, yün məmulatları və s. ixrac olunaraq əvəzində lazım olan istehlak malları idxal olunurdu. Bu zaman satış üçün müxtəlif vergilər alınır ki, bu da müasir dövrdə gömrük vergiləri və rüsumları adlanır.

Bizim eranın əvvəllərində indiki Şimali Azərbaycanın və cənubi Dağıstanın ərazisini əhatə edən Albaniya dövləti yarandı. Tarixi mənbələrdə bu ərazidə neft, təbii qaz, dəmir, mis və s. kimi qiymətli ehtiyatların olduğu göstərilirdi ki, bunlar da sonradan ticarət subyektlərinə çevrilirdilər. Şirvanda (*Bakıda*) neft və duz məhsullarının üzərinə vergi qoyulmuşdur ki, bu da müasir dildə mədən vergisi və aksiz vergisi kimi dəyərləndirilir.

Mənbələrin yazdığına görə, Azərbaycan ərazisində dövlət tərəfindən gömrük vergiləri rəsmi olaraq IX əsrin əvvəllərindən müəyyən edilməyə başlamışdır. Bəlkə IX əsrdən qabaq da bu vergilər mövcud olmuşdur, lakin bu barədə olan məlumatlar Ərəb xilafəti dövründə yandırıldığı üçün, bu barədə ancaq mülahizə yürütmək olar. Çünki artıq iri şəhərlərdə - Ərdəbil, Muğan, Naxçıvan, Bərdə, Beyləqan, Qəbələ, Şəki, Şəmkir, Dərbənd (*Bab-əl-Əbvab*), Şabran, Şamaxı və digərlərində ticarət məhəllələri (*o zamanlar "ravad" adlanırdı*) yaranmışdı.

Xarici ölkələrdən Azərbaycana müxtəlif parçalar, metal məmulatları, ətriyyatlar, ədvalar, xəzlər və s. gətirilir, ölkədən isə xam ipək, ipək parçalar, pambıq, xalçalar, boyalar, neft, mal-qara, atlar və s. ixrac edilirdi. Ticarətə qoyulan gömrük vergi və rüsumları ölkə xəzinəsinin mühüm gəlir mənbəyinə çevrilmişdi.

XI-XII əsrlərdə karvan və ticarət yollarının bir-biri ilə və xarici ölkələrlə birləşdiyi Azərbaycan şəhərlərindən daxili və xarici bazarlara neft, pambıq, ipək, duz, meyvə, balıq, boyaq, ədviyyat və s. göndərilir, Şərqi və Qərblə ticarət əlaqələri saxlayırdılar.

Monqollara qədərki Azərbaycanın iqtisadi vəziyyəti məhsuldar qüvvələrin artması, ticarətin və mal-pul münasibətlərinin genişlənməsi ilə səciyyələnir.

XI-XII əsrlərin vergiləri əvvəlki dövrlərin qayda - qanunlarının çoxunu mühafizə etmişdir. O dövrün vergi sistemi haqqında ətraflı məlumat verən tarixçi Ravəndi yazırdı ki, vergilər dəftərlərdə xüsusi qeydlər aparılmaqla həyata keçirilirdi. Eyni zamanda Ravəndi qanunsuz vergilərdən "**dəstərqə**" (*hədiyyə kimi qəbul edilən vergi növü*), "**şərab-baha**" (*içki üçün yığılan pul - indiki "aksiz" vergisi*) və sairələrinin də adını çəkir.

XII-XIII əsrlərdə Dərbənddən İran körfəzinə, Şərqi Avropaya gedən beynəlxalq karvan yolları Təbrizdə kəsişirdi. Azərbaycanın xam ipəyi Şamaxıdan Şimali İtaliya şəhərlərinə, həmçinin Fransaya ixrac olunurdu.

Volqaboyu, Rusiya və Şərqi Avropanı İran körfəzi ilə əlaqələndirən beynəlxalq karvan yolunun üstündə yerləşən şəhər Şamaxı idi.

XI-XIII əsrin əvvəllərində Dərbənddən sonra ikinci mühüm liman şəhəri, ağ neft və duz istehsalı mərkəzi Bakı şəhəri idi. Monqol əsarəti dövründə Azərbaycanda monqol vergi toplayanları (*baskaklar*) çox qəddarlıq edirdilər. Məhz monqollar ilk dəfə olaraq sənətkarlar və tacirlər üçün yeni vergi növü - "tamqa" tətbiq etmişdilər. Məhz bu vergi növünün tətbiqindən sonra XIII əsrin axırlarında Azərbaycanın xarici ticarəti tənəzzülə uğramışdır.

Azərbaycan dövlətçiliyi tarixində, məmurların özbaşınalığını məhdudlaşdırmaq, iqtisadiyyatı yüksəltmək və xəzinəni doldurmaq üçün ilk vergi islahatını XV əsrdə Səfəvilər dövlətinin başçısı Uzun Həsən həyata keçirmişdir. Ağqoyunlu dövlətinin banisi Uzun Həsən Trabzon-Yunan dövləti ilə dostluq əlaqəsi yaratmışdı. O, Trabzon imperatorunun qızı Dəspinə (*Feodra*) Xatunla evlənmişdi. Uzun Həsən Trabzon şəhərində böyük bir daş körpü saldırmışdır. Çünki Trabzonun Ağqoyunlular üçün böyük ticarət əhəmiyyəti var idi. Belə ki, bu şəhər Ağqoyunlu tacirləri üçün Qara dənizə əlverişli çıxış yolu idi.

Müasirlərinin "**Sultani-adil**" (*yəni "ədalətli sultan"*) adlandırdıqları Uzun Həsən ilk vergi məəcəlləsini - "Qanunnamə"ni hazırlamışdır. Maraqlıdır ki, bu "qanun" nəinki XV əsrdə, elə XVI əsrdə də, həm Səfəvilər dövləti ərazisində, həm də əvvəllər Ağqoyunlular dövlətinin tərkibində olmuş Osmanlı imperiyasının şərq vilayətlərində də qüvvədə idi.

1475-ci ildə Rusiyanın knyazı III İvan öz nümayəndəsi Markı Uzun Həsənin yanına ticarət və diplomatik münasibətləri genişləndirmək üçün göndərmişdi.

Səfəvi dövlətinin hökmdarı I Təhmasib sənətkarlığın və ticarətin inkişafını genişləndirmək məqsədilə 1565-ci ildə vilayətlərin hər birindən alınan 80 min tükənlik tamğa vergisini ləğv etdi.

Şamaxıdan Rusiya, İran, Suriya ölkələrinə və İrəvan şəhərinə tranzit ticarət yolları gedirdi. XVI əsrdə Şamaxıda daimi İngiltərə-Moskva şirkəti təşkil edilmişdi. XVI əsrdə cənubi Qafqazda ipək istehsalı əsas yer tutmuş və ticarətin hamısı Şamaxı və Ərəşdə cəmləşmişdi.

XVI-XVII əsrlərdə Azərbaycan Moskva dövləti, Avropa və Asiya ölkələri ilə iri miqyaslı xarici ticarət aparırdı. Azərbaycandan Moskva dövlətinə və digər ölkələrə parçalar, xalçalar, neft, duz, zəfəran, düyü, boyaq maddələri, soyuq silah ixrac edilirdi. Qızıl və gümüş məmulatları, ləl-cəvahirat, ədviyyat, ətir və s. isə idxal edilirdi.

Azərbaycan XVIII əsrin sonu, XIX əsrin əvvəllərinə qədər, yəni Azərbaycan Çar Rusiyası tərəfindən işğal olunana qədər sərbəst vergi və gömrük siyasəti yetirmişdir. Vergi və rüsumların yığılması vəzifəcə naibin səlahiyyətə daxil idi.

XVIII əsrin sonu XIX əsrin əvvəllərində Rusiya imperiyasının cənubi Qafqazda daşa fəal siyasət yeritməsi 1801-ci il Şərqi Gürcüstanın Rusiyaya birləşməsi ilə nəticələndi. Rusiyanın niyyəti Azərbaycanı tutmaq idi. General Sisyanovun bu işğal planında ilk hədəf Car-Balakən oldu (1803-cü il). Sonra Gəncə xanlığı (1804-cü il), Qarabağ xanlığı (1805-ci il), Bakı xanlığı (1806-cı il), Quba xanlığı (1806-cı il), Talış xanlığı (1809-cı il) Rusiya imperiyasının tərkibinə qatılır. 1804-cü ildə başlamış Rusiya-İran müharibəsi 1813-cü ilin oktyabr ayının 12-də Qarabağın Gülistan kəndində sülh müqaviləsinin imzalanması ilə başa çatdı. Gülistan müqaviləsi Azərbaycanın Rusiya və İran arasında iki yerə bölünməsinin başlanğıcını qoydu. 1828-ci ildə bağlanan "Türkmənçay" müqaviləsindən sonra Azərbaycanın şimal ərazisi Rusiyanın, cənub ərazisi isə İranın tərkibində qaldı. İndiyə qədər də bu tarixi haqsızlıq davam edir.

Azərbaycanı işğal edən Rus imperiyası İran və Türkiyə ilə həmsərhəd olan əraziləri tam nəzarətə götürmək üçün təcili tədbirlər planı hazırladı. Həmin tədbirlər planında Bakı şəhərində gömrükxananın açılması məsələsi də göstərilmişdir.

Bakı şəhərində gömrükxana İmperator 1 Aleksandr tərəfindən Rusiya İmperiyası Senatına 25 yanvar (9 fevral) 1807-ci il tarixində təqdim olunmuş "Bakı şəhərində gömrükxananın təsis edilməsi barədə" 22,434 sayılı Fərmanı ilə təsis edilmiş və Həştərxan gömrük dairəsinin tərkibinə daxil edilmişdi. 5 mart 1807-ci ildə Davidov-Voronçov İmperator Fərmanının surətini Bakı gömrükxanasına göndərmişdir. Əldə etdiyimiz başqa bir arxiv sənəddə, artıq 1809-cu ilin Sentyabr ayında Bakı gömrükxanası "Bakı liman və sərhəd gömrükxanası" adlanırdı.

"Gülistan" (1813) və "Türkmənçay" (1828) müqavilələrindən sonra Azərbaycanda Rusiyanın gömrüklə bağlı qərarları qüvvəyə mindi. Həmin vaxt Rusiya ərazisində 1811-ci ildə qəbul olunmuş gömrük tarifləri qüvvədə idi.

1813-cü ildə Bakı gömrükxanasında reyestr üzrə aşağıdakı gömrük kitablarında qeydiyyatlar aparılırdı:

- 1) dəniz ilə gətirilən mallar və tutulan rüsumların yazıldığı kitab;
- 2) quru yolu ilə gətirilən mallar və tutulan rüsumların yazıldığı kitab;
- 3) dəniz ilə aparılan mallar və tutulan rüsumların qeydiyyatı kitabı;
- 4) quru yolu ilə aparılan mallar və tutulan rüsumların qeydiyyat kitabı;
- 5) dəniz gəmiləri ilə gələn sərnişinlərin qeydiyyat dəftəri;
- 6) quru yolu ilə gələnlərin qeydiyyatının aparıldığı dəftər və s.

5 mart 1815-ci ildə İmperiyanın Maliyyə Nazirliyindən Bakı gömrükxanasına göndərilən 1533 sayılı məktubda göstərilirdi ki, "1811-ci ildə qəbul olunmuş ticarət haqqındaki Əsasnamədə dəyişikliklər edilir və yeni maddələr əlavə olunur". Bu əlavələr dəniz və quru sərhədlərindən qanunsuz yolla keçirilən malların məhv edilməsi ilə əlaqədar idi.

Bakı gömrükxanası "Qafqaz və Zaqafqaziyada gömrük idarəetməsi barədə Əsasnamə"yə görə, 31 iyul 1831-ci il tarixindən Zaqafqaziya gömrük dairəsinin tabeliyinə verilmiş və 1832-ci ildən etibarən "Bakı anbar gömrükxanası" adını almışdır. Bakı gömrükxanası 4 may 1847-ildə Zaqafqaziya Karantin - Gömrük dairəsinin tabeliyində olan Bakı Karantin-Gömrük idarəsinə çevrilir. Qafqaz canişini - General-Feldmarşal Knyaz Baryatinski tərəfindən 31 mart 1861-ci ildə təsdiq edilmiş "Qafqaz və Zaqafqaziyada Karantin - gömrük hissəsinin yenidən təşkili və idarə edilməsi barədə Əsasnamə"yə görə, Bakı Karantin - Gömrük idarəsi Bakı Karantin-Gömrük kontoruna çevrilmiş və yeni yaradılmış Bakı Karantin-Gömrük dairəsinə tabe edilmişdir. Bakı Karantin-Gömrük kontoru 1-ci dərəcəli hesab edilməklə bərabər, 18 ştat (*rəis, karantin üzrə direktor-həkim, katib-xəzinadar, 2 rüsum yığan, nəzarətçi, tərcüməçi, gəmi baxıcısı və 10 gömrükxana yoxlayıcısı*) ayrılmışdır. Həmin Əsasnamənin 4-cü paragrafına görə Naxçıvan sahəsində aşağıdakı gömrük təşkilatları tabe edilmişdir:

1. Naxçıvan Baş Karantin-gömrük Kontoru və culfa Karantin gömrükxanası;
2. Şərur Karantin-gömrük Zastavası - ikinci dərəcəli;
3. Ordubad Karantin-gömrük Zastavası - ikinci dərəcəli;
4. Ayrıncı karantin-gömrük Postları:
 - Şahtaxtı postu;
 - Naxçıvan postu;
 - Ordubad postu;
 - Aladərə postu;
 - Bazar postu.
5. Erivan Tranzit Postu.

Əsasnamənin 5-ci paragrafına görə Bakı Karantin-gömrük Dairəsi iki sahəyə ayrılır:

1. Cəbrayıl - Erivan Quberniyasından İran sərhəddi boyu Astara çayına qədər olan məsafə buraya aid edilir;
2. Bakı - Bakı Quberniyasının Xəzər dənizinin sahili boyu Astara çayından başlayaraq Dağıstan Vilayətinə qədər olan sərhəd məsafəsi buraya aid edilir.

Cəbrayıl sahəsinə aşağıdakı gömrük təşkilatları daxil edilir:

- 1) cəbrayıl Karantin-gömrük Kontoru, ikinci dərəcəli;
- 2) Biləsuvar Karantin-gömrük Zastavası, birinci dərəcəli;
- 3) Ayırıcı karantin-gömrük Postları:
 - Dağlıq Bəhramtəpə postu;
 - Aslandüz postu;
 - Maralyan postu;
 - Xudafərin postu.

Bakı sahəsinə aşağıdakı gömrük təşkilatları daxil edilir:

- 1) Astara Karantin-gömrük Zastavası - birinci dərəcəli;
- 2) Nizova Karantin-gömrük Zastavası - üçüncü dərəcəli;
- 3) Karantin-gömrük Zastavası - üçüncü dərəcəli:
 - Kür deltası zastavası;
 - Salyan zastavası;
 - Pereval zastavası;
 - Lənkəran zastavası.
- 4) Apşeron Daimi karantin-gömrük Postu;
- 5) Bakı ayırıcı karantin-gömrük Postu.

Yeni ərazilərin işğalı hesabına Rusiyanın iqtisadi inkişaf potensialı artdığı üçün yeni təkmilləşdirilmiş "Gömrük tarifi" (1891) və "Gömrük nizamnaməsi" (1892) qəbul olundu. Yeni nizamnaməyə görə Rusiyanın Avropa və Asiya hissəsində gömrük işlərinin tənzimlənməsində vahid qaydalar tətbiq olundu. Eyni zamanda, sahil zonası və dəniz sahilindən 3 dəniz milində yerləşən sular da gömrük zonası elan edildi.

XX əsrin əvvəllərində, Rusiya dövlətinin gəlirləri içərisində gömrük yığımları spirtli içkilərin ticarətindən əldə olunan gəlirlərdən sonra ikinci yeri tuturdu.

1897-ci il dekabr ayının 8-də "Rusiyanın Avropa hissəsi və Qafqazda gömrük təşkilatlarının ştatları" barədə qanuna əsasən Bakı Karantin - Gömrük kontoru Bakı Gömrük dairəsi idarə heyəti tabeliyində Bakı gömrükxanasına çevrilir və 1 iyun 1911-ci ildə Tiflisdəki Qafqaz Gömrük dairəsinin idarəçiliyinə tabe etdirilir.

1911-ci ildən 1918-ci ilə qədər Bakı Gömrüyü Senat tərəfindən 21 yanvar 1911-ci ildə təsdiq edilmiş "Rusiya İmperiyası Gömrüklərinin Nizamnaməsi" əsasında fəaliyyət göstərmişdir. Bu dövrdə gömrükxana idxal və ixrac mallarının gömrük müayinəsini, gömrük rüsum və yığımlarının tutulmasını, gömrük anbarlarında gömrük sərhədini keçən malların müvəqqəti saxlanmasını, malların keçirilməsinə nəzarəti həyata keçirirdi. Gömrüyün funksiyalarına həm də, yoluxucu xəstəliklərin müəyyən edildiyi tədbirdə bütün sərnəşinlərin və gəmi heyətinin sahilə müəyyən olunmuş müddətlərdə təcrid edilməsi də daxil idi.

Azərbaycan Demokratik Respublikasının (1918-1920-ci illər) vaxtında bu sahədə konkret bir iş görülməsə də, dövlətçilik baxımından bütün siyasi addımlar atılmışdı.

Bütün vergi siyasətinə maliyyə naziri N. Yusifbəyli rəhbərlik etmişdir. 1919-cu ilin martında F.Xoyski hökuməti istefa verdikdən sonra, N. Yusifbəyli Baş nazir (14 aprel 1919) oldu. Nəsim bəy parlamentdə hökumətin yeni proqramı ilə çıxış edərək, digər sahələrlə yanaşı qonşu dövlətlərlə ilk iqtisadi əlaqələr yaradılmasını da xüsusi qeyd etmişdir.

Azərbaycan Respublikasının Hökuməti ölkənin iqtisadi dayanıqlığını təmin etmək, daxili bazarını qorumaq və ölkəyə lazım olan malların qanunsuz çıxarılmasının qarşısını almaq sahəsində əməli işlərini davam etdirirdi. 29 oktyabr 1919-cu ildə tərtib olunmuş Azərbaycanın sərhəd mühafizəsinin sxematik xəritəsi çox önəmlidir.

Birincisi, bu xəritə-sxemdə Azərbaycan Respublikasının həmin tarixə olan sərhədləri öz əksini tapmışdır. İkincisi, bu xəritə-sxemin ölkəni qonşu ölkələrlə, xüsusən də Ermənistan və Gürcüstanla olan sərhəd dəqiqləşdiril-mələrində çox vacibdir. Nəzərə alsaq ki, Ermənistanın işğal etdiyi ərazilər yaxın tarix baxımından tamamilə Azərbaycan sərhədləri daxilində idi. Xəritə-sxemdəki şərti işarələr əsasında Gürcüstan, Ermənistan, İran və sahil zonasındakı açıq və qapalı sərhəd zastavalarının və nəzarət dəstələrinin məntəqələrini müəyyənləşdirmək olar. Gürcüstan sərhədi boyu olan sərhəd məntəqələri aşağıdakılardır:

Açıq məntəqələr:

1. Mazımçay; 2. Podarçay; 3. Souxçay; 4. İlginçay; 5. Bostim-Binə; 6. Çardaxlı; 7. Muğanlı; 8. Podar; 9. Lələli; 10. Almalıq; 11. Gakürlü.

Bağlı məntəqələr, yəni açılması planlaşdırılanlar:

1. Qaraca Mirli; 2. Tarl-Delan; 3. Karaskım; 4. Aşağı Bayramlı; 5. Mula-Kulu; 6. Poylu; 7. Salahlı; 8. Aslanbəyli; 9. Qırmızı körpü.

Maraqlı olan odur ki, Ermənistanla sərhəd boyu bütün sərhəd məntəqələri bağlı şəkildə nəzərdə tutulmuş, yəni sərhədboyu heç bir gömrükhana və gömrük postunun açılmaması qərara alınmışdır. Sərhəd məntəqələri açılacaq kəndlərə diqqət yetirsək, onda bir çox məsələlər aydınlıq gətirə bilərik. Belə ki, indi Ermənistanla sərhəddə olan Kəmərli kəndi o zaman daha çox içəridə olmuşdur.

Ermənistanla sərhəd boyu aşağıdakı məntəqələr yerləşirdi:

1. Kəmərli; 2. Parazlı; 3. Qızıl Hacılı; 4. Əksi-Barı (*Əskipara*); 5. Çaxmaxlı; 6. Hətəmağalı; 7. Əlibəyli; 8. Yuxarı Ağdam; 9. Aşağı Ağdam; 10. Eldar; 11. Şınıx-Ayrum; 12. Dilican; 13. Palad-Ayrum; 14. Mixaylovka; 15. Aşağı Saratovka; 16. Quşçu Dərəsi; 17. Böyük Məzrə; 18. Alagöl; 19. Arpa.

Xəritə-sxemdən görüldüyü kimi, Naxçıvan Azərbaycandan ayrı deyildir və Ermənistanın İranla heç bir sərhədi yoxdur. General-qubernatorluq isə Şuşa şəhərində yerləşirdi. Naxçıvanın Türkiyə ilə sərhədində Nuraşen (*indiki Sədərək*) məntəqəsi var idi.

İranla sərhəd boyu aşağıdakı məntəqələr var idi:

1. Alışarı; 2. Şahtaxtı; 3. Nehrəm; 4. Yayıcı; 5. Ordubad; 6. Culfa; 7. Əlidərə.

İranla sərhədboyu Bartazdan Astaraya qədər 25 məntəqə yerləşirdi ki, bunların çoxunda gömrükxanalar və gömrük postları nəzərdə tutulmuşdur.

Xəzər dənizinin sahili boyu isə şimaldan cənuba qədər aşağıdakı mənbələr:

1. Məhərrəmkənd; 2. Mixaylovka; 3. Qızıl-Burun; 4. Giləzi; 5. Yaşma; 6. Buzovna; 7. Abşeron; 8. Zığ; 9. Bakı; 10. Duvanı; 11. Ələt; 12. Kür Burnu (*Kür Kosa*); 13. Sara adası; 14. Lənkəran; 15. Şıx-Ağac.

Vaxtilə Azərbaycan Respublikasının sərhəd məntəqələri açdığı yerlərdə təxminən 80 il sonra Dövlət Gömrük Komitəsinin rəhbərliyi gömrükxana və gömrük postları açdılar.

Lakin 1920-ci ilin Aprel inqilabı bu siyasətin başa çatdırılmasına imkan vermədi. 12 noyabr 1920-ci ildə "İdxal və ixrac mallarının qəbulu, saxlanması və buraxılması" haqqında RSFSR XKS Dekret qəbul etdi ki, bu da 1924-cü ildə qəbul olunmuş SSRİ Gömrük Nizamnaməsinin hüquqi bazasını təşkil etmişdir.

1921-ci ilin əvvəllərində Bakı gömrükxanasının strukturu aşağıdakı kimi idi:

- 1) Dəftərxana;
- 2) Müsadirə şöbəsi;
- 3) Mühasibat;
- 4) Gəmi kontoru.

Azərbaycan, 1922-ci il 31 mart tarixli dekretə görə 8 gömrük ərazisinin birinə - Zaqafqaziya dairəsinə daxil edilmişdir.

İlk "Gömrük Məcəlləsi" 1928-ci ildə hazırlanmış və qəbul olunmuşdur. Həmin vaxt bütünlükdə gömrük işlərinə 23 fevral 1922-ci ildən fəaliyyət göstərən Gömrük Tarif Komitəsi rəhbərlik edirdi.

1929-cu ildən gömrükxanaların fəaliyyəti Mərkəzi İcraiyyə Komitəsinin və Xalq Komissarları Şurasının 19 dekabr 1928-ci il tarixli müvafiq qərarı ilə tənzimləndi və əsas məsələlər kimi aşağıdakılar nəzərdə tutulurdu:

- a) sərhədi keçən sərnişinlərin, baqajların, yüklərin və nəqliyyat vasitələrinin müayinəsi və onların buraxılması;
- b) xarici ticarət inhisarçılığı haqqında qanunun yerinə yetirilməsinə faktiki nəzarət;
- c) qaçaqmalçılığın müəyyən edilməsi və tutulması; qaçaqmalçılıq barədə işlərin həll edilməsi;
- ç) yük və sərnişinlərin dövlət sərhədini keçdiyi anda gömrük rüsum və yığımlarının hesablanması və tutulması.

1946-cı ilin əvvəlində Bakı gömrükxanasının strukturu genişləndirildi və aşağıdakı kimi oldu:

- 1) Ümumi şöbə;
- 2) Mühasibat;
- 3) Məhkəmə - müsadirə şöbəsi;
- 4) Yük şöbəsi;
- 5) Poçt sərnişin şöbəsi;

6) Gəmi şöbəsi.

1955-ci ildə gəmi və yük şöbələri birləşdirilərək, vahid gəmi-yük şöbəsinə oldu, məhkəmə - müsadirə şöbəsi isə bəzi funksiyalarını itirərək, qaçaqmalçılığa qarşı mübarizə qrupuna çevrildi. 1956-88-ci illərdə də Bakı gömrükxanasının strukturunda, funksiyalarında, adında və tabeçiliyində bir sıra dəyişikliklər baş vermişdir.

5 may 1964-cü ildə SSRİ Ali Soveti Rəyasət heyətinin Fərmanı ilə yeni "Gömrük Məcəlləsi" təsdiq olunmuş və bu məcəllə 1991-ci ilə qədər fəaliyyət göstərmişdir.

İlk dəfə olaraq 1989-cu ilin birinci yarısında SSRİ Nazirlər Soveti yanında fəaliyyət göstərən Dövlət Gömrük Nəzarəti Baş İdarəsinin razılığı və onun əmri (17 sayılı, 27 yanvar 1989-cu il) Azərbaycan ərazisində, bütün respublikaya nəzarət edən Respublika Gömrük İdarəsi yaradıldı.

1991-ci ildə SSRİ-nin "Gömrük Məcəlləsi" və "Gömrük tarifi haqqında" qanunları qəbul olundu. Qəbul olunmuş yeni Məcəllənin müddəalarına görə, Dövlət Gömrük Nəzarəti Baş İdarəsi - Dövlət Gömrük Komitəsinə çevrildi. Eyni zamanda Gömrük-Tarif Şurası və narkotik maddələrin dövriyyəsinə qarşı Beynəlxalq Koordinasiya (*əlaqələndirmə*) Şurası yaradıldı.

18 oktyabr 1991-ci ildə Azərbaycan öz müstəqilliyini qazandı və **Müstəqillik haqqında Konstitusiya** aktı qəbul olundu. 30 yanvar 1992-ci ildə "**Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin yaradılması haqqında**" Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 561 sayılı Fərmanı ilə Gömrük Komitəsi yaradıldı. Komitə əsasən keçmiş Azərbaycan Respublikası Gömrük İdarəsinin bazasında yaradılmışdı.

Azərbaycan Respublikası Prezidentinin həmin Fərmanı əsasında Azərbaycan Respublikası Nazirlər Soveti 1 iyun 1992-ci ildə 301 sayılı "Azərbaycan Respublikası Gömrük Komitəsinin məsələləri" haqqında qərar verdi. Bundan sonra NK 19 yanvar 1994-cü il tarixli qərarı ilə Gömrük Komitəsinin məsələlərinin və ona tabe təşkilatların siyahısı həll edildi və onun maddi-texniki bazası yaradıldı. Son verilən bu qərarada Gömrük Komitəsinin maddi-texniki təchizat məsələləri ilə yanaşı, yeni gömrük postlarının açılması da öz əksini tapmışdır. O zaman Azərbaycan Respublikası Gömrük Komitəsinə Naxçıvan MR Gömrük Komitəsi, Bakı Baş Gömrük İdarəsi, 12 gömrükxana, Mərkəzi laboratoriya, avtomobil təsərrüfatı və təsərrüfat hesablı "Azərterminal-kompleks" xarici iqtisadi birliyi daxil idi.

Azərbaycan Respublikası 24 sentyabr 1993-cü ildə Müstəqil Dövlətlər Birliyinə daxil oldu. Respublikamız MDB-nin yaratdığı iqtisadi ittifaqa üzv olsa da, Gömrük İttifaqına daxil olmamışdır (*Dövlət Gömrük Komitəsi 13 mart 1992-ci ildə imzalanmış "Gömrük şurası haqqında Əsasnaməyə qoşulmaqdan imtina etmişdir*).

Azərbaycan MDB üzvi kimi 1995-ci ilin 10 fevral tarixində Alma-Atada imzalanmış "MDB ölkələrinin gömrük qanunvericiliyinin əsasları haqqında" sazişə qoşulmuşdur. Buna əsas səbəb isə MDB Nizamnaməsinə (1992) görə "üzv ölkələrə eyni qanunvericilik bazasına malik olmalıdırlar" bəndidir. 1997-ci il 25 iyul tarixində Milli Məclis tərə-

findən qəbul olunmuş "Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi"nin əsasını da məhz həmin sazişdəki müddəalar təşkil edirdi. AR Beynəlxalq təşkilatlardan Ümumdünya Ticarət Təşkilatında müşahidəçi statusunda, Ümumdünya Gömrük Təşkilatında isə daimi üzv statusunda iştirak edir. Sonuncu təşkilatda ölkəmizi DGK təmsil edir. DGK ÜGT-nin Maliyyə Komitəsinin (1998) və Siyasi Şurasının (2000) üzvüdür.

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin uyğun olaraq Dövlət Gömrük Komitəsi Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq iqtisadi inteqrasiyanın inkişaf etdirilməsi və möhkəmləndirilməsi üçün digər dövlətlərlə beynəlxalq hüquq normalarına uyğun sazişlər, protokollar və memorandum layihələri hazırlanmasında yaxından iştirak edir.

1992-ci ildən bu günə qədər Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən Azərbaycan Respublikasında dövlətin xarici və daxili siyasətinin tərkib hissəsi olan vahid gömrük siyasətinin həyata keçirilməsi sayəsində Komitənin beynəlxalq əlaqələri daha da genişlənmiş və keyfiyyətə yeni səviyyəyə çatmışdır.

Komitənin ikitərəfli və çoxtərəfli beynəlxalq sazişlərə üstünlük verməsi gömrük sisteminin təkmilləşdirilməsində öz bəhrəsini verir. Türkiyə Respublikası, İran İslam Respublikası, Gürcüstan, Özbəkistan, Qazaxıstan, Livan, Bolqarıstan respublikaları və Ukrayna gömrük orqanları ilə gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında sazişlər imzalanmışdır. MDB Gömrük Xidmətləri Rəhbərləri Şurası çərçivəsində və İqtisadi Əməkdaşlıq təşkilatına üzv olan ölkələrlə çoxtərəfli sazişlər mövcuddur. Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı hökuməti ilə Azərbaycan Respublikası hökuməti arasında gömrük orqanlarının qarşılıqlı inzibati yardım haqqında memorandum 7 iyul 1997-ci il tarixdə imzalanmışdır.

DGK MDB üzvü olan ölkələrin Gömrük Xidmətləri Rəhbərlər Şurasının iclaslarında fəal iştirak edir. Bunun nəticəsidir ki, MDB üzvü olan ölkələrin Gömrük Xidmətləri Rəhbərləri Şurasının 20-ci iclası Bakı şəhərində keçirilmişdir. Dövlət Gömrük Komitəsi Xarici İqtisadi Fəaliyyətin Mal Nomenklaturası əsasında vahid gömrük tarifinin işlənilməsi, hazırlanması, gömrük rüsumlarının alınması, tətbiq edilməsi, malların mənşə ölkəsinin təyin edilməsini, gömrük məqsədləri üçün malların qiymətləndirilməsi də daxil olmaqla MDB üzvü olan ölkələrin gömrük siyasətinin əsas istiqamətləri üzrə təkliflərin hazırlanması təqdim edilməsini təmin edir.

DGK, həmçinin gömrük orqanları üçün kadrların hazırlanması, avtomatlaşdırılmış informasiya sistemi, gömrük statistikasını, beynəlxalq əməkdaşlıq sahələrində MDB gömrük xidmətləri ilə əməkdaşlıq edir.

Ukrayna Dövlət gömrük Xidmətindən daxil olmuş "Ukrayna Dövlət Gömrük Xidməti və Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi arasında qarşılıqlı yardım göstərilməsi qaydaları haqqında Memorandum" Layihəsinin ekspertizası aparılmış və Azərbaycan Respublikası Hökuməti nümayəndə heyətinin Ukraynada səfəri zamanı 30 iyul 1999-cu il tarixli Kiyev şəhərində imzalanmışdır.

Ümumdünya Gömrük Təşkilatlarının Baş Katibi Mişel Danenin müraciət məktubuna əsasən Azərbaycan Respublikası "Malların təsviri və kodlaşdırılması üzrə harmonikləşdirilmiş sistem haqqında Beynəlxalq Konvensiya"ya qoşulmuş və bu Konvensiya Milli Məclisdə ratifikasiya olunmuşdur. 2001-ci ilin yanvarından Azərbaycan bu konvensiyaya qoşulan 101-ci dövlətdir.

DGK Tasis proqramı çərçivəsində Avropa Gömrüyü ilə sıx əlaqələr yaradılması barədə intensiv iş aparır. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Avropa Gömrüyü, Tasis proqramı çərçivəsində Alman Gömrüyü ekspertləri tərəfindən Dövlət Gömrük Komitəsinin əməkdaşları üçün narkotiklərin müəyyən edilməsi, riskin təyin edilməsi, yükün nəzarətdən keçirilməsi və gəmilərin yoxlanılması, Hava və Dəniz limanlarında, dəmir yolunda, gömrük sənədlərində nəqliyyat vasitələrinə nəzarətə dair, nəzəri və praktiki seminarlar təşkil olunmuşdur.

Avropa İttifaqının Tasis proqramı üzrə Azərbaycan Respublikasının milli və dövlətlərarası proqramları və Avropa İttifaqı Komissiyasının Texniki Yardım Proqramı çərçivəsində (1996-cı il oktyabr) Daşkənd şəhərində Avropa Gömrüyü və Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi arasında Tasis proqramı çərçivəsində "Təhsil", "İdarəetmə və Təşkil" Layihələri üzrə müqavilələr imzalanmışdır və layihələrdə nəzərdə tutulanlar mərhələlərlə həyata keçirilir.

Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizinin inkişafına həsr edilmiş Beynəlxalq Konfrans hazırlıq üçün Bakı şəhərində keçirilən iştirakçı dövlətlərin işçi qruplarının üzvlərinin iclasında gömrük əməliyyatları və sənədləşdirilmənin aparılması üzrə Əsas Sazişin texniki əlavəsinin layihəsi hazırlanmışdır. DGK Avropa-Qafqaz-Asiya dəhlizinin inkişaf etdirilməsi üzrə imzalanmış "Çoxtərəfli Əsas Saziş"in gömrük prosedurası və sənədlərin işlənməsi üzrə texniki əlavədə nəzərdə tutulan müddəaların icrası ilə əlaqədar tədbirlərin həyata keçirilməsi işini davam etdirir.

Bu baxımdan da Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Siyasi Komissiyanın 44-cü dekabr sessiyası öz fəaliyyəti dövründə ilk dəfə olaraq 5-8 dekabr 2000-ci il tarixində Bakı şəhərində keçirildi. Sessiyanın işində dünyanın 26 ölkəsindən gəlmiş 70-dən çox nümayəndə iştirak etmişdir.

MDB məkanında ilk dəfə olaraq Siyasi Komissiyanın dekabr sessiyasının Bakıda keçirilməsi, ölkəmizin dünya təsərrüfat sistemində inteqrasiya olunmasını sürətləndirmək, qədim "İpək yolu"nun bərpası Xəzər dənizi hövzəsinin enerji daşıyıcılarını neft kəmərləri layihələrinin gerçəkləşdirilməsi sahəsindəki regional iqtisadi əməkdaşlıq imkanlarını genişləndirmək və Azərbaycanın xarici iqtisadi əlaqələrinin tənzimlənməsində səmərəli fəaliyyət göstərən mexanizmlərin qurulmasına köməklik etməklə bərabər, ölkəmizin gömrük fəaliyyətinə verilən yüksək beynəlxalq qiymətdir.

22-23 yanvar 2004-cü il tarixdə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi ilə birgə təşkil etdiyi "Böyük İpək yolu dövlətlərində narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə" mövzu-

suna həsr olunmuş beynəlxalq konfrans keçirilmişdir. Konfransda Amerika Birləşmiş Ştatları, Fransa, Türkiyə, İran İslam Respublikası, Böyük Britaniya və Şimali İrlandiya Birləşmiş Krallığı, Rusiya, Belçika, Bolqarıstan, Çin, Gürcüstan, Macarıstan, İtaliya, Qazaxıstan, Polşa, Türkmənistan, Özbəkistan Qırğızıstan, Latviya, Moldova, Pakistan və Rumıniyanın məsul vəzifəli şəxslərinin, gömrük xidmətləri rəhbərlərinin, həmçinin Ümumdünya Gömrük Təşkilatının, BMT İnkişaf Proqramının, Avropa Komissiyasının, cənubi-Şərqi Avropa Əməkdaşlıq Təşəbbüsünün (*SECI*), ABŞ-ın Narkotiklərə Qarşı Mübarizə Agentliyi, Şərqi və Mərkəzi Avropa üzrə, Qərbi Avropa üzrə, Asiya/Sakit Okean ölkələri üzrə Regional Məlumat Əlaqələndirmə İdarələrinin (*RİLO*) nümayəndələri iştirak etmişlər. Beynəlxalq konfransın yekununda Bakı Bəyannaməsi qəbul edilmişdir.

Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi arasında səmərəli əməkdaşlığın davamı kimi, 18 may 2004-cü il tarixdə Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi arasında Niyyət Protokolu imzalanmışdır. 16-18 may 2005-ci il tarixdə Bakı şəhərində İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı Gömrük Xidmətləri Rəhbərləri Şurasının 4-cü iclası keçirilmişdir. 19-21 may 2005-ci iltarixdə Bakı şəhərində "Gömrük və Beynəlxalq Ticarətin Təhlükəsizliyi" mövzusunda 2-ci Ümumdünya Gömrük Sərgisi və Konfransı, 19 may 2005-ci il tarixdə də isə "Prezident Heydər Əliyev və Azərbaycanda gömrük xidmətinin inkişafı" mövzusunda Simpozium keçirilmişdir. 13 iyul 2005-ci il tarixdə GUAM Ticarətə və Nəql etməyə Yardım üzrə layihənin həyata keçirilməsi üçün Rəhbəredici Komitənin üçüncü iclası keçirilmişdir. 25-27 iyul tarixində isə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Bakıda yerləşən Regional Tədris Mərkəzində təsnifat və harmonikləşdirilmiş sistemə dair seminar keçirilmişdir. 14-15 sentyabr 2005-ci il tarixdə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Bakıda yerləşən Regional Tədris Mərkəzində ÜGT-nin MDB ölkələri üzrə Regional Rabitə Qovşağı Milli Rəhbərliyinin IV iclası keçirilmişdir.

2-3 fevral 2006-cı il tarixdə Bakı şəhərində Ümumdünya Gömrük Təşkilatı və Macarıstan Gömrük Xidmətinin birgə təşkilatçılığı ilə Avropa Regionu Gömrük Xidməti Rəhbərlərinin Konfransı keçirilmişdir. 4-9 aprel 2006-cı il tarixdə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Bakıda yerləşən Regional Tədris Mərkəzində Koreya Gömrük Xidmətinin Tədqiqat və Texnologiyalar üzrə Direktorluğunun və Koreya Respublikasının Sənayenin İnkişafına Yardım Agentliyinin (*KİPA*) nümayəndələrinin iştirakı ilə "Azərbaycan Gömrük Xidmətinin müasirəşdirilməsi və inkişaf etdirilməsi layihəsi" çərçivəsində, informasiya texnologiyalarının tətbiqi sahəsində Koreya təcrübəsinin öyrənilməsinə həsr olunmuş seminar keçirilmişdir. 7 iyun 2006-cı il tarixdə Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsində Avropa Komissiyası və BMT-nin İnkişaf Proqramının birgə layihəsi olan "Azərbaycan Respublikasında Gömrük Xidmətinin Təkmilləşdirilməsi Layihəsi" nin imzalanma mərasimi olmuşdur.

2007-ci ildə Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyevin Tacikistana rəsmi səfəri çərçivəsində, mart ayının 15-də Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Tacikistan Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş imzalanmışdır.

2008-ci ildə Piratçılıqla mübarizədə gömrüyün rolu mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirilmişdir. Mayın 20-24 tarixlərində Yunanistanın Halkidiki vilayətinin Sithonia Peninsula regionunda Ümumdünya Gömrük Təşkilatı və Yunanistan İqtisadiyyat və Maliyyə Nazirliyinin birgə təşkilatçılığı ilə "Kontrafakt və piratçılıqla mübarizədə gömrüyün fəaliyyəti və nailiyyətləri" mövzusunda beynəlxalq konfrans keçirilmişdir. Konfransda Ümumdünya Gömrük Təşkilatının, Avropa Komissiyasının, Türkiyənin, Çinin, İordaniyanın, Tailandın, İtaliyanın, eləcə də CİOPORA-nın, Beynəlxalq Filipp Morris şirkətinin, Sony Ericsson şirkətinin, İmperial Tobakko şirkətinin, Phillips şirkətinin, İFPI-nin, eVay-ın, BASCAP-ın və digər təşkilatların nümayəndələri çıxış etmişdir. İyunun 9-dan 13-dək Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Bakıdakı Regional Tədris Mərkəzində harmonik sistem üzrə regional seminar keçirilmişdir. Tədbirdə Azərbaycan, Belarus, Gürcüstan, Moldova, Rusiya və Türkiyənin gömrük xidməti əməkdaşları iştirak etmişlər. İyunun 26-dan 28-dək Belçika Krallığının Brüssel şəhərində, Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Baş qərargahında Gömrük Əməkdaşlıq Şurasının 111/112-ci sessiyası keçirilmişdir. İyunun 27-də isə "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Slovakiya Respublikası Hökuməti arasında gömrük məsələləri üzrə əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş" imzalanmışdır.

2009-cu ilin Fevral ayının 17-dən 19-dək Çin Xalq Respublikasının Quançcou şəhərində "Birgə Gömrük Nəzarəti", fevralın 20-21 tarixlərində isə "Tədris Tələbatlarının Qiymətləndirilməsi" mövzularında seminarlar keçirilmişdir. Çin Xalq Respublikası Baş Gömrük İdarəsi və Asiya İnkişaf Bankının maliyyə dəstəyilə Mərkəzi Asiya Regional İqtisadi Əməkdaşlıq Proqramı çərçivəsində təşkil olunan hər iki seminarda nümayəndə heyəti iştirak etmişdir. 18-19 may 2009-cu il tarixində Norveç Krallığının Bergen şəhərində 44 ölkəni təmsil edən 96 nümayəndənin iştirakı ilə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının (ÜGT) Avropa Regionu üzrə Gömrük Xidməti rəhbərlərinin konfransı keçirilmişdir. Konfransda ölkəmizi Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsinin nümayəndə heyəti təmsil etmişdir.

2010-cu il may ayının 11-də Helsinki şəhərində, "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Finlandiya Hökuməti arasında Gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş", iyun ayının 26-da Brüssel şəhərində "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Makedoniya Respublikası Gömrük İdarəsi arasında kadrların peşəkarlığının artırılması və təkmilləşdirilməsi sahəsində əməkdaşlıq haqqında Saziş", sentyabr ayının 1-də "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Avstriya Respublikası Federal Maliyyə Nazirliyi arasında gömrük hüquqpozmalarına qarşı mübarizə sahəsində əməkdaşlıq haqqında Anlaş-

ma Memorandumu" və oktyabr ayının 28-də "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi və Monqolustan Baş Gömrük İdarəsi arasında kadrların peşəkar hazırlığı və ixtisasının artırılması sahəsində əməkdaşlıq haqqında Protokol" imzalanmışdır. Həmin ilin iyul ayının 6-9 tarixlərində Ümumdünya Gömrük təşkilatının Bakıdakı Regional Tədris Mərkəzində "Bir pəncərə" prinsipinin tətbiqi ilə bağlı Azərbaycan Nümunəsinin öyrənilməsi üzrə Mərkəzi Asiya Regional İqtisadi Əməkdaşlıq Layihəsi və "Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Avropa üzrə İqtisadi Komissiyası "Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi arasında qarşılıqlı Anlaşma Memorandumu"na müvafiq olaraq BMT Avropa İqtisadi Komissiyası, BMT-nin Asiya və Sakit Okean ölkələri üçün İqtisadi və Sosial Komissiyası və Asiya İnkişaf bankı tərəfindən "Bir pəncərə" prinsipi və biznes prosesinin təhlili üzrə potensialın güsləndirilməsinə dair seminarlar keçirilmişdir.

2011-ci ilin fevral ayının 22-də Argentina Respublikasının Buenos-Ayres şəhərində "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Argentina Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş" imzalanmış, "Alvear Palase" otelində DGK və Azərbaycanın Argentinadakı səfirliyinin birgə təşkilatçılığı ilə "Argentinada Azərbaycan gömrüyü günü" adlı tədbir çərçivəsində "Azərbaycan gömrüyü: bəşəri dəyərlərin prizmasından" mövzusunda sərginin açılışı, həmçinin "Azərbaycanın gömrük muzeyləri", "Azərbaycan gömrüyü mədəni irsin keşiyində", "Azərbaycan gömrüyü tarixi təsviri sənətdə" və "Azərbaycan gömrüyü: tarixi ənənələr və müasirlki" adlı kitabların təqdimat mərasimi keçirilmişdir. Həmin ilin may ayının 3-də Bakı şəhərində "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Birləşmiş Ərəb Əmirlikləri Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş", iyun ayının 8-də isə Belqrad şəhərində "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Birləşmiş Serbiya Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında Saziş" imzalanmışdır. Bununla yanaşı qeyd etmək istərdik ki, 2011-ci ilin 11-15 aprel tarixlərində ÜGT-nin Bakı şəhərindəki regional tədris mərkəzində AR DGK-nın təşkilatçılığı ilə "Harmonik sistem 2012-nin tətbiqi və idarə olunması" üzrə ÜGT-nin Regional Seminarı, 12-13 aprel tarixlərində AR XİN və AR DGK-nın birgə təşkilatçılığı ilə BMT Təhlükəsizlik Şurasının 1540 Saylı Qətnaməsinin icrası üzrə Avro-Atlantika Tərəfdaşlıq Şurasının Seminarı və 24-25 may tarixlərində Demokratiya və İqtisadi İnkişaf naminə Təşkilat - GUAM Ticarətə və nəqletməyə Yardım layihəsinin həyata keçirilməsi üzrə Rəhbəredici komitənin 14-cü iclası keçirilmişdir.

2011-ci il iyun ayının 23-25-də ÜGT-nin Brüssel şəhərində Baş Qərargahında keçirilmiş Gömrük Əməkdaşlıq Şurasının 117-118-ci sessiyası zamanı AR Dövlət Gömrük Komitəsi Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Maliyyə Komitəsinə üzv seçilmişdir.

2011-ci ilin Oktyabr ayının 12-14 tarixlərində Ukrayna Dövlət Gömrük Xidmətinin sədri İ. Kaletnikin rəhbərlik etdiyi nümayəndə heyəti Azərbaycanda səfərdə ol-

muşdur. Səfər zamanı, qarşılıqlı maraq doğuran bəzi məsələlər ətrafında fikir mübadiləsi aparılmış, eləcə də qaçaqmalçılığa qarşı mübarizə, kadr potensialının gücləndirilməsi, informasiya texnologiyalarının tətbiqi, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti, "bir pəncərə" prinsipinin tətbiqi sahəsində birgə əməkdaşlığın gələcək perspektivləri müzakirə olunmuşdur. "Azərbaycan Respublikası və Ukrayna gömrük orqanları arasında 2012-2013-cü illərdə əməkdaşlığın səmərəliliyinin yüksəldilməsinə yönəlmiş Tədbirlər Planı" imzalanmışdır.

2011-ci il Oktyabrın 17-də Ümumdünya Gömrük Təşkilatının Potensialın Gücləndirilməsi üzrə Avropa Regional Ofisinin Bakı şəhərində açılışı olmuş və "Narkotik vasitələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə üzrə beynəlxalq konfrans" işə başlamışdır.

2011-ci ilin iyun ayının 24-də Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən qəbul olunmuş yeni "Gömrük Məcəlləsi" 15 sentyabr 2011-ci ildə Azərbaycan Respublikasının prezidenti İlham Əliyevin Fərmanı ilə təsdiq olunmuşdur.

Mövzu 5.

FƏNNİN PREDMETİ BARƏDƏ ANLAYIŞ

Gömrük işi yüzilliklərdir ki, fəaliyyət göstərir və dünyanın istənilən dövlətində əsas struktur elementlərindən biri sayılır. Gömrük fəaliyyəti bilavasitə ticarətin inkişafı ilə bağlıdır. Gömrük işi barədə ilk məlumatlar bizim eradan əvvəl III yüzilliyə təsadüf edən Hindistanın qədim sənədlərindən sayılan "Artaşahastra"ya gedib çıxır. Bu sənəddə çar xəzinəsinin ən mühüm mənbələri, o cümlədən gömrük rüsumları barədə ətraflı məlumatlar öz əksini tapmışdır. Hətta çarın siyasi maraqlarına uyğun olaraq, xaricdən mal gətirən tacirlərin iqtisadi maraqlarını təmin etmək üçün rüsumlardan azad etmək güzəşti də nəzərdə tutulmuşdur.

Qədim hind "Manu qanunları"nda (*bizim eranın əvvəllərinə təsadüf edir*) ilk dəfə olaraq alış və satış qiymətlərini, yola və yeməyə çəkilən xərcləri nəzərə almaqla gömrük rüsumlarının hesablanması qaydaları verilmişdir.

Sankt-Peterburqdakı Dövlət Ermitajında qorunan Palmir gömrük tarifi bizim eranın 137-ci ilində Suriyada hazırlanmışdır. Qiymətli tarixi abidə sayılan bu sənəd gömrük işinin nə qədər vacib və diqqət yetirilən bir sahə olmasına rəsmi dəlildir. Palmir gömrük tarifinin ağırlığı 15 tondur. İlk dəfə olaraq bu sənəddə dövlət iqtisadiyyatını qorumaq üçün proteksionist (*himayədar*) tədbirlər öz əksini tapmışdır.

Orta əsrlərdə xarici ticarətin coğrafiyasının genişlənməsi yeni növ vergi və rüsumların tətbiqini reallaşdırdı. Belə ki, yeni nəqliyyat növləri (*araba, qoşqu, çay və dəniz qayıqları və s.*) ilə yükdaşıma təşəkkül tapdıqca rüsumların sayı da artmağa başladı. Tacirlərdən fərdi yığımlar təcrübəsindən də istifadə edildi. Buna isə əsas səbəb tacirin gətirdiyi malları kimə və hansı qiymətə satacağını əvvəlcədən bilməməsi idi.

Kapitalist münasibətlərinin inkişafı ilə əlaqədar, xarici ticarətin həyata keçirilməsinin aşağıdakı iki konsepsiyası formalaşmağa başladı:

- 1) **Himayədarlıq (proteksionizm);**
- 2) **Sərbəst ticarət (fritredizm).**

Proteksionizmin təşəkkül tapmasının əsas səbəbi manifakturaların inkişafı ilə bağlı idi. Milli istehsalın hesabına dövlət xəzinəsinə daxilolmalar artdığına görə,

dövlət onun inkişaf etməsində maraqlı olmağa və milli istehsalı xarici rəqabətdən qorumağa başladı. Beləliklə, proteksionizm dövlət siyasətinə çevrildi.

Sərbəst ticarət isə ölkələr arasında olan maneələrin aradan qaldırılması deməkdir. Bu halda hər hansı bir dövlət başqa dövlətin daxili bazarını zəbt etməyə çalışmır.

Bütün yuxarıda söylədiklərimiz gömrük işinin təşkilinə və formalaşmasına səbəb oldu. Ayrı-ayrı dövlətlər öz maraqlarına uyğun gömrük siyasəti formalaşdırmağa başladı. Çünki hər bir dövlət öz təbii sərvətlərinə uyğun istehsal sahələrini inkişaf etdirməyə çalışdıqlarına görə, daxili bazarını və iqtisadi təhlükəsizliyini təmin etməli idi. Bu isə gömrük işinin təşkilini nəinki vacib etdi, hətta onu dövlətin mühüm atributuna çevirdi.

Gömrük fəaliyyətinin nəticələrinə müxtəlif aspektlərdən yanaşmaq olar. Bunlardan ən mühümü ölkənin **iqtisadi təhlükəsizliyinin** təmin edilməsidir. Bu təhlükəsizlik milli iqtisadiyyatın müxtəlif sahələrinin inkişaf etdirilməsi üçün şəraitin yaradılmasında, onun strukturunun təzələnməsində, yerli mal istehsalçılarının haqsız xarici rəqabətdən qorunmasında və s. məsələlərdə özünü göstərir.

Gömrük işi ilə bağlı başqa bir məsələ gömrük orqanları tarifindən ölkəyə qaçaq yolla gətirilən narkotik vasitələrin müsadirə edilməsidir. İlk baxışdan iqtisadi səmərə verməyən bir hal kimi gözə dəyən bu məsələ, əslində mühüm strateji əhəmiyyətə malikdir. Belə ki, narkoticarətin qarşısını alan gömrük orqanları, ölkəni narkotika bazasına çevrilməsinə imkan verməməklə çoxlu dövlət vəsaitlərinə qənaət etmiş olurlar. Çünki dövlət təkcə narkotika alverinə qarşı mübarizəyə deyil, eyni zamanda narkomanların müalicəsinə də heç bir vəsait xərcləmir və həm də ölkənin inkişafında mühüm potensial sayılan intellektual bazanı da qorumuş olur. Başqa bir misal: gömrük orqanları ölkənin gömrük ərazisinə keyfiyyətsiz məhsulları (*ərzaq malları, dərman preparatları, uşaq yeməkləri və s.*) buraxmamaqla əhəlinin sağlamlığını qorumaqla bərabər dövlət vəsaitlərinin digər sosial qayğılara yönəldilməsinə şərait yaratmış olurlar.

Eyni zamanda gömrük orqanları təhlükəli tullantıların ölkə ərazisinə gətirilməsinin qarşısını almaqla, ölkənin ekoloji zibilxanaya çevrilməsinə şərait yaratmışlar ki, bu da ölkə əhalisinin həyatının təhlükə altında qalmasına imkan vermir. Beləliklə, gömrük işinin bu nəticələri dövlətin təhlükəsizliyinin təminatı baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyi bir daha özünü biruzə vermiş olur.

Dövlət gəlirlərinin formalaşmasında gömrük işinin təşkili mühüm rol oynayır. Müxtəlif ölkələrdə bu gəlirlərin payı müxtəlif olsa da, gömrük işi hər yerdə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Beləliklə, gömrük işi işlənən dövlətin iqtisadiyyatında xüsusi əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycan Respublikası ikinci dəfə öz müstəqilliyini bərpa etdikdən sonra özünün sərbəst gömrük siyasətini yürütməyə başladı. Lakin bir sıra çətinliklər mövcud idi.

Birincisi, Azərbaycan Respublikasında ölkənin bütün sərhədlərini əhatə edə bilən gömrük şəbəkəsi yox idi. **İkincisi**, keçmiş SSRİ-nin tərkibində olduğu üçün va-

hid gömrük siyasəti yürüdüldüyündən milli gömrük siyasəti yaranmamışdı. **Üçüncüsü**, milli gömrük kadrları azlıq təşkil edirdi və qısa bir zamanda bu kadrların hazırlanması üçün qanunvericilik bazası yox idi. **Dördüncüsü**, Azərbaycanın dövlət sərhədləri Ermənistan tərəfindən işğal altında saxlanılır. **Beşincisi** isə, tədris bazasının təşkili üçün dərslilər və dərslər vəsaitləri yox səviyyəsində idi.

Yuxarıda söylədiyiniz mülahizələri əsaslandırmağa çalışaq. Azərbaycan Respublikasının Rusiya Federasiyası və Gürcüstan Respublikası ilə olan dövlət sərhədləri şəffaf olduğu üçün indi də müəyyən problemlər yarađır. Ermənistan ölkəmizin nəinki 20 %-ə yaxın ərazisini, eyni zamanda İran İslam Respublikası ilə olan dövlət sərhəddinin 100 km-dən çox hissəsini də işğal altında saxlayır. Bu isə gömrük orqanlarına, ölkənin bütün gömrük ərazisinə nəzarət imkanlarına kifayət qədər əngəllər yaratmış olur.

Keçmiş SSRİ untitar federasiya olduğuna görə respublikaların heç birində sərbəst gömrük siyasəti yox idi. Milli gömrük siyasətinin formalaşması üçün isə vaxt lazım idi. Milli gömrük siyasəti olmadığı üçün milli kadrlar da yetişdirilmirdi. Çünki bütün gömrük sənədləşdirilməsi rus dilində aparılırdı. Bu isə nəinki milli dildə tədrisi, o cümlədən gömrük ili ilə bağlı ədəbiyyatın buraxılmasını da istisna edirdi. Mövcud qanunvericilik isə mərkəzçilik siyasətinə xidmət edirdi. Yerli hakimiyyət orqanları isə ancaq qərar və tapşırıqların icrası ilə məşğul idi. Bu isə yerli gömrük orqanlarının səlahiyyətsiz olmasına dəlalət edirdi.

Müstəqillik əldə edən ölkəmiz bütün sadalanan çətinliklərə baxmayaraq milli iqtisadiyyatın inkişaf etdirilməsi ilə yanaşı gömrük orqanlarının sərbəst strukturlarının yaradılmasına və təşəkkül tapmasına da şərait yaratdı. Azərbaycan Respublikasında DGK 1992-ci ildə yaradılsa da, ölkəmizdə müasir tələblərə cavab verən gömrük siyasəti ancaq 1995-ci ildən Ümummilli lider H.Ə.Əliyevin rəhbərliyi altında formalaşmağa başladı. Gömrük işinin təşkili üçün lazım olan bütün siyasi addımlar atıldı. Belə ki, kadr dərsliyi aparmaqla yanaşı "Gömrük tarifi haqqında" Qanun, "Gömrük Məcəlləsi" və lazım olan digər qanunvericilik aktları qəbul olundu. Bu barədə sonrakı mövzularda daha ətraflı məlumat verəcəyik.

İndi isə gömrük işinin təşkilinin ölkəmiz üçün əhəmiyyəti və onun öyrənilməsinin vacibliyini şərh etməyə çalışaq. Müstəqil Azərbaycanın iqtisadi həyatında xarici ticarət əlaqələrinin mühüm rolu vardır. Bilirsiniz ki, ölkənin milli iqtisadiyyatı onun quracağı xarici iqtisadi əlaqələr sistemindən çox asılıdır. Nəzərə alsaq ki, Azərbaycan inkişaf etməkdə olan digər ölkələr kimi iqtisadi inkişaf səviyyəsinin yüksəldilməsi və dünya təsərrüfat əlaqələri sisteminə inteqrasiya məsələsini paralel şəkildə həll etmək məcburiyyətindədir. Xatırlatmaq yerinə düşər ki, müasir dünya ticarəti sistemi bütün ölkələrə qarşı xarici siyasətin sərt tələblərini və məhdudlaşdırıcı təkliflərini irəli sürür. Bu səbəbdən də milli iqtisadiyyatın struktur cəhətdən tənzimlənməsi təmin olunmalıdır.

Milli istehsalı qorumaq üçün iqtisadiyyatın strukturunun yaxşılaşmasına, inkişafın strateji istiqamətlərində ehtiyatların mərkəzləşdirilməsinə, bəzi istehlak mallarının ucuzlaşdırılmasına, Azərbaycan mallarına xarici bazarların açılmasına və s. nail olmaq lazımdır. İstehsalın və istehlakın milli struktur xüsusiyyətləri, iqtisadi inkişaf səviyyəsi və digər amillər xarici ticarətin tənzimlənməsi sisteminə kompleks yanaşma tələb edir. Xarici ticarətin tənzimlənməsi isə idxal-ixrac əməliyyatlarına xüsusi dövlət nəzarəti tələb edir ki, bu da bilavasitə gömrük işinin təşkili ilə bağlıdır.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimləmə sisteminin əsas xüsusiyyətlərinə, idxal-ixrac əməliyyatları iştirakçılarında təsir prosesində iqtisadi siyasətin bir-birinə qarşılıqlı nüfuz edən və bir-birini tamamlayan kompleks vasitələrdən istifadə zərurətini misal göstərmək olar. Xarici ticarət fəaliyyəti təcrübəsində bu cür vasitələrin beş qrupundan istifadə olunur:

1) İqtisadi tənzimləmə vasitələri - gömrük rüsumları, gömrük yığımları, tarazlaşdırıcı sərhad vergiləri, yerli mal istehsalçılara maliyyə yardımları;

2) İnzibati tənzimləmə vasitələri - idxal və ixraca qoyulan qadağa və məhdudiyətlər, idxalın lisenziyalaşdırılması (*xüsusi razılıq*) və kvotalaşdırılması (*məhdud sayın və ya miqdarın müəyyən edilməsi*) və s.;

3) Texniki tənzimləmə vasitələri - standartlar və normalar, standartlara uyğunluğun təyinetmə metodları, təhlükəsizlik normaları və qaydaları, əmtəələrin sertifikatlaşdırma ("*sertifikat*" fransızca "*certificat*", latınca "*sertifico*" sözündən olub, mənası, "*təsdiq edirəm*" deməkdir) sistemləri, sanitariya-baytarlıq və ekoloji tədbirlər, səhiyyə normaları;

4) Yerli istehsalçılara mal ixracı üçün edilən müxtəlif yardım tədbirləri;

5) Valyuta-maliyyə tədbirləri.

Adətən xarici iqtisadi əlaqələrin dövlət tərəfindən inzibati tənzimlənməsi bazar iqtisadiyyatı şəraitində kifayət qədər səmərəli sayılır. Normal iqtisadi inkişaf dövründə xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsinin inzibati və iqtisadi vasitələri arasındakı nisbət iqtisadi tənzimlənmənin xeyrinə dəyişir.

Gömrük işinin təşkilinin səviyyəsi isə bilavasitə onu həyata keçirən kadr potensialının təhsil səviyyəsindən asılıdır. Təhsilin səviyyəsi isə tədris bazasının necə qurulmasından asılıdır.

Mövzu 6.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA GÖMRÜK SİYASƏTİ VƏ GÖMRÜK İŞİNİN TƏŞKİLİ

Gömrük işinin mahiyyəti və strukturunun izahı və əsaslandırılması məsələsi təkcə konseptual-nəzəri deyil, həm də təcrübi əhəmiyyətə malikdir.

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin ikinci maddəsinə görə, **gömrük işi** - gömrük sərhədindən keçirilən mallar və nəqliyyat vasitələri barəsində gömrük-tarif tənzimlənməsi tədbirlərindən, xarici ticarətin iştirakçıları tərəfindən gömrük qanunvericiliyi ilə müəyyənləşdirilmiş qadağalara və məhdudiyətlərə riayət olunmasını təmin edən üsullar toplusundan, gömrük siyasətinin həyata keçirilməsinin digər vasitələrindən ibarətdir. **Gömrük tənzimlənməsi** - gömrük sərhədindən malları və nəqliyyat vasitələrini keçirmək hüququndan istifadə edən şəxslərin riayət etməli olduğu norma və qaydaların müəyyən olunmasıdır. Gömrük tənzimlənməsi gömrük qanunvericiliyinə və xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsinə dair qanunvericiliyə, beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq həyata keçirilir. Bu qısa tərif gömrük işinin mahiyyətini bütünlükdə açmasa da, əsasən onu hərtərəfli səciyyələndirə bilər.

İlk baxışda gömrük işi mahiyyət etibarını ilə çox sadə görünür. Əslində isə sadə göründüyü qədər mürəkkəb və kompleks xarakterli olan gömrük işi, həm də elementlərinin həcins olması ilə diqqəti cəlb edir. Bu isə, gömrük işinin müxtəlif məqsədli məsələlərin həlli yolları ilə əlaqədə olması ilə bağlıdır.

Gömrük işinin tərkibinə yuxarıda göstərilənlərdən başqa gömrük statistikasına və Xarici İqtisadi Fəaliyyətin Mal Nomenklaturasının (*XİF MN*) aparılması, qaçaqmalçılıq və gömrük işi sahəsindəki digər cinayətlərə qarşı mübarizə, gömrük qaydalarının pozulması ilə bağlı işlərin icraata götürülməsi və baxılması da aid edilir. Ancaq bu cür yanaşsaq, onda gömrük işinin strukturunu nəzəri cəhətdən tam şərh edə bilərik. Gömrük işinin mahiyyətini öyrənmək isə həm tələbələr, həm də bu işlə tanış olmaq istəyənlər üçün xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. İndi isə gəlin gömrük işinin strukturu ilə tanış olaq.

Yeni Gömrük Məcəlləsinə görə, gömrük işinin strukturu aşağıdakı bloklarda öz əksini tapmışdır:

- 1) Gömrük siyasəti;
- 2) Gömrük sərhədindən mal və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi prinsipləri;
- 3) Gömrük nəzarəti;
- 4) Xüsusi gömrük prosedurları;
- 5) Gömrük rəsmiləşdirilməsi;
- 6) Gömrük-tarif tənzimlənməsi;
- 7) Gömrük ödənişləri;
- 8) Gömrük statistikasını və xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası;
- 9) Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyəti

Sadalanan bu bloklar gömrük işinin təşkilində nə qədər müstəqil hesab edilsə də, bir o qədər də şərti xarakter daşıyır. Çünki onların adı, mahiyyəti, rolu və statusu müxtəlif olsa da, ümumilikdə gömrük işinin bütövlüyünə, daha geniş mənada isə ölkəmizin iqtisadi təhlükəsizliyinə xidmət edir.

Gömrük işinin ümumi səviyyəsi, mahiyyəti və strukturunu daha ətraflı şərh etmək üçün, gömrük işində istifadə olunan terminlərlə tanış olmaq lazımdır. Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin birinci maddəsində əsas terminlərin açılışı verilmişdir. Gömrük işinin təşkilində istifadə olunan əsas terminlər aşağıdakılardır:

bəyanətmə - Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən, gömrük nəzarəti altında yerləşdirilən mallar və nəqliyyat vasitələri barəsində məlumatların gömrük orqanına şifahi, kağız üzərində yazılı və ya elektron formalarda bəyan edilməsi;

gömrük orqanı - gömrük xidmətinin gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi səlahiyyəti verilmiş inzibati bölməsi;

gömrük auditi - malların və nəqliyyat vasitələrinin buraxılışından sonra gömrük bəyannaməsində göstərilən məlumatların düzgünlüyünün müəyyən edilməsi, eləcə də, şəxslərin mal və nəqliyyat vasitələri barəsində sərəncam verilməsinə dair məhdudiyətlərə, tələblərə və şərtlərə riayət edilməsi haqqında öhdəliklərini yerinə yetirilməsinin yoxlanılması məqsədi ilə gömrük orqanları tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər;

gömrük xidməti - gömrük qanunvericiliyinin tətbiqinə, habelə gömrük ödənişlərinin tutulmasına görə məsul olan dövlət xidməti;

gömrük nəzarəti - qanunvericiliyinə riayət olunmasını təmin etmək məqsədi ilə gömrük orqanlarının həyata keçirdiyi tədbirlər;

gömrük bəyannaməsi - malların müvafiq gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi üçün tələb olunan məlumatları əks etdirən, şəxslər tərəfindən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi formada gömrük orqanına təqdim olunan sənəd;

gömrük ödənişləri - Gömrük Məcəlləsində nəzərdə tutulmuş hallarda gömrük orqanları tərəfindən alınan gömrük rüsumları, vergilər, gömrük yığımları, dövlət rüsumu və haqq;

gömrük proseduru - Gömrük Məcəlləsinin müddəalarına uyğun olaraq gömrük nəzarəti altında olan mal və nəqliyyat vasitələrinin yerləşdirilə biləcəyi ixrac, təkrar ixrac, müvəqqəti ixrac, sərbəst dövriyyə üçün buraxılış, təkrar idxal və xüsusi gömrük prosedurlarından biri;

gömrük rəsmiləşdirilməsi - Gömrük Məcəlləsinin tələblərinə uyğun olaraq malların və nəqliyyat vasitələrinin müvafiq gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi və bu prosedurun başa çatdırılması üzrə həyata keçirilən hərəkətlər;

gömrük rüsumları - malların gömrük ərazisinə gətirilməsi və bu ərazidən aparılması zamanı gömrük orqanları tərəfindən alınan gömrük ödənişlərinin bir növü;

gömrük sahəsi - Gömrük Məcəlləsinə uyğun olaraq müəyyən edilən gömrük sərhəd buraxılış məntəqəsi, gömrük terminalı, gömrük laboratoriyası, gömrük postu;

gömrük sərhədidən keçirmə - malların və ya nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş üsullarla, o cümlədən beynəlxalq poçt göndərişləri, boru kəmərlərindən və elektrikötürücü xətlərindən istifadə etmək də daxil olmaqla, gömrük ərazisinə gətirilməsi və ya bu ərazidən aparılması üzrə hərəkətlər;

gömrük tarifi - gömrük sərhədidən keçirilən mallara tətbiq edilən və xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasına uyğun sistemləşdirilmiş gömrük rüsum dərəcələrinin məcmusu;

prosedur sahibi - gömrük bəyannaməsini hazırlayan və ya adından gömrük bəyannaməsi hazırlanan şəxs və ya həmin şəxsin gömrük proseduru ilə bağlı hüquq və öhdəliklərinin ötürüldüyü şəxs;

risk - gömrük qanunvericiliyinin tələblərinin yerinə yetirilməməsi ehtimalı;

səlahiyyətli iqtisadi operator - Ümumdünya Gömrük Təşkilatının normalara və standartlarına uyğun olaraq gömrük nəzarətinin sadələşdirilmiş forma və üsullarından istifadə edilməsinə Gömrük Məcəlləsinə əsasən səlahiyyət verilmiş hüquqi şəxs;

vergilər - malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədidən keçirilməsi ilə əlaqədar alınması gömrük orqanlarına həvalə olunmuş əlavə dəyər vergisi, yol vergisi və aksizlər;

Azərbaycan Respublikasının ərazisi vahid **gömrük ərazisini** təşkil edir. Gömrük ərazisinə Azərbaycan Respublikasının quru ərazisi, daxili suları, Xəzər dənizinin (*gölünün*) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsi (*o cümlədən, orada yerləşən adalar, süni adalar, qurğular və tikililər*) və onların üzərindəki hava məkanı daxildir. Gömrük ərazisinin hüdudları, həmçinin sərbəst zonaların perimetrləri gömrük sərhədidir.

Gömrük sərhədi dedikdə, gömrük ərazisinin perimetri - bu ərazinin konturlarını hüdudlandıran xətt başa düşülür. Bir sözlə gömrük sərhədi dövlətin qanunvericiliyinin qüvvədə olduğu məkan hüdudlarını müəyyənləşdirir və ərazicə bitişik ölkələrin gömrük ərazisini ayırır.

Gömrük Məcəlləsinin 3-cü maddəsinin 5-ci bəndinə görə, "**Sərbəst zonaların perimetrləri istisna olmaqla, gömrük sərhədi Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədi ilə üst-üstə düşür**". Beləliklə, daxili və xarici gömrük sərhədi anlayışları meydana çıxır. Belə ki, gömrük ərazisinin ətraf hüdudlarının xarici gömrük sərhədi olduğu anlaşılır.

Xarici gömrük sərhədi bilavasitə qonşu olan dövlətlərin gömrük ərazisini ayırır və adətən dövlət sərhədi ilə üst-üstə düşür. Xarici gömrük sərhədində dövlət sərhədi barədə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş inzibati-hüquqi rejim tətbiq edilir. Xarici gömrük sərhədinin qorunması gömrükçülər tərəfindən sərhəd qoşunları ilə birgə həyata keçirilir.

Daxili gömrük sərhədi gömrük ərazisinin daha içərilərində təşkil edilir. Hüquqi statusuna görə daxili gömrük sərhədi xarici sərhədə bərabər tutulur. Azad zonanın ərazisi sərhəd zonası kimi baxılır və oraya girişə xüsusi nəzarət-buraxılış məntəqələrindən və icazə vəərəqələri tətbiq edilməklə icazə verilir. Daxili gömrük sərhədi gömrükçülər tərəfindən azad gömrük zonasının hakimiyyət orqanları ilə birgə qorunur. Bir qayda olaraq gömrük işi icra hakimiyyəti orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi icra strukturu kimi Azərbaycan Respublikasının Prezidentinə tabedir.

Gömrük siyasəti - Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisində gömrük nəzarəti və mal dövriyyəsinin daha səmərəli tənzimlənməsi, daxili bazarın qorunması, milli iqtisadiyyatın inkişafının stimullaşdırılması, dövlətin iqtisadi siyasətindən irəli gələn vəzifələrin həyata keçirilməsi, habelə gömrük işinin beynəlxalq normalara uyğun aparılmasıdır.

Gömrük siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsində iştirak edən təşkilatların məcmusu, habelə onun həyata keçirilmə metodları, səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən gömrük tənzimlənməsi üsullarının istifadə qaydaları gömrük siyasəti mexanizmi anlayışını yaradır.

Gömrük siyasətinin əsasını, xarici ticarət fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsinin aşağıdakı prinsipləri təşkil edir:

- 1) **Respublikanın xarici siyasətinin tərkib hissəsi olan vahid xarici ticarət siyasəti;**
- 2) **xarici ticarət fəaliyyətinin vahid dövlət tənzimləmə sistemi və onun həyata keçirilməsinə nəzarət;**
- 3) **vahid valyuta nəzarəti siyasəti;**
- 4) **ölkənin gömrük ərazisinin bütövlüyü;**
- 5) **xarici ticarət fəaliyyətinin dövlət tənzimlənməsində iqtisadi tədbirlərə üstünlük verilməsi;**
- 6) **xarici ticarət fəaliyyəti iştirakçılarının bərabərhüquqlu olması və hər hansı formada ayrı-seçkiliyə yol verilməməsi;**

7) xarici ticarət fəaliyyəti iştirakçılarının hüquq və qanuni maraqlarının dövlət tərəfindən qorunması;

8) dövlətin və onun ayrı-ayrı orqanlarının xarici ticarət fəaliyyətinə yersiz (*lazımsız*) müdaxiləsi nəticəsində onun iştirakçılara və bütünlükdə ölkə iqtisadiyyatına ziyan vurulmasının istisna edilməsi.

Gömrük siyasəti dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsinə xidmət etməlidir.

İqtisadi təhlükəsizlik - ümumilikdə iqtisadiyyatın ölkənin sosial, siyasi, müdafiə qabiliyyətinin və mütərəqqi inkişafının kifayət edəcək səviyyəsini təmin edə bilən vəziyyətini, tarazlaşdırma problemlərinin həlli yollarını, mümkün xarici və daxili təhlükələrə, onun iqtisadi maraqlarının xarici təsirlərdən asılı olmaması və kifayət qədər zərərdən qoruna bilməsi qabiliyyətini nəzərdə tutur.

İqtisadi təhlükəsizlik dedikdə milli təhlükəsizliyin bir hissəsi olan milli maraqların zəmanətli müdafiəsi, ümumilikdə dövlətin sosial təyinatlı inkişafı və kifayət qədər müdafiə qabiliyyətli olması başa düşülür. Ölkənin iqtisadi inkişaf səviyyəsi ilə müəyyənləşdirilən iqtisadi təhlükəsizliyin lazımı şəkildə təminatı aşağıdakılara şərait yaradır:

- xaricdən heç bir maliyyə və digər kömək almadan müstəqil iqtisadi siyasət xüsusilə də sərbəst iri iqtisadi tədbirlər həyata keçirmək üçün;

- ölkədə fəaliyyətdə olan iqtisadi normativləri dayanıqlılığını qorumaq üçün (*hər şeydən öncə insanların həyat səviyyəsinə təsir edən, onun dünya təcrübəsində qəbul olunmuş və ya müəyyən müddət üçün direktiv şəkildə təsdiq edilmiş standart normalara uyğunluğuna aid olanlar*);

- beynəlxalq və ya regional maliyyə böhranlarından daha az itgi ilə çıxmaq, dünyadakı kəskin geosiyasi dəyişikliklərə vaxtında düzgün reaksiya vermək və itirilmiş tarazlığı sürətlə bərpa etmək üçün;

- ölkənin iqtisadi maraqlarına mənfi təsir göstərə biləcək qonşu dövlətlərdə baş verən tənzimlənməyən iqtisadi vəziyyətlərdə onlara yardım etmək üçün.

Milli təhlükəsizlik sisteminin bir hissəsi olan iqtisadi təhlükəsizlik eyni zamanda onun strukturundakı daxil olan maliyyə, enerji, ərzaq və müdafiə-sənaye təhlükəsizliklərinin də əsasını təşkil edir. Gömrük orqanları ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edə bilən gömrük siyasətini həyata keçirir.

Gömrük siyasəti, onun həyata keçirilməsi üçün başlıca zəmin olan gömrük xidmətinin fəaliyyətinə əsaslanır. Qeyd etmək lazımdır ki, gömrük tənzimlənməsini yalnız gömrük orqanlarının fəaliyyəti ilə eyniləşdirmək yanlış fikirdir. Gömrük siyasətinin formalaşdırılması və həyata keçirilməsi çox mürəkkəb bir proses olub, hakimiyyətin hər üç qolunun - qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyətinin, həmçinin bu işdə maraqlı olan sahibkarlıq dairələrinin bilavasitə iştirakı ilə reallaşa biləcək bir məsələdir. Gömrük siyasətinin mahiyyəti - gömrük tarif qanunvericiliyində, müxtəlif istiqqa-

mətli beynəlxalq gömrük birlikləri ilə münasibətlərin yaradılmasında, sərbəst gömrük və ticarət zonalarının təşkil edilməsində öz əksini tapır. Gömrük siyasəti dövlətin iqtisadi və xarici ticarət siyasətinin ayrılmaz hissəsi olduğu üçün, hökumətin ümumi iqtisadi strategiyasının məqsəd və vəzifələrindən asılıdır.

Daxili bazarın qorunması və milli iqtisadiyyatın inkişafına əlverişli şəraitin yaradılması üçün gömrük siyasətinin aşağıdakı formalarından daha çox istifadə olunur:

1. Himayədarlıq və ya proteksionizm;

2. Sərbəst ticarət və ya fritredizm.

Himayədarlıq (*proteksionist*) gömrük siyasəti yerli istehsalın inkişafı üçün daha əlverişli şərait yaradılmasına yönəldilib. Bu siyasət idxal edilən mallara gömrük vergi və rüsumların qoyulmasının daha yüksək səviyyəsini tətbiq etməklə əldə edilir.

Sərbəst ticarət siyasəti isə gömrük rüsumlarının minimum səviyyəsini nəzərdə tutur və daxili bazara xarici malların daha çox cəlb edilməsinə təhrik edir.

Gömrük siyasətinin həyata keçirilməsinin əsas vasitələri - gömrük rüsumları və yığımları (*tarif və ya iqtisadi tənzimləmə*), gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarəti əməliyyatları, xarici ticarətin icazələşdirilməsi (*xüsusi icazə*) və kvotalaşdırılması (*qeyri-tarif və ya inzibati tənzimləmə*) təcrübəsi ilə bağlı olan müxtəlif gömrük məhdudiyyətləridir.

Gömrük siyasəti gömrük hüquqi normaları əsasında həyata keçirilir. Gömrük siyasətinin dəqiq hüquq əsaslandırılmaları ona görə vacibdir ki, onun həyata keçirilməsi zamanı bilavasitə və ya dolayısı ilə sahibkarlıq fəaliyyətinin bu və ya digər istiqamətlərini imperativ tənzimləyərkən istər-istəməz mülkiyyət münasibətləri sahəsinə müdaxilə edilir. Eyni zamanda, gömrük siyasətinin xarici münasibətlərə təsiri, dövlət üçün beynəlxalq-hüquqi xarakterli öhdəliklər yaratdığından onun normalaşdırılması zərurətini doğurur.

Gömrük-hüquq normaları - gömrük sərhədindən mal və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi prinsiplərini nizama salan və rəsmiləşdirilmə əməliyyatlarının yerinə yetirilməsi üçün mövcud qanunvericiliyə əməl olunmasını təmin edəcək, dövlət tərəfindən müəyyənləşdirilən davranış qaydalarıdır. Bu qaydaların məcmusu Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin mühüm tərkib hissələrindən biri olan gömrük hüququnu əmələ gətirir. Bu və ya digər gömrük qaydaları yalnız müəyyən hüquqi formaya düşdükdən sonra hüquqi norma sayıla bilər.

Gömrük hüququnun mənbələri dedikdə, dövlət idarəetmə orqanları tərəfindən verilən hüquqi normalar toplusu başa düşülür. Gömrük hüququnun mənbəyini ixtiyarı hüquqi akt deyil, yalnız gömrük işinin ümumi qaydalarını əks etdirə bilən aktlar təşkil edə bilər. Deməli, gömrük hüququnun mənbəyi normativ xarakter daşmalıdır. Ona görə də, gömrük orqanlarının rəhbərlərinin vəzifəyə təyinatı, vəsaitlərin köçürülməsi, intizam cəzasının elan olunması, tabeçilikdə olan orqanların qeyri-qanuni verdiyi əmrlərin ləğv olunması və s. barədə verdiyi əmrlər, ümumi qaydaları özündə əks

etdirmədiyinə görə, hüquqi norma sayılmır və gömrük hüququnun mənbəyi hesab edilə bilməz. Ayrı-ayrı məsələlər üzrə verilən bu aktlar fərdi (*individual*) xarakterə malik olduğu üçün hüquqi fakt qismində çıxış edir. Daha doğrusu, bu cür aktlar gömrük sferasında konkret hüquq münasibətlərini ya dəyişdirir, ya da dayandırır.

Gömrük - hüquq aktlarında, həm normativ tapşırıqlar, həm də operativ-icra və ya hüquq-mühafizə (*hüquqqoruyucu*) xarakterli tapşırıqlar da ola bilər. Bu cür aktların icraçıları, onların hansının normativ, hansınısa fərdi xarakterli aktlar olmasını hər dəfə müəyyənləşdirməlidirlər. Gömrük hüququnun mənbələri - tərkib hissələri (*elementləri*) gömrük işinin hüquqi tənzimlənməsi məntiqinə uyğun olaraq, subordinasiya və ierarxiya (*pilləvari*) təbəçiliyi münasibətlərində olan vahid, bütöv bir sistem təşkil edir.

Gömrük hüququ mənbələrinin yaradılması sisteminin əsas prinsipləri konstitusiyaya əsaslanması və qanuni olmasıdır. Konstitusiyaya əsaslanma dedikdə, gömrük işinin tənzimlənməsinin əsas prinsiplərinin hüquqi mənbələrinin çox ciddi şəkildə konstitusiyaya maddələrinə uyğunluğu başa düşülür. Qanunilik isə, qəbul edilmiş fərman, qərar və sərəncamların tamamilə qanunda nəzərdə tutulmuş hüquqi normalara uyğunluğudur. Əks halda, qəbul edilmiş qanunaltı hüquqi aktlar etibarsız sayılır.

Gömrük hüququnun mənbələri sisteminin əsas elementlərinə aşağıdakılar daxildir:

1) ölkədaxili gömrük qanunvericiliyi;

2) gömrük işi ilə bağlı ölkənin qoşulduğu beynəlxalq hüquqi müqavilələr və sazişlər.

Gömrük işi barədə qanunvericiliyə Gömrük Məcəlləsi, "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, habelə Gömrük Məcəlləsinə uyğun olaraq qəbul edilmiş digər qanunvericilik aktları daxildir. Gömrük Məcəlləsi və "Gömrük tarifi haqqında" qanun, Azərbaycan Respublikasının gömrük təcrübəsində yaranan bütün hüquqi məsələlərə münasibət bildirir və gömrük münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsi mexanizmində əsas yeri tutur. Hüquqi gücünə görə bu qanunlar yalnız Konstitusiyadan geri qalır və bütün gömrük qanunvericiliyinin hüquqi bazası hesab edilir.

Bu gömrük qanunlarının ayrı-ayrı hüquqi normaları, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən qəbul olunan qanunlar Milli Məclisin qərarı ilə və ya Azərbaycan Respublikasının prezidenti tərəfindən fərmanla təsdiq olunduqdan sonra tətbiq olunmağa başlayır.

Bəzi gömrük-hüquq normaları digər qanunvericilik aktlarında da öz əksini tapa bilər. Məsələn, "Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" (1999-cu ildə qəbul olunub) Qanunun 5-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş "müvafiq icra hakimiyyəti orqanları"-nın siyahısına, həmin qanunun tətbiq edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikası prezidenti H.Ə.Əliyevin 11.XI.1999-cu il tarixli 206 sayılı Fərmanının ikinci bəndinin üçüncü hissəsinə görə, Dövlət Gömrük Komitəsi də daxil edilmişdir. Bu qanuna və Gömrük Məcəlləsinə əsasən gömrük orqanları müxtəlif əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə məşğul olurlar.

Gömrük qanunvericiliyi çoxşaxəli və kompleks xarakterli olduğuna görə, hüquq digər sahələrinin ayrı-ayrı normalarından da istifadə edir. Belə ki, qaçaqmalçılıq, Azərbaycan Respublikasının və xarici ölkələrin incəsənət, tarixi, arxeoloji sərəvəti olan əşyaları Azərbaycan Respublikasına qaytarmamaq, gömrük ödənişlərindən yayınmaq kimi hallar Cinayət Məcəlləsinin, gömrük daşıyıcının xidmətindən istifadə edərkən tərəflərin hüquq və vəzifələri, malın gömrük anbarında və müvəqqəti saxlanma yerlərində saxlanması ilə bağlı məsələlər Mülki Məcəllənin, gömrük qaydalarının pozulması ilə bağlı məsələlər İnzibati Xətalər Məcəlləsinin hüquqi normaları ilə tənzimlənir.

Gömrük-hüquq tənzimlənməsinin mexanizmində qanunaltı aktlar mühüm rol oynayır. Qanunaltı aktlar, qanunlardan yararlanmaq və onları inkişaf etdirmək üçün istifadə olunur və bu aktlar qanunlardan kənara çıxmamalıdır. Bu cür aktlar Azərbaycan Respublikasının Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçib, qeydiyyat nömrəsi almaqla təşkilati-hüquqi cəhətdən zəmanət qazanır. Əks halda həmin aktların hüquqi gücü olmur.

Gömrük münasibətlərini tənzimləyən qanunaltı aktlar aşağıdakılardır:

1. Azərbaycan Respublikası prezidentinin fərmanları. Ölkə başçısının normayaradıcı fəaliyyətinin aktivliyi əsasən Gömrük Məcəlləsi qəbul edilən vaxtdək təsadüf edir. Həmin vaxtlarda prezident fərmanları gömrük münasibətlərinin əsas hüquqi tənzimləyicisi kimi yerinə yetirilirdi.

2. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları. Bu qərarlarla daha çox gömrük siyasətinin və gömrük hüququnun əsas məsələləri tənzimlənir. Məsələn, "Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən, əlavə dəyər vergisindən azad olunan malların siyahısı haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 13.VII.2000-ci il tarixli 124 sayılı qərarı; "Azərbaycan Respublikası idxal-ixrac əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri, gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınan yığımların miqdarı haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 12.IV.2001-ci il tarixli 80 sayılı qərarı və s.

3. Dövlət Gömrük Komitəsinin normativ aktları. Gömrük Məcəlləsinə görə DGK öz səlahiyyətləri daxilində Azərbaycan Respublikasının bütün başqa dövlət orqanları, tabeçiliyindən və mülkiyyət formasından asılı olmayaraq idarələr, müəssisələr və təşkilatlar, habelə vəzifəli şəxslər və vətəndaşlar üçün icrası məcburi olan normativ aktlar qəbul edir. Bu normativ aktlar qanunvericiliyə uyğun olaraq həyata keçirilir.

Ümumi xarakterli normativ aktlar isə, onların özlərində ayrı müddət nəzərdə tutulmamışdırsa, dərc olunandan on gün sonra qüvvəyə minir. DGK-nin verdiyi normativ təlimatlar və əmrlər də gömrük hüququnun mənbələrinə aid edilir. Bundan başqa, komitənin rəhbərliyi gömrük orqanlarına göstəriş və məktublar da göndərə bilər. Bu sənədlərin əvvəlliklərdən fərqi isə ondan ibarətdir ki, onlarda bu və ya di-

gər normativ aktın tətbiqi qaydaları haqqında izahat verilir və heç bir yeni gömrük hüquq norması nəzərdə tutulmur.

Dövlət suverenliyi, hər bir dövlətə öz gömrük məsələlərini birtərəfli qaydada daxili qanunvericiliklə tənzimləməyə imkan verir. Eyni zamanda gömrük siyasətinin beynəlxalq mahiyyəti, gömrük məsələlərini müqavilələrlə tənzimləmənin predmeti edir. Əgər dövlət gömrük məsələlərinin həllində digər ölkələrin maraqlarını nəzərə almırsa və ya yürütdüyü gömrük siyasəti bu ölkələrə ziyan vurursa, bu bütünlükdə xarici iqtisadi əlaqələri və beynəlxalq münasibətləri gərginləşdirər, nəticədə isə **"gömrük müharibəsi"** yarana bilər. Gömrük işi sahəsində beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlığı vacib edən əsas məsələlər müasir gömrük tariflərinin mürəkkəbliyi və beynəlxalq ticarətin inkişafına maneçilik törədən çoxsaylı yozucu gömrük formalizmidir.

Beynəlxalq ticarət dövriyyəsinin inkişafı, turist mübadiləsi, humanitar əlaqələr gömrük siyasətinin əsas istiqamətlərinin və müxtəlif dövlətlərin eyni tipli normativ aktlarının koordinasiyasını nəzərdə tutan gömrük qanunvericiliyinin eyniləşdirilməsini vacib edir. Milli normaların unifikasiyası beynəlxalq hüquq prinsipləri və hökumətlərarası müqavilələrdən irəli gələn normalara əsaslanır. Milli gömrük-hüquq sisteminin eyniləşdirilməsi beynəlxalq iqtisadi əməkdaşlığın genişləndirilməsi və inteqrasiya proseslərinin dərinləşməsi üçün əlverişli şərait yaradır.

Gömrük qaydalarının əsas eyniləşdirmə vasitələri beynəlxalq müqavilələrin və ixtisaslaşmış beynəlxalq təşkilatların tövsiyələridir. Gömrük sahəsində beynəlxalq-hüquqi əməkdaşlıq ilk növbədə-poçt göndərişlərinə nəzarəti; dəniz, dəmiryolu, hava, avtomobil yolları ilə və qarışıq daşımalarda gömrük qaydalarının eyniləşdirilməsini; daimi yaşamaq üçün başqa ölkələrə gedən şəxslərin hüquqi statusunu; sərnişinlərdən ayrı gedən müşayiət olunmayan baqajın gömrük rejimini əhatə edir.

Azərbaycan Respublikasının gömrük sahəsində beynəlxalq hüquqi əməkdaşlığı əsasən 4 istiqamətdə inkişaf edir:

- 1) Beynəlxalq təşkilatlar, o cümlədən Ümumdünya Gömrük Təşkilatı ilə əməkdaşlıq;**
- 2) Müstəqil Dövlətlər Birliyinin gömrük rəhbərləri şurası çərçivəsində əməkdaşlıq;**
- 3) İqtisadi Əməkdaşlıq Təşkilatı çərçivəsində əməkdaşlıq;**
- 4) Ayrı-ayrı dövlətlərin gömrük orqanları ilə ikitərəfli münasibətlər əsasında əməkdaşlıq.**

Gömrük sahəsində tətbiq edilən normativ aktlara ilkin nəzarət daxili qanunvericiliyin qüvvədə olan beynəlxalq müqavilələrin müddəalarına uyğunsuzluq hallarını istisna etməyə imkan verir.

Gömrük işi sahəsində tənzimləmə münasibətlərinin beynəlxalq təcrübədə qəbul edilmiş qaydalarına görə, gömrük orqanı tərəfindən gömrük bəyannaməsinin və digər sənədlərin qəbul edildiyi gün qüvvədə olan qanunvericilik aktları tətbiq edilir.

Malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən qeyri-qanuni keçirilməsi halları müəyyən edildikdə meydana çıxan münasibətlərin tənzimlənməsi üçün mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən faktiki keçirildiyi gün qüvvədə olan qanunvericilik aktları tətbiq edilir.

Bütün gömrük tədbirlərinin (*gömrük ödənişlərinin alınması, gömrük rəsmiləşdirilməsi, gömrük nəzarəti və s.*) həyata keçirilməsi üçün xüsusi gömrük orqanları yaradılır.

Gömrük orqanları hüquq-mühafizə orqanı olub vahid sistem təşkil edir. Bu sistemə aşağıdakılar daxildir:

- DGK
- məhəlli, ixtisaslaşmış idarələr
- gömrükxanalar
- gömrük postları

Gömrük orqanları digər dövlət orqanları, müəssisələr, qurumlar, təşkilatlar və vətəndaşlarla qarşılıqlı münasibətlər qurur. Bəzi hallarda qanunvericiliyə uyğun olaraq gömrük orqanlarının səlahiyyətlərinə aid edilmiş məsələlərin digər orqanlar və müəssisələr tərəfindən yerinə yetirilməsinə yol verilir. Bu zaman gömrük orqanları həmin fəaliyyətə nəzarət etmək hüququna malikdir. Dövlət orqanları və vəzifəli şəxslər Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarına, onlara həvalə edilmiş vəzifə və funksiyaların yerinə yetirilməsinə kömək etməyə borcludurlar.

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin 8-ci maddəsinə görə gömrük orqanlarının əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

1. Azərbaycan Respublikasının gömrük siyasətinin formalaşdırılmasında iştirak və bu siyasətin həyata keçirilməsini təmin etmək;
2. icrasına nəzarət gömrük orqanlarına həvalə edilmiş qanunvericilik aktlarına riayət olunmasını təmin etmək;
3. bu Məcəllənin və gömrük işi üzrə digər qanunvericilik aktlarının pozulması hallarının qarşısını almaq və müvafiq araşdırmalar aparmaq;
4. qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada Azərbaycan Respublikasının iqtisadi və milli təhlükəsizliyini təmin etmək;
5. gömrük nəzarətini və rəsmiləşdirilməsini həyata keçirmək və təkmilləşdirmək;
6. mallar və nəqliyyat vasitələri gömrük sərhədindən keçirilərkən gömrük nəzarəti və gömrük rəsmiləşdirilməsi qaydalarına riayət olunmasını təmin etmək;
7. gömrük rüsumlarını, müvafiq vergiləri və digər gömrük ödənişlərini yığmaq;
8. malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsinin sürətləndirilməsi üçün əlverişli şərait yaratmaq;
9. gömrük sərhədindən keçirilən mallar barəsində ticarət siyasəti tədbirlərinin işlənilib hazırlanmasında və həyata keçirilməsində iştirak etmək;
10. gömrük işi sahəsində cinayətlərə, həmçinin gömrük qaydaları əleyhinə inzi-bati xətalara və digər hüquqpozmalara qarşı mübarizə aparmaq, narkotik vasitələ-

rin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının, silahların, ozondağıcı maddələrin, xalqların mədəni, tarixi və arxeoloji sərvətlərinin, əqli mülkiyyət hüquqları obyektlərinin, yox olmaq təhlükəsi altında olan heyvanların və bitki növlərinin, başqa malların gömrük sərhədindən qanunsuz keçirilməsinin qarşısını almaq;

11. Respublikanın dəmiryol vağzallarında, dəniz, çay limanlarında, habelə digər yerlərdə beynəlxalq nəqliyyat vasitələrinin fəaliyyətinə qanunsuz müdaxilənin qarşısının alınmasında və beynəlxalq terrorçuluqla mübarizədə digər hüquq mühafizə orqanlarına yardım göstərmək;

12. milli təhlükəsizliyin, ictimai asayişin, insanların mənəviyyatının, həyat və sağlamlığının, heyvanlar və bitkilər aləminin, ətraf mühitin, xalqların bədii, tarixi və arxeoloji sərvətlərinin qorunması sahəsində tədbirlərin həyata keçirilməsində müvafiq dövlət orqanlarına yardım göstərmək;

13. Xəzər dənizinin (*gölünün*) Azərbaycan Respublikasına mənsub olan bölməsində bioloji sərvətlərdən səmərəli istifadə edilməsi və qorunması üzrə dövlət siyasətinin həyata keçirilməsində iştirak, onlar gömrük sərhədindən keçirilərkən qanunvericiliyin tələblərinin yerinə yetirilməsi üzərində nəzarəti təmin etmək;

14. insan alverçilərinin, habelə insan alveri qurbanlarının gömrük sərhədindən keçməsinin qarşısını qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada almaq;

15. Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin gömrük statistikasını və xüsusi gömrük statistikasını beynəlxalq standartlara və təcrübəyə uyğun aparmaq və təkmilləşdirmək;

16. gömrük ərazisinə gətirilən mallara münasibətdə istehlakçılarının hüquqlarının müdafiəsi üzrə tədbirlərin həyata keçirilməsinə müvafiq dövlət orqanlarına yardım göstərmək;

17. gömrük işini həyata keçirərkən şəxslərin hüquqlarının və maraqlarının qorunması üzrə tədbirlər görmək;

18. milli və xarici valyutanın, digər valyuta sərvətlərinin gömrük sərhədindən müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq keçirilməsinə nəzarət etmək, habelə bu Məcəllə ilə müəyyənləşdirilmiş hallarda valyuta nəzarətini həyata keçirmək;

19. gömrük işi ilə əlaqədar beynəlxalq müqavilələrin layihələrinin işlənib hazırlanmasında iştirak, orada nəzərdə tutulmuş beynəlxalq öhdəliklərin yerinə yetirilməsini təmin etmək;

20. qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada ixrac nəzarətini həyata keçirmək;

21. dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən mallar üzərində qanunvericiliyə uyğun olaraq baytarlıq, fitosanitar və sanitariya nəzarətini həyata keçirmək;

22. beynəlxalq avtomobil daşımalarını yerinə yetirən nəqliyyat vasitələrinə dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrində qanunvericiliyə uyğun olaraq İcazə blanklarını vermək;

23. gömrük işi sahəsində yeni informasiya sistemlərinin və texnologiyalarının layihələrinin hazırlanmasını və tətbiqini təmin etmək;

24. müasir texnologiyalardan və avadanlıqdan istifadə etməklə, gömrük işi sahəsində riskləri idarəetmə sistemi əsasında gömrük nəzarətini təkmilləşdirmək;

25. xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasının aparılması ilə əlaqədar müvafiq tədbirlər görmək;

26. gömrük işi sahəsində elmi tədqiqatlar aparmaq və bu sahəyə aid məsləhətlər vermək;

27. dövlət orqanlarına, hüquqi və fiziki şəxslərə gömrük məsələləri üzrə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada məlumatlar vermək;

28. dövlət orqanları ilə, xarici ticarətin iştirakçıları və səlahiyyətli iqtisadi operatorlarla məlumatların elektron formada mübadiləsini həyata keçirmək;

29. müvafiq qanunvericiliklə müəyyənləşdirilmiş qaydada malların idxalı və ixracı barədə məlumatların digər dövlətlərin gömrük xidmətləri ilə elektron formada mübadiləsi, gömrük rəsmiləşdirilməsi və nəzarəti müddətinin mümkün qədər qısaltılması, beynəlxalq ticarət-təchizat zəncirinin kompleks idarə edilməsində iştirak etmək yolu ilə beynəlxalq ticarətin asanlaşdırılmasına şərait yaratmaq;

30. beynəlxalq ticarət-təchizat zəncirinin təhlükəsizliyi-nin təmin edilməsi məqsədi ilə xarici ticarətin iştirakçıları və səlahiyyətli iqtisadi operatorlarla tərəfdaşlıq əlaqələri yaratmaq;

31. digər dövlət orqanları ilə əməkdaşlıq etmək, həmçinin müvafiq məqsədlərə nail olmaq üçün qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda onların fəaliyyətini əlaqələndirmək;

32. qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər vəzifələri yerinə yetirmək.

Gömrük sisteminə daxil olmayan, lakin DGK-nın tabeçiliyində olan qurumlar aşağıdakılardır:

- gömrük məqsədləri üçün malların ekspertizasını və tədqiqini aparmaqdan ötrü yaradılan gömrük laboratoriyaları;

- gömrük işi sahəsində elmi-tədqiqat işlərinin aparılması, kadr hazırlığı və onların ixtisasının artırılması məqsədi ilə yaradılan elmi-tədqiqat müəssisələri, peşəyönümlü təhsil-tədris müəssisələri (*məsələn, tədris mərkəzi*);

- gömrük fəaliyyətinin yerinə yetirilməsinə kömək edən hesablama mərkəzləri, poliqrafiya, tikinti-istismar idarələri və digərləri (*məsələn, gömrük anbarları və ya müvafiq saxlanma anbarları*).

Gömrük orqanlarının, gömrük laboratoriyalarının, elmi-tədqiqat və tədris müəssisələrinin, idarə və təşkilatların mülkiyyəti dövlət mülkiyyətidir.

Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi hüquqi şəxsdir, onun üzərində Azərbaycan Respublikasının dövlət gerbi təsvir olunmuş və öz adı yazılmış girdə möhürü, müvafiq möhür və ştampları, banklarda və kredit təşkilatlarında manatla və valyuta ilə hesabları vardır.

Gömrükxanalar öz fəaliyyətlərini DGK-nin ümumi rəhbərliyi altında həyata keçirirlər. DGK gömrükxanaların fəaliyyət zonasının hüdudlarını müəyyən edir. Göm-

rükxananın tabeçiliyində, işin xarakteri və həcmindən asılı olaraq, gömrük postları yaradılır. Gömrükxanaların fəaliyyət zonalarının sərhədləri respublikanın ərazi bölgü prinsipi ilə müəyyən edilmiş bölgələrin inzibati sərhədləri ilə üst-üstə düşməyə bilər. Ehtiyac olduğu halda ixtisaslaşmış gömrükxanalar yaradıla bilər.

Onlara həvalə edilmiş vəzifə və funksiyaların yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün gömrükxanalara aşağıdakı hüquqlar verilmişdir (GM, maddə 9):

- gömrük qanunvericiliyinə riayət olunması məqsədi ilə müvafiq tədbirlər həyata keçirmək;

- bu Məcəlləyə və gömrük işi üzrə digər qanunvericilik aktlarına əsasən gömrük orqanlarına təqdim olunması nəzərdə tutulan sənəd və məlumatları şəxslərdən tələb etmək;

- gömrük orqanlarına təqdim edilən məlumatların, sənədlərin və bəyannamələrin düzgünlüyünü araşdırmaq;

- şəxslərin xarici ticarət əməliyyatlarının gömrük auditini aparmaq;

- dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin sənədlərini, o cümlədən malların baytarlıq, fitosanitar, gigiyenik və digər sertifikatlarını qanunvericiliyə uyğun olaraq yoxlamaq;

- malların və nəqliyyat vasitələrinin buraxılışından sonra şəxslərin bunlar barəsində sərəncam verilməsinə dair məhdudiyətlərə, tələblərə və şərtlərə riayət etmək öhdəliklərini yerinə yetirməsini yoxlamaq, gömrük prosedurlarına nəzarəti həyata keçirmək, hüquqpozmalara operativ surətdə qarşısını almaq, əməliyyat-axtarış fəaliyyətini sürətləndirmək və digər məqsədlər üçün gömrük orqanlarının sistemi daxilində mobil qruplar təşkil etmək;

- təhqiqatı və istintaqı gömrük orqanlarının səlahiyyətində aid edilmiş cinayətlərin qarşısının alınması, aşkar edilməsi və açılması, onları hazırlayan, törədən və ya törətmiş şəxsləri müəyyənləşdirmək məqsədi ilə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydada əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirmək;

- cinayət-prosessual qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş qaydada təhqiqat və ibtidai istintaq aparmaq;

- müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq inzibati xətalara bağlı işlər üzrə icraatı aparmaq, bu işlərə baxmaq və inzibati xətalara törətmiş şəxsləri məsuliyyətə cəlb etmək;

- gömrük işi sahəsində cinayətlərin qarşısını almaq, belə cinayətləri törətmiş, habelə onların törədilməsində şübhəli bilinən şəxslərin saxlanması və ya təqib edilməsi məqsədi ilə idarə, müəssisə və təşkilatlara (*xarici dövlətlərin diplomatik, konsulluq və başqa nümayəndəliklərinə, beynəlxalq təşkilatlara məxsus olan və xüsusi təyinatlı nəqliyyat, rabitə vasitələri istisna edilməklə*) məxsus olan rabitə və nəqliyyat vasitələrindən son zərurət vəziyyətində istifadə etmək;

- müstəqil surətdə, yaxud digər hüquq mühafizə orqanları cəlb edilməklə, gömrük nəzarəti zonasında recim qaydalarına riayət olunmasına nəzarət etmək, göm-

rük xidmətinin infrastruktur obyektlərinin mühafizə sistemini təşkil etmək, gömrük sərhədinin qorunması məqsədi ilə başqa tədbirləri həyata keçirmək;

- malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi, həmçinin gömrük nəzarəti altında yerləşdirilən malların daşınması, saxlanması, onlar üzərində yük əməliyyatlarının aparılması ilə bağlı faktları və hadisələri sənədləşdirmək, audio yazılarını, video və foto çəkilişlərini aparmaq;

- bu Məcəllədə nəzərdə tutulmuş hallarda və qaydada fiziki qüvvədən, xüsusi vasitələrdən (*o cümlədən texniki vasitələrdən*) və odlu silahdan istifadə etmək;

- öz funksiyalarını yerinə yetirmək məqsədi ilə şəxslərə gömrük qanunvericiliyinin pozulmasının aradan qaldırılması üçün yazılı formada xəbərdarlıqlar göndərmək və tələblərinin yerinə yetirilməsinə nəzarət etmək;

- digər ölkələrin gömrük orqanları ilə, habelə beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq etmək;

- gömrük rəsmiləşdirilməsinin və nəzarətinin müasir metodlarının və vasitələrinin tətbiqi məsələləri üzrə xarici ticarət iştirakçıları ilə əməkdaşlıq etmək məqsədi ilə onlarla rəsmi münasibətlər yaratmaq, məsləhətləşmələr aparmaq;

- bu Məcəllədə və gömrük işi üzrə digər qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş başqa hüquqlardan istifadə etmək.

Gömrük postları öz fəaliyyətini bilavasitə gömrükxana rəhbərliyinin təbəçiliyi altında həyata keçirir. Ehtiyac olarsa birbaşa DGK-ya təbə olan gömrük postu da yaradıla bilər. Qəbul edilmiş ümumi qaydalara görə gömrük postları hüquqi şəxs statusuna malik olmur. Ancaq lazım olduqda DGK belə status müəyyən edə bilər. Bu halda gömrük postunun müstəqil balansı, banklarda hesablaşma və digər hesabları yaradılır və post dövlət mülkiyyəti olan, ona verilmiş mülkiyyət üzərində operativ idarəetmə hüququ alır.

Mövcud qanunvericiliyin tələblərinin yerinə yetirilməsini təmin etmək üçün ixtisaslaşdırılmış gömrük postu fəaliyyət göstərə bilər. Belə ki, Komitə sədrinin 20.02.1998-ci il tarixli 002 sayılı əmri ilə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 22.03.1997-ci il tarixli 24 sayılı qərarının tələblərinə müvafiq olaraq, respublika ərazisinə idxal edilən aksizli malların mərkəzləşdirilmiş qaydada gömrük rəsmiləşdirilməsini təmin etmək, aksiz markalarının tətbiqinə nəzarəti gücləndirmək, aksiz vergilərinin qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada düzgün hesablanıb tutulmasını və vaxtında dövlət büdcəsinə köçürülməsini təmin etmək məqsədi ilə, DGK-ya bilavasitə təbə olmaqla, Bakı şəhərində, fəaliyyət zonası bütövlükdə Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisi olan - Aksiz gömrük postu yaradılmışdır.

Gömrük postlarının əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- nəzarətində olan ərazidə gömrük işinin təşkil edilməsi;

- gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi;

- qaçaqmalçılıq və gömrük sahəsində digər hüquqpozmalara qarşı mübarizə aparılması.

İxtisaslaşmış aksiz gömrük postunun isə əsas vəzifələri aşağıdakılardır:

- xüsusi və aksiz yığımı markaları üçün idxal edənlərdən ərizələrin qəbul edilməsi;
- markaların satışından əldə olunan vəsaitlərin daxil olmasına və onların DGK-nın hesablarına köçürülməsinə nəzarət edilməsi;
- markaların qorunmasının təhlükəsiz-liyinin təmin olunması;
- markaların hazırlanması üçün ərizənin DGK-ya göndərilməsi;
- markaların daşınmasının təhlükəsiz-liyinin təmin edilməsi;
- idxal olunan mallara aksiz markasının vurulması barədə idxalçılardan öhdəliyin alınması;
- aksiz markası alınacaq malların uçot jurnalının aparılması;
- markalanan malların gömrük rəsmiləşdirilməsinin həyata keçirilməsi və s.

Gömrük orqanlarının bayrağı və tanınma nişanları.

Gömrük Məcəlləsinin 11-ci maddəsinə görə gömrük orqanının bayrağı və tanınma nişanı vardır. Bayraq və tanınma nişanları Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən təsdiq olunur. Azərbaycan Respublikası DGK, onun yerli orqanları və təşkilatları, eləcə də gömrük orqanlarının sərəncamında olan dəniz və çay gəmiləri Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının bayrağını daşıyırlar.

Gömrük orqanlarının tanınma nişanları respublika gömrük orqanlarının şərəf və şöhrət rəmzidir. Tanınma nişanından gömrük orqanlarının sərəncamında olan avtonəqliyyat vasitələrində, hava gəmilərində, gömrük orqanları əməkdaşlarının xüsusi geyim formasında, gömrük orqanlarının bütün növ blanklarında və inzibati binalarının girəcəyində, eləcə də digər yerlərdə istifadə olunur.

Tanınma nişanı kənarları tünd yaşıl rəngli xətlə haşiyələnmiş, ortasında xüsusi kompozisiya təsvir olunmuş səkkizgüşəli qızılı rəngli ulduz şəklindədir. Nişanın ortasında elementləri mavi və boz rəngli olan qalxan, onun arasında elementləri qara və bürünc rəngli olan qılnc təsvir edilmişdir. Qalxanı əhatə edən ağ rəngli lentdə tünd yaşıl rəngdə "**Azərbaycan Respublikası gömrük xidməti**" sözləri əks etdirilmişdir. Ulduzun aşağı hissəsində sağ və sol istiqamətlərinə yönəldilmiş yaşıl rəngli dəfnə çələngləri təsvir edilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarının və onların sərəncamında olan dəniz və çay gəmilərinin bayrağı, nəqliyyat vasitələrinin isə tanınma nişanları olur. Tanınma nişanı gömrük orqanlarının bina və digər tikililərində, nəqliyyat vasitələrində, kollegiyanın iclas zalında, gömrük orqanları rəhbərlərinin kabinetlərində yerləşdirilə bilər.

Mövzu 7.

GÖMRÜK NƏZARƏTİ

7.1. GÖMRÜK NƏZARƏTİNİN FORMALARI VƏ XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Mövcud qanunvericiliyə görə mallar və nəqliyyat vasitələri bəyan ediləndən, gömrük proseduru altında yerləşdirilənə qədər gömrük nəzarəti altında olurlar.

Azərbaycan Respublikası Prezidenti İlham Əliyev cənablarının 11 noyabr 2008-ci il tarixli "Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında "bir pəncərə" prinsipinin tətbiqi haqqında" olan 12 Saylı Fərmanı ilə dövlət sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılması zamanı süni maneələrin aradan qaldırılması, idxal-ixrac əməliyyatlarının müasir tələblərə uyğun aparılması və münbit şəraitin yaradılması üçün Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında "bir pəncərə" prinsipi 2009-cu il yanvarın 1-dən tətbiq edilmişdir.

Yeni Gömrük məcəlləsinin 13-cü maddəsinə görə, "Beynəlxalq ticarətin asanlaşdırılması məqsədi ilə gömrük orqanları dövlət sərhədinin buraxılış məntəqəsində mallara baytarlıq, fitosanitar və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi digər nəzarət növlərini "bir pəncərə" prinsipi əsasında mümkün qədər qısa vaxtda həyata keçirirlər. Gömrük orqanları və digər dövlət orqanları risklərin azaldılması, beynəlxalq ticarət-təchizat zəncirinin fəaliyyətinin təhlükəsizliyinin təmin edilməsi, xarici ticarətin asanlaşdırılmasına şəraitin yaradılması məqsədi ilə gömrük sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisinə daxil olması, çıxması və tranziti ilə bağlı əldə edilən məlumatların öz aralarında və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada başqa ölkələrin gömrük və digər səlahiyyətli dövlət orqanları ilə mübadiləsini həyata keçirirlər".

Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinin birinci maddəsinə görə, **gömrük nəzarəti** - gömrük qanunvericiliyinə, həmçinin icrasına nəzarət gömrük orqanlarına həvalə olunmuş digər qanunvericiliyə riayət edilməsini təmin etmək məqsədi ilə gömrük orqanları tərəfindən həyata keçirilən tədbirlər toplusudur.

GM-nın 82-ci maddəsinin üçüncü bəndinə görə, "Məcəllədə nəzərdə tutulan hallar istisna olmaqla, gömrük ərazisinə gətirilən və oradan aparılan bütün mallar və nəqliyyat vasitələri, gömrük rüsumu və vergilərin tutulma obyektləri olub-olmamağından asılı olmayaraq, gömrük nəzarətindən keçməlidir".

Gömrük orqanları malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisinə daxil olması, bu ərazidən çıxması, tranziti, daşınması və son istifadəsini tənzimləyən gömrük qanunvericiliyinə, həmçinin icrasına nəzarət gömrük orqanlarına həvalə edilmiş digər qanunvericiliyə və beynəlxalq müqavilələrə riayət olunmasını təmin etmək məqsədi ilə gömrük nəzarətini həyata keçirmək səlahiyyətinə malikdirlər. Gömrük nəzarəti həyata keçirilərkən müasir texnologiya və avadanlıqlardan istifadə edilir.

Gömrük orqanları gömrük nəzarətini aşağıdakı formada həyata keçirirlər:

- malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılması;
- şəxsi yoxlama;
- gömrük məqsədləri üçün lazım olan məlumatların, elektron və ya kağız üzərində yazılı formalarda sənədlərin, o cümlədən Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların baytarlıq, fitosanitar, gigiyenik və digər sertifikatlarla (*şəhadətnamələrlə*) müşayiət olunmasının yoxlanılması;
- gömrük auditi;
- şəxslərin sorğu-sual edilməsi;
- gömrük nəzarətindən keçməli olan mallara və nəqliyyat vasitələrinə, onların yerləşdiyi ərazilərə və binalara, müvəqqəti saxlanc və gömrük anbarlarında, sərbəst zonalarda yerləşən ərazilərə və binalara, həmçinin icrasına nəzarət gömrük orqanına həvalə edilmiş fəaliyyətin həyata keçirildiyi digər yerlərə gömrük baxışının keçirilməsi;
- keşik çəkmənin (*patrulluğun*) və gömrük müşahidəsinin aparılması (*GM, maddə 92.2*).

Gömrük nəzarəti beynəlxalq konvensiyalarda və dövlətlərarası sazişlərdə nəzərdə tutulduqda, gömrük ərazisindən kənar ərazidə də həyata keçirilə bilər. Gömrük nəzarəti formaları milli və beynəlxalq səviyyədə işlənib hazırlanmış meyarlar əsasında riskləri müəyyən etmək, qiymətləndirmək və bu cür risklərin qarşısını almaq üçün zəruri tədbirləri həyata keçirmək məqsədi ilə məlumatların elektron emalı üsulları vasitəsilə həyata keçirilə bilən davamlı riskin idarə edilməsi təcrübəsinə və risk analizinə əsaslanmalıdır (*GM., m.92*).

Mal və nəqliyyat vasitələrinə gömrük nəzarəti bir-birindən seçilir. Mallara gömrük nəzarəti dedikdə, idxal (*gətirilən*), ixrac (*aparılan*) və tranzit mallarına gömrük nəzarəti növləri nəzərdə tutulur.

Gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsində malların ayrı-ayrı mühüm xassələri böyük əhəmiyyət kəsb etdiyindən gömrük nəzarətinin yarımnovləri kimi əl yükünə, müşayiət olunan və olunmayan baqaja gömrük nəzarətini göstərmək olar.

Nəqliyyat vasitələrinə gömrük nəzarəti onların növündən asılı olaraq aşağıdakı kimi təsnifatlandırılır:

- a) dəniz gəmilərinə gömrük nəzarəti;
- b) çay gəmilərinə gömrük nəzarəti;
- c) dəmiryol qatarlarına gömrük nəzarəti;
- ç) hava gəmilərinə gömrük nəzarəti;
- d) avtonəqliyyat vasitələrinə gömrük nəzarəti.

Əməkdaşlıq edən ölkələrin gömrük orqanlarının gömrük nəzarətində iştirakının xarakterindən asılı olaraq aşağıdakı nəzarət növləri seçilə bilər:

1) **ikilərəfli gömrük nəzarəti** (*hər ölkənin gömrük orqanı ayrılıqda gömrük müayinəsi həyata keçirir*);

2) **birtərəfli gömrük nəzarəti** (*ölkələrdən birinin gömrük orqanı gömrük nəzarəti (müayinəsi) həyata keçirir*);

3) **birgə gömrük nəzarəti** (*hər iki dövlətin gömrük orqanlarının birgə gömrük nəzarəti (müayinəsi) həyata keçirilir*).

Gömrük nəzarəti birdəfəlik və təkrar ola bilər.

Birdəfəlik gömrük nəzarəti o vaxt nəzərdə tutulur ki, gömrük sərhəddi ancaq bir istiqamətdə keçilir və gömrük nəzarəti (*müayinəsi*) bir dəfə keçirilir. Əgər mal və nəqliyyat vasitələri nisbətən qısa müddət ərzində gömrük sərhəddini iki dəfə keçirsə, onlar təkrar gömrük nəzarəti altına düşür. Təkrar gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün gömrük sərhəddinin bir neçə dəfə keçilməsi həmişə tələb olunmur. Belə ki, xaricə üzən dəniz gəmisini təyinat limanına gələndə gömrük məntəqəsini keçərkən gömrük müayinəsinə cəlb edilmişsə, bir qayda olaraq təkrar gömrük nəzarəti həyata keçirilmir. Lakin qaçaqmalçılıq barədə məlumat olduqda gömrük orqanlarının gəmini liman suları hüdunda və limanda dayanarkən təkrar gömrük müayinəsinə təşkil etmək hüququ vardır. Analoji qaydalar digər nəqliyyat vasitələrinə də şamil edilir.

Gömrük nəzarətinin həyata keçirilmə formalarına görə aşağıdakı növləri var:

- 1) **mal və nəqliyyat vasitələrinin sənədlərinin yoxlanılması;**
- 2) **mal və nəqliyyat vasitələrinə gömrük baxışı;**
- 3) **mal və nəqliyyat vasitələrinə gömrük müayinəsi.**

Gömrük nəzarətinin birinci forması sənədli, ikinci və üçüncü formaları faktiki nəzarət kimi xarakterizə edilir.

Gömrük nəzarəti, onun həyata keçirilməsinin qayda və metodlarının məcmusudur. Bu metodlardan aşağıdakıları göstərmək olar:

- mal və nəqliyyat vasitələri gömrük məntəqəsinə gətirilərkən həyata keçirilən adi gömrük nəzarəti;
- nəqliyyat vasitəsinin hərəkəti zamanı həyata keçirilən gömrük nəzarəti;
- gömrük nəzarətinin müəyyən formalarından azad etmə halları istisna olmaqla, nəzarətin bütün formalarının istifadə olunduğu tam nəzarət;

- seçmə gömrük nəzarəti .

Gömrük nəzarətinin növ, forma və metodları onların praktiki tətbiqində bir-biri ilə sıxı bağlıdır.

Gömrük nəzarətini gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri həyata keçirir. Gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsinin əsası yük gömrük bəyannaməsidir (YGB). Gömrük nəzarətinin həyata keçirilmə prosedurası bütövlükdə şərti olaraq beş mərhələyə bölünür.

Birinci mərhələdə YGB-də göstərilən məlumatlara formal-məntiqi nəzarət həyata keçirilir. Bunun üçün yük şöbəsi tərəfindən bəyannamənin bütün qrafalarının doldurulmasının düzgünlüyü yoxlanılır, bəyan edilmiş gömrük rejimi və malların adına müvafiq olaraq gömrük nəzarəti üçün tələb olunan sənədlərin mövcudluğu müəyyən edilir. YGB yoxlanıldıqdan sonra ona nömrə verilir və aşkar edilmiş səhvlərin düzəldilməsi üçün deklaranta qaytarılır.

İkinci mərhələdə YGB-də göstərilən xarici valyutada ödəniş-hesablaşma əməliyyatları nəzarət predmeti olur. Eyni zamanda xarici-iqtisadi fəaliyyət iştirakçısı tərəfindən valyuta nəzarəti qanunvericiliyinə riayət olunması yoxlanılır.

Üçüncü mərhələdə gömrük ödənişlərinin hesablanma dəqiqliyi, gömrük güzəştləri verilməsinin qanunamüvafiqliyi yoxlanılır, ödənişlərin gömrük orqanlarının hesabına daxil olmasına nəzarət edilir.

Dördüncü mərhələdə statistika şöbəsi gömrük statistikasını üçün mühüm olan qrafaların doldurulmasını yoxlayır.

Nəhayət, **beşinci mərhələdə** yük şöbəsinin səlahiyyətli vəzifəli şəxsi malın gömrük müayinəsi (*yoxlaması*) barədə qərar qəbul edir.

Gömrük nəzarətinin bütün mərhələləri bitdikdən sonra yük sənədinə "**Buraxılışa icazə verilir**" ştamplı vurulur. Bu ştamplı və YGB-nin nömrəsi (*yük sənədinin yuxarı sağ küncündə*) şəxsi nömrəli möhürlə təsdiqlənir.

Gömrük nəzarəti gedində insan əzələrinin istifadəsinə əsaslanan (*görmə, eşitmə, qoxulama, lamisə*) orqanoleptik metoddan istifadə oluna bilər. Müxtəlif ölçü cihazları və digər vasitələr də tətbiq edilə bilər. Göstərilən texniki vasitələr insanların, bitkilərin və heyvanların həyatı və sağlamlığı üçün təhlükəli olmamalı və şəxslərə, mallara və nəqliyyat vasitələrinə ziyan vurmamalıdır.

Lazım gəldikdə müxtəlif kimyəvi cihazlar və reaktivlər vasitəsi ilə götürülmüş prob və nümunələrin xassə və xarakteristikaları təsdiq oluna bilər.

Gömrük Məcəlləsi gömrük nəzarəti zamanı xüsusi texniki vasitələrdən istifadə olunmasını da nəzərdə tutur. Texniki vasitələrdən istifadə əmək sərfinin azaldılmasına, sərnişin və yük axınına gömrük nəzarəti müddətinin qısaltılmasına, mal və nəqliyyat vasitələrinin əlçatmaz yerlərinin müayinəsinə, gömrük rəsmiləşdirilməsi əməliyyatlarının və gömrük nəzarətinin sadələşdirilməsinə xidmət edir. Bu texniki vasitələr qaçaqmalçılıqla mübarizədə xüsusilə mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları gömrük nəzarətini həyata keçirərkən, bir qayda olaraq, icrasına nəzarət Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarına həvalə edilmiş Azərbaycan Respublikasının gömrük işi haqqında qanunvericiliyinə və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericiliyinə beynəlxalq müqavilələrinə riayət edilməsini təmin etmək üçün kifayət edən gömrük nəzarəti formalarından istifadə edə bilər.

Hər bir operativ məsələnin həlli gömrük nəzarəti zamanı aşağıdakı xüsusi texniki vasitələrindən istifadə olunmasını tələb edir:

a) gömrük sənədlərinin və gömrük təminatlarının yoxlanması üçün optik böyüdücü cihazlar (*işıqlandırılan lupa, mikroskop*) ultrabənövşəyi və infraqırmızı dalğalı cihazlar;

b) gömrük nəzarəti obyektinin daxilindəkilər barədə uzaq məsafədən məlumat alınması, qaçaqmaqçılıq obyektlərinin axtarışı və aşkar edilməsi üçün - rentgenetelevizor konveyer müayinə aparatları, birbaşa müşahidə flüoroskopları, müayinə endoskopları dəsti, müayinə milləri dəsti, metalxtaran və metallodetektorlar (*silah, döyüş sursatı, qiymətli metallar və s. aşkar edilməsi üçün*) və i.a.;

c) gömrük nəzarəti obyektinin tərkibinin identifikasiya (*eyniləşdirmə*) ekspresanalizi üçün - müxtəlif analizatorlar, ekspers-identifikatorlar və s.;

ç) gömrük zonalarında operativ şəraitin vizual müşahidəsi üçün - optik və optik-televizion müşahidə-texniki vasitələrlə uyğunlaşdırılmış radiolokasiya tipli avadanlıq, optik uzaqdanölçmə aparatları (*mono -, və stereo-borular, dəniz binoklları, infraqırmızı müşahidə cihazları, telekameralar və s.*);

d) audio-video məlumat daşıyıcılarına nəzarət üçün - müxtəlif növlü diktafon, audiopleyer, maqnitofon, fotokinoplyonkaların aşkarlanması üçün qurğular, slayd və mikrofilmlər, videopleyer və videomaqnitofonlar və s.;

e) gömrük müayinəsi zamanı texnoloji əməliyyatların yerinə yetirilməsi üçün - əl yükünün, baqajın, poçt göndərişlərinin, həmçinin irihəcmli yüklərin tarasının açılması zamanı fərdi və qrup üçün xüsusi alətlər dəsti;

ə) gömrük təminatları qoymaq üçün - plombiratorlar, marka işarəli yapışdırıcı lent rulonları, müxtəlif işarəqoyucular və s.

Bunlardan başqa gömrük nəzarəti gedişində müxtəlif köməkçi texniki vasitələrdən (*qidalanma mənbələri, gərginlik doldurucu qurğular, çəki cihazları, ölçü cihazları, dozimetrik nəzarət cihazları və s.*) istifadə olunur.

Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanları lazım olduqda Gömrük Məcəlləsində nəzərdə tutulan gömrük nəzarətinin bütün formalarından istifadə edə bilərlər. Bu Məcəllə gömrük orqanlarının gömrük nəzarəti formalarının verilmiş hal üçün daha məqsədəuyğun olanını seçmək və istifadə etmək hüququnu müəyyən edir.

Gömrük nəzarəti formasının seçilməsi, gömrük sərhədindən keçirilən mal və nəqliyyat vasitələrinə gömrük nəzarətinin müvəffəqiyyətlə həyata keçirilməsinin yetərliliyi (*kifayət etməsi*) prinsipi ilə aparılır. Ayrı-ayrı formaların kifayət edib-etmə-

məsi qanunvericiliklə və ya Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələri ilə nəzərdə tutula bilər.

Konkret hal üçün kifayət etmə prinsipi normativ aktlarda öz əksini tapmırsa, yetərli gömrük nəzarəti forması gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri tərəfindən seçilir. Gömrük orqanları əməkdaşlarına belə səlahiyyətlərin verilməsi Dövlət Gömrük Komitəsinin normativ aktları ilə reallaşdırılır. Gömrük nəzarəti formalarının seçilməsinə dövlət təhlükəsizliyinə və ictimaiyyətin maraqlarına zərər vurmada yol verilə bilər. Bununla əlaqədar, gömrük orqanlarının səlahiyyətli şəxsləri gömrük sərhədindən silah, narkotik maddə, əntiq əşyalar və s-nin qanunsuz keçirilməsi cəhdlərinin qarşısının alınması üçün tədbirlər görülməsinə xüsusi diqqət yetirməlidirlər.

Digər tərəfdən gömrük nəzarətinin kifayət etmə prinsipi insan hüquq və azadlığı normalarını pozmamalıdır. Elə buna görə də şəxsi yoxlama qanunvericilikdə **"Gömrük nəzarətinin müstəsna forması"** kimi nəzərdə tutulur.

Amma bununla belə, gömrük nəzarətinin digər formalarının tətbiq edilməməsi və ya onlardan azad etmə heç də şəxsləri Gömrük Məcəlləsinin müddəalarına, Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarına və beynəlxalq müqavilələrinə riayət etmək vəzifəsindən azad etmir. Gömrük Məcəlləsinin bu müddəası vəzifəli şəxsin gömrük nəzarətinin bu və ya digər formasının tətbiqinin yetərli olub-olmayacağı məsələsini həll etdiyi zaman gömrük sahəsində qanunilik prinsipinin reallaşdırılmasının hüquqi təminatıdır.

Qeyd edildiyi kimi, gömrük xidmətinin vəzifə və funksiyalarının yerinə yetirilməsini təmin edərkən gömrük orqanları, lazım gəldikdə gömrük nəzarətinin bütün formalarından istifadə edə bilərlər.

Gömrük orqanları gömrük məqsədləri üçün təkrar gömrük baxışı keçirə, sənədlərdə göstərilən məlumatları yenidən yoxlaya bilərlər. Şəxsi əşyaları gömrük baxışından azad edilən şəxslərin gömrük sərhədindən buraxılması zamanı gömrük nəzarəti sadəcə olaraq belə güzəşt verilmiş şəxslərin sənədlərinin yoxlanılmasından ibarət olur. Bəzi hallarda gömrük nəzarəti mal və nəqliyyat vasitələrinin sərhəddən keçirilməsinin qanuniliyini müəyyən etmək üçün gömrük təminatları pozulmadan həyata keçirilən gömrük baxışından ibarət ola bilər.

Gömrük baxışından fərqli olaraq, gömrük müayinəsi tikililərin, nəqliyyat vasitələrinin, tara və qablaşdırılmaların açılması ilə müşayiət olunur. Gömrük müayinəsi zamanı malların adı və keyfiyyəti, həmçinin miqdarı müəyyən edilir. Malların gizli keçirilməsinin müəyyən olunması üçün də gömrük müayinəindən istifadə edilir.

Baxış mərhələsində gömrük müayinəsinin tətbiq edilməsinin məqsədamüvafiqliyi - mal və nəqliyyat vasitələrinin yük bölmələrinin, malın tarası və qablamalarının açılıb-açılmaması məsələsi həll edilir.

Qanun və ya beynəlxalq müqavilələrlə mal və nəqliyyat vasitələrinin ayrı-ayrı növlərinin gömrük nəzarəti sferasından çıxarılmasının konkret halları müəyyən edilə bilər.

Şəxsi yoxlama barədə qərar gömrük orqanının rəisi və ya onu əvəz edən şəxs tərəfindən qəbul olunur. Müayinədən əvvəl gömrük orqanının vəzifəli şəxsi qəbul edilmiş qərarı fiziki şəxsə elan edir, ona hüquq və vəzifələrini başa salır və həmçinin gizlədilmiş malların könüllü olaraq verilməsini təklif edir.

Şəxsi müayinə gömrük orqanının müayinə edilən şəxslə eynicinsli səlahiyyətli şəxsi tərəfindən sanitar-gigiyena tələblərinə cavab verən otaqda aparılır. Digər fiziki şəxslərin həmin otağa girməsi və müayinə prosesinin onlar tərəfindən müşahidə oluna bilmə ehtimalı istisna edilməlidir. Nəzarətə götürülən şəxsin bədən üzvlərinin müayinəsi tibb işçisi tərəfindən aparılmalıdır.

Şəxsi müayinənin aparılması barədə protokol tərtib edilir. Həmin protokol gömrük orqanının vəzifəli şəxsi, hal şahidləri, müayinə edilən şəxs və bədən üzvləri müayinə edildikdə isə həmçinin tibb əməkdaşı tərəfindən imzalanır. Müayinə edilən şəxs öz rəyini protokola qeyd edə bilər. Gömrük nəzarətinin predmeti gömrük sərhədindən keçirilən mal və nəqliyyat vasitələrinin (*qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər hallardan başqa*) istənilən növü ola bilər.

Gömrük Məcəlləsinin 1-ci maddəsinin 34-cü bəndinə görə, **mallar - gömrük sərhədindən keçirilən valyuta, valyuta sərvətləri, qaz, neft, elektrik enerjisi də daxil olmaqla, istənilən daşınar əmlak, o cümlədən bu Məcəllənin 1.0.42-ci maddəsində qeyd edilən nəqliyyat vasitələri istisna olmaqla, nəqliyyat vasitələri və s. ola bilər.**

Sərnişin və malların beynəlxalq daşımalarından istifadə olunan, konteyner və digər nəqliyyat avadanlığı da daxil olmaqla bütün vasitələr - nəqliyyat vasitəsi kimi gömrük nəzarətinin obyektidir. Digər məqsədlər üçün gömrük sərhədindən keçirilən nəqliyyat vasitələri əmtəə kimi gömrük nəzarətinə cəlb edilir.

Gömrük orqanlarının vəzifəsi gömrük sərhədindən keçirilən bütün mallara gömrük nəzarəti təşkil etməkdir. Gömrük nəzarəti predmetinin spesifikasiyası bəzi hallarda gömrük nəzarətinin özünün təşkilində mühüm əhəmiyyətli xüsusiyyətləri şərtləndirir. Belə ki, valyuta və valyuta qiymətlilərinin gömrük sərhədindən keçilməsinə nəzarət edərkən, gömrük orqanları qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər orqanlarla birlikdə dövlət valyuta nəzarətinin həyata keçirilməsində iştirak edir.

Xarici ticarət obyektidir olan bəzi spesifik malların gömrük nəzarətinə cəlb edilməsi əlahiddə yanaşılma tərzini tələb edir. Məsələn, xam neft, qaz, neft və qaz məhsulları, enerji və s. Belə hallarda gömrük nəzarəti mexanizmi nəinki malların xüsusiyyətlərini, həmçinin nəql etmə üsullarını da nəzərə almalıdır. Bunun üçün gömrük orqanları qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada fiziki qüvvə, müxtəlif texniki vasitələr, odlu silah və digər vasitələr tətbiq edə bilər.

Bir qayda olaraq, mal və nəqliyyat vasitələri gömrük nəzarətinin başladığı andan onun seçilmiş gömrük rejiminə uyğun olaraq bitməsinə qədər gömrük nəzarəti altında yerləşir. Başqa sözlə mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük nəzarəti altında yerləşməsi müddəti bilavasitə seçilmiş gömrük rejimindən asılıdır. Əgər mallar sərhədindən keçirilsə, gömrük nəzarəti bitir.

bəst dövriyyəyə buraxılış üçün bəyan edilirsə bu müddət günlərlə ölçülür, əgər misal üçün gömrük anbarı rejimi altında bəyan edilirsə bu müddət üç ilə qədər ola bilər. Bu halda gömrük nəzarətinin müddəti də rejim başa çatana qədər uzadılmış olur.

Mal və nəqliyyat vasitələrinin gətirilməsi zamanı gömrük nəzarətinin başlanğıcı onların Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhəddini keçdiyi an hesab edilir. Mal və nəqliyyat vasitələrinin ölkədən çıxarılması zamanı gömrük nəzarəti - gömrük bəyannaməsinin təqdim edildiyi andan başlanır.

Gömrük nəzarətinin bitmə vaxtını Gömrük Məcəlləsinin müvafiq bəndləri müəyən edir. Bu məcəllədə nəzərdə tutulan hallar istisna edilməklə, mallar və nəqliyyat vasitələri buraxıldığı andan gömrük nəzarəti başa çatır. Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılan mallar və nəqliyyat vasitələri buraxılarkən, onlar Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhəddini keçdiyi andan gömrük nəzarəti başa çatır.

Gömrük nəzarəti altında malların yerləşdirilməsinin minimum müddətlərinin müəyyən edilməsi Dövlət Gömrük Komitəsinin səlahiyyətinə daxildir. Bu barədə texniki və texnoloji xarakterli qərarlar qəbul edilərkən aşağıdakı mühüm ictimai-hüquqi prinsiplər nəzərə alınmalıdır:

- dövlət təhlükəsizliyinin təmin edilməsi;
- qanunun aliliyi;
- insan hüquq və azadlıqlarına hörmət və riayət edilməsi.

Təqdim edilmiş gömrük bəyannaməsinin, mal və nəqliyyat vasitələrinə gömrük nəzarəti üçün tələb olunan digər sənədlərin yoxlanılması üçün mövcud qanunvericilik maksimum müddət olaraq on gün müəyyən edir. Bu müddətin başlanğıcı olaraq gömrük bəyannaməsinin qəbul edildiyi və lazımı sənədlərin təqdim olunduğu gün hesab edilir.

Əgər gömrük rəsmiləşdirilməsi prosedurası mal və nəqliyyat vasitələrinin təqdim edilməsini nəzərdə tutursa, onda bu müddət təqdim etmə anından başlanır.

Gömrük nəzarətindən azad etmə həm daxili qanunvericiliyə, həm də beynəlxalq konvensiyalara uyğun olaraq həyata keçirilir. Gömrük Məcəlləsinin 84-cü maddəsinə görə aşağıdakılar gömrük yoxlamasından azaddır:

- 1) Azərbaycan Respublikası Prezidentinin və onunla birlikdə gedən ailə üzvlərinin şəxsi baqajları;
- 2) Xidməti vəzifələrinin icrası ilə əlaqədar gömrük sərhədindən keçən Azərbaycan Respublikası Baş nazirinin, onun müavinlərinin, Azərbaycan Respublikası müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının rəhbərlərinin, Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi deputatlarının və Azərbaycan Respublikasının İnsan hüquqları üzrə müvəkkilinin (*ombudsmanın*) şəxsi baqajları.

Öz yoluna davam edən xarici hərbi gəmilərin, hərbi hava gəmilərinin, eləcə də digər hərbi texnikanın gömrük yoxlamasından azad edilməsi dövlətlərarası sazişlərlə tənzimlənir. Beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq gömrük nəzarətinin müəy-

yən formalarından azad etmə bu sazişlər təsdiq edildikdən (*ratifikasiya olunduqdan*) sonra həyata keçirilir. Beynəlxalq müqavilələrə uyğun olaraq gömrük nəzarətinin müəyyən formalarından azad etmə bu sazişlər təsdiq edildikdən (*ratifikasiya olunduqdan*) sonra həyata keçirilir.

Əvvəlcə, gömrük güzəştlərini vacib edən beynəlxalq konvensiyaların şərtləri ilə tanış olaq.

Diplomatik orqanlara gömrük güzəştləri verilməsi qaydalarının hüquqi tənzimlənməsinin əsas xüsusiyyəti beynəlxalq-hüquqi (*konvension*) normaların üstün tutulmasıdır. Belə universal konvensiyalara diplomatik münasibətlər barədə 1963-cü il Vyana Konvensiyası, universal xarakterli beynəlxalq təşkilatlarda dövlətlərin təmsilçiliyi barədə 1975-ci il Vyana Konvensiyası, xüsusi missiyalar barədə 1969-cu il Konvensiyası, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının üstünlük və immunitetlər barədə 1946-cı il Konvensiyası, Birləşmiş Millətlər Təşkilatının ixtisaslaşdırılmış təşkilatlarının üstünlüyü və immunitetləri barədə 1947-ci il Konvensiyası aiddir.

Universal konvensiyalardan başqa hüquq mənbəyi kimi digər beynəlxalq təşkilatların üstünlüyü və immunitetləri barədə konvensiyalar, diplomatik münasibətlərin yaranması və təmsilçiliklərin təsis edilməsi barədə ikitərəfli müqavilələr də götürülə bilər. Ayrı-ayrı dövlətlər öz aralarında diplomatik üstünlüklər və immunitetlərin qarşılıqlı olaraq genişləndirilməsi barədə xüsusi sazişlər də imzalaya bilərlər.

Diplomatik münasibətlər barədə 1961-ci il Vyana Konvensiyasında diplomatik nümayəndəliklərin başçılarının təsnifatı verilmişdir. Xarici ölkələrin diplomatik nümayəndəlikləri üçün gömrük güzəştləri diplomatik immunitetin bir növüdür.

Diplomatik orqanlara aşağıdakılar aiddir:

- **dövlətlərin diplomatik nümayəndəlikləri;**
- **beynəlxalq diplomatik qurultaylarda, beynəlxalq təşkilatlarda, konfrans və müşavirələrdə iştirak edən nümayəndələr;**
- **ümumi siyasi-universal xarakterli, siyasi xarakterli müxtəlif beynəlxalq komissiyalarda, dövlət təntənələrində və s. iştirak edən müvəqqəti nümayəndələr, habelə xüsusi missiyaların və komissiyaların üzvləri.**

Prinsip etibarı ilə siyasi vəzifələr daşımayan, adətən, siyasi nümayəndəlik xarakterində olmayan, immunitətdən istifadə etməyən və ya ondan məhdud istifadə edən orqanlar qeyri-diplomatik orqanlar hesab olunurlar. Konsul nümayəndələri, müxtəlif texnika və mədəniyyət, radio, nəqliyyat, poçt, teleqraf, səhiyyə, ədliyyə və s. sahələr üzrə beynəlxalq saziş və müqavilə bağlamaq məqsədilə keçirilən konfrans və qurultaylara göndərilən nümayəndələr, habelə beynəlxalq sərgi, pavilyon və yarmarkaların komissarları qeyri-diplomatik orqanlara aiddirlər.

Müəyyən konkret diplomatik və qeyri-diplomatik tapşırıqla, adətən, qısa müddətə xaricə göndərilən nümayəndəliklərə müvəqqəti orqanlar deyilir. Belə orqanlardan həm diplomatik, həm də qeyri-diplomatik xarakterli beynəlxalq qurultaylara,

konfranslara və müşavirələrə göndərilən, müxtəlif beynəlxalq komissiyalarda, dövlət təntənələrində və s. iştirak edən nümayəndələri göstərmək olar.

Müəyyən olunmuş qaydada başqa dövlətlərə göndərilib, orada öz dövlətini təmsil edən, öz ölkəsinin vətəndaşlarının hüquq və mənafələrini qorumaq məqsədilə xarici münasibət məsələləri ilə məşğul olan orqana diplomatik nümayəndəlik deyilir.

Beynəlxalq hüquqda məlum olan immunitetin mühüm növlərindən biri də diplomatik immunitətdir. Buna əsasən, diplomatlara, öz vəzifələrinin həyata keçirilməsini təmin etmək üçün, yerləşdiyi ölkənin ərazisində bir sıra xüsusi hüquq və üstünlüklər verilir. Diplomatik immunitet və üstünlüklərin təsnifində diplomatik nümayəndəliyin, onun başçısının və qalan diplomatik heyətin immunitet və üstünlükləri fərqlənir.

Diplomatik nümayəndəliyin immunitet və üstünlüklərindən aşağıdakıları göstərmək olar:

a) xidmət binasının toxunulmazlığına əsasən, nümayəndəlik başçısının xahişi və ya razılığı olmadan həmin binalara yerli hakimiyyət orqanlarının nümayəndələri daxil ola bilməz. Həmin binaların mühafizəsi də yerli hakimiyyət orqanlarının vəzifəsidir. Bu binalar, oradakı əşyalar, habelə nəqliyyat vasitələri toxunulmazdır. Bu binalarda axtarış, həbs və s. əməliyyat keçirilə bilməz;

b) fiskal immunitetə əsasən nümayəndəliyin bütün binaları, o cümlədən kirayə alınmış binalar da, dövlət vergilərindən və yerli vergilərdən, hər cür rüsumlardan və xərclərdən azad olunur;

c) yerindən asılı olmayaraq, bütün arxiv və sənədlər toxunulmazdır;

ç) maneəsiz əlaqə saxlamaq hüququ. Buna əsasən məxfi yazışma (*şifr*), məktub göndərilməsinə nəzarət edilməməsi, diplomatik kuryerin toxunulmazlığı təmin olunmalıdır.

Şəxsi diplomatik immunitet aşağıdakılardan ibarətdir:

1. diplomatik nümayəndənin şəxsi toxunulmazlığı;

2. onun şəxsi mənzilinin toxunulmazlığı;

3. məhkəmə immuniteti, yəni diplomatik nümayəndənin yerli məhkəmə aidiyyətindən kənar olması;

4. maliyyə immuniteti, yəni onun vergi, gömrük və digər rüsumlar verməkdən azad edilməsi;

5. məxfi yazışma (*şifr*) və s. istifadə edərək, maneəsiz əlaqə saxlamaq hüququ, diplomatik yazışma və göndərişlərin toxunulmazlığı.

Maliyyə toxunulmazlığına əsasən diplomatik nümayəndəliklər yerləşdiyi ölkədə müxtəlif vergi və rüsumlardan, habelə qarşılıqlı prinsiplərə əsasən gömrük xərclərindən azad olurlar.

Diplomatik kuryerin müşayiəti ilə göndərilən diplomatik poçt toxunulmazdır. Bu poçt, yük və kuryerin daşınması üçün haqq verilməsi şərti ilə, sərhədlərdən azad buraxılmalıdır. Diplomatik nümayəndələrin hüquqi vəziyyəti beynəlxalq hüquq,

beynəlxalq adətlər və daxili qanunvericilik aktları əsasında nizama salınır. Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən və ya bu ərazidən aparılan diplomatik nümayəndəliklərin rəsmi istifadəsi üçün nəzərdə tutulmuş mallar gömrük ödəncələri ödənilməsindən azad edilir. Avtonəqliyyat vasitələri, mebel, ofis texnikası, tikinti materialları, dəftərxana ləvazimatı və s. belə mallara aid edilir. Bu malların təyinatı diplomatik nümayəndəlik başçısının rəsmi məktubu ilə müəyyən olunmuş qaydada təsdiq olunmalıdır. Malların təyinatı müqavilədə və ya başqa bir yolla da göstərilə bilər. Diplomantik nümayəndəliklər tərəfindən gətirilməsinə icazə verilən avtomobillərin miqdarı adətən Xarici İşlər Nazirliyi tərəfindən müəyyən edilir.

Xarici dövlətlərin diplomatik nümayəndəliklərinin rəsmi istifadəsi üçün nəzərdə tutulan mallar adi qaydada gömrük rəsmiləşdirilməsindən keçir. Diplomantik nümayəndəliklərin rəsmi istifadəsi üçün gətirilən mallar gömrük nəzarətindən azad edilmir. Gömrük güzəştləri yalnız gömrük ödəncələrinin ödənilməsindən azad etməkdən ibarət olur. Lakin bu halda da aşağıdakılar ödənilməlidir:

- 1) saxlanca görə gömrük yığılı;
- 2) gömrük orqanlarının müəyyən edilmiş iş yerindən kənarında və ya iş vaxtından kənarında gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün gömrük yığılı;
- 3) məlumatlandırma və məsləhət verməyə görə, ilkin qəbul edilmiş qərara görə ödəncələr.

Diplomatik nümayəndəliklərə gömrük güzəştləri Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçərkən mövcud qanunvericiliyə tam əməl edildiyi təqdirdə verilir.

Diplomatik güzəştlərdən qazanc məqsədi ilə istifadə olunmasına yol verməmək üçün diplomatik təmsilçiliyin kommersiya fəaliyyəti ilə bir araya sığmazlığı prinsipindən (1961-ci il Vyana Konvensiyasının 42-ci maddəsi) çıxış edərək, Gömrük qanunvericiliyi diplomatik təmsilçiliklərin rəsmi istifadəsi üçün nəzərdə tutulan bəzi mallara görə məhdudiyətlər müəyyən edə bilər.

Diplomatik heyətin üzvləri müvafiq təmsilçiliyin diplomatik dərəcəsi olan üzvlərinə deyilir. Müşavirlər, ticarət nümayəndələri, hərbi, hərbi-dəniz, hərbi-hava, gömrük attaşələri, birinci, ikinci, üçüncü katiblər, diplomatik attaşələr, təsərrüfat sahələri üzrə attaşələr, arxivçi-katiblər diplomatik dərəcəsi olan heyət hesab edilir.

Diplomatik heyətin tərkibinə həmçinin ticarət nümayəndələrinin müavinləri, attaşələrin köməkçiləri də daxildirlər. 1961-ci il Vyana Konvensiyasının "diplomatik agent" termini diplomatik təmsilçiliyin başçısı və üzvlərini nəzərdə tutur.

Gömrük Məcəlləsinə görə gömrük güzəştləri diplomatik təmsilçiliyin başçısının və diplomatik heyət üzvlərinin ailə üzvlərinə də şamil edilir. Bu hüquqi norma 1961-ci il Vyana Konvensiyasının 37-ci maddəsinin 1-ci bəndinə uyğun gəlir: **"Diplomatik agentin onunla birlikdə yaşayan ailə üzvləri, əgər onlar qaldıqları ölkənin vətəndaşı deyillərsə, diplomatik agent üçün nəzərdə tutulmuş 29-36-cı maddələrdə gös-**

tərilən üstünlük və immunitətlərdən istifadə edirlər". Ailə üzvləri dedikdə arvad (*ər*), həddi-bülüğa çatmamış uşaqlar və öhdəsində olan digər şəxslər başa düşülür.

Diplomatik təmsilçiliyin rəsmi istifadəsi üçün nəzərdə tutulmuş mallar kimi diplomatik agentin və onun ailə üzvlərinin şəxsi istifadəsi və həmçinin ilkin təsərrüfat üçün lazım olan mallar da daxil olmaqla, gömrük rüsumları və yığımlarından azaddırlar. Bu güzəşt saxlanc, gömrük orqanlarının iş yerindən və iş vaxtından kənarda gömrük rəsmiləşdirilməsi, məlumatlandırma və məsləhət verməyə görə tələb olunan ödəncələrə və s. şamil edilmir.

Diplomatik agentin şəxsi baqajı dedikdə diplomatın şəxsi istifadəsi üçün əşyalar olan baqaj nəzərdə tutulur. Adətən belə baqaj diplomatik agentlə birgə hərəkət edir. Şəxsi baqajın gömrük müayinəsindən azad edilməsi mütləq xarakter daşımır. 1961-ci il Vyana Konvensiyasının 36-cı maddəsinə (*2-ci bənd*) görə diplomatın və onun ailə üzvünün baqajında şəxsi istifadə üçün nəzərdə tutulmayan və yaxud yerli qanunvericilikdə respublikaya gətirilməsi və ya aparılması qadağan edilmiş malların olduğunu güman etməyə kifayət qədər əsas varsa, həmin baqaj gömrük müayinəsinə cəlb oluna bilər.

Gömrük orqanının səlahiyyətli şəxsi nəinki sorğu-sual, həmçinin sərnəşin bəyannaməsinin doldurulmasını təklif edə bilər. Eyni zamanda baqaj və əl yükünün gömrük müayinəsini keçirə bilər. Diplomatın şəxsi baqajına gömrük nəzarəti (*müayinəsi*) gömrükxana rəisi, yaxud onu əvəz edən şəxs tərəfindən sanksiyalandırılır. Əgər gömrük nəzarəti nəticəsində gömrük qanunvericiliyinin pozulması faktı aşkar edilərsə, gömrük orqanının səlahiyyətli şəxsi xüsusi akt tərtib edir. Bu halda protokol tərtib edilmir, belə ki, diplomatik agent məhkəmə immunitətinə malikdir və qaldığı ölkənin qanunlarına görə hüquqi məsuliyyətə cəlb oluna bilməz.

Adətən Xarici İşlər Nazirliyi diplomatik agentin işlədiyi səfirliyə müvafiq təqdimat göndərir. Bu təqdimatda diplomatik statusdan sui-istifadə faktı göstərilir. Gömrük müayinəsi zamanı aşkar edilmiş şəxsi istifadəyə aid olmayan mallar geri göndərilməlidir. Qeyd etmək lazımdır ki, diplomatın şəxsi baqajı onun və ya səlahiyyətli nümayəndəsinin iştirakçısı olmadan gömrük baxışına (*müayinəsinə*) cəlb edilə bilməz.

Beynəlxalq hüquq diplomatik və konsul poçtunun gömrük sərhədindən keçirilməsinin xüsusi xarakterini müəyyən edir. Diplomatik və konsul poçtu toxunulmazdır.

Müasir beynəlxalq ictimai hüquqi ümumiliklə qəbul edilmiş bu prinsipi diplomatik təmsilçiliyin təmsil etdiyi ölkə ilə münasibətlərin sərbəstliyinin təmin edilməsinə zəmanət verir. Diplomatik poçtun köməyi ilə xidməti istifadə üçün rəsmi yazışmalar, sənədlər və müxtəlif əşyalar çatdırılır. Onlar diplomatik valizə (*çantaya*) qablaşdırılır. Diplomatik valiz dedikdə müəyyən olunmuş qaydada bağlanmış, möhürlənmiş və ya plomblanmış, onun xarakterini göstərən gözlə görünən zahiri əlamətləri olan qab (*kisə, çanta, paket, zərf və s.*) nəzərdə tutulur. Diplomatik poçtun ayrı-ayrı subyektləri ölçülərinə və çəkisinə görə məhdudlaşdırılmır. Qarşılıqlı razılaşmaya əsasən diplomatik poçtun ümumi çəkisi məhdudlaşdırıla bilər. Tranzit

diplomatik poçtun çəkisi məhdudlaşdırılmır. Diplomatik poçtun tərkibində yalnız rəsmi istifadə üçün nəzərdə tutulmuş sənəd və mallar ola bilər.

Hər diplomatik valiz diplomatik poçtun bir yeri sayılır və ünvana diplomatik kuryerin müşayiəti ilə, yaxud belə müşayiət olmadan adi rabitə kanalı ilə çatdırıla bilər.

Əgər diplomatik poçtun bütün baqajları (*yerləri*) onları fərqləndirən və diplomatik poçta aid olduğunu müəyyən etməyə imkan verən əlamətlərə malikdirsə, belə poçt açıla və ya yubadıla bilməz. Belə hallarda gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri zahiri baxış keçirir və poçtun markalanmasının tələblərə və kuryer vərəqində yazılanlara uyğun olmasına nəzarət edir.

Diplomatik poçtu maneəsiz göndərmək və almaq hüququ olanlar aşağıdakılardır.

a) Azərbaycan Respublikasının diplomatik və konsul münasibətləri yaratdığı dövlətlərin xarici işlər nazirlikləri;

b) Bu dövlətlərin üçüncü ölkələrdəki diplomatik və konsul təmsilçilikləri;

c) Azərbaycan Respublikası ərazisindəki beynəlxalq təmsilçilikləri;

ç) Beynəlxalq təşkilatların Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq öhdəlikləri ilə müəyyən edilmiş qaydada ölkədə yerləşən təmsilçilikləri.

Azərbaycan Respublikasının diplomatik və konsul münasibətləri yaratmadığı dövlətlərin diplomatik poçtu ölkə ərazisindən tranzit qaydada maneəsiz keçmək hüququna malikdir. Konsul valizi məfhumunun açıqlaması Konsul münasibətləri barədə 1963-cü il Vyana Konvensiyasının 35-ci maddəsində verilmişdir: "**Konsul təşkilatları yerləşdikləri yerdən asılı olmayaraq təmsilçisi olduğu ölkənin hökuməti, diplomatik və digər konsul təmsilçilikləri ilə mümkün olan bütün vasitələrdən, konsul valizi də daxil olmaqla, istifadə edə bilərlər**". 1963-cü il Vyana Konvensiyasının 35-ci maddəsinin 2-ci hissəsi müəyyən edir ki, konsul təşkilatının rəsmi yazışması toxunulmazdır.

Diplomatik poçtun ünvanına çatdırılması tapşırılan şəxslərə diplomatik kuryer deyilir. Diplomatik kuryer vəzifəsi 1961-ci il Vyana Konvensiyası, konsul kuryeri vəzifəsi isə 1963-cü il Vyana Konvensiyası ilə təsbit edilmişdir.

Diplomatik (*konsul*) kuryerləri daimi və müvəqqəti (*ad hoc*), yalnız verilmiş diplomatik poçtun daşınması üçün təyin edilmiş ola bilərlər. Axırıncılara güzəştlər yalnız xidməti vəzifələrini yerinə yetirdikləri müddətdə şamil edilir.

Diplomatik poçt bilavasitə mülki təyyarənin ekipajının komandirinə həvalə edilə bilər. Bu halda diplomatik (*konsul*) təmsilçilik öz nümayəndəsini diplomatik (*konsul*) poçtun bilavasitə və maneəsiz olaraq təyyarə komandirindən alınması üçün göndərə bilər. Nəzərə almaq lazımdır ki, belə hallarda təyyarə komandiri diplomatik kuryer sayılmır. Diplomatik kuryerin müvafiq statusa malik olduğunu təsdiq edən əsas sənəd kimi ona verilən kuryer vərəqi götürülür. Kuryer vərəqində diplomatik kuryerin statusu göstərilir və ona bu vərəqdə göstərilən qədər diplomatik poçtun maneəsiz keçirmə hüququ bildirilir.

Kuryer vərəqinin doldurulması və təsdiq olunması qaydaları dövlətlərarası qarşılıqlı razılaşmaya əsasən müəyyənləşdirilir və bu barədə gömrük orqanları xəbərdar edilir. Diplomatik (*konsul*) kuryerin şəxsi baqajı gömrük baxışından azad edilir. Lakin baqajda kuryerin şəxsi istifadəsi üçün nəzərdə tutulmayan mallar, yaxud gətirilməsi (*aparılması*) mövcud qanunvericiliklə qadağan edilən malların olması gümanına əsas varsa, o zaman kuryerin baqajı həmin kuryerin və ya səlahiyyətli nümayəndəsinin iştirakı ilə gömrükxanada müayinə edilə bilər.

Diplomatik agent üçüncü ölkə ərazisindən xidməti vəzifələrinin yerinə yetirilməsi ilə bağlı keçərkən bu ölkədən bütün immunitetləri alır. Bu normanın təsiri onun ailə üzvlərinə də şamil edilir.

Maneəsiz tranzit keçidi hüququ diplomatik kuryerlərə və diplomatik poçta aid edilir. Beynəlxalq təşkilatların əməkdaşları üstünlük və immunitetlər barədə çoxtərəfli və ikitərəfli müqavilələrə əsasən, xidməti vəzifələrini yerinə yetirdikləri müddətdə funksional üstünlük və immunitetlərə malik olurlar. Bir qayda olaraq beynəlxalq təşkilatların rəhbər vəzifəli şəxsləri diplomatik şəxslərə bərabər üstünlük və immunitetlərə malik olurlar.

İkitərəfli və çoxtərəfli beynəlxalq müqavilələrlə gömrük güzəştləri əsasən aşağıdakı təşkilatların və onların təmsilçiliklərinin heyəti, həmçinin onların ailə üzvləri üçün nəzərdə tutulur:

- **Birləşmiş Millətlər Təşkilatı**
- **Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Təhsil, Elm, Mədəniyyət Təşkilatı (UNESCO)**
- **Birləşmiş Millətlər Təşkilatının Sənaye İnkişafı Məsələləri Təşkilatı (UNIDO)**
- **Beynəlxalq Valyuta Fondu**
- **Beynəlxalq Yenidənqurma və İnkişaf Bankı**
- **Beynəlxalq Maliyyə Korporasiyası**
- **Beynəlxalq İnkişaf Assosiasiyası**
- **Avropa cəmiyyətləri Komissiyası**
- **Avropa Yenidənqurma və İnkişaf Bankı**
- **Beynəlxalq Elmi-Texniki Mərkəz**
- **Beynəlxalq Miqrasiya Təşkilatı**
- **Beynəlxalq Qırmızı Xaç Komitəsi**
- **Elmi-Texniki İnformasiya Beynəlxalq Mərkəzi**
- **Beynəlxalq İnvestisiya Bankı**
- **Beynəlxalq İqtisadi Əməkdaşlıq Bankı**
- **digər beynəlxalq təşkilatlar.**

Qeyd etmək lazımdır ki, gömrük güzəştləri şamil olunan digər beynəlxalq təşkilatları Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti müəyyən edir.

7.2. GÖMRÜK NƏZARƏTİ ÜÇÜN TƏLƏB OLUNAN SƏNƏDLƏR VƏ ONUN HƏYATA KEÇİRİLMƏSİ PROSESİNDƏ GÖMRÜK ORQANLARININ ROLU

Mal və nəqliyyat vasitələrini gömrük sərhədindən keçirən, yaxud gömrük orqanlarının nəzarət sahəsinə aid fəaliyyətlə məşğul olan şəxslər gömrük nəzarəti üçün tələb olunan sənəd və məlumatları təqdim etməlidirlər (GM.maddə 94).

Sənədlərin və məlumatların siyahısını, həmçinin onların təqdim edilmə qaydasını bu Məcəlləyə və gömrük işinə dair digər qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir.

Gömrük orqanları gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün gömrük sərhədindən malları və nəqliyyat vasitələrini keçirən şəxslərin, gömrük brokerlərinin və ya bu cür fəaliyyətlə məşğul olan digər şəxslərin, icrasına nəzarət gömrük orqanına həvalə olunmuş əməliyyatları haqqında aidiyyəti təşkilatlardan məlumatlar və arayışlar almaq hüququna malikdir. Digər hüquq mühafizə orqanları, həmçinin vergi və başqa dövlət nəzarət orqanları öz təşəbbüsləri ilə və ya gömrük orqanlarının sərəhsu əsasında qanunvericiliyə uyğun olaraq gömrük nəzarəti üçün lazım olan məlumatları gömrük orqanlarına təqdim edirlər (GM. maddə 96).

Gömrük nəzarəti üçün tələb olunan sənədlər təyinatına görə aşağıdakı qruplar üzrə təsnifatlandırılır:

1. Ticarət sənədləri. Bu sənədlərə müqavilə, hesab, faktura, spesifikasiya, invoys (*qiymətlərin siyahısı*), qablaşdırılma sənədləri və s. aiddir. Gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün müqavilələrin hər hansı, o cümlədən faksimil surəti və həmçinin, belə müqavilələrdən çıxarışlar da qəbul edilə bilər. Lakin müqavilələrin surətləri və onlardan çıxarışlar müqaviləni bağlayan təşkilatın rəhbərliyinin imzası və bu təşkilatın möhürü ilə təsdiqlənməlidir. Bununla belə təqdim edilən sənədlərdə məlumatların dəqiq olmadığını güman etməyə kifayət qədər əsas olarsa, gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri müqavilələrin orijinal nüsxələrini tələb edə bilərlər. Müqavilə tərəfləri barədə məlumatların təsdiqi üçün, qeydiyyat və bank rekvizitləri göstərilmiş təşkilatın rəhbəri və baş mühasibi tərəfindən imzalanmış, möhürlə təsdiq edilmiş məktub-ərizə qəbul edilə bilər.

2. Nəqliyyat sənədləri. Sadalanan nəqliyyat sənədlərinə əsasən mallar gömrük sərhədindən keçirilir: konosament (*beynəlxalq gəmiçilikdə yüklərin daşınması prosesində daşıyıcı və yük sahibi arasındakı münasibətləri müəyyən edən sənəddir*), qaimə, dəmiryol nəqliyyatı üçün - yol-daşınma cədvəlləri, vaqon vərəqi, təhvil cədvəlləri, baqaj qəbzləri.

3. Gömrük sənədləri. Belə sənədlər gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri tərəfindən verilir və şəhadətləndirilir. Gömrük bəyannamələri, təyinat gömrükxanasına təqdim edilməsi tələb olunan digər sənədlər (*çatdırılmaya nəzarət sənədləri*), gömrük təminatları altında daşınmaya buraxılmış nəqliyyat vasitələrinin şəhadətnaməsi, gömrük orqanları tərəfindən verilən müxtəlif icazələr, ixtisas attestatları və s. gömrük sənədləridir.

4. Gömrük nəzarəti üçün tələb olunan digər sənədlər. Belə sənədlərə xarici iqtisadi fəaliyyətlə məşğul olmaq hüququ verən təsisat sənədləri; uyğunluq və keyfiyyət sertifikatları; digər dövlət nəzarət orqanları tərəfindən verilən karantin, icazə sənədləri; sərhəd buraxılış vərəqələri və s. aid edilə bilər.

Sadalanən sənədlər mal və nəqliyyat vasitələrinin seçilmiş rejimin tələblərinə uyğun olaraq buraxılması və istifadə olunmasına qədər gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri tərəfindən diqqətlə yoxlanılır. Sənədlərin yoxlanılmasının məqsədi, onların mövcud qanunvericilik qaydalarına uyğun olması və sənədləşməni tam əhatə etməsinə əmin olmaqdır.

Gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin deklarantdan gömrük məqsədləri üçün əlavə sənədlər tələb etmək hüququ var. Belə sənədlərin siyahısı gömrük orqanları tərəfindən gömrük sərhədindən keçirilən mal və nəqliyyat vasitələrinə gömrük nəzarətinin məqsədlərindən asılı olaraq müəyyən edilir, deklarantlar və digər maraqlı şəxslərin nəzərinə çatdırılır.

Gəmilərdə gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün lazım olan sənədlərə xüsusi tələblər qoyulur. Xaricdən gələn gəminin kapitanı "**Kapitanın yazılı ifadəsi**"ni təqdim edir. Bu sənəddə gəminin adı, onun bayrağı, limanın adı, gəlmə tarixi, kapitanın soyadı, ekipaj üzvlərinin sayı, sərnişin və baqajın miqdarı, yola düşmə limanı, valyuta, yüklərin adı və miqdarı, konosamentlər, manifestlər göstərilir.

Gəmi şəhadətnaməsi, ekipajın siyahısı, sərnişinlərin və baqajın siyahısı (*sərnişininin soyadı, adı, atasının adı, onun sənədinin adı və nömrəsi, vətəndaşlığı, haradan gəldiyi, əl yükünün miqdarı*), gəmi təchizatının (*ərzaq da daxildir*) siyahısı və daşınan yükün sənədləri "Kapitanın yazılı ifadəsi"nə əlavə edilir.

Təyyarələrə gömrük nəzarəti "**Beynəlxalq Mülki aviasiya barədə**" 1944-cü il Çikaqo Konvensiyası ilə reqlamentləşdirilir. Həmin Konvensiyanın 16-cı maddəsinə görə, hər bir ölkənin səlahiyyətli orqanları əsassız gecikməyə yol vermədən üzv ölkələrin hava gəmilərində onların enmə və qalxma vaxtını gömrük nəzarəti həyata keçirə bilər.

İlk dəfə beynəlxalq daşımalarla məşğul olan hava gəmilərinə aid gömrük və digər proseduraların beynəlxalq standartları və tövsiyə olunan təcrübəsi 25 mart 1949-cu ildə Mülki Aviasiya Beynəlxalq Təşkilatının (*İKAO*) Şurası tərəfindən bəyənilib və "**Beynəlxalq hava daşımalarında rəsmiləşdirmənin sadələşdirilməsi**" adlı Konvensiyaya 9 saylı əlavə şəklində təsdiq edilmişdir. Bu əlavədə qeyd edilmiş beynəlxalq standartlara görə, tərəf-müqabil dövlətlər məlumatın digər münasib yolla alınması mümkün olan hallarda əsas bəyannamənin təqdim edilməsini tələb etmirlər. Eyni zamanda, hava gəmisində qalan ərzaq ehtiyatı barədə də yazılı bəyannamə tələb olunmur. Hava gəmisinə yüklənən və boşaldılan ehtiyatlara gəlincə, yazılı bəyannamə tələb edən tərəf dövlətlər öz tələblərini lazım olan məlumatlar barədə minimuma endirir və mümkün qədər gömrük rəsmiləşdirilməsini sadələşdirir.

lər. Bu halda hava gəmisi qəbul edildiyi zaman aşağıdakı sənədlərin təqdim edilməsi tələb olunur:

- 1) əsas bəyannamənin üç nüsxəsi;
- 2) yük cədvəlinin üç nüsxəsi;
- 3) bort ehtiyatlarının sadə siyahısının iki nüsxəsi.

Sərnişin daşıyan avtonəqliyyat vasitələrinə gömrük nəzarəti həyata keçirilərkən, onları idarə edənlər gömrük orqanlarına daşıma üçün müvafiq icazə sənədi təqdim etməlidirlər. Bu sənədlər də aşağıdakılar göstərməlidir:

- 1) daşıyıcının adı və yerləşdiyi yeri;
- 2) avtobus xəttinin adını;
- 3) icazənin verildiyi dövlətin ərazisində avtobus xətti trassı göstəricilərini;
- 4) icazə verən dövlətin ərazisində sərnişinlərin mindirildiyi və düşürüldüyü dayanacaqların adı;
- 5) daşınma müddəti və avtobusların hərəkət cədvəlini;
- 6) əgər icazə verən dövlətin ərazisində sərnişinlərin mindirilməsi və endirilməsi üçün dayanacaqlar nəzərdə tutulmuşsa, sərnişinlərin və baqajın daşınması üçün müəyyən edilmiş tarif ödəmələrini;
- 7) daşıyıcının vəzifələrini;
- 8) icazənin qüvvədə olan müddətini;
- 9) avtobus xəttinin istismara verilmə tarixini;

Avtomobilə yük daşımaları gömrük orqanlarına qaimə təqdim edilməsi ilə müşayiət olunur. Bu qaimələrdə aşağıdakılar göstərməlidir:

- onların tərtib edilmə yeri və tarixi;
- göndərəninin adı və ünvanı;
- daşıyıcının adı və ünvanı;
- yükün daşınmaya qəbul edildiyi yer, tarixi və təhvil verilməsi nəzərdə tutulan yer; - alıcının adı və ünvanı; yükün qəbul edilmiş şərti işarəsi və qablaşdırılma üsulu, təhlükəli yüklər daşındıqda isə, onların, adətən, istifadə olunan şərti işarəsi;
- yük yerlərinin sayı, onların markalanma işarələri və nömrələri;
- yükün brutto və ya başqa cür ifadə edilmiş kütləsi;
- daşınma xərcləri.

Lazım olan hallarda aşağıdakılar qaimədə əks etdirilə bilər:

- boşaldılıb-yüklənmənin qadağan olduğunu göstərən tapşırıq;
- alıcının öz öhdəsinə götürdüyü xərclər;
- əlavə olunan xərclərin məbləği (*yük təhvil verildikdə geri qaytarılan*);
- yükün elan edilmiş qiyməti; yükün sığorta edilməsi üzrə təlimat;
- daşınmanın razılaşdırılmış müddəti, daşıyıcıya verilmiş sənədlərin siyahısı;
- sərhad-keçid məntəqələri.

Beynəlxalq Yüklə Daşımaları kitabçası ilə yüklə daşımaları zamanı gömrük orqanlarına bu kitabçalar (*karnetlər*) təqdim olunur. Gömrük orqanlarının yükü gömrük sərhədindən keçirən şəxslərin, gömrük brokerlərinin, yaxud nəzarəti gömrük orqanlarına həvalə olunmuş fəaliyyətlə məşğul olan digər şəxslərin barəsində bank və digər kredit idarələrindən məlumat və arayış almaq hüququ Gömrük Məcəlləsi ilə təsbit edilmişdir.

Gömrük nəzarəti üçün lazım olan məlumatların mənbələri kimi vergi və digər nəzarət orqanları öz təşəbbüsləri ilə və gömrük orqanlarının sorğusu əsasında çıxış edə bilərlər. Gömrük nəzarəti üçün istifadə olunan sənədlər üç ildən az olmayaraq saxlanılmalıdır.

Gömrük sərhədinə bitişik ərazi gömrük nəzarəti zonası adlanır. Gömrük sahələrində, gömrük sərhədi boyunca, gömrük rəsmiləşdirilməsi yerlərində, sərbəst zonalarda, gömrük anbarlarında, malların yükləmə-boşaltma və müvəqqəti saxlanılma yerlərində, gömrük nəzarəti altında olan malların daşınmasını həyata keçirən nəqliyyat vasitələrinin dayanacağında, gömrük orqanlarının olduğu yerlərdə və müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi digər yerlərdə müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən gömrük nəzarəti zonaları yaradılır və rejim qaydaları müəyyən edilir (*GM.maddə 93.1*).

Gömrük nəzarəti zonaları gömrük sərhədi boyu, gömrük rəsmiləşdirilməsi aparılan, gömrük orqanları yerləşən, sərbəst zonalar, gömrük anbarları və həmçinin Dövlət Gömrük Komitəsinin müəyyən etdiyi digər yerlərdə yaradılır.

Gömrük nəzarəti zonasının rejimi yüklərin yerinin dəyişdirilməsi və onlarla davranışda qaydaların daha ciddi reqlamentasiyası ilə fərqlənir. Bu zonalarda istehsal və kommersiya fəaliyyəti, həmçinin malların, nəqliyyat vasitələrinin, digər dövlət orqanlarının vəzifəli şəxsləri də daxil olmaqla bütün şəxslərin hərəkəti yalnız gömrük orqanlarının icazəsi və onların nəzarəti altında həyata keçirilə bilər. Gömrük nəzarəti zonası rejiminin pozulmasına görə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada cəza tətbiq edilir.

Gömrük anbarlarının, müvəqqəti saxlanılma anbarlarının, rüsumsuz ticarət mağazalarının əraziləri və xüsusi gömrük rejimlərinin təsir göstərdiyi digər ərazilər də gömrük zonası hesab edilir. Gömrük zonasında tikilən və qurulan anbar və digər funksional sahələrə nəzərdə tutulan əsas tələb - müəyyən gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş malların gömrük nəzarətindən kənar götürülməsi və ya gətirilməsini istisna etməkdir. Belə sahələrin quruluşu və təchizatı kənar şəxslərin daxil olmasına imkan verməməlidir. Gömrük nəzarəti gedişində gömrük nəzarəti zonasındakı operativ şəraitə vizual müşahidə mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Vizual müşahidə - gömrük zonalarının konkret şəraitində müəyyən və qeyri-müəyyən şəxslərin davranışı barədə qərarı sərnişin özü qəbul edir. Belə seçim bəyannəmə aktı mənasını daşıyır və əgər gömrük nəzarəti həyata keçirilərkən, "yaşıl"

dəhlizin seçilməsinin qeyri-qanuni olduğu aşkara çıxarsa, sərnişin hüquqi məsuliyyətə cəlb edilə bilər.

Yeni Gömrük Məcəlləsinin 17-ci bölməsi "**Fiziki şəxslər tərəfindən malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi**" adlanır. Həmin məcəllənin 300-cü maddəsində göstərilir ki, fiziki şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən malların bəyan edilməsinin sadələşdirilmiş qaydasının həyata keçirilməsi üçün Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhəd məntəqələrində ikikanallı buraxılış sistemi tətbiq edilir: "**Yaşıl kanal**" və "**Qırmızı kanal**".

"Yaşıl kanal" fiziki şəxslər tərəfindən malların (*müştəri olunmayan baqacda keçirilən və poçt göndərişlərində göndərilən mallar istisna olmaqla*) konklyudent formada bəyan edilməsi üçün nəzərdə tutulur. Konklyudent bəyanetmə forması fiziki şəxslər tərəfindən müştəri olunan baqacda və əl yükündə keçirilən mallara şamil edilir, o şərtlə ki:

a) bu malların miqdarı və dəyəri Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan gömrük qanunvericiliyi ilə həmin malların gömrük ödənişləri alınmadan keçirilməsinə yol verilən miqdar və dəyərindən artıq olmasın;

b) həmin mallara Azərbaycan Respublikasının qüvvədə olan gömrük qanunvericiliyinə uyğun olaraq qadağalar və ya məhdudiyətlər qoyulmasın.

Fiziki şəxslər "Yaşıl kanal"ı keçdikdə yazılı formada gömrük bəyannaməsi doldurulmur və verilmir. "Yaşıl kanal"da gömrük nəzarəti seçmə üsulu ilə aparılır. Zərurət olduqda gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri "yaşıl kanal"da gömrük nəzarətinin Azərbaycan Respublikasının gömrük qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş istənilən formasını tətbiq edə bilərlər. "Yaşıl kanal"da gömrük nəzarətinin ayrı-ayrı formalarının tətbiq edilməməsi, fiziki şəxsləri Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarının tələblərindən irəli gələn vəzifələrin yerinə yetirilməsindən azad etmir.

"Qırmızı kanal" malların yazılı formada bəyan edilməsi üçün nəzərdə tutulur. Mütləq yazılı surətdə bəyan edilməli olan malların siyahısı qüvvədə olan normativ-hüquqi sənəd əsasında müəyyən edilir.

Yazılı gömrük bəyannaməsinin qəbulu və rəsmiləşdirilməsi qüvvədə olan qanunvericiliyə uyğun həyata keçirilir. Elm və texnikanın müxtəlif sahələrində xüsusi biliklərə malik olmadan gömrük nəzarətinin ayrı-ayrı forma və metodlarından (*şəxsi müayinə, uçot və hesabat sisteminin yoxlanması*) istifadə olunması, bəzi mal növlərinin və nəqliyyat vasitələrinin (*xammal, minerallar, hərbi texnika və i.a.*) yoxlanmasının həyata keçirilməsi mümkün deyil. Nəzərə alsaq ki, gömrük əməkdaşları bəzi hallarda lazımi xüsusi biliklərə malik olmaya bilərlər. Bu halda müəyyən sahələrdə peşəkar olan mütəxəssislərin xidmətinə müraciət edilməsi təbii sayılmalıdır.

Qanunvericilik gömrük orqanlarına gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsinə kömək üçün ekspertlərin və digər nəzarət və hüquq-mühafizə orqanlarının, mülkiyyət forması və tabeçiliyindən asılı olmayaraq müəssisə və təşkilatların mütəxəs-

sislərinin cəlb edilməsi hüququnu verir. Mütəxəssis və ya ekspertin cəlb edilməsi barədə gömrük orqanının müraciəti, bu mütəxəssisin çalışdığı qurumun rəhbərliyi üçün məcburi xarakter daşıyır.

Mütəxəssis və ekspertlərin cəlb edilməsi ilə bağlı xərclər, gediş-gəliş haqqı, otaqların kirayəsi, sutkalıq xərclər və zəhmət haqqı (*əgər bu iş mütəxəssislərin xidməti vəzifələrinə daxil deyilsə*), gömrük orqanları tərəfindən ödənilir. Gömrük orqanının çağırışı ilə dövlət mütəxəssislərinin ekspert sifətində çalışdığı müddətdə, orta aylıq əmək haqqı saxlanılır.

Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri xidməti vəsiqə əsasında istənilən əraziyə və istənilən bağlı sahəyə - əgər bu yerlərdə gömrük nəzarətinə cəlb ediləcək mal və nəqliyyat vasitələri, gömrük nəzarəti üçün lazım olan sənədlər yerləşirsə, yaxud nəzarəti gömrük orqanlarına həvalə olunmuş fəaliyyət göstərilirsə, - daxil olmaq hüququna malikdirlər.

Məsələn, gəminin gömrük yoxlaması zamanı gömrük orqanı nümayəndələrinin tələbi ilə həmin gəminin kapitanı (*onu əvəz edən şəxs*) gəmidə olan bütün sahələri, bölmələri, otaqları açmağa borcludur.

Gömrük əməkdaşları gömrük anbarlarına, müvəqqəti saxlanma anbarlarına, rüsumsuz ticarət mağazalarına və s. mənəəsiz girə bilirlər. Bir sıra hallarda gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinin gömrük nəzarətinə cəlb edilən fəaliyyət həyata keçirilən yerlərdə bilavasitə iştirakı normativ aktlarda birbaşa nəzərdə tutulur.

Mal və nəqliyyat vasitələrini gömrük sərhədindən keçirən şəxslərin, gömrük brokerlərinin, yaxud nəzarəti gömrük orqanlarına həvalə olunmuş fəaliyyətlə məşğul olan digər şəxslərin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin yoxlanılması - gömrük məqsədləri üçün lazım olan sənəd və məlumatların yoxlanılması kimi gömrük nəzarəti formalarından biridir.

İcrasına nəzarətin gömrük orqanlarına həvalə olunduğu Azərbaycan Respublikası Qanunvericiliyinin və Azərbaycanın iştirakçısı olduğu beynəlxalq müqavilələrin şərtlərinin riayət edilmədiyini güman etməyə kifayət qədər əsas olduqda maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin yoxlanılmasından istifadə olunur.

Qanunvericilik maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin yoxlanılması zamanı gömrük orqanının vəzifəli şəxslərinə aşağıdakı səlahiyyətləri verir:

a) gömrük işinə və gömrük orqanlarının funksiyalarına aid olan xarici iqtisadi və digər təsərrüfat fəaliyyəti barədə istənilən sənədlər (*bank sənədləri daxil olmaqla*) və məlumatın əvəzsiz təqdim edilməsini tələb etmək və onlarla tanış olmaq;

b) vəzifəli şəxslərdən və digərlərindən arayış, yazılı və şifahi izahat almaq;

c) tikililəri möhürləmək;

ç) müəyyən edilmiş formada tərtib edilən akt əsasında sənədləri (*əgər onların yoxlanılması başqa bir yerdə həyata keçiriləcəksə*) götürmək.

Lazım olduğu təqdirdə gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri sənədlər və məlumatla tanış olmaq üçün yer və vaxt müəyyən edə bilərlər. Götürülmüş sənədlər mümkün qədər qısa müddətdə qaytarılmalıdır.

Gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini yoxladıqları subyektlərə qanuna zidd hərəkətləri ilə ziyan vurmamalıdırlar. Yoxlama nəticəsində əldə edilən bütün məlumatlar gizli sayılır. Gömrük nəzarətinə cəlb ediləcək mal və nəqliyyat vasitələrinin olduğu yerlər və həmçinin gömrük nəzarəti altında olan yerlər, gömrük nəzarəti predmetlərinin özləri gömrük orqanları tərəfindən eyniləşdirilə bilər. Plomb, möhür qoyulması, rəqəmli, hərflə və digər növ markalanma, eyniləşdirilmə işarələri, ştamp vurulması, prob və nümunələrin götürülməsi, mal və nəqliyyat vasitələrinin təsvir edilməsi, layihələrin, miqyaslı görünüşlərin hazırlanması, fotoqrafiya, illüstrasiya tətbiq edilməsi, mal-müşayiət sənədlərindən istifadə edilməsi və s. əsas eyniləşdirmə vasitələri hesab edilir.

Beynəlxalq təcrübədə "eyniləşdirmə" vasitələri əvəzinə "gömrük təminatı atributları" məfhumundan istifadə edilir. Gömrük nəzarəti bitdikdən sonra gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri gömrük, nəqliyyat və mal-müşayiət sənədlərinə müvafiq imza, ştamp, möhür qoymaqla, mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilərək yoluna davam etməsinə icazə vermiş olurlar.

Ayrı-ayrı yük bağlamalarına, nəqliyyat vasitələrinin yük hissələrinə, konteynerlərə gömrük təminatı atributları qoyulmalıdır. Gömrük təminatları aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

a) möhür, ştamp, markalanma, imza izlərinin saxtalaşdırılması qeyri-mümkün olmalıdır;

b) gözlə görünən izlər qoyulmadan gömrük təminatlarının tamlığının pozulması mümkün olmamalıdır;

c) ştempeller, izqoyan materiallar, yazı vasitələri (*pasta, mürəkkəb, möhür, yapışqan örtük*) xarici iqlim təsirlərinə davamlı olmalıdır;

ç) gömrük təminatları atributlarının izləri və qeyd edilən yazılar aydın olmalıdır;

d) sənəd və bağlamalara gömrük təminatı atributlarının vurulması və qeydlər edilməsi minimum vaxt almalıdır.

Yuxarıda qeyd olunanları bir qədər də açıqlamağa çalışaq. Daxili gömrük tranziti prosedurası üzrə malların daşınması zamanı plombların, möhürlərin və digər gömrük təminatlarının mövcudluğu ümumi tələblər sırasındadır. Mallar elə bağlamalarda, nəqliyyat vasitələrində və ya konteynerlərdə daşınmalıdır ki, onların daşındığı vasitələrdən çıxarılması (*yaxud həmin vasitələrə nəyinsə qoyulması iz qoymadan, gömrük təminatlarını zədələmədən*) mümkün olmasın. Malgöndərən və daşıyıcının plomblarından da istifadə edilməsinə müəyyən şərtlərlə yol verilir.

Eyniləşdirilmə vasitələri yalnız gömrük orqanları tərəfindən, yaxud onların icazəsi ilə dəyişdirilə və məhv edilə bilər. Bu qayda mal və nəqliyyat vasitələrinin

məhv edilməsi, itirilməsi üçün real təhlükə olduqda və kifayət qədər xarab olması hallarına şamil edilmir. Eyniləşdirilmə vasitələrinin dəyişdirilməsi (*formaca*), qoparılması, yaxud məhv edilməsi barədə təxirəsalınmadan gömrük orqanlarına məlumat verilir. Bu məlumat təhlükənin olduğu barədə sübutlarla möhkəmləndirilir.

BYD tətbiq edilməklə yük daşınması zamanı gömrük orqanlarının qoyduğu möhür və plombların zədələnməsi, həmçinin yol boyunca malların zədələnməsi və məhvi zamanı avtonəqliyyat vasitəsinin sürücüsü bu barədə gömrük orqanlarına təcili məlumat verməlidir. Yaxınlıqda gömrük orqanı olmazsa, baş vermiş hadisə barədə protokol tərtib etmək hüququ olan digər dövlət orqanlarına məlumat verilməlidir.

Müvafiq orqanların nümayəndələri avtonəqliyyat vasitəsinə baxış keçirdikdən, lazım olduqda isə müayinə apardıqdan sonra, BYD kitabçasının nömrəsi, daşıyıcının adı, zədələnmənin xarakteri və səbəbləri, həmçinin yükün qorunması barədə görülmüş tədbirlər qeyd edilməklə protokol tərtib edirlər.

Əgər gömrük orqanı yükün daşınma qaydalarının pozulduğunu müəyyən edərsə, bu halda da protokol tərtib olunur. Protokol onu tərtib edən orqanın nümayəndəsi və sürücü (*arzu edərsə müvafiq izahat verməklə*) tərəfindən imzalanır. Aksizli mallara tətbiq edilən aksiz markaları da eyniləşdirilmə vasitələri hesab edilir.

Gömrük orqanları tərəfindən nəzarətin həyata keçirilməsi məqsədilə mallardan prob və nümunələr götürülür. Prob və nümunələr minimal miqdarda götürülür və əsas məqsədi malların keyfiyyət xarakteristikası barədə ətraflı məlumatlar əldə etməkdir.

Problar birdəfəlik, birləşdirilmiş və yoxlama kimi 3 qrupa bölünür. Malların gömrük nəzarəti altında daşınması zamanı gömrük orqanları mövcud qanunvericiliyə riayət olunmasını təmin etmək üçün bütün lazımi tədbirləri görməlidirlər. Bu tədbirlər mal və nəqliyyat vasitələrinin qorunmasına zəmanət verməli, malların əsas keyfiyyət və kəmiyyət xarakteristikalarının dəyişilməz qalmasını, nəhayət gömrük nəzarəti altında daşınan mallara münasibətdə hər hansı qeyri-qanuni hərəkətlərin qarşısının alınmasını təmin etməlidir.

Gömrük orqanları gömrük nəzarəti altında malların daşınmasının marşrut və müddətlərini müəyyən etmək hüququna malikdirlər. Daşınma müddətlərini təyin edərkən gömrük orqanı adi halda yerinə çatdırma müddətlərini, konkret nəqliyyat növünün imkanlarını, seçilmiş marşrut və digər daşınma şərtlərini nəzərə almaqla qərar qəbul edir.

Daşıyıcı gömrük orqanının göstərdiyi marşrutla hərəkət etməlidir. Quru ərazidən idxal edilən bütün mallar, gömrük rəsmiləşdirilməsi nəzərdə tutulan gömrük orqanına leqal, yaxud gömrük yolu adlanan ən qısa marşrutla çatdırılmalıdır. Bilavasitə təyinatı gömrük orqanına aparan dəmir yolu, çay və s. leqal (*gömrük*) yolu hesab edilir.

Dünya təcrübəsi gömrük əməkdaşlarına leqal yollarla hərəkət edən nəqliyyat vasitələrini saxlamaq və daşınmaya əsas verən nəqliyyat sənədlərini tələb etmək

hüququ verir. Belə nəzarətin məqsədi daşıyıcının öz yükünü təyinat gömrükxanasına aparmasına əmin olmaqdır.

Gömrük orqanlarının bu hüququna, daşıyıcının mal, nəqliyyat vasitəsi və yol-nəqliyyat sənədlərinin müəyyən edilmiş marşrut üzrə və daşınma müddətlərinə ciddi əməl etməklə təyinat gömrükxanasına çatdırmaq vəzifəsi uyğun gəlir.

Gömrük qanunvericiliyi nəzərə alır ki, malların gətirilməsi (*aparılması*) barədə xəbərdarlıq edildikdən dərhal sonra daşıyıcının mal və nəqliyyat vasitələrinin, həmçinin mal-müşayiət sənədlərinin təbii aşınma və itkidən başqa qablaşdırma vasitələrini və malın vəziyyətini dəyişmədən, tam qorunmaqla təyinat gömrükxanasına çatdırmaq vəzifəsi yaranır. Yükün müəyyən gömrük rejimi altında yerləşdirilməsi anınadək gömrük ödənişlərinin ödənilməsi məsuliyyəti daşıyıcının üzərinə düşür. Qəza, yaxud qarşısıalınmaz qüvvənin təsiri şəraitində daşıyıcı aşağıdakı hallarda məsuliyyətdən azad edilir.

1) yükün saxlanması və ondan qeyri-qanuni istifadənin qarşısının alınması üçün tədbirlər görmüşsə;

2) yaranmış vəziyyət barədə yaxınlıqdakı gömrük orqanına nəqliyyat vasitəsinin yeri dəqiq göstərilməklə məlumat vermişsə.

Yüklərin gömrük nəzarəti altında daşınması zamanı qanunvericiliyə riayət edilməsi məqsədi ilə görülən əsas tədbirlər aşağıdakılardır:

1) gömrük müşayiəti;

2) gömrük daşıyıcısının xidmətlərindən istifadə edilməsi;

3) nəqliyyat vasitələrinin müəyyən olunmuş qaydada təchiz edilməsi üzrə təşkilati-texniki tədbirlər kompleksi.

Gömrük müşayiəti dedikdə mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsi mərhələsində elə daşınma üsulu başa düşülür ki, bilavasitə gömrük əməkdaşları tərəfindən müşayiət olunur. Gömrük müşayiəti daşınılan yüklərin yüksək qorunma dərəcəsinə və gömrük qanunvericiliyinə riayət olunmasına zəmanət verir. Bu tədbirin istifadə edilməsi nəqliyyat xərclərinin artmasına, gömrük kadrlarının digər işlərdən ayrılması və bu səbəbdən çatışmamasına gətirib çıxarır. Ona görə də gömrük müşayiətindən, digər tədbirlər gömrük nəzarətini təmin etmək üçün yetərli olmadıqda istifadə edilir.

Adətən gömrük müşayiəti barədə qərarı gömrük orqanları aşağıdakı hallarda verirlər:

1) gömrük nəzarəti altındakı malların daşınması gömrük daşıyıcısı tərəfindən həyata keçirilə bilmədikdə;

2) əgər gömrük orqanı tərəfindən sərhəd müvəqqəti saxlanma anbarlarında mallara baxış keçirilməsi barədə qərar qəbul edilmişsə;

3) gömrük qanunvericiliyinə riayət edilməsinin təmin edilməsi digər üsullarla mümkün olmur.

Gömrük müşayiəti, malların gömrük nəzarəti altında daşınması qaydaları nəzərə alınmaqla həyata keçirilməlidir.

Gömrük Məcəlləsinin 98-ci maddəsinin 1-ci bəndinə görə, "**Gömrük audit** - gömrük orqanları tərəfindən, malların və nəqliyyat vasitələrinin buraxılışından, o cümlədən şərti buraxılışından sonra gömrük bəyannaməsində göstərilən məlumatların düzgünlüyünə əmin olmaq, eləcə də şəxsin mallar və nəqliyyat vasitələri barəsində sərəncam verilməsinə dair məhdudiyətlərə, tələblərə və şərtlərə riayət etmək öhdəliklərinin yerinə yetirməsinin vəziyyətini müəyyənləşdirmək məqsədi ilə aparılır. Bunun üçün gömrük orqanları idxalatçının, ixracatçının, mal sahibinin, bəyannaməçinin, mallar barəsində səlahiyyəti olan digər şəxslərin və ya onların nümayəndələrinin həmin mallar və nəqliyyat vasitələri ilə əlaqədar apardığı əməliyyatlara və beynəlxalq ticarət sövdələşmələrinə dair kommersiya sənədlərini və məlumatları yoxlayırlar".

Gömrük orqanları mal və nəqliyyat vasitələrinin, o cümlədən şərti buraxılmış mal və nəqliyyat vasitələrinin buraxılışından sonra gömrük bəyannaməsində qeyd olunan məlumatların düzgünlüyünə əmin olmaq üçün göstərilən mallarla bağlı idxalatçının, ixracatçının, mal sahibinin, deklarantın və ya onların nümayəndələrinin apardığı əməliyyatları və bütün beynəlxalq ticarət sövdələşmələri daxil olmaqla, kommersiya əməliyyatlarına dair kommersiya sənədlərini və məlumatları, eləcə də mal və nəqliyyat vasitələri üzərində sərəncam verilməsinə dair məhdudiyətlərə, tələblərə və şərtlərə riayət edilməsi haqqında şəxsin öhdəliklərinin yerinə yetirilməsinin vəziyyətini yoxlamaqla, Gömrük Məcəlləsinin müvafiq maddəsinə müvafiq olaraq gömrük auditini apara bilərlər. Gömrük audit gömrük bəyannaməsində qeyd olunan malların gömrük nəzarəti altında olan mallar statusunun itirilməsindən sonra üç il ərzində həyata keçirilə bilər.

Ümumi gömrük audit gömrük orqanının rəisinin və ya onu əvəz edən şəxsin yazılı qərarı əsasında həyata keçirilir. Ümumi gömrük audit keçirilməmişdən əvvəl auditin keçirilməsinə dair yazılı qərarın surəti audit keçiriləcəyi şəxsə təqdim olunur. Ümumi gömrük audit üç iş günündən artıq olmamaqla minimum müddətdə həyata keçirilməlidir. Auditin keçirilməsi şəxsin istehsal və kommersiya fəaliyyətinin həyata keçirilməsinə mane olmamalıdır. Eyni mallara dair təkrar ümumi gömrük auditinin həyata keçirilməsinə icazə verilmir.

Xüsusi gömrük audit aşağıdakı hallarda həyata keçirilir:

1. xarici ticarət iştirakçılarının münasibətdə - ümumi gömrük auditinin və ya Gömrük Məcəlləsilə müəyyən olunmuş gömrük nəzarətinin başqa formalarının tətbiqi nəticəsində gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün təqdim olunan məlumatların qeyri-dəqiqliyini təsdiq edən dəlillər aşkar olunduqda və yaxud mallar üzərində sərəncam verilməsi və ya onlardan istifadə edilməsinə dair müəyyən olunmuş tələblərin və məhdudiyətlərin pozulması ilə həyata keçirilərsə və bunun nəticəsində gömrük rüsumlarının, vergilərin ödənilmə qaydasının pozulması, həmçinin Azərbaycan

Respublikasında xarici ticarətin dövlət tənzimlənməsini təmin edən qanunvericiliyə müvafiq olaraq müəyyən edilmiş məhdudsiyyat və qadağalara əməl olunmaması faktı aşkar olunduqda;

2. gömrük brokerlərinə, müvəqqəti saxlanc anbarlarının sahiblərinə, gömrük anbarlarının sahiblərinə və gömrük daşıyıcılarına münasibətdə - gömrük sərəhdindən keçirilən malların uçotunun və onlar haqqında hesabatın düzgün aparılmaması, yaxud Gömrük Məcəlləsilə müəyyən olunan müvafiq fəaliyyət növünün həyata keçirilməsinin bu və ya digər tələb və şərtlərinin yerinə yetirilməməsi faktı aşkar edildikdə.

Gömrük işində risklərin idarə edilməsi (*risk menecmenti*) məlumatların toplanması, məlumat bazasının yeniləşdirilməsi, risklərin təhlili, müvafiq proseslər və onların nəticələrinin mütəmadi monitorinqi yolu ilə risklərin müəyyən edilməsi, onların təhlükəlilik ehtimalının və dövlətin iqtisadi, sosial və digər maraqlarına dəyəcək ziyanın dərəcəsinin qiymətləndirilməsi və riskə məruz qalmanın azaldılması və qarşısının alınması məqsədi ilə gömrük orqanları tərəfindən sisteməlik işlənilib hazırlanan və mütəmadi həyata keçirilən tədbirlərdir (*GM. Maddə 100*).

Gömrük yoxlamasına məruz qalan malları, nəqliyyat vasitələrini, sənədləri və şəxsləri, habelə bu cür yoxlamanın dərəcəsinə müəyyən etmək üçün gömrük orqanları riskləri təhlil edir və bu təhlilin nəticəsinə əsaslanaraq, gömrük nəzarətinin formasını müəyyən edir. Gömrük orqanları sistemində risklərin idarə edilməsi sisteminin tətbiqi qaydaları və formaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən müəyyən olunur. Risklərin təhlilinin adekvatlığını təmin etmək məqsədilə, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı gömrük orqanlarından, o cümlədən müvafiq beynəlxalq müqavilə əsasında digər ölkələrin gömrük xidmətlərindən malların və nəqliyyat vasitələrinin göndərişləri haqqında əvvəlcədən ilkin elektron məlumatlar alırlar. Beynəlxalq ticarət-təchizat zəncirində yüklərin etibarlı və fasiləsiz hərəkətinə, informasiya mübadiləsinin dəqiq və vaxtında həyata keçirilməsinə əlverişli şərait yaratmaq məqsədi ilə gömrük orqanları arasında risklərin idarə edilməsi üzrə razılaşma sistemi yaradılır. Bu razılaşma sistemi gömrük orqanlarına riskləri daha səmərəli idarə etmək, beynəlxalq ticarət-təchizat zənciri haqqında daha dolğun və ətraflı informasiya əldə etmək imkanı verir (*GM. Maddə 101*).

Mövzu 8.

GÖMRÜK RƏSMİLƏŞDİRİLMƏSİ

8.1. ƏSAS PRİNSİPLƏRİ VƏ XARİCİ TİCARƏT ƏMƏLIYYATLARININ RƏSMİLƏŞDİRİLMƏSİ QAYDALARI

Gömrük Məcəlləsinin 1- ci maddəsinin 19-cu bəndinə görə, **gömrük rəsmiləşdirilməsi** - bu Məcəllənin müddəalarına və tələblərinə uyğun olaraq malların və nəqliyyat vasitələrinin müəyyən gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi və bu prosedurun başa çatdırılması üzrə həyata keçirilən hərəkətlərdir.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi, həmçinin, mal və nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycanın gömrük sərhədindən keçirilməsinə gömrük nəzarətinin təmin edilməsi və belə keçirilməyə dövlət tənzimləmə vasitələrinin tətbiq edilməsi məqsədi ilə gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri tərəfindən aparılan əməliyyatların məcmusu kimi də anlaşıla bilər. Gömrük rəsmiləşdirilməsinin həyata keçirilməsinin xüsusiyyətləri aşağıdakılardan asılı olaraq fərqləndirilir:

- gömrük sərhədindən keçirilən malların kateqoriyasına görə;
- gömrük sərhədindən keçirilmə zamanı istifadə olunmuş nəqliyyat vasitəsinin növünə görə;
- malları keçirən şəxsə görə.

Malların mənşəyindən, göndərilmə və təyinat ölkəsindən asılı olmayaraq, gömrük prosedurları eyni cür tətbiq olunur (*GM., maddə 103*).

Gömrük rəsmiləşdirilməsi qaydaları həm Gömrük Məcəlləsinin müddəaları, həm də Azərbaycan Respublikası qanunvericiliyinin digər aktları ilə müəyyən edilə bilər. Qanunvericilik dedikdə təkcə qanunlar deyil, həm də Azərbaycan Respublikasının icra hakimiyyəti orqanlarının, ilk növbədə Dövlət Gömrük Komitəsinin qanun qüvvəli normativ aktları nəzərdə tutulur.

Gömrük rəsmiləşdirilməsinin hüquqi tənzimlənməsi qanunvericilik aktları ilə yanaşı beynəlxalq konvensiyalarla nəzərdə tutulmuş normalarla da həyata keçirilə bilər. BYD kitabçaları tətbiq edilməklə Beynəlxalq yük daşımaları konvensiyası avtonəqliyyat vasitələri və konteynerlərlə daşınan yüklərin gömrük rəsmiləşdirilmə-

sinin qayda və şərtlərini tənzimləməklə ümumilikdə qəbul edilmiş normalar kimi mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Gömrük Məcəlləsinə görə gömrük rəsmiləşdirilməsi, bu iş üçün gömrük orqanının fəaliyyət göstərdiyi mal göndərən və ya müəssisənin, yaxud onun struktur bölməsinin yerləşdiyi ərazidə, xüsusi müəyyən edilmiş yerlərdə həyata keçirilir. Gömrük rəsmiləşdirilməsi gömrük orqanının müəyyən edilmiş iş vaxtı ərzində həyata keçirilməlidir. Gömrük orqanlarının iş rejimi DGK ilə razılaşdırılmalıdır. Bununla belə, Gömrük Məcəlləsi gömrük rəsmiləşdirilməsinin digər yerlərdə və gömrük orqanının iş vaxtından kənar vaxtlarda da həyata keçirilməsini mümkün sayır. Bunun üçün maraqlı şəxs gömrük rəsmiləşdirilməsini aparan gömrük orqanının razılığını almalıdır və bu halda meydana çıxan bütün xərclər maraqlı şəxs tərəfindən ödənilir. Başqa yerlərdə və iş vaxtından kənar vaxtda da aparılan gömrük rəsmiləşdirilməsi əməliyyatları üçün ikiqat haqq alınır.

Dövlət Gömrük Komitəsi ayrı-ayrı kateqoriyalı malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsinin aparılmasını müəyyən gömrük orqanlarına həvalə edə bilər. Məsələn, DGK-nın 20 fevral 1998-ci il tarixli 002 sayılı əmri ilə idxal edilən aksizli malların mərkəzləşdirilmiş qaydada gömrük rəsmiləşdirilməsini təşkil etmək, aksiz markalarının tətbiqinə nəzarəti gücləndirmək məqsədi ilə fəaliyyət zonası bütövlükdə Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisi olan yeni struktur vahidi - Aksiz gömrük postu yaradılmışdır.

Xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçıları tərəfindən idxal olunan və gömrük ərazisindən keçirilən etil (*yeyinti*) spirtinin, alkohollu içkilərin və tütün məmulatlarının gömrük rəsmiləşdirilməsini bu post həyata keçirir.

Gömrük rəsmiləşdirilməsinin yerinin və vaxtının müəyyən edilməsi bir sıra faktorlardan asılıdır:

- 1) keçirilən malın xarakter və xassələri (*məsələn, aksizli malların gömrük rəsmiləşdirilməsinin xüsusiyyətləri və s*);
- 2) malların daşındığı nəqliyyat növü (*gəmi, qatar, avtomobil*);
- 3) keçirilən malların rəsmiləşdirildiyi gömrük rejimləri;
- 4) keçirilən malların mənşə ölkəsi;
- 5) malların göndəricisinin, yaxud alıcısının yerləşdiyi yer.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi yerləri müvafiq gömrük rejimləri üzrə hazırlanan təlimatlarla da müəyyən edilə bilər.

Mal və nəqliyyat vasitələrini gömrük sərhədindən keçirən şəxslər, daşıyıcı, anbar sahibi, eləcə də mal və nəqliyyat vasitələrinə münasibətdə səlahiyyətlərə malik digər şəxslər gömrük rəsmiləşdirilməsi yerinə daxil olmaq hüququna malikdirlər. Gömrük orqanı onların iştirakını tələb etdikdə bu hüquq vəzifəyə çevrilir, belə ki, bu mərhələdə adı çəkilən şəxslər gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı bu orqanın vəzifəli şəxslərinə kömək etməlidirlər. Belə kömək dedikdə prob və nümunələrin götürülməsi nəzərdə tutulur.

Gömrük orqanları gömrük rəsmiləşdirilməsi məqsədi ilə mallardan prob və nümunələr götürmək və onların gömrük ekspertizasını aparmaq hüququna malikdirlər. Gömrük rəsmiləşdirilməsi məqsədi ilə mallardan prob və nümunələrin götürülməsi ilə bağlı məsələlər Gömrük Məcəlləsinin 158-ci maddəsi ilə tənzimlənir.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi Azərbaycan dilində aparılır. Bununla belə Gömrük Məcəlləsinin müddəalarına əsasən Dövlət Gömrük Komitəsinin icazəsi ilə rəsmiləşdirməni aparan gömrük orqanına bu orqanın vəzifəli şəxslərinin bildiyi xarici dildə tərtib edilmiş sənədlər təqdim oluna bilər.

Bir dövlətin ərazisində verilmiş və hüquqi qüvvəsi olan sənədlər digər dövlətin ərazisində, beynəlxalq müqavilə və sazişlərdə başqa hal nəzərdə tutulmamışsa, yalnız müəyyən edilmiş qaydada təsdiq edildikdən (*şəhadətlən-dirildikdən*) sonra istifadə oluna bilər. Məsələn Mülki, ailə-cinayət işləri üzrə hüquqi münasibətlər və hüquqi yardım barədə 22 yanvar 1993-cü ildə qəbul edilmiş Beynəlxalq Konvensiyaya görə, bu konvensiyanın üzvü olan ölkələrin birinin ərazisində sənədlər ona verilmiş səlahiyyətlər daxilində və müəyyən edilmiş formada xüsusi səlahiyyətli orqan və ya təşkilat tərəfindən hazırlanmış, yaxud şəhadətləndirilmişsə (*təsdiq edilmişsə*), digər ölkənin ərazisində təsdiq edilməsi, yaxud şəhadətləndirilməsi tələb olunmur. Belə sənədlərə təkcə notarius təsdiqi yetərli olur.

Təcrübədə xarici sənədlərin şəhadətləndirilməsinin daha çox iki üsulundan istifadə edilir: konsul leqallaşdırılması, apostil qoyulması. Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən və baytarlıq, fitosanitar, ekoloji və digər dövlət nəzarəti növlərinə cəlb edilməsi lazım olan mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsi, yalnız belə keçirilməyə səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən verilmiş icazənin gömrük orqanlarına təqdim edilməsindən sonra həyata keçirilə və bitirilə bilər.

Gömrük rəsmiləşdirilməsinin və gömrük nəzarətinin təşkili Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarına uyğun olmalıdır. Gömrük qanunvericiliyində nəzərdə tutulmuş hallar istisna olunmaqla, gömrük rəsmiləşdirilməsi tamamlanmamış mal və nəqliyyat vasitələrindən istifadə edilməsi və onların üzərində sərəncam verilməsi qadağan edilir.

Gömrük Məcəlləsinə görə, gömrük orqanlarının icazəsi ilə belə mallar və nəqliyyat vasitələri ilə gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün zəruri olan yük əməliyyatları və başqa əməliyyatlar aparıla bilər. Bu qadağanın yerinə yetirilməsi üçün gömrük rəsmiləşdirilməsi mərhələsində, bir qayda olaraq, yüklərin daşınması bağlı nəqliyyat vasitələrindən istifadə edilməklə həyata keçirilir. Ağırçəkili, irihəcmlı mallar, həmçinin qum, çınqıl və s. açıq nəqliyyat vasitələrində (*məsələn, dəmiryol platformalarında daşına bilər*). Bu halda belə malların dəyişdirilməsinə yol verməmək üçün gömrük orqanları bütün tədbirləri görməlidirlər (*yol-nəqliyyat sənədlərində müfəssəl məlumat olmalıdır, mallara tanınma nişanları və digər eyniləşdirilmə vasitələri vurulmalıdır*).

Barəsində gömrük rəsmiləşdirilməsi tamamlanmamış mal və nəqliyyat vasitələrindən istifadə olunması və onlar üzərində sərəncam verilməsi üzrə şərtlər müəy-

yən edilməsi və məhdudiyətlər qoyulması hüququ Dövlət Gömrük Komitəsinə məxsusdur.

Azərbaycanın gömrük sərhədindən keçirilən malların ayrı-ayrı kateqoriyalarının gömrük rəsmiləşdirilməsi sadələşdirilmiş formada və prioritet qaydada aparıla bilər. Belə mal kateqoriyalarına təbii fəlakətlərin, qəzaların, bədbəxt hadisələrin nəticələrinin ləğv edilməsi üçün tərtib olunan mallar, canlı heyvanlar, tez xarab olan mallar, radioaktiv maddələr, kütləvi informasiya məqsədləri üçün məlumatlar, Azərbaycan Respublikasının ali qanunvericilik, icra və məhkəmə hakimiyyəti orqanlarının ünvanlarına göndərilən və digər bu qəbildən olan mallar aid edilir.

Sadələşdirilmiş gömrük rəsmiləşdirilməsi qaydalarının tətbiqinin hal və şərtlərini Dövlət Gömrük Komitəsi müəyyən edir.

Bu cür gömrük rəsmiləşdirilməsinin xüsusiyyətlərini açıqlamağa çalışaq. Belə malların rəsmiləşdirilməsinin prioritetliyi gömrük orqanlarına təqdim edildikdən sonra həmin malların birinci növbədə rəsmiləşdirilməsi deməkdir.

Sadələşdirilmiş qayda - müşayiət, nəqliyyat və digər sənədlərin - (*əgər bu sənədlərdə daşıyıcının, mal göndərən və alan şəxslərin barəsində və həmçinin malların özünün adı, mənzəyi, miqdarı və dəyəri barədə məlumatlar varsa*), gömrük orqanlarına təqdim edilməsi ilə malların bəyan edilməsinə yol verir. Əgər gömrük orqanlarında malların başqa adla, saxta sənədlərlə keçirilməsini, təqdim edilən sənədlərin lazım olan məlumatları əks etdirmədiyini güman etməyə kifayət qədər əsas varsa, onlar bəyannaməçidən çatışmayan məlumatları əks etdirən əlavə sənədlər tələb edə bilərlər (*bəzi hallarda qoyulan tələbləri özündə əks etdirən sərbəst formada yazılmış ərizə də kifayət edə bilər*).

Sadələşdirilmiş qayda bəyannaməçiyə xeyli vaxta qənaət etməyə imkan verir. Mallar və nəqliyyat vasitələri ilə gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün zəruri olan yük əməliyyatları və başqa əməliyyatlar dedikdə malların daşınması, çəkilməsi və ya miqdarının digər üsulla təyini, malların yüklənməsi, boşaldılması, başqa nəqliyyat vahidinə keçirilməsi, zədələnmiş qablamaların düzəldilməsi, taranın açılması, qablaşdırılması, gömrük rəsmiləşdirilməsi tələb olunan mal və nəqliyyat vasitələrinin yenidən qablaşdırılması, mal və nəqliyyat vasitələrinin ola biləcəyi bina, iri həcmli qab və digər yerlərin açılması və s. nəzərdə tutulur.

Gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün yük və digər əməliyyatların aparılması, yalnız gömrük orqanının müvafiq tələbi olduqda məcburi hesab edilir. Əgər bu mal və nəqliyyat vasitələri barəsində gömrük rəsmiləşdirilməsi tamamlanmamışsa, yük və digər əməliyyatlar, yalnız gömrük orqanının icazəsi ilə aparıla bilər. Belə əməliyyatlar gömrük orqanları üçün heç bir əlavə xərcə səbəb olmamalıdır.

Prob və nümunələr onların tədqiqatı (*ekspertizası*) üçün götürülür. Prob və nümunələrin götürülməsi gömrük orqanları tərəfindən, yaxud onların icazəsi ilə mallara münasibətdə səlahiyyətə malik şəxslər, bu şəxslərin nümayəndələri və digər dövlət orqanları (*məsələn, ekoloji, baytarlıq nəzarəti orqanları*) tərəfindən nəzarətin həyata keçirilməsi məqsədilə tətbiq edilir.

Gömrük Məcəlləsinin 158-ci maddəsində prob və nümunələrin götürülməsi qaydaları müəyyən edilir. Onlar tədqiqata imkan verən minimal miqdarlarda götürülür. Prob (*nümunə*) bütün malın (*partiyanın*) təcəssümü hesab edilir, buna görə də laboratoriya təcrübəsi üçün onun elə minimal hissəsi götürülməlidir ki, malın gömrük sərəhədini keçdiyi halında bütün keyfiyyət xarakteristikasını müəyyən etmək mümkün olsun. Təhlil nəticəsində nümunə götürüldüyü malın tərkibi və xassələri barədə laboratoriya tədqiqatlarının dəqiqliyi hədudlarında fikir söyləmək mümkündür.

Problar aşağıdakı kimi təsnifatlandırılır:

1) Birdəfəlik (*nöqtəvi*) prob dedikdə bir qəbul (*analiz*) üçün götürülən prob nəzərdə tutulur. Bu cür problemlər malın bir bağlısında, rezervuarın, yaxud nəqliyyat vasitəsinin verilmiş səviyyəsində malın keyfiyyətini xarakterizə edir;

2) Birləşdirilmiş (*orta*) prob bir neçə nöqtəvi probun səylə qarışdırılması nəticəsində tərtib edilir. Nöqtəvi problemlər uyğun qaydada və uyğun mütənasibliklə seçilməlidir;

3) Yoxlama (*arbitraj*) probu birləşdirilmiş probun analiz üçün istifadə olunan hissəsidir və arbitraj sınaqları tələb olunduqda istifadə etmək üçün qorunub saxlanılır.

Probların götürülməsi üç mərhələdə aparılır:

- 1) mal partiyasına ümumi baxış;
- 2) nöqtəvi problemlərin və ya nümunə götürüləcək hissələrin seçilməsi;
- 3) orta probun tərtib edilməsi.

Əgər prob və nümunələr gömrük orqanları tərəfindən götürülürsə, mal barəsində səlahiyyətli şəxslər və onların nümayəndələrinin bu əməliyyatlarda iştirak etmək hüququ var. Sonuncular problemlər götürülərkən gömrük orqanlarına kömək etməlidirlər (*məsələn, yük əməliyyatlarını öz hesablarına aparmalıdırlar*).

Əgər prob və nümunələrin götürülməsinə mal barəsində səlahiyyətləri olan şəxslər və onların nümayəndələri təşəbbüs göstərsə, bu zaman gömrük orqanlarının səlahiyyətli şəxsləri iştirak etməlidirlər. Gömrük əməkdaşları, həmçinin digər dövlət nəzarət orqanlarının səlahiyyətli şəxsləri tərəfindən prob və nümunələrin götürülməsi prosesində iştirak etməlidirlər. Bu halda aparılmış tədqiqatların nəticələri barədə gömrük orqanlarına məlumat verilməlidir.

Mallar barədə səlahiyyəti olan şəxslər və onların nümayəndələrinin onların malından götürülmüş prob və nümunələrin tədqiqatının nəticələri ilə tanış olmaq hüququ var. Götürülmüş prob və nümunələr gömrük ekspertizasına daxil olur.

Yeni Gömrük məəcəlləsinin 322-ci maddəsinin birinci bəndinə görə, gömrük ekspertizasının aparılmasının məqsədi aşağıdakılardan ibarətdir:

1. malların tərkibinin və texniki göstəricilərinin müəyyən edilməsi;
2. malların xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasına uyğun olaraq aidiyyətinin, təsnifat kodunun müəyyən edilməsi və eyniləşdirilməsi;
3. malların mənşə ölkəsinin, emal prosesində hasilat normalarının, istehsal tarixinin və keyfiyyətinin müəyyən edilməsi;

4. ixrac nəzarətinə düşən malların ikili təyinatlı olmasının yoxlanılması;
5. malların kimyəvi və mineraloji tərkibinin müəyyən edilməsi;
6. ekoloji baxımdan təhlükəli, tərkibində ozondağıcı maddələr olan malların və tullantıların müəyyən edilməsi;
7. radiasiya təhlükəsi olan malların müəyyən edilməsi;
8. malların gömrük dəyərini təyin olunması;
9. malların tarixi və sənətsüinaslıq baxımından dəyərliliyinin müəyyən edilməsi.

Gömrük ekspertizası ilkin qərar qəbul edilmə prosesində və digər gömrük məqsədləri ilə aparıla bilər. Bu zaman bütün hallar üçün müəyyən olunan prob və nümunə götürmə proseduralarından istifadə olunur. Digər dövlət nəzarət orqanları, habelə mallar barədə səlahiyyəti olan şəxslər və onların nümayəndələri tərəfindən mallardan prob və nümunələr götürülərkən Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri iştirak edirlər. Göstərilən şəxslər və onların nümayəndələri, Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri tərəfindən mallardan prob və nümunələr götürülərkən onlara kömək etməlidirlər.

Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları mallardan prob və nümunələrin götürülməsi ilə əlaqədar şəxs tərəfindən çəkilən xərcləri ödəmir. Prob və nümunələrin tədqiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları və gömrük laboratoriyaları tərəfindən çəkilən xərclər, şəxsin öz təşəbbüsü ilə aparılan tədqiqat xərcləri istisna olmaqla, şəxs tərəfindən ödənilir.

Mallardan prob və nümunələrin götürülməsi qaydasını, onların tədqiq olunma müddətlərini, həmçinin onlar barəsində sərəncam vermə qaydalarını Azərbaycan Respublikasının gömrük işini aparan icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir.

8.2. İLKİN ƏMƏLİYYATLAR

İlkin əməliyyatlar mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsinin asanlaşdırılması və sürətləndirilməsi məqsədi ilə aparılır. Onlar əsas gömrük rəsmiləşdirilməsi icraatına qədər aparılır və hazırlıq mərhələsi hesab edilir.

İlkin əməliyyatlar gömrük sərhədinin Azərbaycan ərazisinə gətirilməsi qadağan edilmiş mal və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsindən müdafiə edilməsini təmin edir.

Bu mərhələdə mallar gömrük məqsədləri üçün eyniləşdirilir. İlkin əməliyyatlara aşağıdakılar aiddir:

- Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçmə barədə və ya malların, nəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisindən kənara aparılması niyyəti barədə Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarına məlumat verilməsi;

- malların, nəqliyyat vasitələrinin və onlara aid sənədlərin gömrük orqanının müəyyən etdiyi yerlərə çatdırılması;

- malların və nəqliyyat vasitələrinin çatdırıldığı yerlərdə gömrük nəzarətinə təqdim edilməsi;

8.2.1. QISA BƏYANNAMƏ

Qısa bəyannamənin təqdim edilməsi, gömrük sərhədinin keçilməsi barədə gömrük orqanlarına məlumat verilməklə iki halda zəruridir:

a) xarici gömrük ərazisindən Azərbaycanın gömrük ərazisinə mal və nəqliyyat vasitələrinin gətirilməsi zamanı (*qısa idxal bəyannaməsi*);

b) Azərbaycanın gömrük ərazisi hüdudlarından çıxarılması zamanı (*qısa ixrac bəyannaməsi*).

Belə məlumatın verilməsi daşıyıcının vəzifəsidir. Mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisindən çıxarılması niyyəti barədə məlumat - onları çıxaran şəxs tərəfindən verilməlidir. Əgər malları çıxaran şəxs bu məlumatı verməmişsə, bu vəzifə daşıyıcıya həvalə olunur.

Qısa idxal bəyannaməsində risklərin təhlili, gömrük nəzarətinin düzgün aparılması üçün zəruri olan məlumatlar əks edilməlidir. Qısa idxal bəyannaməsi mallar gömrük ərazisinə gətirilməzdən əvvəl də elektron formada gömrük orqanlarına təqdim edilə bilər (*GM. Maddə 113*). Qısa idxal bəyannaməsi məlumatların elektron emalı üsullarından istifadə olunmaqla, elektron sənəd formasında təqdim edilir. Qısa idxal bəyannaməsi gömrük orqanlarına kağız üzərində yazılı formada da təqdim edilə bilər. Həmin bəyannamə risklərin idarə olunmasını, məlumatların gömrük orqanları arasında mübadiləsini elektron formada verilən qısa idxal bəyannaməsinə analoci səviyyədə təmin etməsi şərti ilə gömrük orqanları tərəfindən təsdiq olunur. Qısa idxal bəyannaməsi malları gömrük ərazisinə gətirən və ya daşınmasına cavabdeh olan şəxslər, onların nümayəndələri, idxalatçı, malın alıcısı, yaxud malları gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün gömrük orqanına təqdim edən şəxs tərəfindən verilə bilər.

Gömrük ərazisindən malların aparılması üçün gömrük bəyannaməsi və ya təkrar ixrac bildirişinin tələb olunmadığı hallarda gömrük orqanlarına qısa ixrac bəyannaməsi təqdim edilməlidir. Riskin təhlili və gömrük nəzarətinin düzgün tətbiqi üçün zəruri olan məlumatları özündə əks etdirən qısa ixrac bəyannaməsinin formasını və təqdim olunması qaydalarını müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir. Qısa ixrac bəyannaməsi məlumatların elektron emalı üsulundan istifadə olunmaqla, elektron sənəd formasında təqdim edilir. Qısa ixrac bəyannaməsi gömrük orqanlarına kağız üzərində yazılı formada da təqdim edilə bilər. Həmin bəyannamə risklərin idarə olunmasını, məlumatların gömrük orqanları arasında mübadiləsini elektron formada verilən qısa ixrac bəyannaməsinə analoci səviyyədə təmin etməsi şərti ilə gömrük orqanları tərəfindən təsdiq olunur (*GM. maddə 129*).

Gömrük ərazisinə gətirilən mallar gömrük orqanlarına aşağıdakı şəxslərdən biri tərəfindən təqdim oluna bilər:

1. malları gömrük ərazisinə gətirmiş şəxs;
2. malları gömrük ərazisinə gətirmiş şəxsin adından çıxış edən şəxs;
3. mallar gömrük ərazisinə gətirildikdən sonra onların daşınmasına görə məsul olan şəxs;
4. malları dərhal müvafiq gömrük proseduru altında yerləşdirən şəxs;
5. saxlanma yerlərinin təsis edilməsi üçün verilmiş lisenziyanın sahibi və ya sərbəst zonada fəaliyyət göstərən şəxs. (GM. Maddə 121).

Qısa ixrac bəyannaməsi aşağıdakı şəxslərdən biri tərəfindən təqdim edilə bilər:

1. malları gömrük ərazisindən aparən və ya onun daşınmasına görə cavabdeh olan şəxs;
2. malları ixrac edən və ya göndərən, yaxud bu Məcəllənin 129.5.1-ci maddəsində qeyd olunan şəxsin adından çıxış edən digər şəxs;
3. malları səlahiyyətli gömrük orqanına təqdim edən və ya təqdim etməli olan istənilən şəxs. (GM. Maddə 129).

Mal və nəqliyyat vasitələri müəyyən edilmiş gömrük rejimi altında yerləşdirilənə qədər qısa bəyannamə tətbiq edilə bilər. Qısa bəyannamə gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün məcburi atribut hesab edilmir. Qısa bəyannamə daşıyıcı tərəfindən malların və nəqliyyat vasitələrinin təqdim edilməsi ilə bir vaxtda, yaxud təqdim edilmədən sonrakı iş günü ərzində verilir. Axırncı halda gömrük orqanının xüsusi icazəsi tələb olunur. Əgər mallar təqdim edilmə ilə eyni vaxtda və ya göstərilən müddətdə müəyyən gömrük rejimi altında yerləşdirilirsə, qısa bəyannamə verilmir.

Qısa bəyannamədə aşağıdakı məlumatlar öz əksini tapmalıdır:

- mal göndərən şəxs, mal göndərən ölkə;
- malı alan şəxs, təyinat ölkəsi;
- daşıyıcı;
- nəqliyyat vasitəsi barədə məlumat;
- nəqliyyat sənədlərinin nömrələri;
- malın adı;
- yerlərin sayı;
- brutto çəkisi;
- plomblar və digər eyniləşdirmə vasitələri;
- digər məlumatlar.

Əgər gömrük daşıyıcısı tərəfindən qısa bəyannamə vermək üçün səlahiyyətli şəxs müəyyən edilməmişsə, yaxud gəlməmişsə, gömrük məqsədləri üçün belə şəxs gəmi kapitanı, sürücü ola bilər. Gömrük Məcəlləsi gömrük orqanlarının icazəsi ilə qısa bəyannamə kimi, nəqliyyat, kommersiya və digər sənədlərin istifadə edilməsinə yol verir, bu şərtlə ki, bu sənədlər qısa bəyannamədə tələb olunan məlumatları

özündə əks etdirmiş olsun. Gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı qısa bəyannamə kimi əmtəə və nəqliyyat sənədləri istifadə olunur. Bu sənədlər, bir qayda olaraq göndərilmə məntəqəsindən təyinat məntəqəsinədək yükü müşayiət edir və ona görə də mal müşayiət sənədləri adlanır. Əmtəə sənədləri malın dəyər, keyfiyyət və miqdar xassələri barədə məlumatı əks etdirir.

Gömrük ərazisinə gətirilərək, gömrük orqanlarına təqdim edilən mallar müvafiq gömrük proseduru altında yerləşdirilməlidir. Malların dərhal digər xüsusi gömrük proseduru altında və ya sərbəst zonada yerləşdirildiyi hallar istisna olmaqla, gömrük orqanlarına təqdim edilmiş xarici mallar Gömrük məcəlləsinin 178-ci maddəsinə uyğun olaraq müvəqqəti saxlanc xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş hesab edilir. Gömrük orqanlarına təqdim edilmiş xarici mallar üzrə qısa idxal bəyannaməsinin verilmədiyini müəyyənləşdirildikdə, onların sahibi bu bəyannaməni dərhal gömrük orqanlarına təqdim etməlidir.

İlk növbədə müvəqqəti saxlanc anbarı və gömrük anbarı məfhumlarını bir-birindən ayırmaq lazımdır. Gömrük anbarında gətirilən mallar gömrük nəzarəti altında gömrük rüsum və vergiləri tutulmadan və iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmədən 3 il müddətində saxlanıla bilər (*GM. Maddə 179*).

Mallar müvəqqəti saxlanc anbarına isə bəyannamə verilməsi və gömrük proseduru seçilməsinə hazırlıq ərəfəsində yerləşdirilir. Müvəqqəti saxlanc anbarı elə bir yerdir ki, mallar gömrük orqanına təqdim edildiyi andan, müəyyən gömrük prosedurunun seçilib, onların buraxılmasına qədər gömrük nəzarəti altında yerləşdirilir. Beləliklə elə hal ola bilər ki, mal müvəqqəti saxlanc anbarından gömrük anbarına göndəriləsin və gömrük anbarlaşdırılması prosedurunda saxlanılması davam etsin.

8.3. GÖMRÜK TƏMSİLÇİSİ VƏ GÖMRÜK BROKERİ

Bazar iqtisadiyyatına keçid dövrünün müasir mərhələsində peşəkar vasitəçilik fəaliyyəti ilə məşğul olan fiziki və hüquqi şəxslərin maraq göstərdiyi sahələrdən biri də gömrük işi sahəsində özünəməxsus yer tutan gömrük təmsilçisi və gömrük brokeri peşələridir.

Hər bir şəxs gömrük orqanları ilə münasibətlərində Gömrük Məcəlləsində və gömrük işi üzrə digər qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş fəaliyyəti həyata keçirmək üçün gömrük təmsilçisi təyin edə bilər. Gömrük təmsilçiliyi birbaşa (*təmsil edilən şəxsin tapşırığı ilə onun adından və onun mənafeyi üçün*), yaxud dolaylı (*təmsil edilən şəxsin tapşırığı ilə öz adından və onun mənafeyi üçün*) ola bilər. Gömrük təmsilçiliyi fəaliyyətini tənzimləyən qaydaları müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir. Gömrük təmsilçisi hansı şəxsin mənafeyi üçün fəaliyyət göstərdiyini və gömrük təmsilçiliyinin birbaşa, yaxud dolaylı həyata keçirildiyini gömrük orqanına

bildirməlidir. Gömrük təmsilçisi kimi fəaliyyət göstərdiyini bildirməyən, yaxud bunu bildirən, lakin müvafiq səlahiyyəti olmayan şəxs, öz adından və özünün mənafeyi üçün fəaliyyət göstərən hesab olunur. Gömrük orqanı gömrük təmsilçiliyini birbaşa, yaxud dolayı həyata keçirən şəxsdən ona müvafiq səlahiyyətin verildiyini təsdiqləyən sənədin təqdim olunmasını tələb etməlidir (*GM. Maddə 21*).

Mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq yaradılmış və DGK-dan icazə almış hüquqi şəxslər gömrük brokeri ola bilərlər. Malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük ərazisinə gətirilməsi, bu ərazidən aparılması və ya tranzit keçirilməsi ilə əlaqədar başqa şəxsin tapşırığı ilə onun mənafeyi üçün öz adından gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə müxtəlif əməliyyatlar apararkən və gömrük işi sahəsində təmsilçilik funksiyalarını həyata keçirərkən gömrük orqanları ilə münasibətdə olan və qanunvericiliyə uyğun yaradılmış hüquqi şəxslər gömrük brokeri fəaliyyətini həyata keçirə bilərlər.

Broker xidməti üzrə müqaviləyə görə gömrük brokeri təmsil etdiyi şəxsin tapşırığı və onun hesabına öz adından gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə istənilən əməliyyatı və digər vasitəçilik əməliyyatları apara bilər.

Gömrük nəzarəti və gömrük rəsmiləşdirilməsi əməliyyatları zamanı, o malların əsil sahibi qədər onun vəzifələrini yerinə yetirir və məsuliyyət daşıyır.

Nəzərə alaq ki, gömrük brokeri təmsil etdiyi şəxsin tapşırığını yerinə yetirərkən təmsilçinin deyil, öz adından çıxış edir, bu halda broker xidməti göstərilməsi barədə müqavilədən doğan üç növ hüquqi münasibətlərin şahidi olmuş oluruq:

- 1) gömrük brokeri ilə təmsil etdiyi şəxs arasında;
- 2) gömrük brokeri ilə üçüncü şəxslər arasında;
- 3) təmsil olunan şəxslə üçüncü şəxslər arasında (*məsələn, broker icazəsinin fəaliyyəti dayandırıldıqda*).

Gömrük brokeri fəaliyyətini həyata keçirmək üçün verilmiş lisenziyanın ləğv edilməsi və fəaliyyətinin dayandırılması qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qayda da həyata keçirilir (*GM, maddə 24*).

Gömrük brokeri fəaliyyətini həyata keçirmək üçün verilmiş lisenziya ləğv edildikdə, habelə onun fəaliyyəti dayandırıldıqda, gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə mü-təxəssisin ixtisas attestatı ləğv edildikdə, etibarsız sayıldıqda, fəaliyyəti dayandırıldıqda və ya məhkəmənin qərarı ilə onlardan məhrum edilmə halları olduqda, lisenziyanın və ya attestatın verilməsi, həmçinin onların fəaliyyətinin bərpasına görə alınmış dövlət rüsumu və yığım qaytarılmır.

8.4. GÖMRÜK DAŞIYICISI

Gömrük daşıyıcısı Azərbaycan Respublikası Qanunvericiliyinə uyğun olaraq yaradılan, Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən gömrük nəzarəti altındakı yüklərin daşınması üçün icazə verilmiş hüquqi şəxsdir. Qeyd etmək lazımdır ki, o malları gömrük müşayiəti olmadan və gömrük ödənişləri ödənmədən daşıyır.

Gömrük daşıyıcısından istifadə həm könüllü, həm də məcburi ola bilər. Gömrük daşıyıcısından könüllü istifadə o zaman olur ki, marağı olan şəxs gömrük daşıyıcısının xidmətindən gömrük orqanını xəbərdar etməklə şəxsi təşəbbüsü əsasında istifadə etsin.

Gömrük orqanının vəzifəli şəxsi daşınan malların xarakteri və statusu barədə məlumat əsaslanaraq, gömrük qanunvericiliyinin pozulmasının mümkünlüyünü güman etdikdə, daşınmanın spesifikasiyasını nəzərə alaraq gömrük rəsmiləşdirilməsi mərhələsində həmin malların gömrük daşıyıcısı tərəfindən daşınması barədə qərar qəbul edə bilər. Belə daşınma məcburi xarakter daşıyır, çünki mal üzərində sərəncam vermək hüququ olan şəxs gömrük orqanının qəbul etdiyi qərara etinasız qala bilməz.

Gömrük orqanının gömrük daşıyıcısından istifadə edilməsi barədə qərarı həm daşıyıcı, həm malgöndərən və malalan, həm də gömrük daşıyıcısının özü üçün məcburidir. Belə qərar adi daşıyıcının, mal göndərən və malalanın tərəfindən gömrük daşıyıcısının istifadəsi ilə meydana çıxmış xərclərin ödənməsi üçün əsas ola bilər.

Aşağıdakı mallar barədə gömrük orqanı, hətta gömrük ödənişləri ödənməsinin təminatı olduqda belə, gömrük daşıyıcısından istifadə edilməsi üçün qərar verə bilər:

a) Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilməsi və ölkədən çıxarılması qadağan olunmuş mallar;

b) İcazə alınmalı, sertifikatlaşdırılmalı və digər orqanların nəzarətinə cəlb edilməli (əgər belə nəzarət həyata keçirilməmişsə) mallar.

BYD kitabçaları tətbiq edilməklə və gömrük müşayiəti ilə yük daşınması zamanı gömrük daşıyıcısından istifadə edilməsi məcburiyyəti tətbiq edilmir.

Gömrük daşıyıcısına tələbləri, texniki və maliyyə tələbləri olmaqla iki qrupa bölmək olar:

1) Gömrük daşıyıcısı ödəmə qabiliyyətli olmalıdır. onun maliyyə imkanları tələb olunan bütün gömrük ödənişlərinin təxirəsalınmadan ödəniləcəyinə zəmanət verməlidir;

2) Gömrük daşıyıcısı öz fəaliyyətini sığortalamaq üçün müvafiq müqavilə bağlamalıdır.

Texniki tələblərə gəlinə, gömrük daşıyıcısının nəqliyyat vasitələri gömrük orqanları tərəfindən müəyyən edilmiş "Gömrük möhür və plombları altında malların daşınması üçün nəqliyyat vasitələrinin təchiz edilməsi və onların yük daşınmasına buraxılması qaydalarına" uyğun olmalıdır.

Malgöndərən və gömrük daşıyıcısı arasındakı münasibətlər müqavilə əsasında qurulur. Bağlanmış müqavilədə digər müddəalarla bərabər, gömrük nəzarəti altında malların daşınması ilə bağlı gömrük daşıyıcısının xərclərinin ödənilməsi də tənzimlənir. Müqavilə ilə təsbit edilmiş hüquq və vəzifələrdən başqa gömrük daşıyıcısı aşağıdakı öhdəlikləri də yerinə yetirməlidir:

1) malları təyinat gömrükxanasına onların tarası və ya mövcud halı dəyişilmədən çatdırmalı;

2) gömrük orqanları tərəfindən müəyyən edilmiş çatdırılma müddətlərinə və hərəkət marşrutuna riayət etməli;

3) malları və sənədləri təyinat gömrükxanasına yetirməli, lazım gəldikdə təqdim etməli;

4) gömrük nəzarəti altında olan mallarla birgə digər malları daşımamalı;

5) gömrük nəzarəti altındakı daşımaların uçotunu aparmalı, gömrük orqanlarına müvafiq hesabat verməli;

6) mal göndərəndən alınmış kommersiya, bank, qanunla qorunan digər sirləri açıqlamamalı;

7) malları təyinat gömrükxanasına çatdırdıqdan sonra, onları nəzarətsiz qoymamalı, dayanacaq yerini dəyişdirməməli, malları boşaltmamalı və başqa nəqliyyat növünə yükləməməli, qablaşdırılmanı pozmamalı, gömrük eyniləşdirmə vasitələrini qoparmamalı, yaxud məhv etməməlidir.

Bu öhdəliklərin pozulmasına görə o zaman məsuliyyət müəyyən olunmur ki, gömrük daşıyıcısı nəqliyyat vasitəsi ekipajının həyatı və sağlamlığı üçün, həmçinin mal və nəqliyyat vasitəsinin məhv edilməsinə görə real təhlükə yarandığını sübut etmiş olsun.

8.5. SƏLAHIYYƏTLİ İQTİSADİ OPERATORLAR

Yeni qəbul olunmuş Gömrük Məcəlləsinə görə, "Ümumdünya Gömrük Təşkilatının norma və standartlarına uyğun olaraq, malların çatdırılması zəncirinin təhlükəsizliyi ilə əlaqədar gömrük orqanları ilə qurulmuş tərəfdaşlıq əlaqələri əsasında sadələşdirilmiş prosedurlardan səlahiyyətli iqtisadi operatorlar istifadə edirlər" (CM, maddə 31).

Səlahiyyətli iqtisadi operator statusunun verilməsi üçün şərtlər aşağıdakılardan ibarətdir:

1. gömrük və vergi qanunvericiliyinin tələblərinə riayət etməsi;

2. gömrük nəzarəti baxımından əhəmiyyət kəsb edən kommersiya və nəqliyyat sənədlərinin idarə edilməsinə dair qənaətbəxş sistemin olması;

3. gömrük ödənişlərinin və digər ödənişlərin həyata keçirmək imkanlarının olması;

4. həyata keçirilən fəaliyyət sahəsi üzrə azı üç il müvafiq təcrübə və ya ixtisasa dair peşəkar təcrübənin olması;

5. müvafiq təhlükəsizlik və mühafizə standartlarının tətbiq olunması;

6. informasiya mübadiləsini təmin etməyə imkan verən müasir texniki baza və avtomatlaşdırılmış idarəetmə sisteminin olması.

Səlahiyyətli iqtisadi operator statusu aldıqdan sonra şəxs fəaliyyəti dövründə yaranan və statusun verilməsi ilə bağlı müəyyən edilmiş şərtlərə və bütövlükdə onun fəaliyyətinə bilavasitə təsir göstərən hər hansı bir məsələ ilə bağlı gömrük orqanlarını məlumatlandırmalıdır.

Səlahiyyətli iqtisadi operatorun fəaliyyətini tənzimləyən müvafiq tələblər Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən müəyyən edilir.

8.6. BƏYANETMƏ

Gömrük qanunvericiliyində bəyanetmə dedikdə, gömrük rəsmiləşdirilməsi icraatı və gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi məqsədləri ilə mal və nəqliyyat vasitələri barədə səhih məlumatların müəyyən edilmiş (*şifahi, yazılı, digər*) formada gömrük orqanlarına elan edilməsi başa düşülür.

Bir qayda olaraq bəyanetmə aşağıdakı əsas hallarda tələb olunur:

1) mal və nəqliyyat vasitələri - Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhəddindən keçirildikdə;

2) malların yerləşdirildiyi gömrük rejimi bu və ya digər səbəbdən Gömrük Məcəlləsinə müvafiq olaraq dəyişdirildikdə;

3) Azərbaycan Respublikası Qanunvericiliyi ilə nəzərdə tutulmuş digər hallarda (*məsələn, rüsumsuz ticarət mağazası, yaxud müvəqqəti saxlama anbarında yerləşdirilmiş mallar*), verilmiş icazə geri alındıqda, yaxud ləğv edildikdə yəni-dən bəyan edilməlidir.

Mal və nəqliyyat vasitələrinin bəyan edilməsinin nəticələri gömrük orqanının vəzifəli şəxsləri tərəfindən aşağıdakı məqsədlər üçün istifadə edilə bilər:

- hüquq-mühafizə (*qaçaqmalçılıq və gömrük qaydalarının pozulmasına qarşı mübarizə*);

- vergi;

- xarici iqtisadi fəaliyyətin inzibati tənzimlənməsi (*kvotalaşdırma, lisenziyalaşdırma*);

- gömrük sərhəddində digər dövlət nəzarəti növlərinin təşkili (*baytarlıq, fitosanitar, ekoloji və s.*);

- xarici ticarət statistikasının aparılması və s.

Bəyanetmə gömrük-tarif tənzimləməsi mexanizmi üçün birinci dərəcəli əhəmiyyət kəsb edir. İlk gömrük - tarif münasibətlərində (*mal və nəqliyyat vasitələri bilava-*

sitə gömrük sərhəddindən keçirilərkən) vergilərin və gömrük rüsumlarının ödənilməsi ilə bağlı öhdəliklər gömrük orqanının vəzifəli şəxsi tərəfindən gömrük bəyannaməsinin qəbul edilməsi ilə bağlıdır.

Gömrük bəyanətməsi prinsipini açıqlarkən qeyd etmək lazımdır ki, gömrük qanunvericiliyi gömrük rüsum və vergilərinin ödənilməsi öhdəliyini gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarətindən keçirilən mal və nəqliyyat vasitələri barədə məlumatı özündə cəmləşdirən hər hansı sənədin deyil, yalnız xarici ticarət göndərişi barədə son məlumatları özündə əks etdirən gömrük bəyannaməsinin təqdim edilməsidir. Çünki deklarant bəyannamədə göstərilən məlumatların dəqiqliyinə görə mövcud qanunvericiliklə məsuliyyət daşıyır.

Gömrük bəyanətmə prinsipi o deməkdir ki, ödənilməsi lazım olan gömrük ödənişlərinin hesablanması üçün lazım olan məlumatları və malları gömrük sərhəddən keçirən şəxsin özü və ya gömrük brokeri verməlidir. Bəyanətmədən istifadə gömrük orqanlarına mal və nəqliyyat vasitələrinə seçmə nəzarət tətbiq etməyə imkan verir və çox mürəkkəb rəsmiləşdirilmə və nəzarət prosesini sadələşdirir. Əks halda mallar gömrükxanalarda yığılıb qalmış olar və iqtisadiyyat üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edən xarici ticarət mübadiləsinə ləngedici, neqativ təsir göstərilmiş olardı.

Gömrük bəyanətmə prinsipinə alternativ kimi gömrük rüsumları miqdarının, mal və nəqliyyat vasitələrinin keyfiyyət və kəmiyyət xarakteristikalarının müəyyən edilməsinin inzibati üsulundan da istifadə edilə bilər. Lakin bu zaman gömrük orqanları deklarantın bəyan etdiyi məlumatları gömrük nəzarətinin nəticələri ilə müqayisə etmək imkanından məhrum olar, bu da gömrük nəzarətinin səmərəliliyinin azalmasına gətirib çıxarardı. Bundan başqa gömrük bəyannaməsindən istifadə edilməməsi meydana çıxan mübahisəli məsələlərin həllini çətinləşdirər, məhkəmə və inzibati araşdırma hallarının çoxalmasına səbəb olardı. Məhkəmədə əsas sübut rolunu oynayan yazılı bəyannamə olmadan belə mübahisələrin həlli çox çətin, hətta qeyri-mümkün olardı.

8.7. BƏYANETMƏ FORMALARI

Bəyanətmənin forma və qaydaları Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən müəyyən edilir. Əsas bəyanətmə formaları yazılı və şifahi formalar olaraq qəbul edilir. Qanunvericilik digər bəyanətmə formalarına da yol verir - bunlar məlumatların elektron ötürülməsi və konklydent hərəkətlər (*konklydent hərəkət* - *şəxsin nə etmək istədiyini bildirən səsiz hərəkətlərə deyilir*) hesab olunur. Müasir gömrük təcrübəsi konklydent hərəkətlər vasitəsi ilə bəyanətmədən beyənxaq hava limanlarında "yaşıl" və "qırmızı" dəhlizlər metodu tətbiq edilməklə istifadə olunmasını məqbul sayır.

Sərnişin yazılı bəyannamə təqdim etmədən, "yaşıl dəhliz" seçmə faktının özü ilə gətirilməsi, yaxud aparılması qadağan edilmiş, həmçinin, vergitutma obyektı olan mallara bu anda sahib olmadığını elan etmiş olur.

Bir qayda olaraq sərnişinin əl yükü və şəxsi baqajının gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı bəyannamə tətbiq edilir.

8.8. YÜK GÖMRÜK BƏYANNAMƏLƏRİNİN DOLDURULMASI QAYDALARI

Bu qaydalar malların ixrac və sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük rejimləri üzrə yük gömrük bəyannaməsinin doldurulma qaydalarını müəyyən edir. YGB dəsti dörd dəstləşdirilmiş əsas vərəqdən, bu qaydalarda nəzərdə tutulan hallarda isə əlavə vərəqlərdən ibarətdir. Barter əməliyyatlarının rəsmiləşdirilməsi zamanı YGB dəsti beş nüsxədən ibarət olmalıdır.

Qrafaların adlarının rus dilində yazıldığı, həmçinin informasiya şəbəkəsi xaricində əlavə qeydlərin olduğu blanklardan da istifadə olunmasına yol verilir. YGB-nin əsas vərəqi eyni bir gömrük rejimi tətbiq olunan eyniadlı mallar (*XİF MN üzrə mal mövqeyi 9-cu işarə səviyyəsinə qədər eyni təsnifat olunanlar*) haqqında məlumatları göstərmək üçün istifadə olunur.

Bir neçə adda olan malların bəyan olunması zamanı əsas YGB-nin ayrılmaz hissəsi olan əlavə vərəqlərdən istifadə edilir. Əlavə vərəqlərin hər biri üç adda malı bəyan etməyə imkan verir.

Bir YGB-də 100-ə qədər adda olan mallar barəsində (*eyni zamanda əsas vərəqə 33-dən artıq vərəqə əlavə oluna bəlməz*) məlumat bəyan oluna bilər. Əlavə vərəqlərin doldurma qaydaları, əlavə vərəqdə bəyannaməçi tərəfindən doldurulmayan A qrafası istisna olmaqla, YGB-nin əsas vərəqlərinin uyğun qrafalarının doldurulması qaydaları kimidir.

YGB-də pozub-düzəltmə və qaralama olmamalıdır. Düzəlişlər yanlış məlumatların üzərindən xətt çəkilməklə, düzgün məlumatları yazı makinası və ya əl ilə yazmaqla edilir. YGB (*Gömrük İttifaqının üzvü olan ölkələr üçün*) kompüterdə və ya yazı makinasında Azərbaycan dilində (*bəzi hallarda rus dilində*) doldurulur. Ayrı-ayrı hallarda əgər dəyər göstəriciləri (*faktura və gömrük dəyəri*) 9 işarədən çox ədədlə ifadə edilərsə, onları əl ilə doldurmaq olar.

Keyfiyyətsiz şəkildə doldurulmuş YGB-lərə gömrük orqanları tərəfindən gömrük bəyannaməsi kimi baxılmır. YGB-nin hər hansı bir qrafasındakı mətn məlumatı, əvvəl doldurulmuş qrafanın mətn məlumatının təkrarı olarsa, bu halda həmin qrafada əvvəl doldurulmuş qrafaya - "**bax, qrafa N**" şəkildə istinad edilir.

Kodlara münasibətdə belə istinadlar edilə bilməz. YGB-nin hər hansı qrafasında lazımi məlumatların bəyan edilməsi üçün (*müəssisənin adı, vaqonun, konteynerin nömrəsi və s.*) yer olmadıqda, bu məlumatların bəyannamənin arxa tərəfindən yazılmasına icazə verilir. Bu yazı bəyannaməçinin imzası və möhürü ilə təsdiq olunur. Kodlara münasibətdə belə istisnalar tətbiq olunmur.

YGB-nin əsas vərəqinin arxa tərəfində digər nəzarət orqanlarının ştamplar vurması və qeydlər aparması üçün icazə verilir. Bəyannaməçilərə bu qaydalarda nəzərdə tutulmayan məlumatların YGB blanklarında istifadəsinə icazə verilmir.

Gömrük orqanı bu qaydaların 3.4 bəndində göstərilən sxem üzrə YGB-nin əsas vərəqəsinin 7-ci qrafasında və hər bir A qrafasının aşağı hissəsinə qeydiyyat nömrəsi, YGB-nin qəbul tarixini yazmaqla, bəyannamə və əlavə vərəqləri qeydiyyatdan keçirir.

YGB-nin vərəqləri aşağıdakı qaydada bölüşdürülür:

- **birinci vərəq - gömrük orqanında və xüsusi arxivdə saxlanılır;**
- **ikinci vərəq (statistik) - gömrük statistikasına şöbəsində (bölməsində) qalır;**
- **üçüncü vərəq - bəyannaməçiyə qaytarılır;**
- **dördüncü vərəq isə:**

a) malların ixracı zamanı bəyannaməçiyə - yük göndərənə qaytarılaraq, mal müşayiət sənədlərinə əlavə olunur və mallarla birlikdə sərhəd gömrük buraxılış məntəqəsinin fəaliyyət bölgəsində yerləşən gömrük orqanına göndərilir;

b) malların idxalı zamanı - gömrük rəsmiləşdirilməsini həyata keçirən bəyannaməçidə - malı alanda qalır.

Gömrük qanunvericiliyində bəyan etmə yeri mal və nəqliyyat vasitələri üçün ayrılıqda müəyyən olunur. Malların bəyan olunma yeri gömrük rəsmiləşdirilməsinin aparıldığı yer üzrə müəyyən olunur.

Nəqliyyat vasitələrinin bəyan olunma yerinin təyin edilmə qaydası nəqliyyat vasitəsinin növündən və daşınmanın xarakterindən (*nəqliyyat, yaxud yük*) asılıdır.

Malları daşıyan nəqliyyat vasitələri (*çay, dəniz, hava gəmilərindən başqa*) mallarla bir vaxtda bəyan edilir. Dəniz, çay və hava gəmiləri limanda Azərbaycan Respublikası ərazisinə gələrkən, yaxud onu tərk edərkən bəyan edilir.

Sərnişin daşıyan digər nəqliyyat vasitələri, həmçinin boş nəqliyyat vasitələri gömrük sərhədini keçərkən bəyan edilir.

DGK nəqliyyat vasitələrinin ayrı-ayrı növlərinin bəyan edilməsinin xüsusi qaydalarını müəyyən edə bilər.

8.9. BƏYANNAMƏÇİ

Gömrük qanunvericiliyində bəyannaməçi anlayışı özünəməxsus yer tutur. Gömrük sərhədindən keçirən malların və nəqliyyat vasitələrinin sahibi, yaxud onunla bağlanmış müqavilə əsasında gömrük brokeri bəyannaməçi ola bilər (*GM. m.148*).

Bəyannaməçinin hüquqi statusu müəyyən edilərkən, onun malları gömrük sərhədindən keçirən şəxs, yaxud gömrük brokeri olub-olmamasından asılı olmayaraq, mövcud qanunvericiliklə müəyyən edilmiş vəzifələri yerinə yetirməli olduğu və məsuliyyət daşdığı müəyyən edilir.

Malları və nəqliyyat vasitələrini bəyan edən bəyannaməçinin vəzifələri aşağıdakılardır:

1. malları və nəqliyyat vasitələrini Gömrük Məcəlləsində nəzərdə tutulan qaydada bəyan etmək;
2. malları və nəqliyyat vasitələrini gömrük orqanlarının tələbi ilə təqdim etmək;
3. gömrük məqsədləri üçün lazım olan sənədləri və məlumatları gömrük orqanlarına təqdim etmək;
4. gömrük ödənişlərini ödəmək;
5. gömrük orqanlarına gömrük rəsmiləşdirilməsində yardım göstərmək (*GM.m.148*).

Bəyanətmə institutunun bütün əsas xüsusiyyətləri gömrük tənzimlənməsinin "**sərhəd**" xarakteri ilə bağlıdır. Gömrük-tarif mexanizmində bəyannaməçi yalnız gömrük orqanına bəyannamə vermək hüququ olan şəxs deyil (*bəzi hallarda gömrük orqanı bu bəyannamədə göstərilən məlumatlarla razılaşmaya da bilər*), o ilk növbədə gömrük rüsum və vegilərinin ödənilməsi öhdəliyini üzərinə götürən şəxsdir.

Bəyannaməçi və bəyanətməni həyata keçirən şəxs anlayışlarını bir-birindən ayırmaq lazımdır. Əgər bəyannaməçi hüquqi şəxsdirsə, bu anlayışlar üst-üstə düşür. Bəyanətməni bəyannaməçi - təşkilat adından bu iş üçün xüsusi səlahiyyət verilmiş fiziki şəxs (*şəxslər*) - aparır (*vəkalət və ya ona bərabər sənəd əsasında*). Bilavasitə bəyanətməni həyata keçirən şəxs gömrük ödənişlərinə görə üzərinə mülkiyyət öhdəliyi götürdüyündən, ona verilən vəkalətnamə müəyyən edilmiş tələblərə cavab verməlidir.

8.10. FİZİKİ ŞƏXSLƏR TƏRƏFİNDƏN MALLARIN VƏ NƏQLİYYAT VASİTƏLƏRİNİN GÖMRÜK SƏRHƏDİNDƏN KEÇİRİLMƏSİ

Gömrük Məcəlləsinin 299-cu maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikasının Qanunlarına əsasən qadağan edilmiş mallar istisna olmaqla, fiziki şəxslər istehsal, yaxud kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan malları gömrük sərhədindən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi güzəştli və sadələşdirilmiş qaydada keçirə bilərlər.

Məcəllənin bu maddəsi Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 28-ci maddəsinin müddəalarından irəli gəlir. Bu maddənin 3 və 4-cü bəndlərinə görə, qanuni surətdə Azərbaycan Respublikasının ərazisində olan hər kəs ölkədən kənara getmək və hər zaman öz ölkəsinə maneəsiz qayıtmaq hüququna malikdir. Eyni zamanda, hər kəsin daşınar və daşınmaz əmlaka sahiblik, əmlakdan başqaları ilə birlikdə istifadə etmək və onun barəsində sərəncam vermək hüququ vardır (*Azərbaycan Respublikası Konstitusiyası, maddə 29 b.3*). Hər kəs qanunla nəzərdə tutulmuş qaydada öz imkanlarından, qabiliyyətindən və əmlakından sərbəst istifadə edərək təkbaşına və ya başqaları ilə birlikdə azad sahibkarlıq fəaliyyəti və qanunla qadağan edilməmiş

digər iqtisadi fəaliyyət növü ilə məşğul ola bilər (*ARK, maddə 59*). Malların normal şəraitdə bir ölkədən başqa ölkəyə aparılıb gətirilməsi, beynəlxalq hüququn hamı tərəfindən qəbul edilmiş bir sıra normaları ilə sıx bağlıdır: Beynəlxalq İnsan Hüquqları Bəyannaməsinin 13 və 17-ci maddələri; Mülki və siyasi hüquqları haqqında Beynəlxalq Paktın 12-ci maddəsi və s. Bu hüququn təmin edilməsi beynəlxalq humanitar əlaqələrin inkişafı üçün mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Məhz buna görə də, 1 avqust 1975-ci il tarixində Avropada təhlükəsizlik və əməkdaşlıq üzrə iclasın Yekun aktını imzalamış dövlətlər "texniki məsələlərə" (*o cümlədən gömrük prosedurasının sadələşdirilməsi*) daha çox diqqət vermişlər.

Mövzu 9.

XÜSUSİ GÖMRÜK PROSEDURLARI

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin birinci maddəsinin 18-ci bəndinə görə, **gömrük proseduru** - bu Məcəllənin müddəalarına uyğun olaraq gömrük nəzarəti altında olan mal və nəqliyyat vasitələrinin yerləşdirilə biləcəyi ixrac, təkrar ixrac, müvəqqəti ixrac, sərbəst dövriyyə üçün buraxılış, təkrar idxal və xüsusi gömrük prosedurlarından (*daxildə emal, xaricdə emal*) biridir.

Gömrük proseduru gömrük qanunvericiliyinin əsas kateqoriyalarından biridir və aşağıdakıları müəyyən edir:

a) keçirilməsi məqsədindən asılı olmayaraq, malların konkret yerdəyişmə qaydasını;

b) gömrük ərazisində və ondan kənarında malların yerləşdirilməsi və onlardan istifadənin mümkünlüyü şərtlərini;

c) gömrük qanunvericiliyinə görə mallardan istifadə və onların üzərində sərəncam vermək səlahiyyəti olan şəxslərin (*belə şəxslərə "benefisiar" deyirlər*) hüquq və vəzifələrini;

ç) mal və nəqliyyat vasitələrinə və şəxslərin hüquqi statusuna tələbləri;

Yeni Gömrük Məcəlləsinin 166-cı maddəsinə görə, mallar aşağıdakı xüsusi gömrük prosedurlarından hər hansı biri altında yerləşdirilə bilər:

1. tranzit (*beynəlxalq və daxili tranzit*);
2. saxlanc (*müvəqqəti saxlanc və gömrük anbarlarında saxlanc*);
3. sərbəst zona;
4. xüsusi istifadə (*müvəqqəti idxal və son istifadə*);
5. emal (*daxildə və xaricdə emal*).

9.1. TRANZİT

Gömrük Məcəlləsinə görə, malların tranziti - malların gömrük nəzarəti altında ölkənin iki gömrük orqanı arasında, o cümlədən xarici dövlətlərin ərazisindən

gömrük rüsumları, vergilər alınmadan və mallara iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmədən keçirilməsindən ibarət gömrük proseduru.

Beynəlxalq tranzit xüsusi gömrük proseduru xarici malların gömrük rüsumları, əlavə dəyər vergisi və aksizlər alınmadan, ticarət siyasəti tədbirləri tətbiq olunmadan gömrük nəzarəti altında bir yerdən başqa yerə daşınmasıdır. Xarici dövlətlərin və beynəlxalq təşkilatların rezidentlərin mənafeyinə zərər vuran ayrı-seçkilik və digər iqtisadi siyasət tədbirlərinə cavab kimi, müvafiq icra hakimiyyəti orqanı həmin dövlətlərin və müvafiq beynəlxalq təşkilatlara daxil olan dövlətlərin mallarının gömrük ərazisindən beynəlxalq tranzitinə qadağalar və məhdudsiyyətlər tətbiq edə bilər (*GM., maddə 174*).

Daxili tranzit xüsusi gömrük proseduru daxili malların statusunu dəyişmədən gömrük ərazisinin bir yerindən başqa yerinə daşınmasıdır. Malların beynəlxalq və daxili tranzit xüsusi gömrük prosedurları altında yerləşdirilərək daşınması qaydalarını müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir (*GM., maddə 186*).

Tranzit beynəlxalq mal mübadiləsinin obyektiv zərurətindən doğan və ölkələrin coğrafi mövqeyi, geosiyasi və iqtisadi münasibətləri ilə şərtlənən zəruri nəqliyyat əlaqə kateqoriyası olub, beynəlxalq ticarət qədər qədim tarixə malikdir. Tranzitin hüquq mexanizmində nəqliyyat vasitələrinin tranzitində və malların tranzitində meydana gələn iki növ münasibət nəzərdə tutulur.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük tənzimlənməsində nəqliyyat vasitələrinin tranzitinin reqlamentləşdirilməsi özünəməxsus yer tutur, çünki nəqliyyat vasitələri beynəlxalq mal mübadiləsi sistemində aralıq təsir həlqəsidir və bir qayda olaraq xarici ticarət tənzimlənməsinin bilavasitə obyektidir deyil. Bu səbəbdən Gömrük Məcəlləsinin gömrük tranzit rejiminə həsr edilmiş müddəaları yalnız mallara aid edilir.

Şərh edilən prosedurun əsas xüsusiyyətləri aşağıdakılardır:

1) mallar Azərbaycan Respublikasının iki gömrük orqanı arasında, gömrük nəzarəti altında daşınır və bu zaman onların xarici dövlətin ərazisindən keçməsinə yol verilir (*məsələn, Rusiya sərhədindəki Xaçmaz gömrükxanası ilə Naxçıvan Respublikasındakı, eyni zamanda Türkiyə ilə sərhəddə yerləşən Sadərək gömrükxanası arasında tranzit xarakterik misaldır*).

2) tranzit-gömrük prosedurunda malların yerdəyişmə hərəkəti gömrük rüsumları və vergilər tutulmadan həyata keçirilir, bu mallara iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmir.

Tranzit - gömrük prosedurunun nizamlanma qaydaları, həmçinin Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq sazişləri, Nazirlər Kabinetinin qərarları, DGK-nın normativ aktları ilə də müəyyən edilə bilər.

Hüquqi-tənzimləmə mənbələrinin və gömrük-tranzit prosedurunun tətbiqi sahəsinin xarakterindən asılı olaraq onun aşağıdakı formaları seçilir:

a) beynəlxalq konvensiyaların müddəaları ilə və ya beynəlxalq sazişlərin (*məxsusi bu məsələyə aid olmayan*) ayrı-ayrı müddəaları ilə istifadəsi reqlamentləşdirilən beynəlxalq tranzit;

b) milli qanunvericilik əsasında həyata keçirilən tranzit.

Tranzit-gömrük proseduru bu rejim altında yerləşdirilə bilən malların nomenklaturasına, miqdarına və təyinatına aid olan heç bir xüsusi məhdudiyət müəyyən etmir. Gömrük Məcəlləsi tranzit-gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş malların daşınma formalarından istifadəni məhdudlaşdıran xüsusi şərtlər müəyyən etmir və eyni zamanda qanunvericilikdə nəzərdə tutulmayan hallarda yol və istiqamətlərin seçilməsində sərbəstlik verir. Malların kateqoriyasından asılı olaraq və müəyyən daşınma üsullarından istifadə zamanı YGB-dən istifadə edilməklə aparılan gömrük rəsmiləşdirilməsinin ümumi qaydası tətbiq edilməyə bilər. Bəzi hallarda YGB əvəzinə digər sənəd formalarından istifadə edilməsinə yol verilir. Beynəlxalq Yük Daşımaları Konvensiyasının müddəaları əsasında daşınan mallar üzrə bu konvensiya ilə müəyyən edilmiş beynəlxalq gömrük sənədləri formaları - BYD kitabları (*TİR karnetləri*) istifadə olunur. Malların bu rejim altında yerləşdirilməsinin şərtləri 2 qrupa bölünür:

1) mallara, daha doğrusu onların bu rejimdə vəziyyətinə aid olan şərtlər;

2) daşıyıcıya, yaxud onun nəqliyyat vasitəsinə aid olan şərtlər.

Tranzit rejimində daşınan mallar aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir:

1) mallar dəyişilməz halda qalmalıdır (*təbii aşınma və təbii itgilərdən başqa*);

2) tranzitdən başqa, digər məqsədlər üçün istifadə olunmamalıdır;

3) gömrük orqanının daşınmanın şərtlərindən asılı olaraq müəyyən etdiyi müddət ərzində göndərən malları təyinat gömrükxanasına çatdırılmalıdır.

Malların tranziti üçün "**daşıyıcı**" - faktiki olaraq malları keçirən şəxs və ya nəqliyyat vasitələrinin istifadəsi üçün məsul olan şəxsdir. Tranzit-gömrük rejiminin xarakteri və iqtisadi məqsədləri nəzərə alındıqda, bu hal tamamilə qanunauyğundur. Digər tərəfdən, bu imkan verir ki, daşınan mal sahibinin, göndərəninin və alıcısının kim olmasından asılı olmayaraq daşıyıcıya bilavasitə benefisar kimi baxılsın. Daşıyıcının belə statusunu nəzərə alaraq gömrük qanunvericiliyi bəzi əlavə tələblər irəli sürür. Belə ki, gömrük orqanlarında daşıyıcının və ya onun nəqliyyat vasitələrinin Məcəllə ilə nəzərdə tutulan şərtləri yerinə yetirilməsinə riyaət olunmasına zəmanət verə bilməyəcəyi fikri yaranarsa, malların tranzit-gömrük rejimi altında yerləşdirilməsinə icazə nəqliyyat vasitələrinin müəyyən olunmuş qaydada təchiz edilməsindən sonra verilə bilər. Bu zaman daşıyıcının çəkdiyi xərclər dövlət orqanları tərəfindən ödənilmir.

Mallar tranzit daşınmasının bütün müddəti ərzində gömrük nəzarəti altında olur. Ümumi qaydaya görə tranzit gömrük rejimi altında yerləşdirilmiş mallara gömrük nəzarəti:

a) mallar Azərbaycan Respublikasına gətirildiyi zaman onların Azərbaycanın gömrük sərəhdini keçdiyi andan;

b) mallar Azərbaycan Respublikasından aparıldığı zaman gömrük orqanı tərəfindən gömrük bəyannaməsinin qəbul edildiyi andan başlayır.

Tranzit-gömrük rejimi malların və nəqliyyat vasitələrinin (*və onların sənədlərinin*) müəyyən edilmiş müddətdə təyinat gömrükxanasına çatdırıldıqdan və müvafiq gömrük əməliyyatları aparıldıqdan sonra başa çatmış hesab edilir. Tranzit rejimi bitdikdən sonra mallar öz ilkin məqsədlərindən asılı olaraq ya Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara çıxarılmalı, yaxud da digər gömrük rejimi altında yerləşdirilməlidir. Malların tranzitinə görə məsuliyyət daşıyıcının üzərinə qoyulur. Əgər tranzit zamanı mallar:

- gömrük orqanının icazəsi olmadan kiməsə verilmişsə;
- tranzit daşınması zamanı itirilmişsə;
- təyinat gömrükxanasına çatdırılmamışsa, daşıyıcı sərbəst dövriyyəyə buraxılma və ya idxal-gömrük rejimi altında rəsmiləşdirilən mallar üçün nəzərdə tutulmuş məbləğdə gömrük ödənişləri ödəməlidir.

9.2. SAXLANC (*MÜVƏQQƏTİ SAXLANC VƏ GÖMRÜK ANBARLARINDA SAXLANC*)

Saxlanc xüsusi gömrük proseduru müvəqqəti saxlanc və gömrük anbarı prosedurlarından ibarətdir. Xarici mallar saxlanc xüsusi gömrük proseduru altında idxal gömrük rüsumları, idxal üzrə əlavə dəyər vergisi və aksizlər alınmadan, ticarət siyasəti tədbirləri tətbiq olunmadan gömrük və müvəqqəti saxlanc anbarlarında gömrük nəzarəti altında yerləşdirilir. Daxili mallar da gömrük qanunvericiliyinə müvafiq olaraq gömrük anbarı proseduru və ya sərbəst zona xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilə bilər. Malların saxlanc xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi qaydalarını müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir GM., maddə 176).

Saxlanc xüsusi gömrük prosedurunun sahibi aşağıdakılara görə cavabdehdir:

1. müvəqqəti saxlanc və ya gömrük anbarı xüsusi gömrük prosedurları altında yerləşdirilmiş malların gömrük nəzarətindən yayındırılmasına;
2. malların saxlancından irəli gələn öhdəliklərinin yerinə yetirilməməsinə;
3. gömrük və ya müvəqqəti saxlanc anbarlarının təsisi ilə əlaqədar verilmiş lisenziyada müəyyən edilən şərtlərə əməl edilməməsinə.

Prosedur sahibi malların müvəqqəti saxlanc və ya gömrük anbarı xüsusi gömrük prosedurları altında yerləşdirilməsindən irəli gələn öhdəliklərini yerinə yetirməməsinə görə qanunla müəyyən edilmiş qaydada məsuliyyət daşıyır.

9.3. SƏRBƏST ZONA

Sərbəst zona rejiminin əsas məqsədi, daxili və xarici malların müəyyən edilmiş ərazi sərhədləri daxilində və ya binalarda gömrük rüsum və vergiləri alın-

madan, həmçinin bu mallara iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmədən yerləşdirilməsindən ibarətdir.

Gömrük orqanlarının icazəsi əsasında sərbəst zonaya gətirilmiş mallarla adi əməliyyatlar, o cümlədən onların qorunması, qablaşdırılması, keyfiyyətinin yaxşılaşdırılması məqsədi ilə qablaşdırma yerlərinin qruplaşdırılması, çeşidlənməsi, markalanması və yenidən qablaşdırılması həyata keçirilə bilər.

Sərbəst zonaya daxil olan və oranı tərk edən şəxslər, mallar və nəqliyyat vasitələri Gömrük Məcəlləsində və gömrük işi üzrə digər qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş qaydada gömrük nəzarətindən keçməlidirlər. Sərbəst zona qapalı olmalıdır. Onun sahəsinin perimetrləri, giriş və çıxış məntəqələri gömrük orqanlarının nəzarəti altında olur (*GM., maddə 184*).

Bu gömrük rejimi altında ərazisinə gətirilməsi və aparılması qadağan olunan mallar da yerləşdirilə bilər. Sərbəst zonada hər hansı tikinti işlərinin aparılması gömrük orqanlarının razılığı əsasında həyata keçirilir.

Sərbəst zonaya gətirilmiş mallar aşağıdakı hallarda gömrük orqanlarına təqdim edilir və müvafiq gömrük rəsmiləşdirilməsindən keçirilir:

1. mallar sərbəst zonaya gömrük ərazisindən kənardan birbaşa olaraq gətirildikdə;
2. mallar sərbəst zona xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirməklə başa çatan gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş olduqda;
3. mallar idxal gömrük rüsumunun qaytarılması və ya bu gömrük rüsumunun ödənilməsindən azad edilməyə əsas vermiş qərarın tətbiqi məqsədi ilə sərbəst zona xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirildikdə.

Daxili mallar sərbəst zonaya daxil edilə, orada saxlanıla, daşına, istifadə, emal və eləcə də istehlak edilə bilər. Bu cür hallarda mallar sərbəst zona xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallar hesab edilmir. Xarici mallar sərbəst zonada olduğu zaman sərbəst dövriyyə üçün buraxılış, daxildə emal, müvəqqəti idxal və ya son istifadə gömrük prosedurları üçün müəyyən edilmiş qaydada həmin prosedurlar altında yerləşdirilə bilər. Bu halda mallar sərbəst zona proseduru altında yerləşdirilmiş hesab edilmir.

Sərbəst zonada yerləşən mallar gömrük ərazisindən ixrac və təkrar ixrac edilə və ya gömrük ərazisinin digər hissəsinə gətirilə bilər. Mallar sərbəst zonanı gömrük ərazisinin digər hissəsinə aparıldığı və ya gömrük proseduru altında yerləşdirildiyi zaman onların daxili statusu Gömrük Məcəlləsinin 187.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq və ya qanunvericiliyə uyğun hər hansı digər sənədlə təsdiq edilməyə qədər xarici mallar hesab edilir. Qanunvericilik aktları ilə nəzərdə tutulmuş hallarda ixrac gömrük rüsumlarının alınması və ya malların ixracı ilə bağlı qanunvericiliklə müəyyən olunmuş tədbirlərin həyata keçirilməsi məqsədi ilə malların daxili statusunun olmadığı müəyyənləşdirilənə qədər onlar daxili mallar hesab edilir.

Sərbəst zona ləğv edildiyi halda əlaqədar şəxslərə, hər zaman tətbiq edilə bilən şərtlərə əməl edilməklə malların başqa sərbəst zonaya aparılması və ya hər hansı bir digər gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi üçün kifayət qədər vaxt verilməlidir.

9.4. XÜSUSİ İSTİFADƏ (MÜVƏQQƏTİ İDXAL VƏ SON İSTİFADƏ)

Müvəqqəti idxal və son istifadə rejimi elə tələblər müəyyən edir ki, onlara riayət edilməsi xarici malların Azərbaycanın gömrük ərazisində, Azərbaycan mallarının isə ondan kənarında müvəqqəti istifadəsinə, iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq etmədən və gömrük rüsum və vergiləri ödəmədən yol verilmiş olsun.

Müvəqqəti idxalın müstəqil gömrük rejimi kimi əhəmiyyəti beynəlxalq əməkdaşlığın ticarət və digər formalarının inkişafına olan tələblərlə müəyyən edilir. Təkrar ixrac üçün nəzərdə tutulmuş xarici mallardan müvəqqəti idxal proseduru altında qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş hallarda idxal gömrük rüsumlarından və vergilərdən tamamilə və ya qismən azad edilməklə və ticarət siyasəti tədbirləri tətbiq edilmədən gömrük ərazisində gömrük orqanlarının icazəsi ilə istifadə oluna bilər (*GM., maddə 192*).

Bu gömrük rejimi altında yerləşdirilmiş malların statusu və eləcə də rejimin məzmunu, malların gömrük ərazisində və kənarında yerləşməsi və istifadəsinin müvəqqəti xarakteri ilə müəyyən edilir. Həmçinin müvəqqəti idxal (*ixrac*) edilən malların gömrük rüsum və vergilərindən tamamilə və ya qismən azad edilməsi də mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Gömrük Məcəlləsinə görə, malların müvəqqəti idxalı ölkənin gömrük ərazisində və ya ondan kənarında gömrük rüsumlarından tamamilə və ya qismən azad olunmaqla, həmçinin iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmədən mallardan istifadə edilməsinə yol verilməsindən ibarət gömrük prosedurudur.

Müvəqqəti idxal prosedurunun tələblərini həyata keçirmək üçün Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti qanun qüvvəli aşağıdakı aktları qəbul edirlər:

1) müvəqqəti idxalına icazə verilməyən malların kateqoriyaları barədə:

2) müvəqqəti idxal edilən malların gömrük rüsum və vergilərinin ödənilməsindən tamamilə və qismən azad edilməsi qaydaları barədə.

Dövlət Gömrük Komitəsi bu gömrük proseduru üzrə aşağıdakı vəzifələri yerinə yetirir:

- geri aparılma barədə öhdəliklər verilməsi və gömrük ödənişlərinin ödənilməsinin təmin edilməsi hallarını müəyyən edir;
- müvəqqəti idxal əməliyyatlarına icazə verilməsi qaydalarını müəyyən edir;
- bəzi kateqoriyalı mallar üçün müvəqqəti idxalın (*ixracın*) hüquq müddətlərini dəyişdirir.

Bu gömrük proseduru altında yerləşdirilən mallar elə istifadə edilməlidir ki, prosedur bitdikdə onlar, qeyd edildiyi kimi, təbii aşınma və itkilər nəzərə alınmaqla, dəyişilməmiş halda olsun. Bu tələb müvəqqəti gətirilən (*aparılan*) mallardan istifadəni məhdudlaşdırır, onların işlənməsi və emal edilməsi əməliyyatlarını istisna edir. Müvəqqəti idxal (*ixrac*) proseduru altında yerləşdirilən mallar gömrük prosedurunun benefisiarının sərəncamında qalır. Prosedurun benefisiarına onun hüquq-

ları ilə bərabər, statusunu təyin edən, gömrük proseduru ilə müəyyən edilən əlavə öhdəliklərdə nəzərdə tutulur. Müvəqqəti gətirilən (*aparılan*) mallardan istifadə edilməsinə onların müvəqqəti idxalına (*ixracına*) verilmiş icazədə nəzərdə tutulmuş qaydada yol verilir. Benefisiar, bir qayda olaraq, bu mallardan mənfəət götürmək üçün istifadə edə bilməz. Bu məhdudiyyət müvəqqəti idxalına (*ixracına*) icazə verilən malların bütün nomenklaturasına aid edilir.

Gömrük orqanlarının icazəsi olmadan bu mallar ödəniş və özgələşdirmə predmeti ola bilməz. Mallar bu prosedur altında yalnız müəyyən edilmiş müddətdə qala bilər. Bu müddətin uzadılmasına müstəsna hal kimi baxılır. Müddət qurtardıqdan sonra, malları müvəqqəti idxal edən rejimin bitməsi üzrə müəyyən edilmiş proseduraları yerinə yetirməlidir.

YGB-də göstərilmiş müvəqqəti idxal müddətinin uzadılmasına, bəyannaməçinin yazılı müraciəti ilə baxılır. Adətən bu halda yeni YGB tərtib edilmir. Qəbul edilmiş qərar gömrük orqanlarının səlahiyyətli şəxsi tərəfindən bəyannaməçinin ərizəsində qeyd edilir. Müsbət qərar qəbul edildikdən sonra müvafiq qeydlər YGB-yə daxil edilir.

Gömrük Məcəlləsi müvəqqəti idxal (*ixrac*) prosedurunun tətbiqinin icazəvermə qaydasını müəyyən edir. Həmçinin mühüm əhəmiyyət kəsb edən məhdudlaşdırma tədbiri müəyyən edilir: malların eyniləşdirilməsini (*identifikasiyasını*) təmin etmək mümkün olmadıqda, bu rejimin tətbiqinə icazə verilmir. Yük gömrük bəyannaməsinin gömrük orqanı tərəfindən qəbul edilməsi, müvəqqəti idxal gömrük proseduruna icazə verilməsi kimi başa düşülür.

Bəzi hallarda, məsələn, gömrük ərazisinə müvəqqəti gələn (*gedən*) şəxslər (*turistlər, ezam olunanlar və s.*) tərəfindən şəxsi istifadə üçün gətirilən (*aparılan*) əşyalar üçün YGB doldurulması nəzərdə tutulmur. Bu hallarda müəyyən edilmiş digər sənəd formaları istifadə edilir. Belə sənədlər bir tərəfdən gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsini təmin edir, digər tərəfdən malları keçirən şəxsin məqsədlərini əks etdirir.

Müvəqqəti idxal edilən malların gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün qanunvericilikdə gömrük yığımı alınması nəzərdə tutulmuşdur. Müvəqqəti idxal (*ixrac*) proseduruna icazə verilməsinin başlıca şərti - əvvəllər *ixrac (idxal)* edilmiş malların geri qaytarılmasıdır. Bu mallar təbii aşınma, daşınma və saxlanılmanın normal şəraitində təbii itki nəticəsində baş vermiş bəzi cüzi dəyişikliklər nəzərə alınmaqla, dəyişilməz şəkildə geri qaytarılmalıdır. Gömrük orqanı müəyyən edilmiş qaydalara riayət edilməsinin zəmanəti kimi müvəqqəti idxal (*ixrac*) proseduruna icazəni geri aparılma (*gətirilmə*) və gömrük ödənişlərinin ödəniləcəyi barədə öhdəliklərlə bağlaya bilər.

Dövlət Gömrük Komitəsi müvəqqəti idxalına (*ixracına*) icazə verilməyən malların kateqoriyalarını müəyyən edir. Belə kateqoriyalı mallarla, adətən kvotalaşdırılan mallar, sənaye tullantıları, ərzaq malları, içkilər, tütün məmulatı və s. aid edilir. Müvəqqəti idxalına (*ixracına*) icazə verilən malları şərti olaraq, verilən güzəştlərin miqdarı və bu gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi qaydasından asılı olaraq, iki qrupa ayırmaq olar:

1. Əgər malların müvəqqəti idxalı (*ixracı*) hər hansı neqativ nəticələrə gətirib çıxarmırsa və gömrük orqanları tərəfindən icazə verilməyən məqsədlərlə istifadə edilməsi istisna edilirsə, onda həmin mallara minimal tələblər qoyulur və gömrük rüsum və vergilərindən tam azad edilir.

2. Digər hallarda gömrük prosedurunun şərtləri bir qədər ağırlaşdıraraq müvəqqəti idxala (*ixraca*) gömrük ödənişlərindən qismən azad edilməklə icazə verilir.

Gömrük Məcəlləsinə görə müvəqqəti idxalın (*ixracın*) müddəti iki ildən artıq olmamalıdır. Gömrük orqanları malların bu gömrük proseduru altında yerləşdirilməsinə icazə verərkən, konkret müddət müəyyən edir. Bu müddət ərzində mallar onların daşınmasında məqsədləri və şəraiti nəzərə alınmaqla, müvəqqəti olaraq gömrük ərazisində (*və ya ondan kənarında*) qala bilərlər. Bununla birlikdə məəcəllədə müvəqqəti idxal (*ixrac*) üçün müddətin uzadılması imkanı nəzərdə tutulur. Müddətin uzadılması qaydası Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən müəyyən olunur.

DGK ayrı-ayrı mal kateqoriyaları üçün daha az və daha çox müddət müəyyən edə bilər. Gömrük Məcəlləsi müvəqqəti idxal (*ixrac*) prosedurunun iki tipini müəyyən edir:

- 1) **gömrük rüsum və vergilərindən tam azad edilən;**
- 2) **qismən azad edilən.**

İqtisadiyyat nöqteyi- nəzərindən baxıldıqda, müvəqqəti idxal edilən malların gömrük rüsum və vergilərindən tam azad edilməsi, bəzi hallarda belə mallardan istifadə edənlər üçün analoji mallardan ümumi əsaslarla istifadə edən şəxslərlə müqayisədə, əsassız olaraq, daha güzəştli şərait yaradır. Belə ziddiyyətlərin, baxılan gömrük rejiminin tətbiq sahəsini məhdudlaşdırmadan, aradan qaldırılması üçün qanunvericilikdə gömrük rüsum və vergilərindən qismən azad edilməklə müvəqqəti idxal (*ixrac*) rejimindən istifadə edilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

Son istifadə proseduru daxilində mallar son istifadə ilə əlaqədar qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş hallarda gömrük rüsumundan və vergilərdən azad edilməklə sərbəst dövriyyəyə buraxıla bilər. Bu zaman həmin mallar gömrük nəzarəti altında qalır.

Son istifadə xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallar üzərində gömrük nəzarəti aşağıdakı hallarda başa çatır:

1. mallar gömrük rüsumlarından və vergilərdən azad edilmənin tətbiqi üçün qanunvericiliklə müəyyən edilmiş məqsədlərə istifadə olunduqda;
2. mallar ixrac və ya məhv edildikdə, yaxud onlardan dövlətin xeyrinə imtina olunduqda;
3. mallardan gömrük rüsumlarından və vergilərdən azad olunmanın məqsədləri üçün istifadə edilmədiyi aşkar olunduqda və bununla əlaqədar qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş gömrük rüsumları və vergilər tam ödənildikdə;
4. mallar gömrük idxal rüsumları, vergilər alınmadan və ticarət siyasəti tədbirləri tətbiq edilmədən gömrük ərazisində müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəy-

yən etdiyi yerlərdə (*beynəlxalq hava və dəniz limanlarında və başqa yerlərdə*) və qayda-
da yaradılan və fəaliyyət göstərən rüsumsuz ticarət mağazalarında gömrük nəzarə-
ti altında satıldıqda (*GM., maddə 195*).

9.4.1. RÜSUMSUZ TİCARƏT MAĞAZASI

Bu prosedurdan istifadə edilməsi imkan verir ki, xarici malların ölkənin gömrük ərazisində, gömrük nəzarəti altında, gömrük vergiləri və iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilməmək şərti ilə satışı təşkil edilsin. Rüsumsuz ticarətin spesifikasiyası o biri prosedurlarla müqayisədə aşkarlanır. Rüsumsuz ticarət mağazası anbar prosedurdan ilk növbədə onunla fərqlənir ki, bu prosedurda məqsəd malların müəyyən müddət ərzində saxlanması deyil, onların tezliklə satılmasıdır. Xarici malların Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisində, gömrük ödənişləri ödənmədən və iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq etmədən satılması halı rüsumsuz ticarət mağazası proseduru idxal-gömrük prosedurdan fərqləndirən başlıca xüsusiyyətdir. Potensial alıcıları belə mağazalara cəlb edən əsas şərt gömrük vergilərinin malın satış qiymətinə əlavə edilməməsidir. Gömrük vergiləri xarici malların qiymətini yerli mallara nisbətən nəzərə çarpacaq dərəcədə yüksəldir, xüsusilə də aksizlərin tətbiq edilməsi daxili bazarda onların rəqabət qabiliyyətini azaltmış olur.

Rüsumsuz ticarət mağazasının obyektini kimi həm xarici mallar, həm də yerli mallar ola bilər. Hər iki tip mallar Azərbaycan gömrük ərazisini tərk edən fiziki şəxslər üçün nəzərdə tutulmuşlar. Rüsumsuz ticarət mağazalarında satış pərakəndə üsulla və vasitəçilərsiz həyata keçirilir. Alınmış mala görə hesablaşma yalnız nəğd pul və ya kredit kartı ilə aparılır. Mağazada satılan bütün mallar gömrük orqanları ilə razılaşdırılmış qaydada markalanmalıdır. Bir qayda olaraq rüsumsuz ticarət mağazaları xaricə gedən sərnişinlər üçün nəzərdə tutulan gözləmə zallarında, beynəlxalq sərnişin daşınması üçün açıq olan hava və dəniz limanlarındakı tranzit sərnişinlər üçün zallarda, fiziki şəxslərin dövlət sərhədini keçdiyi buraxılış məntəqələrində yaradılır. Mağaza gömrük nəzarəti xəttinin arxasında, yəni fiziki şəxslər Azərbaycan gömrük sərhədini keçərkən malların gömrük rəsmiləşdirilməsi aparılan yerlərin hüdudlarından kənarında yerləşməlidir. Eyni zamanda rüsumsuz ticarət mağazasının yerləşdirilmə prinsipi Azərbaycan ərazisinə gələn şəxslərin daxil olması imkanını istisna etməlidir.

Ticarət zallarının, köməkçi otaqların və mağazanın anbarının quruluşu malların gömrük nəzarətindən kənar gətirilməsinə və aparılmasına imkan verməməli, kənar şəxslərin daxil olma imkanını istisna etməlidir. Gömrük orqanı - onun fəaliyyət zonasında yerləşən rüsumsuz ticarət mağazasının quruluşuna, avadanlığına və bölmələrinin yerinə görə konkret tələblər müəyyən edə bilər.

Rüsumsuz ticarət mağazası gömrük proseduru altında yerləşdirilən malların gömrük rəsmiləşdirilməsi icraatının yeri, yalnız mağazanın anbarı ola bilər. Bu anbara mallar gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin iştirakı və ya icazəsi ilə yerləşdirilə bilər. Malların rüsumsuz ticarət mağazası gömrük proseduru altında yerləşdirilməsinə görə müvafiq gömrük yığımları tutulur.

9.5. EMAL (DAXILDƏ VƏ XARİCDƏ EMAL)

Daxildə və xaricdə emal proseduru altında yerləşdirilmiş mallar onları mühafizə etmək, xarici görünüşünü və keyfiyyətini yaxşılaşdırmaq, onları satış və daşınma üçün hazırlamaq məqsədi ilə edilən adi işləmə formalarına məruz qala bilərlər. Xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş malların əvəzinə saxlanca qoyulan, istifadə edilən və ya emal edilən daxili mallar ekvivalent mallar hesab olunur. Xaricdə emal prosedurunda ekvivalent mallar bu prosedur altında yerləşdirilmiş daxili malların əvəzinə emal olunan xarici mallardan ibarətdir.

Mallar, beynəlxalq mübadilə obyekt olduğundan, bəzən xarici ticarət əməliyyatının bitməsindən əvvəl, ya da sonra müəyyən işlənmə (*emal*) tələb edir. Bu zaman bir sıra səbəblər üzündən (*iqtisadi, texnoloji və s.*) istehsal və ya sənaye xarakterli bəli əməliyyatlar bir dövlətin gömrük ərazisində həyata keçirilə bilmir. Məhz bu məqsədlər üçün "**emal prosedurları**" nəzərdə tutulur. Bu prosedurlar çərçivəsində xüsusi hüquqi mexanizmin tətbiq edilməsi aşağıdakılara imkan verir:

- **gömrük tənzimlənməsinin adi vasitə və tədbirləri tətbiq edilmədən xarici mallar gətirilsin və emal edilsin;**

- **Azərbaycan malları respublikanın gömrük ərazisindən emal məqsədi ilə çıxarılsın və dəyişilmiş (*emal edilmiş*) halda geriye gətirilsin;**

- **xarici mallar Azərbaycanın gömrük ərazisinə gətirilsin, emal (*yenidən emal*) edilsin və emal məhsulları geriye qaytarılsın və ya Azərbaycan ərazisində istifadə edilmək üçün saxlanılsın.**

Gömrük Məcəlləsi malların emalı üzrə əməliyyatların keçirilmə qaydalarına xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük-hüquqi tənzimləmə sisteminin nisbətən müstəqil elementi kimi baxır. Məcəllə bunun üçün iki növ gömrük proseduru müəyyən edir:

1) daxildə emal

2) xaricdə emal.

Daxildə emal proseduru altında yerləşdirilən xarici mallar aşağıda göstərilənlər tətbiq olunmadan gömrük ərazisində bir və ya bir neçə emal əməliyyatında istifadə edilir:

1. idxal gömrük rüsumları;

2. malların idxalı üzrə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş əlavə dəyər vergisi və aksizlər;

3. ticarət siyasəti tədbirləri.

Malların təmiri və məhv etmə halları istisna olmaqla, daxildə emal prosedurundan yalnız o halda istifadə etmək olar ki, istehsal materiallarından istifadə edilməsinə baxmayaraq daxildə emal proseduru altında yerləşdirilmiş malları emal məhsulları ilə eyniləşdirmək mümkün olsun (*GM., maddə 197*).

Daxildə emal xüsusi gömrük prosedurundan Gömrük Məcəlləsinin 173-cü maddəsi ilə müəyyən edilmiş ekvivalent mallarla bağlı şərtlərə əməl olunduqda istifadə olunur.

Aşağıda göstərilən mallar da daxildə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilə bilər:

1. sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük prosedurunun texniki şərtlərinə uyğunluğunun təmin edilməsi məqsədi ilə emal əməliyyatlarına məruz qalmalı olan mallar;

2. Gömrük Məcəlləsinin 172-ci maddəsində qeyd olunan adi işləmə formalarına məruz qalmalı olan mallar. Daxildə emal xüsusi gömrük prosedurunun başa çatma müddəti 2 (*iki*) ildən artıq olmamalıdır.

Gömrük orqanının verdiyi icazəyə uyğun olaraq daxildə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallar, yaxud onların bir hissəsi, habelə emal edilmiş məhsullar emalı davam etmək məqsədi ilə xaricdə emal xüsusi gömrük prosedurunun şərtlərinə müvafiq olaraq gömrük ərazisindən kənara müvəqqəti təkrar ixrac edilə bilər.

Xaricdə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilən daxili mallar emal üçün gömrük ərazisindən müvəqqəti ixrac edilir. Bu mallardan əldə edilən emal məhsulları müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi hallarda və qaydada idxal gömrük rüsumlarından və vergilərdən tam və ya qismən azad edilməklə sərbəst dövriyyəyə buraxılır. Aşağıdakı daxili malların xaricdə emalına icazə verilmir:

1. ixracı idxal gömrük rüsumlarının və vergilərin geriyə qaytarılmasına və ya qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş hallarda onlardan azad olunması ilə nəticələnə biləcək mallar;

2. təmiri üzrə əməliyyatların aparıldığı hallar istisna olmaqla, ixracdan əvvəl son istifadə ilə əlaqədar gömrük rüsumlarından və vergilərdən tam və ya qismən azad edilməklə sərbəst dövriyyəyə buraxılmış mallar;

3. ixrac edilməsi ixrac üzrə gömrük ödənişlərinin geriyə qaytarılması ilə nəticələnən mallar (*GM., maddə 200*).

Gömrük orqanı müvəqqəti ixrac edilmiş malların emal olunduqdan sonra gömrük ərazisinə təkrar idxal edilərək, sərbəst dövriyyəyə buraxılması müddətini müəyyən edir. Bu müddət 2 (*iki*) ildən artıq olmamalıdır. Mallar bu müddət ərzində təkrar idxal edildikdə, idxal gömrük rüsumlarından və vergilərdən müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi qaydada tamamilə və ya qismən azad olurlar. Prosedur sahibinin əsaslandırılmış müraciəti olduqda, bu müddət növbəti 1 (*bir*) ilədək uzadılır.

Xaricdə emal edilərək gömrük ərazisinə qaytarılan malların müqavilədən irəli gələn zəmanət öhdəlikləri, yaxud istehsal və ya material qüsurları ilə əlaqədar gömrük ərazisindən kənarında ödənişsiz təmir edildiyi müvafiq sənədlərlə təsdiq edildikdə, onlar idxal gömrük rüsumlarından və vergilərdən tam azad edirlər.

Gömrük orqanları standart mübadilə sistemindən istifadəyə emal əməliyyatları qüsurlu daxili malların təmiri ilə əlaqədar olduğu hallarda icazə verirlər. Əvəzləyici məhsullar təmirə məruz qalan qüsurlu mallarla eyni keyfiyyətə, eyni texniki göstəricilərə və xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası üzrə eyni rəqəmli koda malik olmalıdırlar.

9.6. İXRAC GÖMRÜK PROSEDURU

Malların ixracı Gömrük Məcəlləsi və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktları ilə müəyyən olunan tələblərə uyğun olaraq həyata keçirilir. Gömrük ərazisindən malların onun hüduqlarından kənarında daimi qalması üçün aparılması nəzərdə tutulmuş daxili mallar ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilir (*G.M., maddə 127*).

Daxili mallar ixrac gömrük proseduru aşağıdakı mallara tətbiq edilmir:

- son istifadə və ya xaricdə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallara;

- daxili tranzit xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş və ya Gömrük Məcəlləsinin 130-cu maddəsinə uyğun olaraq, gömrük ərazisindən müvəqqəti ixrac olunan mallara.

Xarici mallar gömrük ərazisindən aparıldıqda, gömrük orqanları onların ixrac rəsmiləşdirilməsini həyata keçirir və digər səlahiyyətli gömrük orqanlarına təqdim etmək üçün təkrar ixrac bildirişi verirlər (*GM., maddə 128*). Bu maddə aşağıdakı mallara tətbiq edilmir:

- gömrük ərazisindən beynəlxalq tranzit xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilərək keçirilən mallara;

- sərbəst zona daxilində bir nəqliyyat vasitəsindən digərinə boşaldılıb yüklənmiş, yaxud sərbəst zonadan birbaşa təkrar ixrac edilən mallara; - müvəqqəti saxlanc yerlərindən birbaşa təkrar ixrac edilən, müvəqqəti saxlanc xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallara. Sərbəst dövriyyəyə buraxılışından 1 (*bir*) il ərzində gömrük ərazisindən təkrar ixrac olunan mallar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi şərtlərə cavab verdikdə, həmin malların idxalı üçün ödənilmiş gömrük rüsumları və vergilər qaytarılır.

Gömrük ərazisindən malların aparılması üçün gömrük bəyannaməsi və ya təkrar ixrac bildirişinin tələb olunmadığı hallarda gömrük orqanlarına qısa ixrac bə-

yannaməsi təqdim edilməlidir. Riskin təhlili və gömrük nəzarətinin düzgün tətbiqi üçün zəruri olan məlumatları özündə əks etdirən qısa ixrac bəyannaməsinin forması və təqdim olunması qaydaları mövcud qanuvericiliyə uyğun həyata keçirilir.

Qısa ixrac bəyannaməsi məlumatların elektron emalı üsulundan istifadə olunmaqla, elektron sənəd formasında təqdim edilir. Qısa ixrac bəyannaməsi gömrük orqanlarına kağız üzərində yazılı formada da təqdim edilə bilər. Həmin bəyannamə risklərin idarə olunmasını, məlumatların gömrük orqanları arasında mübadiləsini elektron formada verilən qısa ixrac bəyannaməsinə analoji səviyyədə təmin etməsi şərti ilə gömrük orqanları tərəfindən təsdiq olunur. Qısa ixrac bəyannaməsi aşağıdakı şəxslərdən biri tərəfindən təqdim edilə bilər:

1. malları gömrük ərazisindən aparən və ya onun daşınmasına görə cavabdeh olan şəxs;
2. malları ixrac edən və ya göndərən, yaxud Gömrük Məcəlləsinin 129.5.1-ci maddəsində qeyd olunan şəxsin adından çıxış edən digər şəxs;
3. malları səlahiyyətli gömrük orqanına təqdim edən və ya təqdim etməli olan istənilən şəxs.

Qanunvericilikdə göstərilən hallar istisna olmaqla, qısa ixrac bəyannaməsi təqdim edildikdən sonra onu təqdim edən şəxsin müraciəti əsasında həmin bəyannamədə düzəlişlərin aparılmasına gömrük orqanları tərəfindən icazə verilir.

Aşağıdakı hallarda qısa ixrac bəyannaməsinə düzəlişlərin edilməsinə icazə verilmir:

- gömrük orqanları qısa ixrac bəyannaməsinə təqdim etmiş şəxsə malları yoxlamaq niyyəti barədə məlumat verdikdən sonra;
- gömrük orqanları qısa ixrac bəyannaməsindəki məlumatların düzgün olmadığını müəyyənləşdirdikdən sonra;
- gömrük orqanları malların aparılmasına icazə verdikdən sonra.

Təkrar idxal üçün nəzərdə tutulmuş daxili mallar müvəqqəti ixrac proseduru altında yerləşdirilir. Bu mallardan Gömrük Məcəlləsinin 130.2-ci maddəsində nəzərdə tutulmuş qaydalara uyğun olaraq gömrük rüsumlarından və vergilərdən tamamilə, yaxud qismən azad edilməklə, habelə ticarət siyasəti tədbirləri tətbiq edilmədən gömrük ərazisindən kənarında istifadə olunur. Malların müvəqqəti ixrac gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi qaydalarını Gömrük Məcəlləsinin tələbləri nəzərə alınmaqla müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir.

9.7. SƏRBƏST DÖVRIYYƏ ÜÇÜN BURAXILIŞ

Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük prosedurunun hüquqi normaları GM ilə bərabər "Gömrük tarifi haqqında" Qaydada da öz əksini tapmışdır. Qeyd etmək lazımdır ki, AR-ın gömrük ərazisində sərbəst dövriyyə üçün buraxılmış xarici mallara da Azərbaycan malları kimi baxılır.

Daxili bazarda yerləşdirilməsi nəzərdə tutulan xarici mallar sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında yerləşdirilir.

Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru aşağıdakıları əhatə edir:

- qanunvericiliklə müəyyən olunmuş gömrük ödənişlərinin ödənilməsinə;
- ticarət siyasəti tədbirlərinin tətbiqini;
- malların idxalı ilə bağlı müəyyən edilmiş digər prosedurların tamamlanmasını

(GM., maddə 164).

Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında yerləşdirilən xarici mallar daxili mallar gömrük statusunu alırlar. Malların sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi qaydalarını müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir.

Malların sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük prosedurunda gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün (*kommersiya fəaliyyəti üçün nəzərdə tutulmayan mallardan başqa*) gömrük yığımı tutulur. Yığımın miqdarı AR-ın qanunvericiliyinə uyğun olaraq AR-ın Nazirlər Kabinetinin qərarı ilə müəyyənləşdirilir. Hal-hazırda AR NK-nın 12 aprel 2001-ci ildə qəbul edilmiş **"AR-də idxal-ixrac əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri, gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınan yığımların miqdarı haqqında"** 80 Saylı Qərarı qüvvədədir. Gömrük yığımlarının həcmi və onların ödənmə qaydası, ödəniş valyutası, müxtəlif hüquqi əsaslara görə şəxsin kateqoriyasından, gömrük proseduru altında yerləşdirilən malların təyinatından və digər məqsədlərdən asılı olaraq, müvafiq qanunvericilik aktları dəyişdirilə bilər.

Malların sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi şərtləri bu gömrük prosedurunda malların AR ərazisinə gətirilməsinin tənzimlənmə vasitələrindən istifadə etmə sisteminin mürəkkəb mexanizmini nəzərdə tutur. Bu vasitələrdən istifadə edilməsi nəinki təkcə gömrük qanunvericiliyi normalarına, həmçinin qanunvericiliyin digər sahələrinə aid normalara əsaslanır.

9.8. TƏKRAR İDXAL

Gömrük Məcəlləsinin 165-ci maddəsinə görə, təkrar idxal - ixrac olunmuş mallar ixrac edildiyi vaxtdan **3 (üç) il ərzində eyni vəziyyətdə, yəni xarici ölkədə heç bir emala məruz qalmadan gömrük ərazisinə tam və bir hissəsi qaytarıldıqda, onların idxal gömrük rüsumlarından və vergilərdən tamamilə azad edilməklə və ticarət siyasəti tədbirləri tətbiq edilmədən, sərbəst dövriyyəyə buraxılışdır.**

Sərbəst dövriyyədə olmuş və ya daxildə emal edilmiş mallar da təkrar idxal gömrük proseduru altında yerləşdirilə bilər.

Malların təkrar idxal gömrük proseduru altında yerləşdirilməsinə onların ixracı zamanı geri qaytarılması ehtimalı barədə gömrük orqanlarına bildirib-bildirilməmə-

sindən asılı olmayaraq icazə verilir. Malların təkrar idxal gömrük proseduru altında yerləşdirilməsinə nəzarətin təmin edilməsi məqsədi ilə gömrük orqanlarının təkrar idxal olunan malların gömrük ərazisindən aparıldığı gömrük orqanına təqdim olumasını tələb etmək hüququ vardır. Malların təkrar idxal gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi qaydalarını müvafiq icra hakimiyyəti orqanı müəyyən edir.

9. 9. MƏHV ETMƏ

Gömrük Nəcəlləsinin 331-ci maddəsinə görə, gömrük orqanlarına təqdim edilmiş mallar müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi hallarda və qaydada məhv edilə bilər. **Malların məhv edilməsi xarici malların gömrük nəzarəti altında gömrük rüsum və vergiləri alınmadan, həmçinin mallara iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmədən məhv edildiyi gömrük prosedurudur.**

Məhv edilmə prosesinin özü malların tam məhv edilməsi, yəni yandırılması, dağıdılması, basdırılması və s. yolu ilə, həm də onların istifadəyə yararsız hala gətirilməsi, yəni sökülməsi, parçalanması, mexaniki zədələnməsi və s. yolu ilə həyata keçirilə bilər.

Axırncı halda gömrük orqanları diqqət etməlidirlər ki, mexaniki zədələnmələr məhv edilən malların yenidən bərpası və ilkin halında istifadə edilməsi imkanını istisna etsin. Prosedurun tətbiqinə o zaman yol verilir ki, malların məhv edilməsi üçün seçilmiş üsul sayəsində onlar öz istehlak qabiliyyətlərini (*xassələrini*) və dəyərini itirmiş olsun.

Bu prosedurun əsas xüsusiyyəti odur ki, bu prosedur altında yalnız Azərbaycan gömrük ərazisinə faktiki olaraq gətirilmiş xarici mallar və nəqliyyat vasitələri yerləşdirilə bilər. Qeyd etmək lazımdır ki, məhvetmə prosedurundan fərqli olaraq, dövlətin xeyrinə maldan imtina proseduru xarici mallarla birgə Azərbaycan mallarına da şamil edilə bilər.

Malların məhv edilməsi prosedurunun seçilməsi, çox hallarda malların gömrük sərhədindən keçirilməsindən sonra keyfiyyətini itirməsi və ya saxlama müddətinin (*istifadəyə yararlılıq*) bitməsi ilə bağlıdır (*gömrük anbarında mallar uzun müddət qalanda da belə hallar olur*). Belə malları gömrük nəzarəti altında məhv edərək, iş adamı eyni zamanda bu malların gömrük ərazisindən çıxarılması üçün çəkiləcək nəqliyyat xərclərindən və gömrük rüsum və vergilərinin ödənilməsindən azad olur.

Malların məhv edilməsi gömrük proseduru sərgi işlərində də tətbiq edilir: stendlərin geri aparılma xərcləri onların özünün, reklam avadanlığının və hətta bəzi eksponatların dəyərindən çox ola bilər ki, bu da onları gömrük nəzarəti altında məhv etməyə və ya dövlət mülkiyyətinə verməyə təhrik edir.

Bu əşyaları sərgi, yaxud yarmarka iştirakçısı sadəcə olaraq qoyub gedə bilməz, çünki onları Azərbaycan gömrük ərazisinə gətirərkən geri aparılacağı barədə öhə-

dəlik vermiş olur. Buna görə də əgər yüklər Azərbaycan gömrük ərazisindən geri aparılmazsa, onların sahibi (*bəyannaməçi*) tələb olunan gömrük rüsum və yığımlarını ödəməlidir. Yükün geri aparılmaması və həm də bu zaman gömrük rüsum və vergilərinin ödənilməməsinin yeganə qanuni yolu gömrük orqanına müəyyən edilmiş qaydada rəsmiləşdirilmiş malların məhv edilməsi barədə aktın, yaxud dövlət xeyrinə maldan imtina edilməsi barədə aktın təqdim edilməsidir.

Məhvetmə proseduru altında malların yerləşdirilməsi üçün maraqlı şəxs gömrük orqanına YGB, ərizə və lazım olduqda digər (*qaimələr, konosament, hesab-faktura və s.*) sənədlər təqdim edir. Bu prosedurun tətbiqində maraqlı şəxs ərizəsində məhv edilməsi lazım olan əşyanı (*malın adı, miqdarı və yeri*) dəqiq müəyyən etməli, malın dövriyyədən çıxarılmasının səbəbini, məhvetmənin üsulunu, gününü və yerini bildirməli, məhvetmə nəticəsində əmələ gələn qalıq və tullantılar barədə məlumat təqdim etməlidir. Bundan başqa ərizəçi məhvedilmə barədə aktın müəyyən edilmiş müddətdə gömrük orqanına təqdim edilməsi üçün öhdəlik götürür. Məhvedilmə aktı YGB ilə birlikdə gömrük orqanında qalır. Məhvedilmə aktı sərbəst formada tərtib edilir, lakin aşağıdakı məlumatların əhatə edilməsi məcburidir:

- 1) tərtib edilmə tarixi;**
- 2) mal və nəqliyyat vasitələrinin adı, fərdi əlamətləri, miqdarı;**
- 3) məhvedilmənin üsulu, tarixi və yeri;**
- 4) əmələ gələn qalıqların (*tullantıların*) adı, fərdi əlamətləri və miqdarı;**
- 5) məhvetmə zamanı iştirak edən şəxslərin siyahısı.**

Gömrük orqanı məhvetmənin yalnız gömrük orqanının vəzifəli şəxsinin iştirakı ilə aparıla bilməsi barədə qərar qəbul edə bilər. Bu halda bəyannaməçinin ərizəsində xüsusi qeydlər edilir. Məhvetmə aktı malları keçirən şəxsin səlahiyyətli nümayəndəsi, həmçinin gömrük orqanının vəzifəli şəxsi tərəfindən imza və möhürlə təsdiq edilir.

Mal və nəqliyyat vasitələrinin məhvetmə gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi üçün icazə verilməsi qərarını müvafiq gömrük orqanının rəisi və ya onu əvəz edən şəxs qəbul edir. Belə qərarın qəbul edilməsində gömrük orqanının rəhbəri gömrük qanunvericiliyini əsas tutur.

Məhvetmə prosedurunun hüquqi tənzimlənməsinin spesifikasiyası tullantıların (*qalıqların*) əlahiddə gömrük rəsmiləşdirilməsi qaydasında özünü büruzə verir. Bütün tullantılar (*qalıqlar*) bu vəziyyətdə Azərbaycanın gömrük ərazisinə gətirilmiş xarici mallar kimi gömrük rəsmiləşdirilməsindən keçməlidir.

Tullantıların gömrük rəsmiləşdirilməsinin yerini məhvetmə proseduruna icazə vermiş gömrük orqanı öz mülahizələrinə görə müəyyən edir. O, müəyyən edə bilər ki, tullantılar müvəqqəti saxlanc anbarında yerləşdirilsin.

9.10. DÖVLƏTİN XEYRİNƏ MALDAN İMTİNA

Gömrük Məcəlləsinin 332-ci maddəsinə görə, **xarici mallardan və son istifadə xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilmiş mallardan prosedur sahibi, yaxud malın sahibi tərəfindən dövlətin xeyrinə imtina edilə bilər.**

Dövlətin xeyrinə maldan imtina edilməsinə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilən qaydada, Azərbaycan Respublikası gömrük orqanının icazəsi ilə yol verilir.

Gömrük Məcəlləsinə görə, bu prosedurda malların sahibi gömrük rüsum və vergiləri ödəmədən, iqtisadi siyasət tədbirləri tətbiq edilmədən mallardan dövlətin xeyrinə imtina edir. Malından dövlətin xeyrinə imtina edən şəxs malları öz vəsaiti hesabına gömrük orqanı tərəfindən müəyyən edilmiş yerə çatdırmalıdır.

Malın mülkiyyətçisinin dəyişilməsi faktını təsdiq edən sənəd təhvilverilmə aktıdır. Bu sənəd ciddi maliyyə-hesabat sənədidir və bəyannaməçinin xahişi ilə iki nüsxədə tərtib edilir. Bir nüsxə gömrük orqanında, digəri isə maldan dövlətin xeyrinə imtina edən şəxsə qalır.

Aktda aşağıdakı məlumatlar əks etdirilməlidir:

- 1) sənədin tərtib edilmə tarixi;**
- 2) malı təhvil verən təşkilatın, müəssisənin adı;**
- 3) malı qəbul edən gömrük orqanının adı;**
- 4) təhvil verilən malların adı, fərdi əlamətləri və miqdar xarakteristikaları.**

Akt təhvil verən və qəbul edən tərəflərin imza və möhürləri ilə təsdiq edilir. Gömrük orqanı adından aktı maddi-məsul vəzifə tutan şəxs imzalamalıdır.

Mövzu 10.

GÖMRÜK DƏYƏRİ VƏ ONUN TƏYİN EDİLMƏSİ ÜSULLARI

10.1. GÖMRÜK DƏYƏRİ ANLAYIŞI VƏ TƏYİN EDİLMƏSİ SİSTEMİ

Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilən malların gömrük dəyərinin təyin edilməsinin prinsip (*latınca "prinsipim" - sözündən olub "əsas", "başlanğıc" deməkdir*) və normalarının hüquqi əsasını "Gömrük tarifi haqqında" qanun (1995) müəyyən edir.

Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi sisteminə aşağıdakı sənədlər daxildir:

1) **ÜTT / QATT-ın Gömrük qiymətləndirilməsi üzrə Məcəlləsi** (*mütəxəssislər bu Məcəlləni "Gömrük dəyər kodeksi" də adlandırırlar*);

2) **Ticarət və Tarif üzrə Baş Sazişin (QATT) VII maddəsinin** yerinə yetirilməsi haqqında Saziş (*1994-cü ildə Uruqvay raundundan sonra imzalanmışdır*).

QATT-ın VII maddəsi gömrük rüsumlarının yığılması məqsədi üçün malların qiymətləndirilməsinə aiddir. O, malın gömrük dəyərinin bütün dövlətlər üçün ümumi prinsiplərini müəyyənləşdirir və orada göstərilir ki, malın dəyəri onun idxal qiymətinə əsaslanmalıdır, saxta qiymətlərə, yaxud da milli mənşəli malların qiyməti əsasında müəyyən edilə bilməz.

Gömrük qiymətləndirilməsinin müxtəlif milli metodologiyası gömrük rüsumunun proteksionist nəticəsinə bilavasitə təsir göstərir. Belə hallarda gömrük qiymətləndirilməsi metodu idxal edilən malın qiymətinin artırılmasına gətirib çıxarır. Saziş çərçivəsində gömrük qiymətləndirilməsinin vahid və neytral sistemi müəyyənləşdirilib: sistem ticari reallığa uyğun olmalıdır və əsassız olaraq müəyyən edilmiş və saxta göstərilmiş gömrük qiymətləndirilməsini qadağan edir. Həmin saziş eyni zamanda QATT-da mövcud olmayan gömrük qiymətləndirilməsini qadağan edir. Saziş QATT-da mövcud olan gömrük qiymətləndirilməsi haqqında müddəaları əhəmiyyətli dərəcədə dəqiqləşdirmək və genişləndirmək üçün kompleks qiymətləndirmə qaydalarına yenidən baxılmasını məqsədəuyğun hesab edir. İnkişaf etməkdə olan ölkələrin bu Sazişi beş il ərzində qəbul etməmək hüququ vardır. Uruq-

vay raundunun yekununda bu Saziş təkmilləşdirildi və dəqiqləşdirilmiş formada ÜTT-in hüquq kompleksinə daxil oldu.

Azərbaycan Respublikası yaxın gələcəkdə ÜTT daxil olmaq istədiyi üçün (*hələlik Azərbaycan ÜTT-nin məşvəratçı üzvüdür*) gömrük dəyərinin təyini üzrə beynəlxalq normativ sənədləri gömrük orqanlarının fəaliyyətində tətbiq olunmasına maksimum dərəcədə nail olmalıdır.

Hazırda gömrük dəyərinin təyin olunması üzrə iki beynəlxalq sistem mövcuddur:

1) gömrük məqsədləri üçün malların qiymətləndirilməsi üzrə Brüssel Konvensiyası (15.XII.1950-ci ildə qəbul edilmiş, 28.VII.1953-cü ildən qüvvəyə minmişdir);

2) QATT Sazişinin VII maddəsini müəyyən edən saziş (1979-cu il).

Hər sistemin əsasını QATT Sazişinin VII maddəsi təşkil etdiyindən onlar arasında prinsiplial fikir ayrılığı yoxdur. Odur ki, QATT Sazişi ilə daha ətraflı tanış olmağa çalışsaq.

ÜTT Tarif və Ticarət haqqında Baş Sazişin varisidir və öz fəaliyyətinə 1995-ci ilin yanvarın 1-dən başlayıb. ÜTT-nin mənzil qərarı İsveçrədə yerləşir. O, 1986-1994-cü illər ərəfəsində Tarif və Ticarət haqqında Baş Saziş (QATT) çərçivəsində keçirilən və Uruqvay raundu adını alan çoxtərəfli ticarət danışıqları nəticəsində təşkil olunub. 1994-cü ilin aprelin 15-də Mərakeşdə imzalanmış yekun aktı ÜTT-nin təsis edilməsi haqqında Sazişin imzalanması üçün yol açdı.

Ümumdünya Ticarət Təşkilatının təsis edilməsi haqqında müqavilə və saziş beynəlxalq ticarətdə, həmçinin Uruqvay raundunun müqavilə və sazişlərin icrasına nəzarətin həyata keçirilməsində problemləri nizama salmaq üçün üzv dövlətlərin daimi fəaliyyət göstərən forumudur. QATT-ın davamçısı olan ÜTT ticarət sazişləri spektrində daha geniş nəzarəti həyata keçirir və mübahisəli məsələlər üzrə və bir sıra qərarların qəbulu proseduralarının təkmilləşdirilməsi ilə əlaqədar daha geniş səlahiyyətə malikdir.

ÜTT-nin əsas məqsədi ticarətdə idxal rüsumlarının səviyyəsinin ardıcıl olaraq aşağı salınması, kəmiyyət və digər qeyri-tarif maneələrinin aradan götürülməsi və başlıca olaraq tarif metodlarından istifadə etməklə beynəlxalq ticarətin liberallaşdırılmasıdır.

ÜTT-nin əsas prinsip və qaydaları aşağıdakılardır:

- qeyri-diskriminasiya əsasları ilə ticarətdə qarşılıqlı surətdə daha əlverişli rejimin yaradılması;

- xarici mənşəli xidmət və mallara qarşılıqlı surətdə milli rejimin verilməsi;

- ticarət mübahisələrinin danışıqlar və məsləhətləşmələr yolu ilə həll edilməsi.

Beynəlxalq hüquqi alət kimi Baş saziş əsas mətninə daxil olan prinsip və qaydalar toplusuyla yanaşma həm də tarif güzəştləri siyahısından və əlavələrindən, əlavə qətnamə və protokollardan, ayrı-ayrı qərar və müqavilələrdən təşkil olunub. Uruqvay raundunun sazişlər paketi təqribən 50 çoxtərəfli sazişləri və digər sənədləri birləşdirir.

Yuxarıda göstərilən sazişləri aşağıdakı qruplara bölmək olar.

I. Əmtəələrin ticarəti haqqında çoxtərəfli sazişlər.

Tarif və Ticarət haqqında Baş Saziş 1994-cü il (QATT-94).

Sanitar və Fitosanitar tədbirlərinin tətbiqi haqqında Saziş.

Ticarətlə əlaqədar investisiya tədbirləri haqqında Saziş.

QATT-94 VI maddəsinin tətbiq edilməsi haqqında Saziş (*Antidempinq prosedurası*).

QATT-94 VII maddəsinin tətbiq edilməsi haqqında Saziş (*malların gömrük dəyərinin qiymətləndirilməsi*).

Malların mənşə qaydaları haqqında Saziş.

Kompensasiya və subsidiya tədbirləri haqqında Saziş.

II. Xidmət ticarəti haqqında Baş Saziş (QATS).

III. İntellektual mülkiyyət hüquqlarının ticarət aspektləri haqqında Saziş (TRİPS).

IV. Mübahisələrin həll edilməsini nizama salan qaydalar və proseduralar haqqında razılaşma

V. Ticarət siyasətinə nəzarət mexanizmi.

VI. Üzv dövlətlərin iştirakını məhdudlaşdıran Saziş (ÜTT-nin bütün üzvləri üçün məcburi deyil).

Kompleks qaydalar ümumilikdə çoxtərəfli ticarət sistemini təşkil edir. Baş Sazişin üzvləri olan dövlətlərin imzaladığı hazırki Baş Saziş 2000-dən çox ikitərəfli ticarət sazişlərinin əvəz edilməsinə imkan verir. QATT həmçinin üzv dövlətlərin xarici ticarət siyasətinin bütün məsələləri üzrə çoxtərəfli və ikitərəfli danışıqlar, anlaşmalar və s. məşvərətlər üçün daimi fəaliyyət göstərən forumudur. Beləliklə, QATT-ın vəzifəsi müxtəlif prinsiplər bazasında çoxtərəfli əsaslarda iştirak edən tərəflər arasında ticarət münasibətlərinin nizama salınmasının təmin edilməsindən ibarətdir.

Uruqvay raundunun gedişində, onun iştirakçıları tarifi aşağı salınması formulasından istifadə etməməyi qərara alıblar. Onlar 5 il ərzində rüsum dərəcələrinin 40 % aşağı salınması haqqında razılığa gəliblər. İnkişaf etməkdə olan dövlətlər və bazar iqtisadiyyatına keçən dövlətlər təqribən 30 % həcmində tarif dərəcələrinin aşağı salınması haqqında razılığa gəliblər. Bu öz əhəmiyyətinə görə rüsumun aşağı salınmasının xətti metoda qayıdışını göstərir. Bunun arxasında "**tarif piki**" (*daha yüksək rüsum dərəcəsi*) adlanan nisbi toxunulmazlığın saxlanma imkanı gizlənilir.

Son dövrlər tarif danışıqları çərçivəsində vahid rüsum dərəcələri metodu daha böyük əhəmiyyət kəsb edir. Vahid rüsum dərəcələri ondan ibarətdir ki, dövlət öz üzərinə rüsum dərəcələrini əvvəllər razılaşdırılmış səviyyədən yuxarı, yaxud da mövcud səviyyədən yuxarı qaldırılmaması haqqında öhdəlik götürür. Vahid rüsumlar "sıfır" dərəcəsində də ola bilər. Uruqvay raundunun yekununda vahid rüsumun payı artmışdır: inkişaf etmiş dövlətlərdə - bütün ticarət mövqeləri üzrə 78-dən 99-a qədər, inkişaf etməkdə olan dövlətlərdə - 21-dən 73-ə qədər və keçid iqtisadiy-

yatında olan dövlətlərdə - 73-dən 98-ə qədər. Beləliklə vahid rüsumlara tarif danışıqlarında rüsumların aşağı salınmasından daha mühüm güzəşt kimi baxılır.

Uruqvay raundunun gedişində gömrük rüsumunun orta səviyyədə aşağı salınmasında razılaşmalara baxmayaraq, xüsusən sənaye mallarının rüsum dərəcələri kifayət qədər yüksək səviyyədə qaldı. Misal üçün inkişaf etmiş dövlətlərdə bütün əmtəələrin 25 %-i 10 %-dən yuxarı dərəcədə qaldı. Sənaye mallarında rüsumun aşağı salınması ABŞ, Avropa Birliyi, Yaponiya, Kanada arasında bağlanmış "dördtərəfli saziş" nəticəsində mümkün oldu.

10.1.1. GÖMRÜK DƏYƏRİ

Gömrük tariflərinin tətbiqi, tarif tənzimləmələri tədbirləri, onların beynəlxalq norma və qaydalara uyğunluğu, həmçinin tarif əhatəsinin real səviyyəsi gömrük rüsumları və ödənişlərinin bazasının hesablanma formasını müəyyən edən qaydalar-dan asılıdır. Malların gömrük sərhədindən keçirilməsi zamanı vergiqoyma bazasının təyin edilməsi qaydalarının müəyyən edilməsində həm dövlət, həm də kommersiya dairələri maraqlıdır. Kommersiya dairələri üçün keçirilən mallara vergiqoyma qaydaları barədə bilgilər xarici iqtisadi fəaliyyətin real səmərəsini, konkret əqdlərin gəlir və çıxarını hesablamağa imkan verir.

Gömrük ödənişləri hesablanarkən hansı gömrük dəyəri baza kimi qəbul edilməlidir?

Aydındır ki, malın istehsalçıdan istehlakçıya doğru hərəkətinin müxtəlif mərhələlərində onun dəyəri müxtəlif olacaqdır, belə ki, müxtəlif dəyər komponentlərini özündə cəmləşdirəcəkdir və bu dəyərlərin hər biri özünəməxsus qaydada hesablanacaqdır.

Malların gömrük sərhədindən keçirilməsi zamanı gömrük ödənişlərinin hesablanması üçün istifadə olunan dəyəri, malın satıcıdan alıcıya qədər müəyyən hərəkət mərhələsində formalaşır, bu mərhələyə uyğun komponentləri (*xərc və gəlirləri*) özündə cəmləşdirir və malın gömrük dəyəri kimi baxılır. Deməli, gömrük dəyəri malın vergitutma məqsədi üçün istifadə olunan dəyəridir. Başqa sözlə, gömrük dəyəri gömrük ödənişlərinin (*ƏDV, aksiz, rüsumlar və gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün yığımlar*) hesablanma bazası hesab olunur.

"**Malların gömrük dəyəri**" kateqoriyasının funksional təyinatı da elə bunda, yəni gömrük ödənişlərinin hesablanma bazası olmağındadır. Bundan başqa gömrük dəyərinin hesablanması bilavasitə və dolaylı yollarla digər gömrük məqsədləri üçün, məsələn, gömrük statistikasına, barter əməliyyatlarında malların qiymətlərinin reallığının yoxlanılması, gətirilən malların ekvivalent olmasına nəzarət, idxal-ixrac əməliyyatlarına valyuta nəzarəti və s. üçün də mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

İstənilən vergitutma sisteminin tətbiqi onun səmərəliliyinin təminatı üçün ən azı iki tədbiri zəruri edir:

- a) vergitutma bazasının hesablanması üçün dəqiq qaydasının müəyyən edilməsi;
- b) dövlətə müəyyən olunmuş qaydalara riayət edilməsini yoxlamağa imkan verən zəruri nəzarət mexanizmindən istifadə.

"**Malların gömrük dəyəri**" məfhumu və onun təyininin sərt reqlamentasiyası bu məqsədlərə xidmət edir. Bu məsələlər gömrük dəyərinin təyin edilməsi metodikasının zəruriliyini bir daha nümayiş etdirir.

Bir tərəfdən aydın, dəqiq norma və qaydaların müəyyən edilməsi gömrük dəyərinin konkret səviyyəsini qeyd etməyə imkan verir ki, bu da özbaşına hesablamalarla gömrük rüsum dərəcələri ilə manipulyasiyanın qarşısı alınsın. Digər tərəfdən hamının istifadə edə biləcəyi metodikanın və müəyyən edilmiş qaydaların olması XİF iştirakçıları qarşısında eyni, ədalətli şərtlər qoyur və xarici ticarət əməliyyatlarının müəyyənliyi səviyyəsini yüksəltməyə, bağlaşmaların iqtisadi parametrlərini qabaqcadan hesablanmağa imkan verir.

Bir halda ki, söhbət xarici ticarət fəaliyyətindən gedir, ticarət edən tərəflərin gömrük qanunvericiliyinin unifikasiyası mühüm əhəmiyyət kəsb edir. "Gömrük dəyəri" göstəricisinin funksional əhəmiyyəti onun əsaslı olduğuna nəzarətin məsələ və texnologiyasını şərtləndirir.

10.1.2. MALLARIN GÖMRÜK DƏYƏRİNİN TƏYİN EDİLMƏSİNİN NORMATİV-HÜQUQİ BAZASI

"Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu malların qiymətləndirilməsinin ədalətli, vahid və neytral sisteminin təmin edilməsinin əsasını təşkil edir. Bundan başqa, Qanun gömrük dəyərinin strukturunu dəqiq müəyyən edir - **gömrük dəyəri, faktiki olaraq ödənilmiş, yaxud ödənilməli olan qiymət və üstəgəl ona hesablanmalı əlavələr deməkdir.**

Qanunla müəyyən edilmiş qiymət əlavələrinin və onların siyahısının gömrük orqanları və iqtisadi fəaliyyət iştirakçıları tərəfindən dəyişdirilməsinə yol verilmir.

Qanunda qeyd edilir ki, malların gömrük dəyərləndirmə sistemi Azərbaycan Respublikası gömrük ərazisinə gətirilən mallara şamil edilir. Bu şərt gömrük dəyərinin təyin edilmə üsullarında nəzərə alınmalıdır.

Müəyyən edilmiş gömrük qiymətləndirmə sisteminin dəyişdirilmədən tam həcmdə ixrac əməliyyatlarında analogi məqsədlə tətbiq edilməsi bir sıra obyektiv səbəbdən (*satıcı və alıcının məsrəflərində fərqlər, həmçinin idxal və ixracda gömrük vergi qoyulmasının məqsəd və şərtlərinin fərqləri*) mümkün deyil. Bununla belə Qanunla müəyyən edilmiş mal qiymətləndirilməsinin ümumi prinsipləri ixrac əməliyyatlarında istifadə edilə bilər.

Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi və ona nəzarətin həyata keçirilməsi üçün AR Gömrük Məcəlləsi ilə gömrük orqanlarına aşağıdakı hüquqlar verilmişdir:

a) gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi üçün Azərbaycan Respublikası gömrük sərhədindən malları və nəqliyyat vasitələrini keçirən şəxslərin, gömrük brokerlərinin və ya belə fəaliyyətlə məşğul olan digər şəxslərin icrasına nəzarət edilməsi Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarına həvalə olunmuş əməliyyatların və bank hesablarının vəziyyəti haqqında banklardan və digər kredit təşkilatlarından məlumatlar və arayışlar almaq hüququ;

b) gömrük nəzarətini həyata keçirmək məqsədi ilə xidməti vəsiqə əsasında gömrük orqanı əməkdaşlarının gömrük nəzarətindən keçiriləcək mallar və nəqliyyat vasitələri, gömrük nəzarəti üçün zəruri sənədlər olan, yaxud icrasına nəzarət Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarına həvalə edilmiş fəaliyyətin həyata keçirildiyi ərazilərə və binalara daxil olmaq hüququ;

c) gömrük orqanları öz səlahiyyətləri daxilində nəzarəti gömrük orqanlarına həvalə edilmiş fəaliyyət göstərən şəxslərin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin yoxlanması üçün müvafiq icra hakimiyyəti orqanları qarşısında vəsadət qaldırmaq hüququ.

Bu hüquqi normaların malların gömrük dəyərinin təyin edilməsinə nəzarətin təşkilində praktik əhəmiyyəti nəzarət sisteminin iki pilləli olması zərurətindən irəli gəlir:

- 1) malların gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı həyata keçirilən nəzarət;
- 2) gömrük orqanlarına bəyan edilmiş məlumatların düzgünlüyünün yoxlanması.

"Gömrük tarifi haqqında" qanun gömrük dəyərinə nəzarətin birinci pilləsini, "Gömrük Məcəlləsi" isə ikinci pilləsini reqlamentləşdirir.

"Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikası qanununun icrasının təmin edilməsi məqsədi ilə Nazirlər Kabinetinin **12 yanvar 1998-ci il tarixli 7 sayılı qərarı ilə "Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilən və bu ərazidən çıxarılan malların gömrük qiymətləndirilməsi sisteminin tətbiqi qaydaları"** təsdiq edilmişdir.

Dövlət Gömrük Komitəsinin 25 dekabr 1997-ci il tarixli 1106 sayılı əmri ilə Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən malların gömrük dəyərinin bəyan edilməsinin qayda və şərtləri haqqında Əsasnamə təsdiq edilmişdir. Gömrük dəyərinin bəyan edilməsi üçün xüsusi bəyanətmə formaları vardır:

- **KDB-1 - birinci üsul üçün**
- **KDB-2 - ikinci-altıncı üsullar üçün.**

Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyi ilə müəyyən edilmiş gömrük dəyərinin təyin edilməsi sistemi GATT/ÜTT Sazişində olduğu kimi onu nəzərə alır ki, malların qiymətləndirilməsi üçün əsas kimi geniş tətbiq edilməkdə olan gətirilən malların sövdələşmə qiyməti götürüləcəkdir.

"Gömrük tarifi haqqında" qanununun 11-ci maddəsinə görə, malın gömrük dəyərinin müəyyən edilməsi sistemi gömrük qiymətləndirilməsinin beynəlxalq təcrübədə qəbul olunmuş ümumi prinsiplərinə əsaslanır. Bu prinsiplər QATT Sazişinin VII maddəsinin

tətbiqində öz əksini tapmışdır. Gömrük dəyərinin təyin edilməsi metodları öz əksini "Gömrük tarifi haqqında" Qanunda (18-23-cü maddələr) və AR NK-nın "AR-in dövlət ərazisinə gətirilən və bu ərazidən çıxarılan malların gömrük qiymətləndirilməsi sisteminin tətbiqi qaydaları haqqında" 12 yanvar 1998-ci il tarixli 07 Saylı Qərarlarında öz əksini tapıb. Bu metodlardan aşağıdakı ardıcılıqla istifadə olunur:

- 1) sövdələşmə qiyməti üsulu;
- 2) eyni malların sövdələşmə qiyməti üsulu;
- 3) eynicinsli malların sövdələşmə qiyməti üsulu;
- 4) dəyərin çıxılması üsulu;
- 5) dəyərin toplanması üsulu;
- 6) ehtiyat üsulu.

10.2. GÖMRÜK DƏYƏRİNİN TƏYİN EDİLMƏSİ ÜSULLARI

10.2.1. GÖMRÜK DƏYƏRİNİN GƏTİRİLƏN MALLARIN SÖVDƏLƏŞMƏ QIYMƏTİ İLƏ MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ ÜSULU

Gömrük dəyərinin gətirilən malların sövdələşmə qiyməti ilə müəyyən edilməsi üsulu dəyər əsasında malik (*alınan mala görə hesablaşma pul ödənişləri vasitəsilə həyata keçiriləndə*) olan alqı-satqı xarici ticarət bağlaşmalarına uyğun olaraq gətirilən mallara tətbiq edilir. Hesablaşma forması (*inkasso, akkreditiv*) prinsiplial əhəmiyyət kəsb etmir. Gömrük rəsmiləşdirilməsi anına ödəniş sənədlərinin olmaması I üsulun tətbiqindən imtina edilməsinə və digər üsullardan istifadə edilməsinə əsas ola bilməz. Əgər fakturada göstərilən və bəyannaməçi tərəfindən bəyan edilən gömrük dəyəri gömrük orqanları tərəfindən ödəniş sənədləri olmadan qəbul edilmirsə, bu zaman şərti buraxılış rejimindən istifadə edilə bilər.

Gömrük dəyərinin müəyyən edilməsinin sadələşdirilməsi və unifikasiyası məqsədi ilə şərti dəyər bağlaşmaları (*pul vəsatilərinin real hərəkəti olmayan*) ilə gətirilən malların gömrük dəyərinin I üsulla təyininə yol verilir. Belə bağlaşmalara mübadilə, kompensasiya göndərişləri, zəmanət hesabına və əvəzsiz göndərişlər (*məsələn, bağışlamalar*) aid edilə bilər. Bu halda, müvafiq sənədlərdə (*müqavilə, saziş*), preforma hesablarda, gətirilən ölkənin gömrük bəyannaməsində bu əməliyyat üzrə malların hər birinin dəyəri göstərilməlidir.

Eyni zamanda müqavilə - komissiya və ya konsiqnasiya (*birinci halda mülkiyyətçinin - "kontinent" və ya "konsiqnant"ın öz mallarını digər firmanın anbarlarında yerləşdirilməsidir. İkinci halda isə, vasitəçilərin konsiqnasiya anbarları vasitəsilə malların satılması vasitəsidir. Mal satılana qədər mülkiyyətçi malı ixrac edən sayılır. Ümumilikdə, konsiqnasiya malın satıldıqdan sonra pulunun ödənilməsi deməkdir*) əsasında gətirilən mal-

lara bu üsul tətbiq edilməməlidir. Çünki bu halda malın mütləq alqı-satqısı deyil, yalnız satış üzrə xidmətlər göstərilməsindən danışıla bilər.

Gömrük tarifi haqqında qanunun 18-ci maddəsinin birinci bəndinə görə Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilən malın gömrük dəyəri malın gömrük sərəhdindən keçirildiyi anda bu mal üçün faktiki ödənilmiş və ya ödəniləcək sövdələşmə qiymətidir.

Sövdələşmə qiyməti müəyyən edilmiş əlavələr və hesabdən çıxmalar nəzərə alınmaqla dəqiqləşdirilir. **Faktiki ödənilmiş və ya ödənilməli olan qiymət - alıcının satıcıya idxal malları üçün ödədiyi, yaxud ödəyəcəyi, lakin gömrük rəsmiləşdirilməsi anınadək hələ ödəməmiş olduğu ödəniş məbləğlərinin cəmidir.** Ödəniş köçürmə, akkreditiv, inkasso, qarışıq və digər qanuni hesablaşma formasında ola bilər.

Xarici ticarət müqaviləsində ümumiliklə qəbul edilmiş göndəriş şərtləri (*o cümlədən "İnkotermslə" müəyyən edilmiş*) öz əksini tapmışsa, gətirilən malların gömrük dəyərinin sövdələşmə qiyməti əsasında təyin edilməsi üsulu tətbiq edilə bilər.

Birinci üsul, həmçinin, xarici ticarət müqavilələrinin ümumilikdə qəbul edilmiş və sövdələşmə qiymətinə təsir etməyən aşağıdakı şərtləri üçün də keçərlili ola bilər:

- "ekspert rəyi əlavə edilməklə alqı-satqı";
- "müəyyən tarixə qədər mal göndərişi";
- "alıcıya tarixə qədər mal göndərişi";

I üsuldan istifadə etməyə yönəlmiş ən mühüm tələblərdən biri gömrük dəyərinin təyin edilməsi məqsədi ilə bəyannaməçi tərəfindən təqdim edilən məlumatların sənədli təsdiqidir. Gömrük dəyəri birinci üsulla o zaman təyin edilə bilər ki, onun gömrük dəyər bəyannaməsində göstərilən bütün elementləri müvafiq sənədlərlə təsdiq edilmiş olsun. Sövdələşmə qiyməti - hesab-faktura (*invoys*), şərti dəyər bağlaşmaları üçün - hesab preforma, bank ödəniş sənədləri və alqı-satqı müqaviləsi ilə təsdiq edilməlidir.

Qiymətə əlavələr və ya çıxarışlar müvafiq ödəniş, mal-müşayiət, sığorta, gömrük və digər sənədlərlə təsdiq edilməlidir.

Müqavilə iştirakçıları qarşılıqlı-asılı şəxslər olduqda I üsul istifadə edilə bilməz. "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu sövdələşmə iştirakçıları arasında qarşılıqlı asılılığını 1979-cu il GATT Sazişinin VII maddəsinin tətbiqi barədə Sazişlə müəyyən edilmiş qaydada reqlamentləşdirir. 18-ci maddəsinin 2-ci bəndində göstərilən əlamətlərdən heç olmazsa birinə malik olan müqavilə iştirakçıları bir-birindən qarşılıqlı asılı hesab edilir.

Satıcı və alıcının qarşılıqlı asılılığı barədə məlumat gömrük dəyər bəyannaməsində göstərilməlidir. Gömrük orqanı qarşılıqlı asılılığın olub-olmaması barədə bəyan edilən məlumatları yoxlama və təhqiqat nəticəsində əldə etdiyi, həmçinin nəşr edilmiş məlumatların analizi nəticəsində əldə etdiyi məlumatlarla tutuşduraraq qərar qəbul edir. Əgər gömrük orqanına bəyan edilməmiş belə əlaqə müəyyən edirsə,

bu barədə idxalatçıya xəbər verir, ona əksini sübut etməyə və bəyan edilmiş dəyəri sənədli təsdiq etməyə imkan yaradır.

Bu zaman qarşılıqlı asılılığın xüsusi yoxlama zərurəti yükün saxlanılmasına əsas vermir. Yük adi qaydada göndərilir, keçirilən yoxlamanın nəticələrinə əsasən gömrük dəyəri yenidən hesablanır, rüsumun və digər vergilərin ödənilməmiş miqdarı tutulur.

Konkret şübhə olduqda xarici ticarət bağlaşmasının məlumatları xüsusi nəzarətə götürülür. Gömrük orqanları keçirdikləri yoxlamanın gedişində tərəflər arasında əvvəllər həyata keçirilən bağlaşmaların olub-olmadığı, yaxud onlara nöqsanlar tutulub-tutulmadığı aşkarlanır.

Birinci üsuldan istifadənin mümkünlüyü müəyyən edildikdən sonra, sövdələşmə qiyməti dəqiqləşdirilir, "Gömrük tarifi haqqında" qanunla müəyyən edilmiş komponentlər ona əlavə edilir.

Sövdələşmə qiymətinin dəqiqləşdirilməsi üçün birinci komponent malın gömrük ərazisindəki hava, dəniz limanına və ya digər gətirilmə yerinə qədər çatdırılmasına çəkilən xərclərdir.

Gömrük dəyərinin təyin edilməsi məqsədləri ilə gətirilmə yeri dedikdə aşağıdakılar başa düşülür:

1) aviadaşımalar üçün - malları daşıyan təyyarənin onların boşaldılması üçün endiyi təyinat və ya ilk hava limanı;

2) dəniz daşımaları üçün Azərbaycan Respublikası ərazisində birinci yükboşaltma limanı (*daşınma faktı bu limanda fəaliyyət göstərən gömrük orqanı tərəfindən təsdiq edilməlidir*);

3) digər nəqliyyat vasitələri ilə daşımalar üçün gömrük sərhədindəki buraxılış məntəqəsi;

4) poçt göndərişləri üçün beynəlxalq poçt mübadiləsi məntəqəsi.

Daşınma xərcləri, malların boşaldılması, yüklənməsi, yenidən yüklənməsi və başqa yerə daşınması xərcləri, sığorta məbləğləri malın çatdırılma məsrəflərinə daxil edilir.

Ölkənin gömrük ərazisinə gətirilən malların gömrük dəyərinin təyin edilməsi zamanı həmin malın müəyyən edilmiş gətirilmə yerinədək çatdırılması üçün faktiki olaraq meydana çıxan xərclər də nəzərə alınır. Daşınmanın dəyərinə fraxt, mal müşayiət sənədlərinin rəsmiləşdirilməsinə çəkilən xərclər, daşınma müddətində malın keyfiyyətinin və tamlığının müəyyən səviyyədə saxlanılması üçün (*müvafiq temperatur rejimi, nəmlik və s. səviyyələri üçün*) çəkilən xərclər də daxil edilir.

Malın gömrük ərazisinə əvəzsiz qaydada malgöndərən tərəfindən və alıcının öz nəqliyyat vasitəsi ilə çatdırıldığı hallarda sərbəst, lakin eyni nəqliyyat növü ilə daşınmanın tarif qiymətlərinə əsasən müəyyən edilən məbləğ gömrük dəyərinə daxil edilir. Əgər belə məlumatlar yoxdursa, nəqliyyat xərcləri mühasibat uçotunda kalkulyasiya hesablamaları qaydasında mühüm elementlər nəzərə alınmaqla müəyyən edilir.

Əgər daşınma sənədləri gömrük orqanına təqdim edilməmişsə, birinci üsuldan istifadə edilmir və digər üsullara müraciət olunur.

Gömrük məqsədləri üçün istifadəyə ən rahat olan malgöndərmə şərtləri SİF (*dəyər, sığorta və farxt*) hesab olunur. CIF qiyməti gömrük dəyərinin strukturuna uyğun gəlir. Digər göndəriş şərtlərində müəyyən dəqiqləşdirmələrin aparılması labüddür. Məsələn, EXW (*zavoddan*), FAS (*gəmidə sərbəst*) şərtlərində daşınma xərclərində alıcının ixrac ölkəsindən malların çıxarılmasına görə çəkilən gömrük xərcləri də nəzərə alınır.

Alıcının məsrəflərinə aşağıdakılar aid edilir:

- a) komissyon və broker haqqları (*mal tədarükündəki komissyon xərclərdən başqa*);
- b) konteynerlərin və digər çox dövriyyəli taranın dəyəri (*əgər mal nomenklaturası nəzərdə tutursa*);
- c) qablaşdırma xərcləri, o cümlədən qablaşdırma materiallarının dəyəri və qablaşdırma işlərinin dəyəri.

Beləliklə, gömrük dəyərinə komissyon və digər haqlar da daxil edilir. Özü də gömrük dəyərinə yalnız mal satılması üzrə komission haqları, yəni alıcının tapılıb malın ona satılması üçün ödənen haqlar daxil edilir. Bir qayda olaraq, onlar malın qiymətində öz əksini tapır. Lakin əgər hər hansı səbəbdən bu xərclər malın qiymətinə əks etdirilməmişsə, müvafiq sənədlər əsasında bu əlavələr edilməlidir. Malın satılması üzrə xərcləri malın alınması üçün çəkilən xərclərdən ayırmaq lazımdır, çünki sonuncuları alıcı ödəyir və gömrük rüsumuna cəlb olunmur.

Çoxdövriyyəli taradan istifadə edildikdə onun dəyəri çoxdəfəlik mal göndərişlərində hər partiyadakı malın miqdarına mütənasib olaraq bölüşdürülür.

Belə mütənasib bölgü gömrük orqanı tərəfindən müqavilədə və ya digər sənədlərlə təsdiq edilmiş olduqda qəbul edilir. Çoxdövriyyəli taranın geri qaytarılmasına görə çəkilən məsrəflər tara xərclərinə aid edilmir.

Sövdələşmə qiymətinin dəqiqləşdirilməsinin üçüncü komponenti I üsulda qiymətləndirilən malların istehsalı və ya satışı ilə bağlı olaraq, istifadə üçün alıcı tərəfindən pulsuz, yaxud aşağı qiymətə bilavasitə və ya dolaylı yolla təqdim edilən mal və xidmətlərin dəyərinin müəyyən hissəsidir.

Bu dəyər aşağıdakı kimi paylaşdırılır:

- 1) xammal, material, detal, yarımfabrikat və digər komplektləşdirici hissələr;
- 2) alətlər və digər yardımçı avadanlıq (*şərpə, forma və s.*);
- 3) dəyərləndirilən malların istehsalı prosesində sərf edilmiş materiallar (*sürtgü yağları, yanacaq və i.a.*);
- 4) mühəndis və təcrübə-konstruktor layihələri, dizayn, çertyoj və s.

I üsulda sövdələşmə qiymətinin dəqiqləşdirilməsinin dördüncü komponenti alıcının dəyərləndirilən malların satış şərti kimi bilavasitə və ya dolayısı ilə həyata keçirməli olduğu intellektual mülkiyyətdən istifadəyə görə icazə və digər ödənişlərdir.

Gömrük dəyərləndirilməsi məqsədi ilə icazə və digər ödənişlər aşağıdakılardan istifadəyə görə ödənen haqlar başa düşülür:

a) gətirilən malların, o cümlədən onların sənaye nümunələrinin hazırlanması, nou-hau və s.;

b) gətirilən malların ixracda satılması, o cümlədən mal nişanları və nümunələri;

c) patent, müəlliflik hüququ (ədəbiyyat, kino, elmi əsərlər və s.), istehsal texnologiyası da daxil olmaqla gətirilən malların istifadəsi və ya başqasına satılması.

İcazə və analoji digər ödənişlərin sövdələşmə qiymətinə əlavə edilməsi o vaxt gerçəkləşdirilir ki, bu ödənişlər gətirilən mala aid olsun, alıcı ilə satıcı arasında bağlanan müqavilənin şərtləri ilə müəyyən edilmiş olsun. Bu zaman alıcının ödədiyi icazə haqları satıcıya, yaxud onun nəfinə üçüncü bir şəxsə ödənməmiş olmalıdır.

Sövdələşmə qiymətinin I üsulda dəqiqləşdirilməsinin beşinci komponenti Azərbaycan Respublikası ərazisində qiymətləndirilən malların istifadə olunmasından, verilməsindən və ya təkrar satışından satıcının birbaşa, yaxud dolayı yolla əldə etdiyi gəlirin bir hissəsidir.

Bir qayda olaraq satıcının gəlirinin bu hissəsi xarici ticarət müqaviləsində təsbit edilir. Əgər müqavilə ilə alıcının gəlirinin 10 %-i satıcıya qaytarılmalı nəzərdə tutulmuşsa onda gəlirin bu hissəsinə uyğun məbləğ gömrük dəyərində əlavə edilir və dəyər bəyannaməsində göstərilir.

Əgər gömrük rəsmiləşdirilməsinə qədər gəlirin məbləği bəlli deyilsə, gömrük dəyər bəyannaməsində gözlənilən təqribi məbləğ yazılır və onun təyini üçün müstəqil ekspert cəlb edilməsinə imkan verilir. Gözlənilən gəlirin miqdarı gömrük orqanı tərəfindən təsdiq edilməlidir. Əgər gəlirin məbləği müəyyən oluna bilmirsə, gömrük dəyərinin I üsulla təyininə yol verilmir.

Sadalanan komponentlər Gömrük Tarifi haqqında qanunla əlavə ödəmələr kimi müəyyən edilir. Gömrük dəyəri təkcə əlavə ödənişlər hesabına deyil, həmçinin müəyyən məbləğlərin çıxarılması hesabına da dəqiqləşdirilə bilər. Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisi daxilində gətirilmə məntəqəsindən çatdırılma yerinə qədər çəkilən xərclər müvafiq sənədlərlə təsdiq edilməklə sövdələşmə qiymətindən çıxarılır.

Bu məsrəflər aşağıdakılardır:

1) mallar gətirildikdən sonra quraşdırma, yığma, sazlama və ya texniki köməyə görə xərclər;

2) gətirilmə yerindən təyinat yerinə qədər çəkilən nəqliyyat xərcləri;

3) idxal gömrük rüsum, vergi və yığımlarının ödənilməsinə görə xərclər.

Lakin qeyd etmək lazımdır ki, bu xərclər sövdələşmə qiymətindən o zaman çıxarılır ki, bütün işlər müqavilədə əks etdirilmiş olsun və hesab-fakturada bu xərclər ayrıca göstərilsin. Əgər hesab-fakturada nəqletmənin müxtəlif mərhələlərində xərclər ayrıca göstərilərsə, "idxal yeri-təyinat məntəqəsi" sahəsindəki nəqliyyat xərclərini yalnız gömrük orqanına müvafiq sənədlər təqdim edildikdən sonra çıxmaq

olar. "Franko-sərhəd" xərcləri "franko-təyinat yeri" xərclərindən çox aşağı olduğu sübut edilməlidir. Əgər xarici ticarət müqaviləsi ilə DDP göndəriş şərti müəyyən edilmişdirsə, idxal gömrük rüsumu, digər vergi və gömrük yığımları şəklində ödənilmiş məbləğlər malın qiymətindən çıxılmalıdır.

10.2.2. EYNI (İDENTİK) MALLARIN SÖVDƏLƏŞMƏ QIYMƏTİ ÜSULU

"Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunda nəzərdə tutulduğu kimi, gətirilən malların sövdələşmə qiymətinə əsaslanan üsulundan istifadə edilməsi mümkün olmayan hallarda II üsul - identik (*eyni*) malların sövdələşmə qiymətinə əsaslanan üsul tətbiq edilir (*19-cu maddə*).

İdentik mallar dedikdə əsas eyniləşdirilmə əlamətləri eyni cür olan mallar başa düşülür. Belə əlamətlərə aşağıdakılar aid edilir:

- 1) fiziki xüsusiyyətlər;
- 2) keyfiyyət və bazardakı reputasiyası;
- 3) mənşə ölkəsi;
- 4) istehsalçısı.

Qanunla müəyyən edilmişdir ki, xarici əlamətlərindəki cüzi, əhəmiyyətsiz fərqlər mallara eyni mallar kimi baxılmasından imtina etməyə əsas vermir, bir şərtlə ki, bu mallar yuxarıda göstərilən əsas xüsusiyyətlərə görə eyni cür olmalıdır.

Baxılan malın istehsalçısı tərəfindən istehsal edilən eyni mallar barədə məlumatlar olmadıqda müxtəlif şəxslər tərəfindən istehsal edilmiş mallar o zaman identik (*eyni*) hesab edilə bilər.

İdentik mal kimi sökülmüş (*yığılmamış*) halda olan mallar da baxıla bilər, çünki yığıldıqdan (*quraşdırıldıqdan*) sonra eyni olacaqdır. Əgər mallar eyni ölkədə istehsal edilməmişsə, həmçinin onların layihəsi, təcrübə sınaq işləri və s. həmin ölkədə yerinə yetirilməmişsə, belə mallar qiymətləndirilən mallarla identik hesab edilə bilməz.

II üsuldan istifadə edildikdə gömrük dəyər bəyannaməsində bu üsuldan istifadə əsaslandırılmalı, I üsuldan imtinanın səbəbləri və məlumat mənbələri göstərilməlidir. Aşağıdakı şərtlər daxilində gömrük orqanı identik mallar üzrə gömrük dəyər bəyannaməsini II üsul üzrə qəbul edə bilər:

1. bu mallar Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilmək üçün satılmış olmalı;
2. qiymətləndirilən mallarla eyni vaxtda və ya 30 gündən çox olmayan müddət ərzində gətirilmiş olmalı;
3. qiymətləndirilən mallarla təqribən eyni miqdarda və ya eyni kommersiya şərtləri daxilində gətirilmiş olmalıdırlar.

Beləliklə, qiymətləndirilən mallarla identik (*eyni*) kimi qəbul ediləcək mallar arasındakı keyfiyyət xüsusiyyətlərinə və göndəriş kommersiya şərtlərinə görə fərqlərin

olması ikinci üsuldən imtina etməyə əsas vermir. Belə hallarda malın qiyməti bu fərqlər nəzərə alınmaqla təshih edilir. Təshih hesablamaları gömrük orqanına təqdim edilən və belə təshihin məqsədə uyğunluğu və dəqiqliyini təsbit edən sənədli sübutlar əsasında aparılır.

Bundan başqa gömrük dəyərinin ikinci üsulla dəqiqləşdirilməsi zamanı I üsulda (*gətirilən malların sövdələşmə qiyməti üsulu*) araşdırdığımız xərclər də nəzərə alınmalıdır. Təshihlər GDB-2-nin 12 və 13-cü qrafalarında əks etdirilir. İkinci üsul tətbiq edilərkən eyni mallar üzrə birdən artıq sövdələşmə qiyməti aşkar edilərsə, gömrük dəyəri kimi ən aşağı olan götürülür.

10.2.3. EYNİCİNSLİ MALLARIN SÖVDƏLƏŞMƏ QIYMƏTİ ÜSULU

Eynicinsli malların sövdələşmə qiymətinə əsaslanın III üsulun mahiyyəti gətirilən malların gömrük dəyərinin təyini üçün bu mallarla eynicinsli olan mallara aid sövdələşmələrdəki qiymətin əsas götürülməsidir. Gömrük qanunvericiliyində eynicinsli mallar olaraq, bütün xassələri ilə eynicinsli olmasa da, ümumi xüsusiyyətlərə malik olan, tərkibi oxşar komponentlərdən ibarət olub dəyərləndirilən mallarla eyni funksiyaları yerinə yetirən və kommersiya nöqtəyi-nəzərindən qarşılıqla əvəz edilə bilən mallar nəzərdə tutulur (*GT haqqında qanun, 20-ci maddə*).

Beləliklə, malların eynicinsli olmasını müəyyən edən əsas meyarlar aşağıdakılardır:

- 1) texniki (oxşar xassə və komponentlərə malik olması);**
- 2) funksional (eyni funksiyalar yerinə yetirmələri);**
- 3) ticari (ticarətdə qarşılıqlı əvəzedilə bilən olmaları).**

Təcrübədə malların eynicinsliyinin təyini üçün aşağıdakı göstəricilərdən istifadə olunur:

- **keyfiyyət, əmtəə nişanı və bazardakı reputasiyası;**
- **mənşə ölkəsi;**
- **istehsalçısı.**

Misal üçün, iki müxtəlif mal eyni keyfiyyətə malikdir, eyni standartlara cavab verir, bazarda eyni reputasiyaya malikdir və eyni funksiya yerinə yetirirlər, amma müxtəlif ticarət markaları var. Ticarət markasının fərqliliyi ona gətirir ki, bu malları eyni (*identik*) qəbul etməyə, 2-ci üsulu tətbiq etməyə imkan vermir, amma onlar eynicinsli hesab edilir və 3-cü üsul tətbiq edilir.

İdentik mallarda olduğu kimi, qiymətləndirilən mallarla eyni ölkədə istehsal olunmayan mallar eynicinsli hesab edilə bilməz. Bundan başqa, digər, yəni həmin malın bilavasitə istehsalçısı olmayan şəxslər tərəfindən istehsal olunan mallar o zaman eynicinsli hesab edilə və 3-cü üsul tətbiq edilə bilər ki, bilavasitə istehsalçının eynicinsli mallar istehsal etdiyi bəlli olmasın. 3-cü üsuldən istifadə zamanı da gömrük tarifi haqqında qanunun 19-cu maddəsinin 2-4-cü bəndlərindəki qaydalar tətbiq edilir.

10.2.4. DƏYƏRİN ÇIXILMASI ÜSULU

Dəyərin çıxılmasına əsaslanan dördüncü üsul özündən əvvəlki üsulların tətbiq edilməsinin mümkün olmadığı hallarda tətbiq edilir ("*GT haqqında*" qanun, 21-ci maddə). Məsələn: birinci üsulda baxılan sövdələşmə qarşılıqlı asılılığı olan şəxslər arasında bağlanmış və bu asılılıq malın qiymətinə təsir etmişdir, lakin bu təsirin dəyər kəmiyyətini aşkar etmək mümkün olmamışdırsa; ikinci üsulda gömrük orqanı və deklarant baxılan identik mallara aid məlumat kifayət qədər məlumat yoxdursa - dördüncü üsuldən istifadə edilir. Bu zaman ümdə şərt - qiymətləndirilən, identik və ya eynicinsli malların ilk vəziyyəti dəyişdirilmədən Azərbaycan Respublikası ərazisində satılması şərtidir.

Beləliklə 4-cü üsul gətirilən malın idxalçı ölkənin daxili bazarında alqı-satqı əqdlərinə yönəlmişdir. Bu üsulun mahiyyəti ondan ibarətdir ki, gömrük dəyərinin təyin edilməsi üçün əsas olaraq gətirilən malların ilkin vəziyyəti dəyişilmədən daxili bazarda satıldığı qiymətlər götürülür. Bu halda gömrük dəyərinin hesablanma bazası kimi qiymətləndirilən malların gətirilmə anına yaxın müddətdə satıldığı böyük partiyalardakı mal vahidinin qiyməti götürülür. Eyni zamanda, alıcının satıcıdan asılı olmaması şərtinə riayət olunmalıdır.

Qiymətləndirilən identik və ya eynicinsli malların daxili bazarda gətirilmə anındakı halda satılması faktları yoxdursa, bəyannaməçinin xahişinə verilmiş mal vahidinin qiyməti götürülə bilər. Bu halda emal prosesində əlavə edilmiş dəyərin əsas dəyərdən çıxarılması belə emalın dəyəri barədə obyektiv və kəmiyyətə müəyyən edilə biləcək məlumat əsasında aparılmalıdır. 4-cü üsuldən istifadə edildikdə gömrük dəyərinin əsaslandırılması üçün məlumat mənbəyi kimi müqavilələri əvvəllər idxal edilmiş və ya dəyərləndirilmiş malların qiyməti barədə məlumatlardan, yaxud malların daxili bazarda iri partiyalarla satıldığı qiymətləri təsdiq edə biləcək digər sənədlər yararlı ola bilər.

10.2.5. DƏYƏRİN TOPLANMASI ÜSULU

Dəyərin toplanmasına əsaslanan 5-ci üsuldən istifadə zamanı gömrük dəyərinin təyin edilməsi üçün baza olaraq malın aşağıdakı komponentlərinin cəmlənməsi yolu ilə hesablanan qiyməti götürülür:

- 1) materialların və qiymətləndirilən malın istehsalı ilə əlaqədar olan digər məsrəflərin dəyəri;**
- 2) ixracatçı ölkədən Azərbaycan malının satılması üçün səciyyəvi olan eyni növ mallara görə ümumi xərclər, o cümlədən, nəqliyyat, yükləmə-boşaltma, sərhədi keçəndə sığorta və s. xərclər;**

3) ixracatçının, adətən, Azərbaycana belə mal göndərməsinə görə əldə etdiyi gəlir.

5-ci üsuldən istifadə edildikdə gömrük dəyər bəyannaməsində gömrük dəyərinin təyini üçün istifadə edilən məlumatların mənbəyi göstərilməlidir. 5-ci üsulla gömrük dəyəri həm idxal ölkəsində əldə edilən məlumat, həm də dəyərləndirilən malların istehsal məsrəfləri barədə üçüncü ölkələrdən əldə edilən məlumatlar əsasında həyata keçirilir. Bu üsuldən istifadədə, adətən, istehsalçı gömrük orqanlarına lazım olan məlumatı təqdim edir. Yalnız istehsalçının təqdim etdiyi məlumat məsrəflərin hesablanması üçün əsas götürülə bilər. Bu məlumat ticarət hesablarına əsaslanmalı və malların istehsal edildiyi ölkədə tətbiq edilən uçot prinsiplərinə uyğun olmalıdır.

İdxal ölkəsində həyata keçirilən elementlərin dəyəri yalnız bu xərclərin istehsalçı tərəfindən ödənilməsi üçün nəzərə alınmalıdır.

Dəyərin toplanmasına əsaslanan üsulla gömrük dəyəri təyin edilərkən heç bir məsrəf iki dəfə hesablanma bilməz. İxracatçının Azərbaycana mal göndərdiyinə görə əldə etdiyi gəlir, ixracatçının verdiyi məlumata əsasən də müəyyən edilə bilər. Gömrük orqanları bu məlumatı eyni sinfə və ya növə məxsus malların satışını səciyyələndirən digər məlumatlarla müqayisədə istifadə edirlər.

10.2.6. EHTİYAT ÜSUL

Əvvəlki 5 üsul gömrük dəyərini təyin etməyə imkan vermirsə axırncı - altıncı üsuldən istifadə olunur. Bu üsul ehtiyat üsul adlandırılır və qiymətləndirilən malların gömrük dəyərini dünya təcrübəsi nəzərə alınmaqla təyin edilməsinə əsaslanır. Baxmayaraq ki, 6-cı üsul köməkçi üsuldür və müstəsna hallarda tətbiq edilməlidir, təcrübə göstərir ki, bu üsul 2-5-ci üsullardan daha çox istifadə olunur. Bir çox hallarda yerli gömrük orqanları eyni və eynicinsli mallar, xarici istehsalçının istehsal və satış məsrəfləri barədə kifayət qədər məlumata malik olurlar.

Diqqət edilməlidir ki, 6-cı üsulla gömrük dəyərini təyin edilməsində istifadə edilən ilkin qiymət göstəricilərinə başlıca tələb onların konkretliyi və ya ünvanlı olmasıdır. Yəni qiymət konkret mala uyğun olmalı və ümumi məlumat çətinlik çəkmədən və birmənalı şəkildə eyniləşdirilməyə imkan verməlidir (*malın ticari adı, təsviri, istehsalçı barədə məlumat, material, texniki parametrlər və s.*).

Əvvəlki 5 üsulda gömrük dəyərini təyini üçün istifadə olunan bazaların təsviri verilmişdir. Bununla bərabər elə hallar olur ki, qiymətləndirmə variantlarından heç biri əsas baza kimi götürülə bilmir.

Ümumi şəkildə bu hallar aşağıdakılardır:

- müvəqqəti idxal;
- birinci üsulun tətbiq olunma bilmədiyi barter əməliyyatları;

- icarə müqaviləsi və muzdlu xidməti nəzərdə tutan bağlaşmalar;
- təmir və ya forması dəyişildikdən sonra təkrar idxal edilən mallar;
- nadir məhsullar və incəsənət əsərləri;
- identik və eynicinsli malların gətirilmədiyi hallar;
- idxal ölkəsində malların təkrar satılmaması;
- istehsalçının nəmalum olması və ya tələb olunan məlumatı təqdim etməməsi.

Bu hallar üçün 6-cı üsul yeganə vasitə olur. Gömrük tarifi haqqında qanunun 23-cü maddəsi bu üsulla dünya təcrübəsindən istifadəni nəzərdə tutur. Nəzərə alsaq ki, dünya təcrübəsi dedikdə bilavasitə QATT/ÜTT-nin gömrük dəyəri barədə Sazişi başa düşülür, bu anda Sazişin VII maddəsinin əhəmiyyəti bir daha aydın olur.

6-cı üsul malın gömrük dəyərinin müəyyən edilməsində xüsusi vəsiqə müəyyən etmir, amma bu üsul çərçivəsində qiymətləndirmədə bir sıra prinsiplərin nəzərə alınmasını tələb edir.

Baş Sazişin və VII maddənin 6-cı üsulda nəzərə alınması prinsiplərinə aşağıdakıları aid etmək olar:

- **qiymətin maksimum dərəcədə gətirilən malların dəyərində əsaslanması, faktiki qiymətləndirməyə əsaslanan dəyərdən istifadə edilməsi;**
- **qiymətin unifikasiyalaşdırılması, gömrük qiymətləndirilməsinin eyni üsulla aparılması;**
- **qiymətlərin həqiqi və neytral olması;**
- **qiymətləndirmə meyarlarının sadəliyi və ayrı məqsəd güdməməsi;**
- **ticarət təcrübəsinə uyğunluq, yad üsullardan istifadə edilməməsi;**
- **yaxın ekvivalent (*alternativ*) dəyərlərdən istifadə edilməsi;**
- **yerli və məchul qiymətlərdən istifadə edilməməsi.**

Gömrük tarifi haqqında qanunun 23-cü maddəsinin 2-ci hissəsində gömrük dəyərinin təyinində istifadəsinə yol verilməyən qiymətlər göstərilir:

- **malın daxili bazardakı qiyməti;**
- **daxili bazardakı Azərbaycan mənşəli malın qiyməti;**
- **ixrac edən ölkənin üçüncü ölkələrə göndərdiyi malların qiyməti;**
- **malın kortəbii müəyyən edilmiş və ya dəqiqləşdirilməmiş qiyməti.**

Axırncı bəndin dəqiqləşdirilməyə ehtiyacı var. Belə ki, gömrük dəyərinin təyini üçün əsas olaraq kortəbii müəyyən edilmiş və ya dəqiqləşdirilməmiş qiymətin götürülməsi ona görə baş verir ki, qiymətləndirilmə üçün götürülən mal analoqu konkretləşdirilmir. Buna görə də 6-cı üsulla gömrük dəyərinin edilməsində orta qiymətlərdən istifadə etmək olmaz. 6-cı üsul sənədli təsdiqə də digər üsullardan çevik yanaşır.

10.3. ALQI-SATQI MÜQAVİLƏLƏRİNDƏ MAL GÖNDƏRİŞİNİN BAZIS ŞƏRTLƏRİ VƏ BEYNƏLXALQ KONVENSIYALAR

Beynəlxalq təcrübədə alqı-satqı əməliyyatları müxtəlif kommertiya şərtlərində həyata keçirilir. Alıcı və satıcı arasında mal göndərişləri zamanı götürülən öhdəliklərin əsasını "Ticarət terminləri izahının beynəlxalq qaydaları" ("*İnkoterms*") təşkil edir. İlk dəfə "İnkoterms" 1936-cı ildə işlənilib hazırlanmışdır. Hazırda istifadə olunan sonuncu redaksiya isə 2010-cu ilin təkmilləşdirilmiş nəşridir.

"İnkoterms" terminlərinə yenidən baxılma işi ilə əlaqədar olaraq Beynəlxalq Ticarət Palatasının işçi qrupu tərəfindən ticarət terminlərinin asan oxunması və başa düşülməsi məqsədilə başqa ardıcılığın təqdim edilməsi təklifi irəli sürülmüşdür. Bu terminlər dörd müxtəlif bazis kateqoriyalarına görə qruplaşdırılmışdır:

"E" qrupu EXW (*EX Works - zavoddan*) şərtlərini özündə cəmləşdirir, bu şərtə görə alıcı göndərməyə hazır olan malı anbarda qəbul edir (*satıcının müəssisəsində*).

"F" qrupunun şərtlərinə satıcının mütləq qaydada malları alıcının göstərdiyi nəqliyyat vasitəsinə qədər çatdırılması daxildir (*su nəqliyyatı ilə daımlar zamanı*):

FCA - Free Carrier - Daşıyıcının yanında sərbəst;

FAS - Free Alongside Ship - Gəmi göyərtəsi boyunca sərbəst;

FOB - Free On Board - Göyərtədən sərbəst;

"C" qrupu şərti daxilində nəzərdə tutulur ki, satıcı daşınma müqaviləsini bağlamalıdır, ancaq o malın yüklənilib yola salınmasından sonra və daşınma müddətində baş verəcək hadisələrlə bağlı, malların itməsi, zədələnməsi və əlavə xərclərə görə risk (*mümkün olan xətar*) daşımır (*CFR və CİF su nəqliyyatı ilə daşımalarda, CRT və CİP bütün nəqliyyat növləri ilə daşımalar zamanı*):

CFR- Cost and Freight - Dəyər və fraxt;

CİF- Cost, Insurance and Freight - Dəyər, sığorta və fraxt;

CRT- Carriage and Insurance To Paid - Daşıma və sığorta qədər ödənilmişdir;

CİP - Carriage To Paid - Fraxt/daşıma... qədər ödənilmişdir.

"D" qrupu şərtinə görə, satıcı malın təyinat məntəqəsinə çatdırılmasına qədər bütün mümkün ola bilən risk və xərcləri daşıyır (*bütün nəqliyyat növləri ilə daşımalar zamanı*):

DAT - Delivared At Terminal - Terminala çatdırılma;

DAP - Delivared At Piont - Məntəqəyə çatdırılma;

DDP - Delivared Duty Paid - Rüsumlar ödənilməklə çatdırılma.

"İnkoterms" tərəflər arasında verginin, rüsumun, digər rəsmi yığımların, habelə gömrük rəsmiləşdirilməsinə çəkilən xərclərin bölüşdürülməsi bölməsində tərəflər arasında çəkilən xərclərin hansı ölçüdə bölünməsinə izah edir.

Bir çox hallarda tərəflər arzu edirlər ki, malın təyinat yerinə qədər təhlükəsiz daşınması üçün hansı qablaşdırmadan istifadə olunması müəyyən edilsin. Ancaq daşınmanın müddətindən və növündən asılı olaraq satıcı tərəfindən götürülən öhdə-

çilik də müxtəlif olur ki, buna görə də satış kontraktının bağlanmasına qədər satıcı qablaşdırmanın şərtlərindən xəbərdar olmalı və yerinə yetirməlidir. Bu müddəa malların beynəlxalq ticarətinə dair kontraktlar haqqında BMT-nin 1980-ci il Konvensiyasının 35.1 və 35.2.6 maddələrində öz əksini tapmışdır.

Əksər hallarda alıcı tərəfindən malların keyfiyyətinin yoxlanılmasının təşkili malın satıcıdan alınana qədər və ya daşınmaya qəbul edilənədək həyata keçirilməsi məqsədyönlü hesab edilir (*yüklənməyə qədər yoxlanılma - PSI pre-shipment inspection*). Əgər kontraktın başqa hal nəzərdə tutulmursa, alıcı marağına uyğun təşkil etdiyi belə yoxlamanın dəyərini özü ödəyir. Amma yoxlama yalnız lisenziya alınması məqsədilə satıcının ölkəsində aparılırsa, onda malın yoxlanılması üçün çəkilən xərci özü ödəyir.

Qeyd edilməlidir ki, "İnkoterm" yalnız satış kontraktlarında istifadə olunan ticarət şərtlərini izah edir, beləliklə o, bu və ya buna bənzər məzmunlu müqavilələrdə istifadə olunan ifadələrlə, xüsusilə müxtəlif Çarter-Partiya terminlərinə aid deyildir.

Çarterin şərti malların yüklənmə, boşaltma əməliyyatları üçün çəkilən xərclərə və bu əməliyyatların yerinə yetirilməsi üçün ayrılan vaxta ("*demerc*" *adlanan*) görə daha spesifik xarakterə malikdir.

Satış müqaviləsinin tərəflərinə təklif olunur ki, müqavilə bağlanarkən bu hissəyə aid xüsusi şərtlər tamamilə aydın olmalıdır, yəni satıcıya malın gəmiyə və ya digər nəqliyyat vasitəsinə yüklənməsinə nə qədər vaxtın ayrılması və həmçinin, alıcıya malın daşıyıcıdan təyinat məntəqəsinə çatdırılması üçün ayrılan müddət bəlli olmalıdır. Sonra, satıcıya "F" tipli şərtə görə yükləmə, "C" tipli şərtə görə isə boşaltma əməliyyatları zamanı mümkün risk və xərcin həcmi məlum olmalıdır.

Bu da faktdır ki, satıcı Çarter-Partiya "**Fri aut**" şərtinə əsasən daşınma müqaviləsinə elə bağlayır ki, bu şərtə görə daşıyıcı daşınma zamanı boşaldılma əməliyyatından azaddır, ancaq bu demək deyildir ki, bağlanmış müqaviləyə görə bu əməliyyat zamanı bütün risk və xərclər alıcının üzərinə düşür, necə ki, limanın ənənəsinə görə hesab edilir ki, satıcı ilə bağlanmış daşınma müqaviləsinə yükün boşaldılması əməliyyatı da daxildir.

BYD (*Beynəlxalq Yüklə Daşımaları*) kitabçası (*BYD Konvensiyası 1975-ci il*) tətbiq edilməklə yüklə daşımaları barədə gömrük konvensiyasının Azərbaycan Respublikası ərazisində tətbiqinə Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 31 mart 1997-ci il tarixli 527 sayılı sərəncamı ilə başlanılmışdır.

"BYD kitabçası tətbiq edilməklə yüklə daşımaları barədə gömrük konvensiyasının Azərbaycan Respublikası ərazisində tətbiqi qaydaları haqqında" Əsasnamə Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin 25 may 1998-ci il tarixli 024 sayılı əmri ilə təsdiq edilmiş, 26 may 1998-ci il tarixdə **Azərbaycan Beynəlxalq Avtomobil Daşıyıcıları Assosiasiyası (ABADA)** ilə razılaşdırılaraq, 30 may 1998-ci il tarixdə Ədliyyə Nazirliyində qeydiyyatdan keçirilmişdir (*qeydiyyat nömrəsi - 104*).

BYD konvensiyasına qoşulmuş Azərbaycan Respublikasında malların aralıq boşaltma-yükləmələri həyata keçirilmədən yol-nəqliyyat vasitələrində, nəqliyyat vasitələrindən ibarət qatarlarda və konteynerlərdə müqavilə tərəflərindən birinin göndərilmə gömrükxanasından bir və ya bir neçə sərhəddən keçməklə digər müqavilə iştirakçısı tərəfindən təyinat gömrükxanasına daşınmasına aiddir, bir şərtlə ki, BYD əməliyyatının başlanğıcı və sonu arasındakı müəyyən bir hissəsi avtomobil nəqliyyatı ilə həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasında BYD prosedurasına əməl olunmaqla daşınan mallar aralıq gömrükxanalarında (*idxal zamanı giriş, tranzit zamanı giriş və çıxış*) idxal və ya ixrac rüsum və vergilərinin ödənilməsindən və depozitə qoyulmasından azad edilir. Həmin gömrükxanalarda BYD kitabçalarının rəsmiləşdirilməsi üçün yığımlar tutulmur.

BYD Konvensiyasının müddəaları Azərbaycan Respublikasında ictimai mənəviyyət, ictimai asayiş, səhiyyə və ya gigiyena, eləcə də baytarlıq və ya fitosanitar nəzarət mülahizələrindən irəli gələn məhdudiyətlərin tətbiq olunması üçün maneçilik törədilməsinə xidmət etməlidir.

Mövzu 11.

XARİCİ-İQTİSADI FƏALİYYƏTİN GÖMRÜK-TARİF TƏNZİMLƏNMƏSİ

Gömrük Məcəlləsinin 1-ci maddəsinin 23-cü bəndinə görə, **gömrük tarifi** - gömrük sərhədindən keçirilən mallara tətbiq edilən və xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasına uyğun olaraq sistemləşdirilmiş gömrük rüsumu dərəcələrinin məcmusudur. Malların idxalı və ixracı üzrə gömrük rüsumları gömrük tarifinə əsaslanır. Malların idxalı və ixracı ilə bağlı qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər tədbirlər bu malların tarif təsnifatına uyğun olaraq tətbiq olunur.

Gömrük tarifi aşağıdakılar əsasında müəyyən edilir:

1. xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası;
2. tamamilə və ya qismən xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasına əsaslanan və malların ticarəti ilə bağlı tarif tədbirlərinin tətbiqi məqsədilə xüsusi sahələri tənzimləyən qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilmiş digər nomenklatura;
3. xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturasının əhatə etdiyi mallara tətbiq olunması nəzərdə tutulan avtonom və ya konvensiya idxal gömrük rüsumları;
4. müəyyən ölkələrlə, yaxud beynəlxalq təşkilatlarla bağlanmış beynəlxalq müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş preferensial (*güzəştli*) tarif tədbirləri;
5. müəyyən ölkələrə, yaxud beynəlxalq təşkilatın üzv ölkələrinə münasibətdə birtərəfli qaydada qəbul edilən preferensial tarif tədbirləri;
6. müəyyən mallar üzrə gömrük rüsumlarının azaldılmasını, yaxud gömrük rüsumlarından azad edilməni təmin edən tədbirlər;
7. müəyyən malların xüsusiyyətləri, yaxud son istifadəsi ilə əlaqədar olaraq, bu Məcəllə və müvafiq qanunvericiliklə müəyyən edilmiş güzəştli tarif rejimi;
8. kənd təsərrüfatını, ticarəti və başqa sahələri tənzimləyən qanunvericiliklə müəyyən edilmiş digər tarif tədbirləri (*GM., maddə 218*).

Malların tarif təsnifatı gömrük rüsumları, vergilər, malların idxalı və ixracı üzrə qadağalar və məhdudiyətlər barədə məlumat toplusundan ibarətdir. Gömrük orqanları gömrük rüsumlarının və qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş vergilərin tətbiqində malların tarif təsnifatından istifadə edirlər.

"**Tarif**" - ərəb sözü olub "**siyahı**" deməkdir. Deməli, gömrük tarifi idxal və ixrac rüsumlarının siyahısıdır. Tarif dəyəri idxal və ixrac olunan malların qiymətinə görə tarif şəklində müəyyənləşdirilir. Gömrük tarifi daşdığı funksiyaların xarakterindən asılı olaraq 2 yerə ayrılır:

- 1) **Proteksionist funksiya;**
- 2) **Fiskal funksiya.**

Proeksionizm (himayədarlıq) - daxili bazarın xarici rəqabətdən qorunması üçün dövlətin yürütdüyü iqtisadi siyasətdir. Daxili bazarı qorumaq üçün idxal rüsumlarının artırılmasının əsas səbəbi yerli malların rəqabət qabiliyyətinin aşağı olmasından irəli gəlir. Belə ki, yenicə müstəqilik əldə etmiş respublikamız köhnə texnologiya ilə dünya bazarı standartlarına cavab verən əmtəə istehsal edə bilmir. Eyni zamanda ölkəni xarici mallardan asılı vəziyyətə salmaq, nəinki iqtisadi təhlükəsizliyə, həm də milli təhlükəsizliyə ciddi problemlər yarada bilər. Bu isə müstəqilliyini tam möhkəmləndirməmiş bir ölkə üçün açınacaqlı nəticələrə gətirib çıxarar. Odur ki, hər bir dövlət kimi Azərbaycan Respublikası da öz təhlükəsizliyini təmin etmək üçün proteksionist siyasətdən yararlanmağa çalışır.

Fiskal funksiya - "fisk" latın sözü olub, "**zənbil**" deməkdir. Bu funksiyanın mahiyyəti dövlət xərclərinin maliyyələşdirilməsini təmin etmək üçün ayrı-ayrı fiziki və hüquqi şəxslərin gəlirlərinin müəyyən hissəsinin dövlət xəzinəsinə cəlb edilməsidir. Ümumdövlət proqramlarının həyata keçirilməsi üçün vəsaitlərin dövlət büdcəsinə toplanması, məhz bu funksiya vasitəsi ilə həyata keçirilir.

Dünyanın bütün ölkələrində gömrük tarifindən istifadə olunur. Milli tarif sistemlə yanaşı, məhəlli (*regional*) tarifləri özündə birləşdirən vahid tarif sistemi vardır. Tariflərin lazımsız artırılmasının qarşısını almaq və onları danışıqlar yolu ilə aşağı salmaq, ticarət məneələrini aradan qaldırmaq və s. bu tipli məsələləri 1995-ci ilə qədər **Tarif və Ticarət üzrə Baş Saziş (GATT - General Agreement on Tariffs and Trade)**. Həmin ildən sonra **Ümumdünya Ticarət Təşkilatı (WTO - World Trade Organization)** adlanan qurum tərəfindən tənzimlənir.

İkitərəfli və çoxtərəfli razılaşmalar əsasında güzəştlər müəyyənləşdirilir və tətbiq olunur. Bu preferensial rejim sayılır (*preferensiya - bir dövlətin digərinə idxal gömrük rüsumları dərəcələrinin azalması üzrə verdiyi xüsusi güzəştlərdir*). Belə güzəştlərin tətbiqi milli istehsal mallarının xarici bazarlara çıxarılmasını əhəmiyyətli dərəcədə artırır.

Bir sıra hallarda gömrük tarifi birtərəfli qaydada ixrac məhsullarının istehsalına tələb olunan mallara aşağı və ya sıfır dərəcəli idxal rüsum tətbiq etməklə, milli istehsalın və ixracın stimullaşdırılması üçün istifadə olunur.

Bildiyimiz kimi, rüsumlar yerli və dünya qiymətlərinin fərqi və ya fərqlə uyğun müəyyənləşdirilir. Ölkə iqtisadiyyatının inkişaf səviyyəsi ilə gömrük rüsumlarının dərəcələri arasında müəyyən asılılıq mövcuddur. Belə ki, inkişaf etmiş ölkələrdə gömrük rüsumlarının dərəcələri aşağı olur. Çünki inkişaf etmiş ölkənin istehsal etdi-

yi məhsulun rəqabət qabiliyyəti yüksək olduğu üçün, daxili bazarın yüksək rüsumlar hesabına qorunmasına, ixracın əlavə tədbirlərlə stimullaşdırılmasına və büdcənin gəlir hissəsinin gömrük ödənişləri hesabına doldurulmasına ehtiyac qalmır.

Gömrük-tarif tənzimlənməsinin hüquqi əsasını, **20 iyun 1995-ci ildə** qəbul olunmuş Azərbaycan Respublikasının "**Gömrük tarifi haqqında**" qanun müəyyənləşdirilmişdir. Bu qanuna görə gömrük tarifinin əsas məqsədləri aşağıdakılardır:

- 1) **Azərbaycan Respublikası üzrə idxalın əmtəə strukturunu səmərəlilişdirmək;**
- 2) **Azərbaycan Respublikasının ərazisində malların gətirilməsi və çıxarılmasının, valyuta gəlirlərinin və xərclərinin əlverişli nisbətini təmin etmək;**
- 3) **valyuta sərvətlərinin Azərbaycanın gömrük ərazisinə gətirilməsi və çıxarılması üzərində səmərəli nəzarət təşkil etmək;**
- 4) **Azərbaycan Respublikasında malların istehsal və istehlak strukturunda mütərəqqi dəyişikliklər üçün şərait yaratmaq;**
- 5) **Azərbaycan Respublikasının iqtisadiyyatını xarici rəqabətin mənfi təsirindən qorumaq;**
- 6) **Azərbaycan Respublikası iqtisadiyyatını dünya təsərrüfatı ilə səmərəli inteqrasiyasına şərait yaratmaq.**

"Gömrük tarifi" haqqında qanunun 3-cü maddəsinə görə, Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən, gömrük rüsumuna cəlb olunan və ya olunmayan malların siyahısı və tətbiq edilən rüsum dərəcələri Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir. Eyni zamanda, xarici iqtisadi tənzimlənmənən qeyri-tarif tədbirləri, ixrac gömrük rüsumlarının dərəcələri və onların tətbiq olunduğu malların siyahısı da Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən olunur.

Azərbaycan Respublikasının əlverişli ticarət rejimi tətbiq etdiyi ölkələrin malları üçün ixrac gömrük rüsumları dərəcələrinin son həddi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən müəyyən olunur.

Milli maraqların qorunması və ölkənin təhlükəsizliyinin təmin olunması üçün Xarici İqtisadi Fəaliyyətin (XİF) tənzimlənməsi həyata keçirilir. XİF-in dövlət tənzimlənməsinin metodları təsnifat əlamətlərinə görə 4 qrupa bölünür:

- 1) **İqtisadi tənzimləmə metodları;**
- 2) **inzibati metodlar;**
- 3) **tarif metodları;**
- 4) **qeyri-tarif metodları.**

İqtisadi tənzimləmə, inzibati və qeyri-tarif metodları haqqında 14-cü mövzuda ətraflı məlumat verildiyi üçün şərhə ehtiyac yoxdur. İndi isə tarif metodu ilə tanış olaq.

Tarif metodu

Azərbaycan Respublikasında 1 aprel 2004-cü ildən başlayaraq Azərbaycan Respublikasında spesifik gömrük rüsum dərəcələri advolar dərəcələrlə əvəz edilmişdir

(*Advalor* latınca "*ad valorem*" sözündən götürülüb, mənası "*dəyərdən*" deməkdir). Belə ki, Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabinetinin 20 aprel 2004-cü il tarixli 58 sayılı qərarı ilə "Azərbaycan Respublikasında ixrac-idxal əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri, gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınan yığımların miqdarı haqqında" AR NK-nın 2001-ci il 12 aprel tarixli 80 sayılı Qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən mallar üzrə gömrük idxal rüsumlarının dərəcələri"ndə bəzi mallar üzrə spesifik gömrük idxal rüsum dərəcələri *advolar* gömrük idxal rüsum dərəcələri ilə əvəz edilmişdir. Tarif dərəcəsi gömrük dəyərinin 15%-i miqdarında qəbul olunmuşdur.

AR NK-nın bu qərarı Azərbaycan Respublikasında idxal əməliyyatlarının gömrük-tarif mexanizmi vasitəsi ilə tənzimlənməsi, "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun müddəalarına uyğun olaraq gömrük tariflərinin tətbiqi mexanizminin daha da təkmilləşdirilməsi yolu ilə xarici iqtisadi əlaqələrin səmərəliliyinin artırılması, sahibkarlıq fəaliyyətinin genişləndirilməsi məqsədi ilə qəbul olunmuşdur.

Malın dəyərini kombinə üsulu ilə hesabladıqda, əvvəlcə *advalor*, sonra isə spesifik qaydada hesablanır, hər ikisi müqayisə edilərək ən böyüyü götürülür.

Mövzu 12.

GÖMRÜK ÖDƏNİŞLƏRİ

Gömrük Məcəlləsinin 1-ci maddəsinin 17-ci bəndində oxuyuruq: "**gömrük ödənişləri** - bu Məcəllə ilə nəzərdə tutulmuş hallarda gömrük orqanları tərəfindən alınan gömrük rüsumları, vergilər, gömrük yığımları, dövlət rüsumu və haqlardır".

Bu Məcəllədə, Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsində, "Gömrük tarifi haqqında", "Dövlət rüsumu haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunlarında və müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarının normativ hüquqi aktlarında nəzərdə tutulmuş hallarda gömrük orqanları tərəfindən aşağıdakı gömrük ödənişləri alınır:

1. gömrük rüsumları;
2. əlavə dəyər vergisi ;
3. aksizlər;
4. yol vergisi;
5. gömrük yığımları;
6. haqq;
7. dövlət rüsumu.

12.1.GÖMRÜK RÜSUMLARI

Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən mallar üçün "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa uyğun olaraq gömrük rüsumu ödənilməlidir. Həm Gömrük Məcəlləsində, həm də "Gömrük tarifi haqqında" Qanunda gömrük rüsumu anlayışı ümumi şəkildə izah olunur.

Gömrük rüsumları bütün sərhədboyu dövriyyəyə şamil edilir. Bəzi mallar növündən, mənşə ölkəsindən, bəyan edilmiş gömrük rejimindən asılı olaraq gömrük rüsumlarından azad edirlər. Əgər konkret mal gömrük tarif qanunvericiliyinin normalarına uyğun gömrük rüsumuna cəlb olunmursa, onda həmin mal nəzərdə tutulan gömrük ödənişlərini ödədikdən sonra gömrük sərhədini keçə bilər.

Gömrük rüsumları gömrük sərhədini keçməsi faktı ilə qüvvəyə minən və xarici ticarət dövriyyəsi mallarına tətbiq edilən dolayı vergi növ müxtəlifliklərindən biridir.

Gömrük rüsumları bütün əsas vergi xüsusiyyətlərini özündə cəmləşdirmişdir:

a) gömrük rüsumlarının ödənişi də məcburi xarakter daşıyır və dövlət hakimiyyət məcburiyyəti ilə təmin edilir;

b) gömrük rüsumları göstərilən xidmətin əvəzi deyil və qarşılıqsız (*əvəzində heç bir şey etmədən*) tutulur;

c) gömrük ödənişlərindən daxilolmalar konkret dövlət xərclərini ödəmək üçün nəzərdə tutulmamışdır.

Gömrük - tarif münasibətlərinin hüquqi tənzimlənməsi birtərəfli xarakter daşıyır və gömrük-tarif hüquqi münasibətlərinin subyektlərinə vergiqoymanın miqdarı, əsasları, müddəti və s. kimi məsələlərdə razılaşmağı mümkünsüz edir. Ancaq gömrük rüsumlarının müəyyənləşdirilməsinin birtərəfliliyi prinsipi dövlətlər və sahibkarlar arasında vergi müqavilələrinin bağlanması ələhinə deyildir. Bu cür razılaşmaların predmeti dövlətin sosial-iqtisadi plan və proqramlarının icrasını stimullaşdırmaq məqsədi ilə özəl sahibkarlığa etdiyi vergi güzəştləridir.

Gömrük rüsumlarının vergi təbiətli olması onları daha çox gömrük yığımları ilə müqayisə etdikdə gözə çarpır. Gömrük rüsumlarından fərqli olaraq, gömrük yığımları - mal qismində ölkənin gömrük sərhədindən keçirilən mal və nəqliyyat vasitələrinin, habelə müşayiət olunmayan baqajda, beynəlxalq poçt göndərişlərində keçirilən, kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan malların və yüklərin, həmçinin nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə qanunvericiliklə müəyyən olunmuş ödəmələrdir. Deməli, gömrük yığımları idxal və ixraca məşğul olanlara gömrük orqanlarının göstərdiyi xidmətin qarşılığında aldığı ödəmələrdir.

Verginin bütün əsas elementləri gömrük rüsumlarına da xasdır. Gömrük rüsumları qoyulan subyekt bəyannaməçidir. Bəyannaməçi gömrük sərhədindən keçirilən mal və nəqliyyat vasitələrini öz adından gömrüyə bəyan edən şəxsdir. Bəyannaməçi həm mal və nəqliyyat vasitələrini keçirən şəxs, həm də gömrük brokeri (*vasitəçi*) ola bilər. Gömrük rüsumu qoyulan obyekt isə gömrük dəyəri, gömrük sərhədindən keçirilən malların kəmiyyət göstəriciləri və ya hər ikisi birlikdə ola bilər.

Gömrük rüsumunun növbəti elementi onun dərəcəsidir (*stavka*). "**Gömrük tarifi haqqında**" Azərbaycan Respublikası Qanununun 3-cü maddəsinə görə, **gömrük rüsumlarının dərəcələri Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir.** Bu qanunda nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, gömrük rüsum dərəcələri Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən mal keçirən hüquqi və fiziki şəxslərdən, sövdələşmə növlərindən və digər amillərdən asılı olaraq dəyişdirilə bilməz.

İdxal gömrük rüsumlarının dərəcələri malın mənşə ölkəsindən asılı olaraq diferensasiya olunur. Əgər idxal olunan malın mənşə ölkəsi ilə Azərbaycan Respublika-

sı arasında əlverişli ticrət rejimi (ƏTR) mövcuddursa, onda idxal gömrük rüsumlarının dərəcələri və gömrük rüsumuna cəlb olunmayan malların siyahısı **Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti** tərəfindən müəyyən edilir. ("*Gömrük tarifi haqqında*", *Qanun, maddə. 3, bənd 3*).

İxrac gömrük rüsumlarının dərəcələri və onların tətbiq olunduğu malların siyahısı, həmçinin xarici iqtisadi tənzimləmənin qeyri-tarif tədbirləri Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən olunur. Azərbaycan Respublikasının ƏTR tətbiq etdiyi ölkələrin malları üçün ixrac gömrük rüsumları dərəcələrinin son həddi Azərbaycan Respublikası Milli Məclisi tərəfindən müəyyən olunur.

İdxal-ixrac əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri sonuncu dəfə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 12 aprel 2001-ci il 80 sayılı qərarı ilə müəyyən edilmişdir. Lakin 22 dekabr 2003-cü ildə Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti 161 sayılı Qərarı ilə həmin qərara əlavələr və dəyişikliklər edilmişdir. Həmin qərara əsasən ilk dəfə olaraq 72, 76, 78, 79 və 80-ci mal qruplarına ixrac rüsumları tətbiq olunmuşdur.

Azərbaycan Respublikasının bağladığı sərbəst ticarət haqqında ikitərəfli sazişlərə görə də rüsumlar tətbiq olunmur. Məsələn, Rusiya Federasiyası, Ukrayna, Gürcüstan, Moldova və s.

Vergi sistemində olduğu kimi, gömrük rüsumlarına da güzəştlər tətbiq olunur. Bu tarif güzəştləri və ya tarif preferensiyaları adlanır. Tarif güzəştləri (*tarif preferensiyaları*) dedikdə, Azərbaycan Respublikasının ticarət siyasəti həyata keçirilərkən qarşılıqlı və ya birtərəfli qaydada ölkənin gömrük sərhədindən keçirilən mallar üzrə əvvəl ödənilmiş rüsumun qaytarılması, rüsum ödənişindən azad etmə, rüsum dərəcələrinin aşağı salınması, malın preferensial gətirilməsi (*çıxarılması*) üçün tarif kvotaları şəklində verilən güzəştlər başa düşülür ("*Gömrük tarifi haqqında*" *Qanun, 33-cü maddə 1-ci bənd*). Gömrük güzəştlərinin verilməsi qaydası Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir və "Gömrük tarifi haqqında" Qanunun 35-ci, 36-cı və 37-ci maddələri istisna olmaqla fərdi xarakter daşıya bilməz.

Cəlb olunma obyektlərinə görə gömrük rüsumları - idxal (*import*) və ixrac (*eksport*) kimi iki yerə ayrılır.

İdxal rüsumları ölkənin daxili bazarını xarici rəqabətdən qoruduğu halda proteksionist (*daxili bazarı qorumaq üçün yerli və dünya qiymətləri arasındakı fərqdən yüksək müəyyənləşdirilən rüsumlar*) funksiyasını yerinə yetirir. Bu halda təkə idxal olunan malların deyil, həm də yerli malların qiyməti dünya qiymətləri səviyyəsinə qalxır.

İxrac rüsumları gömrük-tarif tənzimlənməsinin fiskal funksiyasının həyata keçirilməsində birinci dərəcəli rol oynayır. Gömrük orqanlarının yığdığı vergilərin 50%-dən çoxu məhz ixrac rüsumlarının payına düşür.

İnkişaf etməkdə olan ölkələrdə idxal rüsumlarının yüksək olmasının əsas səbəbi ölkə sənayesini xarici rəqabətdən qorumaqdır. Azərbaycan Respublikası da öz sə-

nayesini xarici rəqabətdən qorumaq üçün hələlik bu üsuldən istifadə edir. Ölkələrin iqtisadi inkişafı ilə idxal rüsumlarının miqdarı tərs mütənasibdir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti idxal və ixrac gömrük rüsumlarının dərəcələrini təyin edir. Azərbaycan Respublikasının əlverişli ticarət rejimi tətbiq etdiyi ölkənin malları üçün idxal və ixrac gömrük rüsumlarının dərəcələrinin son həddi Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən müəyyən olunur. Lakin əlverişli ticarət rejimi tətbiq olunmayan ölkələrin mallarına və mənşə ölkəsi müəyyənləşdirilməyən mallara idxal gömrük rüsumlarının dərəcələri iki dəfə artırılır.

Gömrük rüsumları mövsümi və xüsusi olurlar.

Mövsümi rüsumlar malların ixracını və idxalını operativ tənzimləmək üçün bəzi mallara tətbiq olunan rüsumlardır. Mövsümi rüsumlarda gömrük tarifində nəzərdə tutulmuş gömrük rüsumları dərəcələri tətbiq olunur və bu rüsumların qüvvədə olduğu müddət il ərzində 6 aydan çox ola bilməz ("*Gömrük tarifi haqqında*" Qanun, 5-ci maddə):

Xüsusi növ rüsumlar. Azərbaycan Respublikasının iqtisadi mənafeyini qorumaq üçün idxal edilən mallara müvəqqəti olaraq tətbiq edilir və aşağıdakı növlərə ayrılır ("*Gömrük tarifi haqqında qanun 6-cı maddə*):

- **xüsusi rüsumlar;**
- **antidempinq rüsumları;**
- **kompensasiya rüsumları.**

Bu rüsumların formalaşması və tətbiqi qaydaları "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda nəzərdə tutulmuş hüquqi normalarla tənzimlənir.

Xüsusi rüsumlar aşağıdakı hallarda tətbiq olunur ("*Gömrük tarifi haqqında*" Qanun, 7-ci maddə):

- əgər ölkənin gömrük ərazisinə gətirilən mallar, bu qəbildən olan malların yerli istehsalçılara ziyan vuran və ya ziyan vura biləcək miqdarda və şərtlərdə gətirilmişdirsə, onda idxal mallarından müdafiə tədbiri kimi;

- digər dövlətlərin və onların ittifaqlarının (*siyasi, iqtisadi, hərbi və s.*) Azərbaycan dövlətinin mənafeyinə toxunan ayrı-seçkilik və digər hərəkətlərinə cavab tədbiri kimi.

Antidempinq rüsumları

Dempinq (*ingiliscə "dumping" hərfi mənada "dağıtma" deməkdir*) - xarici bazarlarda əmtəələrin dəyər - dəyməzinə, yəni istehsal xərclərindən aşağı qiymətlə satılması deməkdir. Dempinqin fərqləndirici xüsusiyyətləri, ölkədaxili aşağı və yuxarı qiymətlər arasındakı kəskin fərq və satış bazarında rəqibləri sıradan çıxartmaq ekspansionist (*latınca "expansio" sözündən olub "yayılma", "genişlənmə" deməkdir*) iqtisadi metodlarla hökmranlıq dairəsinin genişləndirilməsinə xidmət edir.

Antidempinq (*dempinqin əksinə olan*) rüsumları, idxal olunan malların qiyməti ölkənin gömrük ərazisinə gətirildiyi vaxtda ixrac olunduğu ölkədəki real dəyərin-

dən aşağı olduqda və belə bir idxal bu qəbildən olan malların yerli istehsalçılara ziyan vurduqda və ya bu hal istisna olunmadıqda, eyni zamanda həmin mallar ölkə daxilində istehsalının təşkilinə və ya genişləndirilməsinə maneəçilik törətdikdə tətbiq olunur ("GT haqqında" Qanun, 8-ci maddə).

Kompensasiya rüsumları ("Gömrük tarifi haqqında" Qanun, 9-cu maddə):

Kompensasiya latınca "**compensatio**" sözündən olub, hərfi mənası "**ödəmə**" deməkdir.

Ölkənin gömrük ərazisinə gətirilən malların istehsalı və ya ixracı zamanı birbaşa və ya dolaylı yolla subsidiyalardan (*subsidiya latınca "**subsidium**" sözündən olub, hərfi mənası "**yardım**", "**kömək**" deməkdir. Subsidiya, dövlətin büdcə vəsaiti hesabına yerli hakimiyyət orqanlarına, hüquqi və fiziki şəxslərə əsasən pul formasında göstərdiyi yardımdır*) istifadə olunduqda və belə bir idxal bu qəbildən olan malların yerli istehsalçılara ziyan vurduqda və yaxud bu hal istisna edilmədikdə, habelə ölkədə bu malların istehsalının təşkilinə və genişləndirilməsinə maneəçilik törədildikdə kompensasiya rüsumları tətbiq edilir.

Xüsusi, antidempinq və kompensasiya rüsumları tətbiq edilməzdən əvvəl Azərbaycan Respublikasının müvafiq idarəetmə orqanlarının təşəbbüsü ilə qanunvericilik normalarına uyğun olaraq 10 gün müddətində təhqiqat aparılır. Bu zaman çıxarılacaq qərarlar kəmiyyətə müəyyən edilmiş qərarlara əsaslanmalıdır.

Hər bir xüsusi hal üçün tətbiq olunacaq rüsum dərəcələri Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən edilir və bu dərəcələr təhqiqatın müəyyən etdiyi qiymətlərin dempinq azaldılmasının, subsidiyanın və aşkar olunan dəymiş ziyanın məbləğinə mütənasib olmalıdır.

Gömrük güzəştləri. Bütün gömrük güzəştləri mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən olunur.

Ölkənin ticarət siyasəti həyata keçirilərkən qarşılıqlı və birtərəfli qaydada, gömrük sərəhdindən keçirilən mallar üzrə əvvəl ödənilmiş rüsumun qaytarılması, rüsum ödənişlərindən azad etmə, rüsum dərəcələrinin aşağı salınması, malın güzəştli gətirilməsi və ya aparılması üçün tarif kvotaları şəklində verilən güzəştlər tarif güzəştləri adlanır.

"Gömrük tarifi haqqında" Qanunun 36-cı maddəsinə görə aşağıdakı hallarda güzəştlər verilə bilər.

1) Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi ilə müəyyən olunmuş gömrük rejimlərinə uyğun olaraq gömrük nəzarəti altında ölkə ərazisinə müvəqqəti gətirilən və aparılan mallar;

2) Azərbaycan Respublikasının iştirakçısı olduğu hökumətlərarası sazişlərə müvafiq olaraq xaricdə investisiya əməkdaşlığı üzrə obyektlərin inşası üçün dəstlə göndərilən mallar;

3) Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq müəyyən edilən dövlət ehtiyacları üçün ölkənin gömrük ərazisindən çıxarılan mallar;

4) xarici sərmayənin iştirakı ilə yaradılan müəssisələrin və xarici müəssisələrin nizamnamə fonduna pay şəklində ölkənin gömrük ərazisinə gətirilən, həmçinin qanunvericiliyə uyğun olaraq Azərbaycan hökumətinin və ya onun səlahiyyətli dövlət orqanlarının məhsulların bölgüsü barədə bağladıkları sazişlərdə nəzərdə tutulmuş hallarda və Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən müəyyən edilmiş qaydada xarici sərmayələrin öz xərcini ödəməsi dövründə həmin müəssisələrin özü tərəfindən istehsal edilərək ölkə ərazisindən çıxarılan müxtəlif növ mallar.

Əslində tarif tənzimlənməsi özündə bir neçə qarşılıqlı əməliyyatları əks etdirən mürəkkəb bir prosesdir. Bunlardan bizim üçün daha maraqlı olanı malın mənşə ölkəsinin müəyyənləşdirilməsi və gömrük dəyərinin müəyyən edilməsidir. Malın gömrük dəyəri və onun müəyyən edilməsi üsulları barədə 9-cu mövzuda geniş məlumat verildiyi üçün, ətraflı şərhə ehtiyac görmürük.

Malın mənşə ölkəsinin müəyyənləşdirilməsi gömrük əməliyyatlarının sadələşdirilməsi və unifikasiyası ("*Unifikasiya*" latınca "*uni*" ("*vahid*") və "*facio*" - "*edirəm*" sözlərindən götürülüb, mənası "*vahid edirəm*" yəni vahid şəkllə, formaya, və ya sistemə salmaq deməkdir) barədə Kioto Konvensiyasında öz əksini tapmış beynəlxalq təcrübəyə əsaslanır. Malın mənşə ölkəsinin təyin edilməsinin hüquqi əsaslarını "Gömrük tarifi haqqında" qanun ilə (24-32-ci maddələr) təsbit edilmişdir.

Malın "**mənşə ölkəsi**" məfhumunu malın istehsal edildiyi ölkələr qrupu, gömrük ittifaqları, dövlətin bir hissəsi və yaxud konkret regionu başa düşülür.

Gömrük məcəlləsinin birinci maddəsinin 33-cü bəndinə görə, **malın mənşə ölkəsi** - gömrük tarifinin, miqdar məhdudiyyətlərinin, yaxud ticarətə aid başqa tədbirlərin tətbiqi üçün nəzərdə tutulmuş meyarlara uyğun olaraq, malın tamamilə istehsal və ya kifayət qədər emal edildiyi ölkədir.

Malın mənşəyinin bəyan edilən ölkə olduğunu müəyyənləşdirmək üçün, gömrük orqanı malın mənşəyi haqqında sertifikat ("*Sertifikat*" fransızca "*certifikat*", latınca "*sertifiko*" sözündən olub, mənası "*təsdiq edirəm*" deməkdir. *Xarici ticarətdə səlahiyyətli orqanların verdiyi və əmtənin keyfiyyətini təsdiq edən sənədə sertifikat deyilir*) tələb edir.

"Gömrük tarifi haqqında" qanunun 29-cu maddəsinə görə, ölkəmizin gömrük ərazisinə mal gətirilərkən aşağıdakı hallarda malın mənşəyi haqqında sertifikat təqdim olunmalıdır:

1) mənşəyi gömrük tarifinə görə Azərbaycan Respublikasının imtiyaz verdiyi ölkələrdən olan mallara;

2) müəyyən ölkədən gətirilməsi kəmiyyət məhdudiyyətləri ilə və ya xarici iqtisadi fəaliyyətin digər üsulları ilə tənzimlənən mallar;

3) Azərbaycan Respublikasının iştirakçısı olduğu beynəlxalq sazişlərdə, həmçinin, Azərbaycan Respublikasının ətraf mühitin mühafizəsi və əhəlinin sağlamlığı, yerli istehlakçılıqların hüquqlarının müdafiəsi, ictimai asayişin qorunması,

dövlət təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və Azərbaycan Respublikasının həyati mənafehi sahəsindəki qanunvericilik aktlarında nəzərdə tutulmuş hallarda;

4) gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün təqdim olunan sənədlərdə malın mənşəyi haqqında məlumat olmadıqda və ya Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanında malın mənşəyi haqqında bəyan edilən məlumatların qeyri-dəqiqliyini təsdiq etmək üçün əsas olduğu hallarda.

Malın mənşə sertifikatları gömrük rəsmiləşdirilməsinə gömrük yük bəyannaməsi və tələb olunan digər sənədlərlə birlikdə təqdim olunur.

Hazırkı, dövrdə dünya ticarətində malın mənşə ölkəsi ilə əlaqədar müxtəlif növ imtiyazların verilməsi təcrübəsi daha geniş yayılmışdır. Belə ki, malın mənşəyindən asılı olaraq güzəştli gömrük rüsumu alınabilir və yaxud tamamilə ödəmədən azad edilə bilər.

12.2. ƏLAVƏ DƏYƏR VERGİSİ

ƏDV dolaylı vergi olub, əhalinin xərclərindən tutulur. Çünki bu vergi istehsalda və alqı-satqı prosesində yaranır. 1 yanvar 2001-ci ildən qüvvəyə minən "Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi"nə görə ƏDV 18 % qəbul olunmuşdur (*Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi, 173-cü maddə*).

Malların, işlərin, xidmətlərin istehsalı prosesində yaranan və onlar satıldıqca büdcəyə keçirilən dəyər artımının bir hissəsinin büdcəyə alınması forması əlavə dəyər vergisidir. (*Vergi Məcəlləsi, 153-cü maddə*).

Məlumdur ki, ayrı-ayrı məhsul (*iş, xidmət*) müəyyən xərclər hesabına başa gəlir və məhsulun maya dəyərini təşkil edir. İstehsalçı isə, həmin maya dəyərini üstünə öz mənfəətini də gələrək baha qiymətə satır. Bu zaman məhsula əlavə dəyər qoyulmasa və məhsul daha baha qiymətə satılmasa, əmək haqqı ödənilə bilməz, əlavə mənfəət əldə olunmaz, nəticədə isə məhsulun istehsal olunmasına heç bir maraq qalmaz. Məhz ƏDV də məhsulun dəyərinə əlavə olunmuş dəyərdən tutulur və büdcəyə köçürülür. ƏDV satış zamanı yarandığı üçün bir növ istehlakçının cibindən gedir.

İdxal olunan mallara ƏDV-nin tətbiqi iki funksiyayı yerinə yetirir:

1) **xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsi, daha doğrusu, daxili bazarda yerli və idxal mallarının arasındakı rəqabətin tənzimlənməsini;**

2) **dövlət büdcəsinin gəlir hissəsini doldurmaq üçün fiskal funksiyayı.**

ƏDV-nin müəyyənləşdirərkən advoar dəyərdən istifadə olunur. ƏDV-nin dərəcələri qanunvericilik normalarına uyğun qoyulur ƏDV müqavilədə göstərilən valyuta əsasında hesablanır, daha doğrusu, malın gömrük dəyəri hesablanan valyuta əsas götürülür.

ƏDV hesablanarkən üç əsas dəyər elementinin cəmi əsas kimi götürülür:

- malın gömrük dəyəri;
- gömrük rüsumu;
- aksiz kəmiyyəti.

Ödəniləcək əlavə dəyər vergisi aşağıdakı düsturla hesablanır:

$$\Theta DV = (MGD + GR + A) \cdot \Theta DVd / 100; \text{ burada}$$

ΘDV - ödəniləcək ΘDV -nin kəmiyyəti (*miqdarı*);

MGD - malın gömrük dəyəri;

GR - gömrük rüsumu;

A - aksiz;

ΘDVd - hər bir mal üçün müəyyən olunmuş ΘDV -nin miqdarı

Azərbaycan Respublikasında 1995-ci ildən başlayaraq xarici ticarət mallarından əlavə dəyər vergisi tutulur. İdxal malları istehsal olunduğu ölkənin ərazisində əlavə dəyər vergisinə cəlb olunmadığı üçün, istehlakçı ölkələrdə həmin mallardan əlavə dəyər vergisi tutulur. Lakin Müstəqil Dövlətlər Birliyi ölkələri ilə xüsusi gömrük sistemi fəaliyyət göstərdiyindən, bu ölkələrdən Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən malların əlavə dəyər vergisinə cəlb olunması Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin qərarları ilə tənzimlənir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti əlavə dəyər vergisindən azad olunan malların siyahısını sonuncu dəfə 31 yanvar 2005-ci il tarixli 11 sayılı qərarı ilə təsdiq etmişdir. Bu mallar aşağıdakılardır:

1. birgə müəssisənin nizamnamə fonduna xarici investora əmanəti kimi və ya tamamilə xarici investora məxsus müəssisənin yaradılması üçün gətirilən əmlak;
2. xarici investisiyalı müəssisənin əcnəbi işçilərinin öz ehtiyacları üçün Azərbaycan Respublikasına gətirdikləri əmlak (*işə gətirənin arayışı gömrük orqanlarına təqdim olunmaqla*);
3. Azərbaycan Respublikasının ərazisində mövcud qaydada qeydiyyatdan keçmiş humanitar təşkilatlar, həmçinin Beynəlxalq Humanitar Yardım üzrə Respublika Komissiyasının razılığı ilə digər hüquqi və fiziki şəxslər tərəfindən humanitar yardım kimi gətirilən mallar;
4. texniki yardım da daxil olmaqla, təmənnasız yardım və xeyriyyə məqsədi ilə dövlətlərin, hökumətlərin və beynəlxalq təşkilatların xətti ilə gətirilən mallar;
5. xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturuna daxil olan bütün növ avtonəqliyyat vasitələri istisna olmaqla, fiziki şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən istehsal və kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan, ümumi dəyəri 1000 ABŞ dollarına ekvivalent və ya çəkisi 50 kiloqramdan artıq olmayan mallar;

6. fəvqəladə halların qarşısının alınması və bu halların nəticələrinin aradan qaldırılması məqsədi ilə maddi-texniki təchizat sisteminin yaradılması, seysmik-müşahidə məntəqələrinin və qəza-xilasetmə dəstələrinin yerləşdiriləcəyi bazaların təşkili və onların fəaliyyəti üçün Azərbaycan Respublikasının Fəvqəladə Hallar üzrə Dövlət Komissiyasının təsdiqedicə sənədi əsasında idxal olunan xüsusi texniki vasitələr, avadanlıqlar, cihazlar, alətlər, komplektləşdirici məmulatlar, ehtiyat hissələri, ləvazimatlar və materiallar;

7. Azərbaycan Respublikası vətəndaşlarının pasportları və şəxsiyyət vəsiqələri blankları, onların fərdiləşdirilməsi, "**Giriş-Çıxış**" avtomatlaşdırılmış məlumat-axtarış sisteminin yaradılması və tətbiqi, əl-barmaq izlərinin, güllə və gilizlər üzərindəki izlərin müəyyən edilməsi üçün gətirilən avadanlıqlar, məmulatlar, ləvazimatlar və materiallar, polisə telefon zənglərinin qəbulu üzrə xüsusi "102" xidmətinə - **Zəng Mərkəzi Sisteminə (ZMS)** daxil olan avadanlıqlar, məmulatlar, ləvazimatlar və materiallar;

8. qanunvericiliyə uyğun olaraq, dövlət müəssisələrini idarə etmək hüququna dair təsdiq edilmiş müqavilələrin icrası ilə bağlı investisiya proqramında istehsalın təşkili üçün nəzərdə tutulmuş mallar;

9. aksizli malların aksiz markalarının saxta olub-olmamasını yoxlamaq üçün xüsusi avadanlıqlar (*əl detektorları və lampalar*), Azərbaycan Respublikasının xarici ölkələrdəki səfirlik, konsulluq və başqa diplomatik nümayəndəlikləri tərəfindən ölkədən getmək və ölkəyə gəlmək üçün əcnəbi vətəndaşlara verilən blanklar, onların tətbiqinə nəzarət və istifadəsi üçün müvafiq avadanlıqlar, məmulatlar, ləvazimatlar və materiallar.12. ixrac məqsədli neft-qaz fəaliyyəti ilə əlaqədar avadanlıq və materiallar (*Azərbaycan Respublikasının Dövlət Neft Şirkəti tərəfindən ixrac məqsədli neft-qaz fəaliyyəti üzrə Azərbaycan Respublikasına idxal olunan avadanlıq və materialların təsdiq olunmuş siyahısı gömrük orqanlarına təqdim edildiyi təqdirdə*).

12.3. AKSİZLƏR

Aksiz, fransızca "**accise**", latınca "**accido**" sözlərindən götürülmüş, mənası "**kəsi-rəm**" deməkdir. Kütləvi istehlak mallarına (*duz, çay, tütün, şərab və s.*), həmçinin hər cür xidmətlərə qoyulan dolaylı vergiyə aksiz deyilir (*Vergi Məcəlləsi, 182-ci maddə*).

"Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi"nin 184-cü maddəsinin 1.2-ci bəndinə görə idxal malları üçün aksiz vergilərini Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinə uyğun olaraq gömrük orqanları yığırlar. İdxal malları üçün aksiz vergisinin miqdarı Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinə uyğun olaraq müəyyən edilən (*Gömrük Məcəlləsinə görə aksiz vergisinin faizi Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti tərəfindən müəyyən olunur*), lakin topdan satış bazar qiymətindən aşağı olmayan malların gömrük dəyəridir. Hal-hazırda aksiz faizləri 10-dan (*qiymətli metal və gümüş məmulatı*) 90-dək (*içməli spirt*) dəyişir.

Aksiz faizləri məhsul və xidmətin qiymətinə uyğun olaraq müəyyən edilir və buraxılış qiymətinə daxil olur, yəni məhsulun qiyməti 100 manatdırsa və aksiz faizi 60-dırsa, onda məhsulun buraxılış və ya satış qiyməti 160 man. olacaqdır.

"Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun və bu qanunla təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin tətbiq edilməsi barədə" Azərbaycan Respublikası prezidentinin 2000-ci il 30 avqust tarixli 393 sayılı Fərmanının icrası ilə əlaqədar olaraq Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti 19 yanvar 2001-ci ildə "Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən aksiz vergisinə cəlb olunan malların aksiz dərəcələrinin təsdiq edilməsi haqqında" 20 sayılı qərar qəbul etmişdir. Həmin qərara görə aşağıdakı idxal mallarına aksiz dərəcələri tətbiq edilmişdir:

- 1) içməli spirt, maya, pivə və spirtli içkilərin bütün növləri;**
- 2) tütün məmulatları;**
- 3) neft məhsulları.**

"Azərbaycan Respublikası Vergi Məcəlləsinin 191.3-cü maddəsinə görə, aksizli mallar idxal edildikdə, aksiz gömrük orqanları tərəfindən gömrük rüsumlarının tutulduğu qaydada tutulur. Aksizlər dövlət büdcəsinə ödənilir.

Aksizlər advalor tariflərə görə hesablandıqda malın gömrük dəyəri vergi qoymanın bazası (*əsas*) kimi götürülür.

Ümumi qaydalara görə aksizlərin ödəyiciləri deklarantlardır. Ödəmə Yük Gömrük Bəyannaməsini (YGB) təqdim etməzdən əvvəl və ya təqdim edəndə həyata keçirilir. Gömrük qanunvericiliyinə görə bəzi hallarda gömrük anbarının sahibi, gömrük daşıyıcısı və başqaları da ola bilər.

12.4. YOL VERGİSİ

Gömrük Məcəlləsi və Vergi Məcəlləsinə əsasən xarici dövlətlərdə qeydiyyatda olan avtonəqliyyat vasitələri gömrük ərazisinə daxil olarkən, yol vergisi tətbiq edilir. Yol vergisi xarici dövlətlərdə qeydiyyatda olan avtonəqliyyat vasitələri gömrük ərazisinə daxil olan zaman gömrük orqanları tərəfindən tutulur və bir bank günü ərzində dövlət büdcəsinə köçürülür.

12.5. GÖMRÜK YIĞIMLARI

Gömrük yığımalarına aşağıdakılar aiddir:

1. gömrük nəzarətinin həyata keçirilməsi ilə bağlı gömrük yığımları;
2. gömrük müşayiətinə görə gömrük yığımları;

3. malların saxlancına görə gömrük yığımları;

4. gömrük rəsmiləşdirilməsi üzrə mütəxəssislərə ixtisas attestatının verilməsinə görə yığımlar;

5. bankların və bank olmayan kredit təşkilatlarının müvafiq icra hakimiyyəti orqanının reyestrinə daxil edilməsinə görə yığımlar (*GM., maddə 231*).

Mal qismində ölkənin gömrük sərhədindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin, habelə müşayiət olunmayan baqajda, beynəlxalq poçt göndərişlərində keçirilən, kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan malların və yüklərin, həmçinin nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə qanunvericiliklə müəyyən olunmuş miqdarda gömrük yığımları alınır.

Gömrük yığımları, gömrük sisteminin xidməti xərcləri kimi qiymətləndirilməlidir. Bu gömrük yığımları birbaşa büdcə vəsaiti hesab olunur. Gömrük yığımları mal və sənədlər gömrük rəsmiləşdirilməsinə təqdim olunana qədər və ya təqdim olunan vaxt həyata keçirilir.

Bu gömrük yığımları ödənməsinin özünəməxsusluğu aşağıdakılardır:

1) gömrük yığımlarının ödənilməsi üçün heç bir vaxtalma və ya vaxtuzatma nəzərdə tutulmayıb;

2) gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınmış gömrük yığımları geri qaytarılmır.

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinə görə, gömrük orqanları gömrük nəzarətini iş vaxtı ərzində həyata keçirərkən, bu Məcəllədə və digər normativ aktlarda nəzərdə tutulmuş hallar istisna olmaqla, aşağıdakıların yerinə yetirilməsinə görə müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi məbləğdə gömrük yığımları alırlar:

1. malların gömrük rəsmiləşdirilməsinə;

2. gömrük nəzarəti və rəsmiləşdirilməsi ilə əlaqədar olaraq bəyannaməçinin, mallar barəsində səlahiyyəti olan şəxslərin və ya onların nümayəndələrinin təşəbbüsü ilə malların gömrük ekspertizasının aparılmasına;

3. malların gömrük nəzarəti altında məhvinə (*GM., maddə 232*).

Mallara və nəqliyyat vasitələrinə gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün yığımların miqdarını qanunvericiliyə uyğun olaraq müvafiq icra hakimiyyəti, yəni Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti müəyyənləşdirir.

Malların və nəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarının iş vaxtından kənar vaxtda və müəyyən edilmiş yerdən kənarında rəsmiləşdirilməsinə görə gömrük yığımları ikiqat miqdarda alınır.

Malların gömrük müşayiətinə görə gömrük yığımları. Malların gömrük müşayiətinə görə Azərbaycan Respublikası DGK-nın Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin razılığı ilə müəyyən etdiyi miqdarda gömrük yığımları alınır.

Saxlanca görə gömrük yığımları. Gömrük anbarlarında və sahibi Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları olan müvəqqəti saxlanc anbarında malların və nəqliyyat vasitələrinin saxlancına görə göstərilən xidmətlərin orta dəyərindən asılı olaraq

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabineti ilə razılaşdırmaqla Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin müəyyən etdiyi miqdarda gömrük yığımları alınır.

Gömrük hərraclarında iştiraka görə onun iştirakçılarından müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi məbləğdə haqq alınır.

Müvafiq icra hakimiyyəti orqanı tərəfindən bəzi fəaliyyət növlərinə lisenziyaların verilməsinə görə qanunvericiliklə müəyyən edilmiş məbləğdə dövlət rüsumu alınır.

Beynəlxalq avtomobil daşımalarını yerinə yetirən nəqliyyat vasitələrinə sərhəddə icazə blanklarının verilməsinə görə "Dövlət rüsumu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu ilə müəyyən edilmiş məbləğdə dövlət rüsumu alınır.

"Hasilatın pay bölgüsü haqqında", "Əsas boru kəməri haqqında" sazişlərin və bu qəbildən olan digər beynəlxalq müqavilələrin icrası ilə bağlı gömrük ərazisinə gətirilən və bu ərazidən aparılan mallara gömrük ödənişləri həmin sazişlərin müddəalarına uyğun olaraq tətbiq edilir (*GM., maddə 235*).

Gömrük ödənişlərinin hesablanması üçün gömrük dəyəri əsas götürülür. Gömrük dəyərinin təyin olunması qaydaları isə "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda öz əksini tapmışdır (*11-23-cü maddələr*).

ƏDV hesablanarkən verginin miqdarı gömrük rüsumlarının miqdarı qədər, aksizli mallarda isə aksizlərin ümumi miqdarı qədər artır. Gömrük rüsumlarının və yığılması gömrük orqanlarına həvalə edilmiş vergilərin hesablanması idxal olunan mallara münasibətdə gömrük sərhədini keçən gündən, ixrac olunan mallara münasibətdə isə, mallara dair bəyannamənin təqdim olunduğu gündən başlanır və həmin gün qüvvədə olan gömrük rüsumları və vergilərin dərəcələri əsas götürülür. Gömrük borcunun məbləği gömrük bəyannaməsi verildikdən sonra mümkün qədər qısa müddətdə hesablanmalıdır (*GM., maddə 242*).

İdxal üzrə gömrük borcu xarici malların sərbəst dövriyyə üçün buraxılış gömrük proseduru, yaxud gömrük rüsumlarından və vergilərdən tamamilə və ya qismən azad edilməklə müvəqqəti idxal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi nəticəsində yaranır.

Malların ixracı üzrə gömrük borcu daxili malların bu Məcəlləyə əsasən ixrac gömrük proseduru və ya xaricdə emal xüsusi gömrük proseduru altında yerləşdirilməsi nəticəsində yaranır. Gömrük borcu gömrük bəyannaməsinin gömrük orqanları tərəfindən təsdiq edildiyi vaxt yaranır. Malları bəyan edən şəxs borclu hesab olunur. Gömrük təmsilçiliyi dolayısı həyata keçirilərsə, adından gömrük bəyannaməsi verilən şəxs də borclu hesab edilir (*GM., maddə 240*).

Gömrük ödənişlərinin ödənilməsi üçün möhlət verilməsi və vaxtın uzadılması. Gömrük ödənişlərinin ödənilməsi üçün müstəsna hallarda ödəyiciyə möhlət verilir və ya vaxt uzadıla bilər. Gömrük ödənişlərinin ödənişinə fiziki şəxslərə vaxtuzatma və ya möhlət verilmir.

Gömrük ödəmələrinin ödənişində möhlət verilməsi və ya vaxtın uzadılması haqqında qərar ödəyicinin sərbəst formada tərtib etdiyi yazılı ərizəsinə əsasən gömrük rəsmiləşdirilməsini aparan gömrük orqanının rəisi tərəfindən qəbul edilir. Göstərilən ərizə YGB ilə eyni vaxtda gömrük orqanına təqdim edilir.

Gömrük ödənişlərinin ödənilməsi üçün verilən möhlət və uzadılan vaxt gömrük bəyannaməsinin qəbul edildiyi gündən etibarən iki aydan artıq olmamalıdır.

Möhlət verilməsinə və vaxtın uzadılmasına görə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının verdiyi kreditlər üzrə həmin bankın verdiyi dərəcələrə uyğun olaraq faizlər alınır və dövlət büdcəsinə köçürülür.

Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının verdiyi kreditlərə görə müəyyənləşdirdiyi dərəcələr haqqında məlumat Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən yerli gömrük orqanlarına çatdırılır. Gömrük ödəmələrinin ödənişində vaxtın uzadılması və möhlət verilməsinə görə hesablanmış faizlər ödəyici tərəfindən gömrük ödəmələrinin məbləğinin ödənişi ilə eyni vaxtda ödənilir.

Gömrük ödəmələrinin ödənişinə möhlət verilərəkən və vaxt uzadılarkən ödəyici vaxtuzatmanın sonuncu günündən gec olmayaraq borcunu və faizləri ödəməlidir. Bu zaman pul vəsaitinin köçürülmə tarixi bank əməliyyatının həyata keçirilməsi haqqında ödəmə sənədindəki bankın qeyd tarixi sayılır.

Vaxtı uzadılmış gömrük ödəmələrinin ödənişini təsdiq edən ödəmə sənədinin surəti müəyyən edilmiş müddətlərdə gömrük orqanına təqdim edilmədiyi hallarda, ödəniş günü pul vəsaitinin gömrük orqanının hesabına faktiki daxil olma tarixi sayılır.

Gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınmaya cəhd göstərən şəxslərə bu cür ödənişlərin ödənilməsi üçün möhlət verilmir və ya vaxt uzadılmır.

Ödənilməmiş gömrük borcları gömrük ödənişlərini ödəmək öhdəliyinin yarandığı tarixdən 3 (üç) il ərzində gömrük orqanları tərəfindən bu maddədə müəyyən edilmiş qaydada məcburi tutulur.

Vaxtında ödənilməmiş gömrük borcları gömrük orqanlarının icra (*ödəniş*) sənədi əsasında, vergi borclarının dövlət büdcəsinə alınmasının qanunvericiliklə müəyyən edilmiş qaydalarına uyğun olaraq, ödəyicinin bank hesablarından tutulur. Qanunla müəyyən edilmiş hallarda müvafiq icra hakimiyyəti orqanı ödəyicinin banklardakı hesablaşma, valyuta və digər hesablarına həbs qoyulması barədə məhkəmədə iddia qaldırır. Malları və nəqliyyat vasitələrini gömrük sərəhdindən qanunsuz keçirən şəxs, həmçinin onların qanunsuz keçirildiyini bildiyi, yaxud bilməli olduğu halda, belə əməliyyatda iştirak edən şəxs, həmin malları və nəqliyyat vasitələrini öz mülkiyyətinə və ya istifadəsinə götürən şəxs gömrük borcunun ödənilməsi üzrə bəyannaməçi ilə birgə məsuliyyət daşıyırlar (*GM., maddə 249*).

12.6. GÖMRÜK ÖDƏNİŞLƏRİNİN YÜK GÖMRÜK BƏYANNAMƏLƏRİNDƏ GÖSTƏRİLMƏSİ QAYDALARI

Yük gömrük bəyannamələrinin rəsmiləşdirilməsi zamanı maliyyə-tarif şöbəsinin inspektoru aşağıdakı bölmələrdə göstərilən rekvizitləri (*latınca "regiuisitum" - "tələb olunan", "lazım olan" deməkdir. Sənədin həqiqiliyini tanımaq üçün lazım olan vacib məlumatlara rekvizitlər deyilir*) yoxlayır: 1-3; 8-9; 15-16; 20; 22-24; 28; 31-39; 41-42; 44-49;

Yoxlama zamanı hami inspektor həmin bölmələrin aşağıda göstərilən qaydada doldurulmasına diqqət yetirməlidir:

Qrafa 2. "Göndərən".

Qrafada malları göndərən haqqında aşağıdakı məlumatlar:

- sağ yuxarı küncdə hüquqi şəxslərə Dövlət Statistika Komitəsi (DSK) və ya fiziki şəxslər üçün gömrük orqanları tərəfindən verilmiş identifikasiya kodları göstərilir.

- hüquqi şəxsin adı və ünvanı, ya da fiziki şəxsin soyadı, adı, atasının adı, onun şəxsiyyətini təsdiq edən məlumat və ünvan göstərilir.

- sol aşağı küncdə hüquqi şəxslər üçün Azərbaycan Respublikası Ədliyyə Nazirliyindən alınmış təşkilatın qeydiyyatı haqqında şəhadətnamənin verilmə tarixi və nömrəsi, fiziki şəxslər üçün isə Vergilər Nazirliyindən alınmış sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olmağa səlahiyyət verən lisenziyanın nömrəsi və verilmə tarixi göstərilir.

Qrafa 3. "Əlavə vərəqlər"

Qrafa əlavə vərəqlər istifadə olunduqda doldurulur. Qrafanın birinci yarım bölməsində vərəqin sıra nömrəsi, ikincidə isə əlavə vərəqlər daxil olmaqla, təqdim olunmuş YGB vərəqlərinin ümumi sayı göstərilir.

Qrafa 8. "Malı alan"

Qrafada malları alan haqqında aşağıdakı məlumat göstərilir:

- xarici müəssisənin adı, ünvanı, ya da fiziki şəxsin soyadı, adı, atasının adı və ünvanı.

Qrafa 9. "Maliyyə məsələlərinin tənzimlənməsində məsul şəxs"

Qrafada ödəniş əsasında xarici ticarət sövdələşməsi bağlamış məsul şəxs haqqında məlumatlar bildirilir:

- qrafanın aşağı hissəsində "N" işarəsindən sonra hüquqi şəxslərə DSK tərəfindən verilmiş 7 rəqəmli və ya fiziki şəxslər üçün gömrük orqanları tərəfindən verilmiş identifikasiya kodları;

- hüquqi şəxsin adı və ünvanı, ya da fiziki şəxsin soyadı, adı, atasının adı, ünvanı və onun şəxsiyyətini təsdiq edən sənəd haqqında məlumat;

- sağ yuxarı küncdə. Vergilər Nazirliyi tərəfindən vergi ödəyicisinə verilmiş uçot nömrəsi;

Qrafa, ödənişsiz əsasda həyata keçirilən sövdələşmələr üzrə malların keçirilməsi hallarında doldurulur.

Qrafa 15. "Göndərən ölkə"

Qrafada dünya ölkələrinin təsnifatına uyğun göndərən ölkənin qısa adı göstərilir.

Qrafa 16. "Mənşə ölkəsi"

Qrafada dünya ölkələrinin təsnifatına uyğun olaraq malın mənşə ölkəsinin qısa adı göstərilir. Eyniadlı mallar (*XİF MN üzrə 9-cu rəqəm səviyyəsində eyni cür təsnifləşdirilən və bu mallara münasibətdə eyni bir gömrük rejimi tətbiq edilən*) müxtəlif ölkələrdə istehsal olunduqda qrafada "müxtəlif" sözü yazılır.

Qrafa 20. "Göndərmə şərtləri"

Qrafanın birinci yarım bölməsində göndərmə şərtlərinin təsnifatına uyğun olaraq göndərmə şərtlərinin iki rəqəmli kodu göstərilir.

Qrafanın ikinci yarım bölməsinin sol hissəsində coğrafi məntəqə göstərilməklə göndərmə şərtinin hərflə ifadə olunmuş qısa adı göstərilir.

Üçüncü yarım bölmədə qarşılıqlı hesablaşmanın tətbiq üsulundan asılı olaraq aşağıdakılar göstərilir:

"001" - qarşılıqlı hesablaşma vəsaitin köçürülməsi yolu ilə həyata keçirildikdə;

"002" - akkreditiv açılması yolu ilə;

"003" - malın dəyəri ödənilmədikdə.

Qrafa ödənişsiz əsasda həyata keçirilən sövdələşmələr üzrə malların keçirilməsi hallarında doldurulmur.

Qrafa 22. "Valyuta və malların ümumi faktura dəyəri"

Qrafanın sol yarım bölməsində 42-ci qrafada göstərilmiş malların faktura dəyərini ifadə edən valyutanın rəqəmli kodu valyutaların təsnifatına uyğun olaraq göstərilir.

Faktura dəyəri bəyan olunan valyuta, milli qanunvericiliyə uyğun olaraq müəyyən olunur.

Qrafanın sağ yarım bölməsində göstərilən ümumi faktura dəyəri YGB-nin əsas və əlavə vərəqlərinin 42-ci qrafalarında göstərilən dəyərlərin toplanmasından alınır.

Qrafa 23. "Valyuta məzənnəsi".

Qrafada YGB gömrük rəsmiləşdirilməsinə qəbul olunduğu tarixə Mərkəzi Bank tərəfindən müəyyən olunan valyuta məzənnəsi üzrə bəyan olunan faktura dəyəri göstərilir.

Qrafada faktura dəyəri milli valyuta ilə bəyan olunan hallarda - "1" rəqəmi yazılır.

Qrafa 24. "Sövdələşmənin xarakteri"

Qrafanın sol yarım bölməsində sövdələşmənin xarakteri təsnifatına uyğun olaraq sövdələşmə xarakterini iki rəqəmli kodu göstərilir.

Bu qrafada sövdələşmə xarakterinin ikirəqəmli kodundan əvvəl göndərişlərin xüsusi şərtini xarakterizə edən əlavə üçüncü işarə göstərilir:

"1" - xarici kreditlər hesabına göndərişlər;

"2" - dövlət kreditləri hesabına göndərişlər;

"3" - kommersiya kreditləri hesabına göndərişlər;

"4" - birgə müəssisələrin, beynəlxalq birlik və təşkilatların nizamnamə fondunun vəsaiti hesabına həyata keçirilən mal göndərişləri;

"7" - yeni texnika və texnologiya nümunələrinin göndərişləri.

Qrafa 28. "Maliyyə və bank məlumatı"

Qrafada 9-cu qrafada göstərilən hüquqi və ya fiziki şəxs haqqında bank və maliyyə məlumatları, rekvizitlərdən hər biri yeni sətirdən başlanılmaqla və onlardan hər birinin qarşısına növbəti sıra nömrəsi qoyulmaqla göstərilir:

1-valyuta nəzarəti sənədinin nömrəsi, ya da bankın identifikasiya nömrəsi;

2-bankın qısaldılmış adı;

3-9-cu qrafada göstərilən hüquqi və ya fiziki şəxsin milli valyuta hesabının nömrəsi;

4-9-cu qrafada göstərilən hüquqi və ya fiziki şəxsin valyuta hesabının nömrəsi;

5-vergi ödəyicisinin Vergilər Nazirliyi tərəfindən verilmiş uçot nömrəsi.

Qrafa pul hesablaşmaları nəzərdə tutulmayan müqavilələr üzrə mal keçiriləcək hallarda doldurulmur. Bu qrafada mövcud qanunvericiliyə müvafiq olaraq valyuta nəzarəti məqsədi üçün lazım olan məlumatlar da göstərilə bilər.

Qrafa 33. "Malın kodu"

Birinci yarımbölmədə malların XİF MN üzrə 13 rəqəmli kodları göstərilir.

Kod strukturuna görə hərf tərtibində boş yer buraxılmadan və digər ayırıcı işarələr olmadan yazılır. Bu mərhələdə müvəqqəti olaraq qrafanın kənarındakı sağ yarımbölmə ehtiyat qrafa kimi saxlanılır.

Qrafa 35. "Brutto çəki (kq)"

Qrafada malların qablaşdırma vasitəsilə birlikdə ümumi çəkisi kiloqramla göstərilir. Əgər ümumi çəki bir kiloqramdan çoxdursa, onda yuvarlaqlaşdırma qaydası üzrə həmin çəki tam ədədə qədər yuvarlaqlaşdırılır.

Qrafa 36. "Preferensiya" "İmtiyaz"

Qrafa gömrük tədiyyələrinin ödənişi üzrə xüsusiyyətlər, ya da güzəştlərə əsas verən milli Təsnifata uyğun olaraq doldurulur.

Qrafa 38. "Netto (kq)" "Çəki" "Xalis (kq) çəki"

Qrafada malların qablaşdırılma vasitəsi nəzərə alınmadan onların xalis çəkisi kiloqramla göstərilir. Əgər ümumi çəki bir kiloqramdan çoxdursa, onda yuvarlaqlaşdırma qaydası üzrə həmin tam kəmiyyətə qədər yuvarlaqlaşdırılır.

Qrafa 39. "Kvota"

Miqdarına məhdudiyət müəyyən olunmuş mallar üçün doldurulur.

Qrafada, alınmış lisenziyaya əsasən ayrılmış kvotanın qalığı ölçü vahidi ilə göstərilir. Kvota qalığının təyini zamanı bəyan olunan mal hissəsi nəzərə alınmır.

Qrafa 42. "Malın faktura dəyəri"

Qrafada mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq, 22-ci qrafada göstərilmiş, valyuta ilə 31-ci qrafada bəyan olunmuş malların faktura dəyəri göstərilir.

Qrafa 44. "Əlavə məlumat/təqdim olunan sənədlər"

Qrafada hər rekvizit yeni sətirdən başlanmaqla, qarşısına sıra nömrəsi qoyulmaqla aşağıdakılar göstərilir:

- icazənin nömrəsi və verildiyi tarix, habelə onun fəaliyyət müddəti;
- nəqliyyat sənədinin nömrəsi;
- daşınma cədvəlinin nömrəsi və tarixi;
- müqavilənin (*kontraktın, sazişin və s.*) nömrəsi və tarixi;

Əgər mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq milli valyuta ilə beynəlxalq hesablaşmaları aparmaq üçün xüsusi hesabın açılması tələb olunursa, müqavilənin tarix və nömrəsindən sonra xüsusi işarə "*" və milli valyuta ilə xarici şəxslə hesablaşmanı aparan müvəkkil bankın spesifikasiya nömrəsi göstərilir.

- əsas kontrakt, müqavilə, saziş və s. olan əlavələrəni nömrəsi və verildiyi tarix;
- digər dövlət orqanlarının (*onların adı göstərilməklə*), bu orqanların mallara nəzarəti lazım olan hallarda verdiyi icazənin tarixi və nömrəsi;
- malların gömrük ərazisindən xaricdə emalına verilən icazənin nömrəsi və verildiyi tarix, habelə onun fəaliyyət müddəti;
- malların mənşə sertifikatları haqqında məlumat;
- gömrük ödənişlərinin alınmasından azad olmaq haqqında hökumət, dövlət qərarlarının, adı, nömrəsi və verildiyi tarix və daxil olmaqla, verilən icazələrin nömrələri və verildiyi tarix.

Bütün məlumatları blankda göstərmək mümkün olmadıqda "arxaya bax" ifadəsi yazılmaqla, ona istinad edilir və yuxarıdakı məlumatlar YGB-nin birinci və dördüncü vərəqlərinin arxasında göstərilərək, bəyannaməçinin möhürü ilə təsdiq olunur.

Qrafa 45. "Gömrük dəyəri"

Qrafada 31-ci qrafada bəyan olunan malların gömrük dəyəri göstərilir. Gömrük dəyəri göstərilən valyuta milli qanunvericiliyə uyğun olaraq müəyyən olunur.

Qrafa 46. "Statistik dəyər"

Qrafada bəyan olunan malların statistik dəyəri ABŞ dolları ilə göstərilir.

Qrafa 47. "Gömrük rüsumları və yığımlarının hesablanması"

Qüvvədə olan mövcud qanunvericiliyə uyğun olaraq, heç bir gömrük ödəniş növünə cəlb olunmayan, bəyan olunan mallar istisna olunmaqla, qalan bütün hallarda YGB-nin rəsmiləşdirilməsi zamanı 47-ci qrafa doldurulur.

YGB-nin 47-ci qrafasının bütün sütunları doldurulur. Bu zaman sütunlarda yazılmış rəqəmlər və hərflər arasında hərf tərtibində boş yer buraxılmalıdır. Əgər sütunlarda eyni zamanda rəqəmli və rəmzli işarələr olarsa, onlar arasında da hərf tərtibində boş yer buraxılmasına yol verilmir. Hesablanmış gömrük ödənişlərinin məbləği MDB iştirakçıları-dövlətlərinin milli banklarında tətbiq olunan qaydalara uyğun olaraq yuvarlaqlaşdırılır.

Qrafa 48. "Ödənişlərə möhlət"

Qrafada gömrük ödənişlərinin ödənilməsinin uzadılması və ödənilməyə verilmiş möhlətin son müddəti altı rəqəmlə (99.99.99) göstərilir. Nöqtələr vasitəsilə birbirindən ayrılan hər bir rəqəm cütü müvafiq olaraq - günü, ayı və ili bildirir.

Maliyyə-tarif şöbəsinin inspektoru müvafiq bölmələri yoxladıqdan sonra, heç bir nöqsan aşkar etməzsə, "S" qrafasında "**ödənilib**" qeydiyyatı edir, bunu şəxsi möhürü və imzası ilə təsdiq edir və tarix qoyur.

Mövzu 13.

VALYUTA NƏZARƏTİ

Gömrük orqanları Azərbaycan Respublikasında valyuta nəzarətini həyata keçirən dövlət orqanlarından biridir. Gömrük orqanları gömrük işi ilə bağlı valyuta nəzarətini Gömrük Məcəlləsinə və "Valyuta tənzimi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa uyğun olaraq həyata keçirirlər.

Gömrük orqanları sərbəst zonaların perimetrləri istisna olmaqla, gömrük sərhədindən ayrı-ayrı şəxslər tərəfindən Azərbaycan Respublikası milli valyutasının, milli valyutada qiymətli kağızların və digər valyuta sərəvətlərinin keçirilməsinə, eləcə də gömrük sərhədindən malların və nəqliyyat vasitələrinin keçirilməsi ilə əlaqədar valyuta əməliyyatları üzrə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş qaydada valyuta nəzarətini həyata keçirirlər (*GM., maddə 273*).

Mövcud qanunvericilikdə rezident və qeyri-rezidentlərin valyuta hüquqi-münasibətlərini, valyuta məhdudiyətlərini reqlamentləşdirən normativ bazanın olması valyuta əməliyyatlarının həyata keçirilməsi zamanı bu qanunvericiliyə əməl edilməsinə nəzarət məqsədilə şəraitin yaradılması üçün inzibati idarəetmə mexanizmini şərtləndirir. Qeyd etmək lazımdır ki, valyuta nəzarəti valyuta tənzimlənməsi sisteminin bütövlükdə üstqurumu olmaqla bərabər, cəmiyyətin müəyyən inkişaf mərhələlərində qarşıda duran konkret məsələləri həll edir.

Valyuta nəzarətinin məqsədi valyuta əməliyyatlarında valyuta qanunvericiliyinə riayət olunmasının təmin edilməsidir. Valyuta nəzarətinin əsas istiqamətləri aşağıdakılardır:

- **aparılan valyuta əməliyyatlarının qüvvədə olan qanunvericiliyə uyğun olması və tələb olunan icazələrin alınması;**
- **rezidentlərin dövlət qarşısındakı öhdəliklərinin, həmçinin əldə olunan xarici valyutanın daxili valyuta bazarında satılması öhdəliyinin yerinə yetirilməsinin yoxlanılması;**
- **xarici valyutada ödənişlərin qanuni və əsaslı olduğunun yoxlanması;**
- **valyuta əməliyyatları üzrə hesabatların tam və obyektiv olduğunun yoxlanması.**

Beynəlxalq təcrübə göstərir ki, xarici iqtisadi fəaliyyətlə bağlı əməliyyatlara səmərəli valyuta nəzarəti yalnız bu işdə gömrük orqanlarının fəal iştirakı ilə mümkündür. Belə ki, malların gömrük sərhədindən qanuni keçirilmə faktı və onun şərtləri, həmçinin xarici ticarət müqavilələrində öz əksini tapmış digər məsələlər gömrük nəzarəti və gömrük rəsmiləşdirilməsinin gedişində aşkarlanır. Gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı valyuta nəzarətinin hərtərəfli və səmərəli həyata keçirilməsi üçün şərait yaranmış olur.

Gömrük orqanlarına valyuta nəzarəti həyata keçirmək hüququ verilməklə qanunvericilik aktı səviyyəsində valyuta nəzarəti orqanının səlahiyyəti konkretləşdirilmiş olur. Gömrük sərhədindən keçirilən valyuta və valyuta qiymətlilərinə (*milli valyutada qiymətli kağızlar və digər valyuta sərvətləri*) nəzarət funksiyası ənənəvi xarakterli olub, əvvəllər də gömrük orqanlarının əsas funksiyalarına aid idi. Valyuta qiymətlilərinə mülkiyyət hüququnun keçməsi əməliyyatlarına nəzarət funksiyasının gömrük sistemində həvalə edilməsi prinsipinə yeni məsələdir və bu nəzarətin səmərəliliyinin artırılması məqsədini güdür.

Məsələnin belə qoyuluşu gömrük sisteminin maraq dairəsini genişləndirmək, gömrük və valyuta qanunvericiliyi sahələrini uzlaşdırmağa, həmçinin onun həllində gömrük sisteminin təşkilatı və texniki imkanlarından istifadə etməyə şərait yaratdı. Nəticədə bu üstünlüklər xarici ticarət fəaliyyəti əməliyyatlarına nəzarətin təşkilində özünü göstərdi.

İxrac edilən malların müqabilində valyuta vəsaitlərinin ödənişinə nəzarət bir neçə mərhələdə həyata keçirilir.

1. İlkin nəzarət:

- YGB-nin düzgün doldurulmasına və göstərilən məlumatların dəqiqliyinə nəzarət;
- həyata keçirilən sövdələşmənin qanunvericiliyə uyğunluğuna nəzarət;
- hesabatların formalaşdırılması və DGK-ya təqdim edilməsi;

2. Məlumat - analitik nəzarət:

- gömrük orqanlarından alınan məlumatların yoxlanılması;
- valyuta nəzarəti, uçot kartoçkasının doldurulması və əqd üzrə hesablaşmaları aparən müvəkkil banklara göndərilməsi;
- bank tərəfindən rəsmiləşdirilən uçot kartoçkalarının alınması və istifadəsi (*analizi*);
- valyuta köçürülməsi üzrə müəyyən edilmiş qaydaları pozanların müəyyən edilməsi.

3. Bitkin sənədli nəzarət:

- valyutanın köçürülməsində mümkün ola biləcək çatışmazlıqları fakt üzrə məqsədli yoxlama;
- Gömrük Məcəlləsi ilə müəyyən edilmiş sanksiyaların tətbiqi.

Belə nəzarət sistemi imkan verir ki, hər bir valyuta əməliyyatının qanunvericiliyə uyğun olmasına nəzarət edilsin, qaytarılmamış valyuta qazancının həcmi qiymətini

mətləndirilə bilsin, ödənişin şərtləri qaydaya salınsın, gömrük orqanlarının və bankların operativ məlumat mübadiləsi təmin edilsin, valyuta nəzarəti məqsədləri üçün bank və gömrük orqanlarının imkanlarından maksimum istifadə edilsin.

İxrac əməliyyatlarında valyuta ödənişlərinə nəzarət Dövlət Gömrük Komitəsinin müəyyən etdiyi qaydalara uyğun olaraq həyata keçirilir.

İlkin nəzarət. İlkin nəzarət ixrac əməliyyatının gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı aparılır. Bu zaman ixracatçı tərəfindən təqdim olunan aidiyyatı sənədlərin tamlığı və düzgünlüyü gömrük rəsmiləşdirilməsini apanan müvafiq şöbə (*Yük şöbəsi*) tərəfindən yoxlanılır.

Konsiqnasiya yolu ilə ixrac əməliyyatları xarici şəxslərlə bağlanmış müqavilələrə əsasən respublika hüduudlarından kənarında satışı gömrük orqanlarında bəyan edildiyi gündən etibarən 180 günə qədər müəyyən olunmaqla malların ixracını nəzərdə tutur. Satışdan əldə edilən vəsaitlər, mallar satıldıqca 10 bank günündən gec olmayaraq ixracatçının ona xidmət göstərən müvəkkil bankdakı valyuta hesabına daxil olmalıdır. Konsiqnasiya ticarəti üçün ayrılan müddətdə mallar satılmadığı təqdirdə, 30 gün ərzində həmin mallar Azərbaycan Respublikasına qaytarılmalıdır.

Dövlət müəssisəsi olmayan ixracatçılar tərəfindən malların konsiqnasiya yolu ilə ixracı gömrük orqanlarında bəyan edilməklə aparılır. Bu zaman respublikanın dövlət müəssisələrində istehsal olunmuş malların dəyəri, istehsalçıya tam ödənildikdən sonra ixrac oluna bilər.

Konsiqnasiya yolu ilə ixrac əməliyyatlarının rəsmiləşdirilməsində gömrük orqanları tərəfindən tələb olunan sənədlər aşağıdakılardır:

1) *xarici tərəflə bağlanmış müqavilə (ixracatçı dövlət müəssisəsi olduğu halda İqtisadi İnkişaf Nazirliyində qeydiyyatdan keçirilməklə; digər ixracatçılar tərəfindən isə gömrük orqanlarında bəyan edilməklə);*

2) **ixrac olunan malın mənşə sertifikatı;**

3) *istehsalçı ilə ixracatçı arasında bağlanmış müqavilə (ixracatçı qeyri-dövlət müəssisəsi olduqda);*

4) *ixrac olunan mal dövlət müəssisəsində istehsal edilmişdirsə, ixracatçı qeyri-dövlət müəssisəsi olduğu halda onun dəyərinin istehsalçıya tam ödənilməsini təsdiq edən müvafiq bank sənədi;*

5) *konsiqnasiya müqaviləsində nəzərdə tutulan valyuta vəsaitinin vaxtında köçürüləcəyinə və yaxud mal satılmadığı halda həmin malın geri qaytarılmasının "Zəmanət öhdəliyi".*

6) **Uçot kartoçkası (UK);**

7) **Bəyannaməçi tərəfindən tərtib olunmuş Yük Gömrük Bəyannaməsi;**

Barter əməliyyatları, dəyəri ödənilmədən ekvivalent məbləğdə qarşılıqlı mal (*xidmət və əqli mülkiyyət*) mübadiləsini nəzərdə tutur. Barter əməliyyatlarında ekvivalent məbləğdə malların göndərilməsi və alınması müddəti 90 günədək müəyyən olunur.

Ekvivalent məbləğdə qarşılıqlı mal mübadiləsi bu müddətdə başa çatmadığı təqdirdə, hesablaşma müqavilədə göstərilən valyuta ilə 10 bank günü ərzində yerinə yetirilməli və vəsait ixracatçının müvəkkil bankdakı valyuta hesabına köçürülməlidir.

Dövlət müəssisələri və Nizamnamə fondunda dövlətin pay haqqı 50 %-dən yuxarı olan müəssisələr tərəfindən bağlanmış barter müqavilələri İqtisadi İnkişaf Nazirliyində qeydiyyatdan keçirilməklə, digər müəssisələr tərəfindən bağlanmış barter müqavilələri isə, gömrük orqanlarında bəyan edilməklə həyata keçirilir.

Barter əməliyyatları üzrə ixrac edilən malları Yük Gömrük Bəyannamələrinin bir nüsxəsi mal bəyan olunduğu tarixdən etibarən 7 gün ərzində gömrük orqanları tərəfindən müvəkkil banklara və İqtisadi İnkişaf Nazirliyinə göndərilir.

Malların barter (*mübadilə*) yolu ilə ixracı zamanı gömrük orqanları tərəfindən tələb olunan sənədlər aşağıdakılardır:

1) istehsalçı ilə ixracatçı arasında bağlanmış müqavilə (*ixracatçı qeyri-dövlət müəssisəsi olduqda*);

2) ixrac olunan mal dövlət müəssisəsində istehsal edilmişdirsə, ixracatçı qeyri-dövlət müəssisəsi olduğu halda onun dəyərinin istehsalçıya tam ödənilməsini təsdiq edən müvafiq bank sənədi;

3) xarici tərəflə bağlanmış barter müqaviləsi (*ixracatçı dövlət müəssisəsi olduqda İqtisadi İnkişaf Nazirliyində qeydiyyatdan keçirilmiş*);

4) ixrac olunan malın mənşə sertifikatı;

5) ekvivalent məbləğdə malların vaxtında Azərbaycan Respublikasına gətirilməyi və yaxud valyuta vəsaitinin ixracatçının müvəkkil bankdakı valyuta hesabına köçürəcəyi barədə zəmanət öhdəliyi;

6) Uçot kartoçası (*UK*).

7) Bəyannaməçi tərəfindən tərtib olunmuş Yük Gömrük Bəyannaməsi.

Kreditə ixrac əməliyyatları, faktiki mal (*xidmət və əqli mülkiyyət*) ixracından sonra haqqı müəyyən şərtlərlə və hər hansı müddət ərzində ödənilən malların ixracını nəzərdə tutur. Dövlət müəssisələri və Nizamnamə fondunda dövlətin pay haqqı 50 %-dən yuxarı olan müəssisələr tərəfindən malların (*xidmət və əqli mülkiyyətin*) kreditə ixracı üzrə bağlanmış müqavilələr İqtisadi İnkişaf Nazirliyində qeydiyyatdan keçirilməklə aparılır. Digər ixracatçılar tərəfindən malların kreditə ixracı isə, gömrük orqanlarında bəyan edilməklə həyata keçirilir. Bu zaman respublikanın dövlət müəssisələrində istehsal olunmuş malların dəyəri istehsalçıya tam ödənildikdən sonra ixrac oluna bilər.

Kreditə ixrac əməliyyatlarında gömrük orqanları tərəfindən tələb olunan sənədlər:

1) istehsalçı ilə ixracatçı arasında bağlanmış müqavilə (*ixracatçı qeyri-dövlət müəssisəsi olduqda*);

2) ixrac olunan mal dövlət müəssisəsində istehsal edilmişdirsə, ixracatçı qeyri-dövlət müəssisəsi olduğu halda onun dəyərinin istehsalçıya tam ödənilməsini təsdiq edən müvafiq bank sənədi;

3) xarici tərəflə bağlanmış müqavilə (*kreditə ixrac əməliyyatları dövlət müəssisələri tərəfindən həyata keçirildikdə İqtisadi İnkişaf Nazirliyində qeydiyyatdan keçirilməklə*);

4) malın mənşə sertifikatı;

5) valyuta vəsaitlərinin köçürülməsinə zəmanət öhdəliyi;

6) Uçot kartoçkası (UK);

7) Bəyannaməçi tərəfindən tərtib olunmuş Yüklük Gömrük Bəyannaməsi;

Müvəqqəti ixrac əməliyyatları, xarici ölkələrdə xidmət göstərilməsi, lizinq əməliyyatlarının aparılması, sərgilərdə, yarmarkalarda iştirak və s. üçün malların yenedən işlənməsi (*dəyişdirilmədən*) Azərbaycan Respublikasına qaytarılması şərtilə ixracını nəzərdə tutur. Dövlət müəssisələri tərəfindən müvəqqəti olaraq göndərilmiş mallar üzrə bağlanmış müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş müddət bitdiyi gündən həmin mallar 30 gün ərzində Azərbaycan Respublikasına qaytarılmalıdır. Bu mallar İqtisadi İnkişaf Nazirliyinin icazəsi ilə istifadə olunduğu ölkələrdə satıla bilər. Valyuta vəsaiti mallar satıldığı gündən 10 gün müddətində ixracatçının Azərbaycan Respublikasında müvəkkil bankdakı hesabına daxil edilməlidir.

Dövlət müəssisəsi olmayan ixracatçılar tərəfindən isə, müvəqqəti ixrac olunmuş mallar bu Təlimata və Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktlarına uyğun olaraq müvafiq gömrük rüsumları ödənilməklə istifadə olunduğu ölkələrdə satıla bilər. Bu halda valyuta vəsaitləri mallar satıldığı gündən 10 gün müddətində ixracatçının Azərbaycan Respublikasında müvəkkil bankdakı hesabına daxil edilməlidir. Başqa halda, həmin mallar bağlanmış müqavilələrdə nəzərdə tutulmuş müddət bitdiyi gündən 30 gün ərzində Azərbaycan Respublikasına qaytarılmalıdır.

Müvəqqəti ixrac əməliyyatları rəsmiləşdirilərkən gömrük orqanları tərəfindən aşağıdakı sənədlər tələb olunur:

1) istehsalçı ilə ixracatçı arasında bağlanmış müqavilə (*ixracatçı qeyri-dövlət müəssisəsi olduqda*);

2) ixrac olunan mal dövlət müəssisəsində istehsal edilmişdirsə, ixracatçı qeyri-dövlət müəssisəsi olduğu halda onun dəyərinin istehsalçıya tam ödənilməsinə təsdiq edən müvafiq bank sənədi;

3) xarici tərəflə bağlanmış müqavilə (*ixracatçı dövlət müəssisəsi olduğu halda İqtisadi İnkişaf Nazirliyində qeydiyyatdan keçirilməklə*);

4) müvəqqəti ixrac olunan malın mənşə sertifikatı;

5) müqavilə şərtlərinə uyğun olaraq müvəqqəti ixrac olunan malların geriye qaytarılacağı barədə zəmanət öhdəliyi;

6) Uçot kartoçkası (UK);

7) Bəyannaməçi tərəfindən tərtib olunmuş Yüklük Gömrük Bəyannaməsi.

Sonuncu (*sənədli*) nəzarət-gömrük rəsmiləşdirilməsi başa çatdıqdan sonra aparılır. Gömrük orqanının yük şöbəsinə ixracatçı tərəfindən təqdim olunan sənədlər rəs-

miləşdirilərək Maliyyə - Tarif və valyuta nəzarəti şöbəsinə verilir və aşağıdakılar yerinə yetirilir:

1) hər bir ixrac əməliyyatı üzrə sənəd toplusu (*dosye*) açılır, ixracatçının ərizəsi ilə birlikdə ərizədə göstərilən sənədlərin surətləri və Təlimatın 2-ci bəndindəki müvafiq ixrac rejiminə uyğun tələb olunan sənədlər əlavə edilir;

2) Uçot kartoçkasındakı məlumatların düzgünlüyü yoxlanılmaqla təqdim olunan YGB məlumatları ilə üzləşdirilir;

3) Uçot kartoçkası tərtib olunmaqla, gələcəkdə valyuta vəsaitlərinin daxil olacağı və ya malın geri qaytarılacağı son müddəti təyin olunur;

4) Uçot kartoçkasına qeydiyyat nömrəsi verilməklə, Uçot kartoçkalarının reyestrinə salınır və onun surəti isə DGK-nın Maliyyə-Tarif və Valyuta Nəzarəti Baş İdarəsinə göndərilir;

5) göndərilmiş malların müqabilində ödəniş vaxtının bitməsi barədə ixracatçıya və DGK Valyuta Nəzarəti şöbəsinə bildiriş göndərilir;

6) valyuta vəsaitlərinin daxil olması barədə müvəkkil bank tərəfindən təsdiq edilmiş Uçot kartoçkası (*A 2 bölməsi*) və ya malların geri qaytarılması barədə deklarant tərəfindən tərtib edilmiş idxal YGB ixracatçı tərəfindən gömrük orqanına təqdim edildiyi təqdirdə UK nəzarətdən çıxarılır;

7) valyuta vəsaitlərinin vaxtında mədaxil olmaması və ya malların geri qaytarılması müddətinin başa çatması ilə əlaqədar (*Fors-major baş verdiyi və yaxud ixracatçı tərəfindən ixrac müqavilələrinə müvafiq olaraq nəzərdə tutulan arbitraj proseduralarının yerinə yetirilməsi halları istisna olmaqla*) gömrük orqanı (*Maliyyə-tarif şöbəsi*) mövcud qaydada araşdırma aparır, protokol tərtib edir və toplanmış materialları gömrük orqanının müvafiq şöbəsinə təqdim edir. Aidiyyəti üzrə bu işi icra edən şöbə təhqiqat aparmaqla, eyni zamanda qərar qəbul edir, həmçinin təlimatın 2 sayılı əlavəsinin "V" bölməsinə uyğun olaraq ixracatçıya qarşı Gömrük Məcəlləsinin müvafiq maddəsinə əsasən sanksiya tətbiq edir və bu barədə Dövlət Gömrük Komitəsinin MT və VN Baş idarəsinə məlumat verir.

İxracatçılar tərəfindən ixrac olunan (*sövdələşmə xüsusiyyəti 21 və 41*), malların (*xidmət və əqli mülkiyyətin*) Azərbaycan Respublikası ərazisindən çıxarılması gömrük orqanları tərəfindən yalnız onların haqqının qabaqcadan ödənilməsi və yaxud geri çağırılmayan akkreditiv açılması müvəkkil banklar tərəfindən "Uçot kartoçkası"nın "A 1" və "A 2" bölmələrində qeyd edilməklə təsdiq olunduqdan sonra həyata keçirilir.

İxracatçılar tərəfindən aparılan ixrac əməliyyatlarının hesablaşmalar hissəsi, Azərbaycan Respublikası müvəkkil banklarının, malların gömrük sərhədindən çıxarılması isə gömrük orqanlarının nəzarəti altında həyata keçirilir.

İxracatçılar, təlimatın tələblərinin pozulmasına görə Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq, həmçinin, təlimata uyğun xarici valyuta vəsaitlərinin (*və ya malların geri qaytarılması*) respublikaya vaxtında və tam həcmdə köçürülmə-

sini (*gətirilməsini*) mövcud qaydada təmin etmədikləri təqdirdə, Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinə uyğun məsuliyyət daşıyırlar.

"Azərbaycan Respublikası İnzibati Xətalər" Məcəlləsinin 262-ci maddəsinə görə, xarici valyuta vəsaitlərinin xaricdən qaytarılmaması inzibati xətanın bilavasitə obyektı olan malların və nəqliyyat vasitələrinin dəyərinin 5 %-dən 50 %-dək miqdarda cərimə edilir.

Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 10 aprel 2002-ci il tarixindən qüvvəyə minmiş **"Fiziki şəxslər tərəfindən valyuta sərvətlərinin Azərbaycan Respublikasına gətirilməsi və Azərbaycan Respublikasından çıxarılması" QAYDALARI "Valyuta tənzimi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa əlavələr və dəyişikliklər edilməsi barədə** Azərbaycan Respublikası Qanununa, Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə müvafiq olaraq hazırlanmış və fiziki şəxslər tərəfindən valyuta sərvətlərinin Azərbaycan Respublikasına nağd gətirilməsi və Azərbaycan Respublikasından nağd çıxarılması qaydalarını müəyyən edir.

Rezidentlər valyuta sərvətlərini gömrük orqanlarında bəyan etməklə məhdudiyət qoyulmadan Azərbaycan Respublikasına nağd şəkildə gətirə bilərlər. Rezidentlər tərəfindən Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilmiş valyuta sərvətlərinin məbləği 10.000 (*on min*) ABŞ dolları ekvivalentinədək olduqda onların gətirilməsi gömrük orqanları tərəfindən "Sərnişin gömrük bəyannaməsi" ilə, 10.000 (*on min*) ABŞ dolları ekvivalentindən yuxarı məbləğdə olduqda isə "Sərnişin gömrük bəyannaməsi" və "Gömrük vəsiqəsi" (*GA - 5 №-li forma*) ilə rəsmiləşdirilir.

Rezidentlər Azərbaycan Respublikasına əvvəllər nağd şəkildə gətirilmiş valyuta sərvətlərindən 50.000 (*əlli min*) ABŞ dolları ekvivalentinədək məbləği gömrük orqanlarında bəyan etməklə Azərbaycan Respublikasından nağd şəkildə çıxara bilərlər. Rezidentlər tərəfindən Azərbaycan Respublikasına əvvəllər nağd şəkildə gətirilmiş valyuta sərvətləri ölkə ərazisindən nağd çıxarılarəkən gömrük orqanlarına "Sərnişin gömrük bəyannaməsi" (*nağd gətirilmiş valyuta sərvətlərinin məbləği 10.000 (on min) ABŞ dolları ekvivalentinədək olduqda*) və "Sərnişin gömrük bəyannaməsi" və "Gömrük vəsiqəsi" (*nağd gətirilmiş valyuta sərvətlərinin məbləği 10.000 (on min) ABŞ dolları ekvivalentindən çox olduqda*) təqdim edilməlidir.

Rezidentlər Azərbaycan Respublikasına əvvəllər nağd şəkildə gətirilmiş 50.000 (*əlli min*) ABŞ dolları ekvivalentindən artıq məbləğdə valyuta sərvətlərini valyuta gətirilən ölkənin bank və ya digər kredit təşkilatı tərəfindən bu vəsaitlərin həmin rezidentə nağd verilməsini təsdiq edən arayışı təqdim etməklə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının müəyyən etdiyi qaydada müvəkkil banklar vasitəsi ilə Azərbaycan Respublikasından kənara köçürə bilərlər. Rezidentlər əvvəllər Azərbaycan Respublikasına köçürülmüş valyuta sərvətlərindən yalnız 50.000 (*əlli min*) ABŞ dolları ekvivalentinədək məbləği müvəkkil banklar tərəfindən verilmiş "Azərbaycan Respublikasına əvvəllər köçürülmüş xarici valyuta sərvətlərinin verilməsi haqqın-

da" bank arayışı əsasında, gömrük orqanlarında bəyan etməklə Azərbaycan Respublikasından nağd şəkildə çıxara bilərlər.

Rezidentlər tərəfindən adambaşına 10.000 (*on min*) ABŞ dolları ekvivalenti məbləğində valyuta sərvətləri (*fond sərvətləri istisna olmaqla*) sənəd təqdim edilmədən, gömrük orqanlarında bəyan etməklə Azərbaycan Respublikasından nağd şəkildə çıxarıla bilər.

Qeyri-rezidentlər valyuta sərvətlərini gömrük orqanlarında bəyan etməklə məhdudiyət qoyulmadan Azərbaycan Respublikasına nağd şəkildə gətirə bilərlər. Qeyri-rezidentlər tərəfindən Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilmiş valyuta sərvətlərinin məbləği 10.000 (*on min*) ABŞ dolları ekvivalentinədək olduqda onların gətirilməsi gömrük orqanları tərəfindən "Sərnişin gömrük bəyannaməsi" ilə, 10.000 (*on min*) ABŞ dolları ekvivalentindən yuxarı məbləğdə olduqda isə "Sərnişin gömrük bəyannaməsi" və "Gömrük vəsiqəsi" (*GA - 5 №-li forma*) ilə rəsmiləşdirilir.

Qeyri-rezidentlər Azərbaycan Respublikasına əvvəllər nağd şəkildə gətirilmiş valyuta sərvətlərindən 50.000 (*əlli min*) ABŞ dolları ekvivalentinədək məbləği gömrük orqanlarında bəyan etməklə Azərbaycan Respublikasından nağd şəkildə çıxara bilərlər.

Qeyri-rezidentlər Azərbaycan Respublikasına əvvəllər nağd şəkildə gətirilmiş 50.000 (*əlli min*) ABŞ dolları ekvivalentindən artıq məbləğdə valyuta sərvətlərini valyuta gətirilən ölkənin bank və ya digər kredit təşkilatı tərəfindən bu vəsaitlərin həmin qeyri-rezidentə nağd verilməsini təsdiq edən arayış təqdim etməklə Azərbaycan Respublikası Mərkəzi Bankının müəyyən etdiyi qaydada müvəkkil banklar vasitəsi ilə Azərbaycan Respublikasından kənara köçürə bilərlər. Qeyri-rezidentlər əvvəllər Azərbaycan Respublikasına köçürülmüş valyuta sərvətlərindən yalnız 50.000 (*əlli min*) ABŞ dolları ekvivalentinədək məbləği müvəkkil banklar tərəfindən verilmiş "Azərbaycan Respublikasına əvvəllər köçürülmüş xarici valyuta sərvətlərinin verilməsi haqqında" bank arayışı əsasında, gömrük orqanlarında bəyan etməklə Azərbaycan Respublikasından nağd şəkildə çıxara bilərlər. Qeyri-rezidentlər, onları ezamiyyətə göndərən təşkilatın təsdiqedicisi sənədlərində (*ezam olunma barədə əmrdən çıxarış və ya ezamiyyət vəsiqəsi və ezamiyyət haqqının verilməsi barədə kassa məxaric orderinin qəbzi*) göstərilən məbləğdə valyuta sərvətlərini Azərbaycan Respublikasından nağd şəkildə çıxara bilərlər.

Dövlət Gömrük Komitəsi Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən valyuta sərvətləri haqqında aylıq məlumatları növbəti ayın 20-dək, gömrük orqanları isə 50.000 (*əlli min*) ABŞ dolları ekvivalentindən artıq məbləğdə gətirilən valyuta sərvətləri barədə məlumatları 7 gün müddətində müəyyən olunmuş qaydada Mərkəzi Banka göndərir.

Mövzu 14.

GÖMRÜK İŞİNDƏ QEYRİ-TARİF TƏNZİMLƏNMƏSİ ÜSULLARI

14.1. QEYRİ-TARİF MƏHDUDİYYƏTLƏRİNİN TƏSNİFATI

Dünya təcrübəsində qeyri-tarif məhdudiyətlərinə münasibət kifayət qədər ziddiyyətlidir. Ümümdünya Ticarət Təşkilatı rəsmi olaraq belə tədbirlərin ləğv edilməsi və müstəsna olaraq tarif üsullarından istifadə edilməsi məsələsini qoyur. Həmin təşkilata üzvlük ərəfəsində olan Azərbaycan Respublikası üçün bu tələblərə münasibət mühüm əhəmiyyət kəsb etməkdədir.

Bununla bərabər tələblərin birmənalı şəkildə qəbulu digər məsələlərdə arzuolunmaz nəticələrə də gətirib çıxara bilər. Belə ki, Ümümdünya Ticarət Təşkilatının, Tarif və Ticarət üzrə Baş Sazişin (*QATT*) üzvü olan ölkələr xarici ticarətdə qeyri-tarif tənzimləmə metodlarından həm əvvəl, həm də indi istifadə etməkdədirlər. Bəzi qeyri-tarif məhdudiyətlərinin aradan qaldırılması sadəcə olaraq qeyri-mümkündür. Belə ki, qeyri-tarif məhdudiyətləri daxili iqtisadi siyasətin digər ölkələrlə iqtisadi əlaqələrinə təsirinin təcəssümü kimi çıxış edir. Bununla belə, beynəlxalq ticarət sistemi tərəfindən qanuniləşdirilmiş qeyri-tarif tənzimləmə tədbirləri, daha doğrusu xarici malların idxalının kəskin artımı ilə milli iqtisadiyyata vurulan zərərin qarşısının alınması məqsədi güdən müdafiə tədbirləri, həmçinin xarici ixracatçılar tərəfindən qeyri-sağlam rəqabətin qarşısının alınmasına yönəlmiş digər tədbirlər mövcuddur.

İdxal əməliyyatlarında qeyri-tarif məhdudiyətlər (*QTM*) - xarici malların daxili bazara nüfuz etməsinin qarşısını alan məhdudlaşdırma - qadağan xarakterli tədbirlər kompleksidir. Bu tədbirlərin məqsədi yalnız idxal edən ölkənin rəqabət qabiliyyətinin gücləndirilməsi deyil, həm də milli sənayenin müdafiəsi, əhalinin həyat və sağlamlığının, ətraf mühitin, əxlaqın, dinin və milli təhlükəsizliyin qorunmasıdır. Bundan başqa *QTM* ixrac əməliyyatlarında da istifadə edilir.

Birbaşa və dolayısı yolla xarici ticarəti tənzimləyən tədbirlər, adətən, səkkiz qrupa bölünür: tarif, paratarif, qiymətlərə nəzarət, maliyyə, lisenziyalaşdırma, kəmiyyət nəzarəti, inhisarçı tədbirlər, texniki tədbirlər. ÜTT/*QATT* tövsiyələrinin yerinə yetirilməsi ilə əlaqədar olaraq hal-hazırda Azərbaycanda bu tədbirlərin əksəriyyəti tətbiq

edilmir. Lakin güman edilir ki, milli istehsalın inkişafı naminə və ölkənin iqtisadi təhlükəsizliyinin təminatı ilə əlaqədar olaraq onların istifadə dairəsi genişləndiriləcəkdir. Qeyri-tarif tənzimlənməsi sisteminin öyrənilməsi bu baxımdan məqsədə uyğundur.

Qeyri-tarif tədbirlərinin rəngarəng olmasına baxmayaraq onları iki böyük qrupa bölmək olar: iqtisadi və inzibati tədbirlər.

İqtisadi QTM-ə aşağıdakılar aiddir:

- xüsusi növ rüsumlar;
- müxtəlif vergi və yığımlar;
- idxal depozitləri;
- valyuta tənzimlənməsi tədbirləri.

İnzibati QTM daha çoxcəhətlidir:

- embarqo (*qadağa*);
- lisenziyalaşdırma və kvotalaşdırma;
- ixracın məhdudlaşdırılması;
- (*monopolist*) tədbirlər;
- proteksionist məqsədlər üçün standart və texniki normalardan istifadə edilməsi;
- əlavə gömrük sənədləri və əməliyyatları.

İqtisadi məhdudiyyətlər bazar mexanizmi vasitəsi ilə təsir göstərərək idxal və ixrac mallarını bahalaşdırır, inzibati məhdudiyyətlər isə bazar münasibətlərindən başqa idxal mallarının daxil olmasını və ixrac mallarının xaricə çıxarılmasını məhdudlaşdırır.

İqtisadi QTM tətbiq edildikdə istehlakçı öz seçimini özü müəyyən edir və daha bahalı idxal, yaxud ucuz milli mal alacağına qərar verir.

İnzibati QTM tətbiq edildikdə dövlət faktik olaraq daxili bazarın əmtəə strukturunu müəyyən edir, yəni daxili bazarı həm idxalın təsirindən qoruyur, həm də çətin tapılan milli məhsulun çatışmazlığının qarşısını alır. Bu halda istehlakçı sərbəst əmtəə seçimindən məhrum olur. QTM əsas qruplarına bir az geniş nəzər salaq.

A. Paratarif tədbirləri

Paratarif tədbirləri gömrük sərəhdindən keçirilən mallara tətbiq edilən elə ödəniş və yığımlara deyilir ki, gətirilən malın dəyərini gömrük rüsumundan əlavə olaraq artırır (*ya müəyyən faiz, ya da mal vahidinə əmsal*).

Gömrük rüsumlarının və onunla bağlı olaraq fiskal gömrük gəlirlərinin aşağı düşməsi ilə dövlətin büdcə gəlirlərinin artırılmasında paratarif tədbirlərə meyl etməsi təbii olur. Ümumiyyətlə idxal olunan mallara sərəhd vergiqoymaları müxtəlif vergi və yığımlar onların ödənilməsinin sadələşdirilməsi və idxalçı ölkənin maliyyə qurumlarının maraqlarının təmin edilməsi məqsədilə bilavasitə gömrük orqanları tərəfindən tutulur. Bu vergi və yığımları, adətən, idxalçı ödəyir, lakin alqı-satqı müqaviləsi tərtib edilərkən tərəfdaşlar tərəfindən nəzərə alınır.

Paratarif tədbirlərə aşağıdakılar daxildir:

1) gömrük əlavələri - ticarət-siyasi məqsədlərlə, büdcənin doldurulması, yaxud milli istehsalın müdafiəsi üçün tətbiq edilən əlavə vergi və rüsumlar;

2) əlavə yığımlar - daxili analoqu olmayan, idxal mallarından gömrük rüsum və vergilərindən artıq (*əlavə*) tutulan ödənişlər. Onlar xarici ticarətlə bağlı fəaliyyətin müəyyən növlərinin maliyyələşdirilməsi üçün nəzərdə tutulur. Bunlara, adətən, xarici valyutanın köçürülməsinə qoyulan vergi, idxal lisenziyası üçün yığım, liman yığımları, statistik vergi, nəqliyyat vasitələrinə vergi aid edilir;

3) daxili (*bərabərləşdirici*) vergi və yığımlar - milli mallardan idxal ölkəsində tutulan dolaylı verigələrə ekvivalent olan vergi və yığımlar. Onlara ƏDV, aksiz, emissiya yığımları, məhsula görə vergi, sair inzibati yığımlar aid edilir. Bərabərləşdirici vergilərin və yığımların məqsədi xarici və milli eyni (*və ya analoji*) mallara bərabər vergi rejimi yaratmaqdır;

4) diskretləşdirilmiş gömrük qiymətləndirilməsi - gömrük rüsum və yığımlarının hesablanması üçün gömrük dəyərinin inzibati yolla müəyyən edilməsi praktikası.

B. Qiymətlər üzərində nəzarət tədbirləri

Qiymətlər üzərində nəzarət tədbirləri daxili qiymətlərin stabilləşdirilməsi və ya səviyyəsinin saxlanılması məqsədi ilə, həmçinin xarici rəqiblərin əliyəri ticarət təcürübəsinin vura biləcəyi zərərin qarşısını almaq üçün tətbiq edilir.

Belə tədbirlərə aşağıdakılar aiddir:

1) qiymətlərin inzibati qaydada müəyyən edilməsi - idxalçı ölkənin hakimiyyət dairələri istehsalçı və istehlakçının daxili qiymətlərini nəzərə alaraq, qiymətlərin aşağı və yuxarı həddlərini müəyyən edir, yaxud bu qiymətləri dünya bazar qiymətləri ilə bağlayırlar. Rəsmi qiymətlərin müəyyən edilməsi, minimal idxal qiymətləri və ya idxalın baza qiymətləri üsulundan istifadə olunur.

2) ixrac qiymətlərinin "kənüllü" məhdudlaşdırılması - ixracatçının öz mallarının qiymətlərini müəyyən səviyyədə aşağı endirməməyi dəstəkləməyə razı olduğu məhdudlaşdırıcı bağlaşmalar;

3) sürüşkən yığımlar - idxal edilən kənd təsərrüfatı və ərzaq mallarının idxal qiymətlərinin daxili qiymətlərlə eyni səviyyəyə gətirilməsi üçün nəzərdə tutulmuş əlavə ödənişlər.

4) antidempinq tədbirlər - ixracatçıdan milli istehsalçılara vurulan zərəərə görə kompensasiyanın tutulmasından ibarət olub, dempinq faktı və ondan irəli gələn ziyan aşkar edildikdə idxalatçı ölkənin müvafiq orqanı tərəfindən ixracatçının ticarət təcürübəsinin təhqiqatının yekunlarına görə tətbiq edilir. Antidempinq rüsumlar özünü doğrultmayan aşağı qiymətlərlə mal göndərişinin başlanğıcı anından tutulur. Antidempinq ittihamlarının təşəbbüsçüləri kimi konkret məhsulun milli istehsalçıları çıxış edir.

5) Kompensasiya tədbirləri - əgər idxal olunan mallar subsidiyalaşdırılırsa və belə subsidiyalaşdırılma milli istehsala zərər vurduğunu təhqiqat təsdiq edirsə, əlavə maliyyə ödənişləri tətbiq edilir. Kompensasiya tədbirləri kompensasiya idxal rüsumları şəklində də ola bilər. Bundan başqa, çox zaman onlar qadağanedicilərə də çata bilər və hətta ixrac qiymətlərini artırmaqla da aşmaq olmur.

C. Maliyyə tədbirləri

Maliyyə tədbirlərinə - idxalçıların xarici valyutaya onlar üçün valyutanın qiymətlərinə, həmçinin ödəniş şərtlərinə müdaxiləsini tənzimləyən tədbirlər aid edilir. Bu tədbirlər idxalın dəyərini yüksəldə bilər. Bu kateqoriya QTM-ə aşağıdakılar aid edilir:

1) idxalın dəyərinin, eləcə də idxal vergisinin qabaqcadan ödənilməsi.

Buraya idxal depozitlərinin, əvəzi ödənilən depozitlərin açılması, nağd ödəniş və gömrük rüsumlarının qabaqcadan ödənilməsi də daxildir;

2) valyuta məzənnələri çoxluğu.

Bu müxtəlif kateqoriyalı mallar üçün müxtəlif məzənnələrin müəyyən edildiyi dövlət tənzimlənməsi mexanizmdir. Rəsmi məzənnə, adətən, daha zəruri mallar üçün saxlanılır, digər mallar kommersiya məzənnəsi və ya xarici valyutanın hərracları vasitəsi ilə alınması hesabına ödənilir;

3) xarici valyuta yığılmasına rəsmi məhdudluqlar.

Ölkə daxilində valyuta əməliyyatları aparılmasına müxtəlif icazə, viza və s. (onların qadağan edilməsi də daxil olmaqla) alınmasını nəzərdə tutur.

4) ödənişə müddətin müəyyən edilməsi və ödənişinin növbəliliyi.

Bu tədbirlərlə dövlət malların göndərildiyi tarixdən idxal hesablamalarının bitməsinə qədər yol verilən minimal müddətləri müəyyən edir. Bu müddətlər adətən istehlak malları və sənaye xammalı üçün 90, 180 və ya 360 gün, investisiya malları üçün 2-5 il müəyyən edilir.

Ç. Kəmiyyət nəzarəti tədbirləri

Kəmiyyət nəzarəti tədbirləri ilk növbədə idxal-ixrac əməliyyatlarının kvotalaşdırılması və lisenziyalaşdırılması deməkdir. Kvotalaşdırma (*fiziki həcm və dəyər üzrə*) və lisenziyalaşdırma (*müəyyən malların göndərilməsi və ya gətirilməsinə, bəzən də müəyyən ölkələrə, yaxud onlardan ticarətə xüsusi icazənin alınması*) idxal və ixracın ənənvi qeyri-tarif tənzimlənməsi üsullarıdır. Onların məqsədi hər hansı malın idxal və ya ixracını ümumilikdə, yaxud hər hansı ölkəyə məhdudlaşdırmaqdan ibarətdir. Bu tədbirlər, adətən, bir-biri ilə bağlıdır, çünki, lisenziyalaşdırma kvotanın fərdi idxalatçılara və ixracatçılara müəyyən həcm bitənə qədər lisenziya vermək yolu ilə bölüşdürülməsi mexanizmi kimi çıxış edir.

Kəmiyyət nəzarəti tədbirləri vasitəsi ilə dövlət səviyyəsində iqtisadi, xarici ticarət və hətta siyasi xarakterli məsələlər həll edilir: ölkə daxilində analoji rəqabət edən

malların istehsalçı və istehlakçısının müdafiəsi, daxili bazarın stabilliyinin dəstəklənməsi, valyuta ehtiyatlarına qənaət, digər ölkələrdən qarşılıqlı güzəştlərin əldə edilməsi və s.

Bu qəbildən olan QTM daha geniş araşdırmağa çalışaq.

1) Lisenziyalaşdırma - idxal və ixraca müvafiq hakimiyyət orqanlarının öz mülahizəsinə, yaxud hər hansı konkret meyarlara əsasən verdiyi xüsusi icazələrin (*lisenziyaların*) tətbiqidir. Beynəlxalq ticarətdə lisenziyalaşdırma rəngarəngliyi ilə seçilir. Lisenziyada idxal və ya ixracın həyata keçirilməsi qaydası da müəyyən edilə bilər. Lisenziyalaşdırma dünya təcrübəsində ticarətin arzuolunmaz həcmələrini müəyyən müddət ərzində məhdudlaşdırıldığı zaman həyata keçirilən müvəqqəti tədbir kimi təfsir edilir.

Xarici valyutadan səmərəli istifadə olunması zərurəti lisenziyalaşdırma üçün obyektiv əsas ola bilər. Bu yolla xarici ticarət və tədiyyə balanslarının tarazlanmasına nail olunur. Gömrük rüsumlarından istifadə edilmədikdə və ya onların təsiri səmərəsiz olduqda lisenziyalaşdırma zərurəti meydana çıxır. Bu iş həm qarşılıqlı güzəşt əldə edilməsi, həm də diskriminasiya məqsədi ilə görülə bilər. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, lisenziyalaşdırma müvəqqəti tədbir hesab edildiyindən əvvəllər bağlanmış dövlətlərarası ticarət sazişlərinə yenidən baxılmasını nəzərdə tutmur.

2) Kvotalaşdırma - ("*kvota*" latınca "*guot*" sözündən götürülüb, mənası "*nə qədər*" deməkdir) fərdi, tarif, mövsümi, qlobal və digər faiz məhdudiyyətləri vasitəsi ilə idxalına icazə verilmiş malların fiziki həcm və ya dəyərinin maksimum hədlərini müəyyən edən kəmiyyət məhdudlaşdırılması tədbirləridir.

Fərdi kvotalar - idxalına icazə verilmiş malların ümumi miqdarının mal göndərən ölkələr üzrə paylaşdırılmasını nəzərdə tutur. Tərtibat formasına görə belə kvotaları iki növə ayırırlar:

Mütənasib kvotalar bütün kvotalar çərçivəsində keçən dövr (*baza*) ərzində idxalda hər ölkənin payına görə təyin olunur, ikitərəfli kvotalar bir tərəfin əks tərəfə ticarət-siyasi öhdəliklərinin qarşılığı olaraq verilir (*bəzən ikitərəfli saziş bağlanır*), seçmə kvotalar hər hansı bir ölkə və ya ölkələr qrupundan alınan malların digər regionlardan alınanlara nisbətən məhdudlaşdırılması məqsədi ilə verilir.

Tarif kvotaları gömrük vergitutmasının daha əlverişli rejimində müəyyən həcmdə idxala icazə verir. Bu həcmdən artıq idxal üçün daha az əlverişli rejim (*idxalın faktiki qadağanına qədər*) tətbiq edilir.

Mövsümü kvotalar ilin müəyyən fəsilərində ölkə daxilində istehsalın yüksək olduğu dövrlərdə (*ən çox kənd təsərrüfatı məhsulları üçün*) tətbiq edilir. İdxalın müəyyən vaxt dövrü nəzərə alınmadan məhdudlaşdırılması konkretləşdirilməmiş kvotalar adlanır.

Qlobal kvotalar hər hansı malın müəyyən müddət ərzində və malgöndərən ölkələr arasında bölüşdürülmədən ümumi idxalının həcmi müəyyən edir. Belə yanaşma idxalçıya mal göndərən ölkəni seçmək azadlığı verir.

Faiz kvotaları bəzi hallarda idxal kvotaları ixracın həcmindən faiz nisbətindən müəyyən edilir. Kvotalar, həmçinin, milli istehsalı stimullaşdırmaq məqsədi ilə bir malın daxili bazarda tədarük həcmindən faizlə də hesablanı bilər.

İdxalı səhiyyə, təhlükəsizlik, ətraf mühitin qorunması mülahizələrinə görə idxalı nəzarətdə olan mallara da belə kvotalar müəyyən edilə bilər.

3) müəyyən bir malın idxalınının qadağa edilməsi tamamilə və istisna olmadan da tətbiq edilə bilər. Müvəqqəti və mövsümi qadağanlar qoyulması da mümkündür.

Lisənziya verilməsinə imtina edilməsi (*adətən, tədiyyə balansı mülahizələrinə görə*) idxala faktiki qadağan kimi qiymətləndirilə bilər. Bəzi hallarda ölkənin ticarət balansında böyük kəsiri olduğu dövlətlərdən idxala qadağa tətbiq edilə bilər. Müəyyən bir ölkədən idxal və ixraca (*ümmümlükdə xarici ticarətə*) qadağa qoyula bilər ki, buna da embarqo deyilir. Bu hal məcburi tədbir olub beynəlxalq təcrübədə qəbul edilmişdir, prinsipial xüsusiyyətlərə malik olub açıq və gizli (*örtülü*) formalarda edilə bilər. Belə qadağanın açıq forması adətən BMT-nin qərarlarına əsaslanır və xarici ticarətin tamamilə kəsilməsini nəzərdə tutur. Məsələn, BMT tərəfindən İraqa qoyulan embarqo. Örtülü qadağanlara xarici gəmilərin daxili sulara buraxılmaması və ya ayrı-ayrı idxal mallarının ölkənin pərakəndə satış şəbəkəsinə buraxılmasını aid etmək olar.

4) İxracın məhdudlaşdırılması barədə sazişlər qarşılıqlı razılığın (*kompromis*) nəticəsi olub, ixracatçının ixrac həcmi "kənullü olaraq" idxalatçının məcburi tədbirlərini gözləmədən məhdudlaşdırmaq barədə razılığdır.

Belə sazişlər həm dövlətlər səviyyəsində, həm də ayrı-ayrı istehsal sahələri səviyyəsində bağlana bilər. Bu tipli sazişlər həm ikitərəfli, həm də çoxtərəfli sazişlər ola bilər.

D. Monopolist (*inhisarçı*) tədbirlər

Monopolist tədbirlər dedikdə təsərrüfat subyektlərinin müəyyən qrupuna müstəsna hüquqlar verən tədbirlər nəzərdə tutulur. Monopoliya, adətən, idxalın ixraca münasibətini nəzarətdə saxlamaq hesabına tədiyyə balansının tarazlığa gətirilməsi problemini həll edir. Belə tədbirlərin başlıca növləri aşağıdakılardır:

1) müəyyən malların idxalına dövlət inhisarı;

2) milli müəssisələrin xidmətindən məcburi istifadə.

Dövlət inhisarının bariz nümunələrinə İkinci Dünya müharibəsindən əvvəlki Almaniyanı və keçmiş Sovetlər İttifaqını göstərmək olar.

E) Texniki tədbirlər

Malın keyfiyyətinin, təhlükəsizliyinin, yaxud inzibati şərait, terminologiya, simvollar, sınaq və sınaq üsulları, qablaşdırmaya olan tələblər, markalanma da daxil olmaqla xüsusiyyətlərinin nəzarətinə əsaslanan QTM tədbirlərinə texniki tədbirlər deyilir.

Texniki tədbirlərin aşağıdakı növləri var: **texniki tənzimləmə, yəni məhsula bilavasitə və ya dolayı yolla texniki tələblər müəyyən edilməsi.**

Belə tədbirlər aşağıdakılardır: **məqsədi insan və heyvanların həyat və sağlamlığının qorunması olan sanitariya tənzimlənməsi; bitkilərin qorunmasına yönəlmiş fitosanitar tənzimlənməsi; ətraf mühitin və təbiətin qorunması; insanların təhlükəsizliyi; milli təhlükəsizlik tədbirləri.**

Bu tədbirlər müvafiq təlimatlar hazırlanmaqla həyata keçirilir. Təlimatlar gömrük orqanlarının nəzarət fəaliyyətini reqlamentləşdirir.

Hazırkı şəraitdə texniki tənzimlənmənin bir neçə növü var:

a) **ətraf mühiti çirkləndirən xammal və materialların idxalının qadağan edilməsi, yaxud məhdudlaşdırılması;**

b) **hazır məhsullara - istismarı atmosferin və havanın çirklənməsinə gətirib çıxaran sənaye avadanlıqlarına, nəqliyyat vasitələrinə və s. münasibətdə proteksionist tədbirlərdən istifadə edilməsi. Məsələn, 1992-ci il ildən Qərbi Avropada təyyarə və yük nəqliyyatı üçün səs-küyün yol verilən səviyyəsi və yanmış mühərrik qazlarının tərkibi üzrə sərt normalar müəyyən edilmişdir. Bundan başqa neftin sızmasının qarşısının alınması məqsədilə neftdaşıyan tankerlərin ikiqat dib (*döşmə*) və yükləmə boşaltma qurğuları ilə təchiz edilməsi tələbi də bu qəbildəndir.**

c) **istehlakçının maraqlarını malın nöqsanından və istifadə zamanı mümkün olan ziyandan qorumaqla malın keyfiyyətinə olan tələblər. Bunlar ilk növbədə məişət elektrotexnikası, tibb preparatları, yeyinti məhsulları, uşaq malları və sairələrinə aiddir.**

Mövzu 15.

GÖMRÜK STATİSTİKASI VƏ XARİCİ İQTİSADI FƏALİYYƏTİN MAL NOMENKLATURASI (XİF MN)

Statistika əhatə dairəsinə görə ümumi nəzəri, riyazi və xüsusi statistika kimi sahələri birləşdirir. Gömrük işlərində əsasən sonuncudan istifadə olunur.

Ali dövlət hakimiyyət orqanlarını xarici iqtisadi fəaliyyət barədə məlumatlarla təmin etmək, valyuta nəzarəti, gömrük ödənişlərinin dövlət büdcəsinə daxil olmasına nəzarət edilməsi, Azərbaycanın xarici ticarətinin vəziyyəti və inkişafının təhlili məqsədi ilə gömrük orqanları malların gömrük sərhədindən keçirilməsi barədə məlumatları toplayır, sistemləşdirir və gömrük statistikasını aparır.

Göründüyü kimi, xarici iqtisadi fəaliyyətin statistikasını deyiləndə mal və xidmətləri hesabatı (*idxal və ixrac üzrə*), habelə onlarla bağlı əməliyyatlar nəzərdə tutulur. Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin vəziyyəti, onun inkişaf meyilləri və dinamikasının təhlili, dövlət büdcəsinə gömrük ödənişlərinin daxil olmasına nəzarət, valyuta nəzarəti, Azərbaycan Respublikasının ticarət və tədiyyə balansını, eləcə də bütövlükdə iqtisadi məqsədlər üçün malların gömrük sərhədindən keçirilməsi barədə məlumatların toplanmasını, işlənməsini gömrük orqanları aparır və Azərbaycan Respublikasında xarici ticarətin gömrük statistikasını məlumatlarını Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisinə, Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankına və müvafiq icra hakimiyyəti orqanlarına təqdim edirlər (*GM., maddə 317*).

Xarici ticarətin gömrük statistikasını ölkənin xarici ticarət dövriyyəsinə öyrənir, daha doğrusu, idxal və ixrac olunan malların sayını, dəyərini, habelə onların coğrafi istiqamətinin ("*ölkə-mal*", "*mal-ölkə*" kəsimində) hesabatını aparır. Xarici ticarətin gömrük statistikasında ixrac (*eksport*) dedikdə ölkədən çıxarılan bütün növ xammal, yarımfabrikat və hazır məhsullar, idxal (*import*) dedikdə isə ölkəyə gətirilən bütün mallar başa düşülür.

Bunlardan başqa, xarici ticarətin gömrük statistikasında ödəniş vasitəsi kimi buraxılmayan qızıl, gümüş və digər qiymətli metalların ixracı (*idxalı*), dövriyyədə olmayan qiymətli kağız, banknot və sikkələrin ixracı (*idxalı*), BMT və digər təşkilatların birdəfəlik yardımların, xarici gəmi, təyyarə və avtomobillərinə satılmış yanacaq,

ərzaq və materialların, habelə bir il və daha uzun müddətə icarəyə verilmiş malların idxal (*ixrac*) zamanı tam dəyərinin hesablanması hesabını da aparır. Azərbaycan Respublikasında idxal və ixrac əməliyyatlarının statistikasını Yük Gömrük Bəyannaməsi (YGB) əsasında aparılır.

Xüsusi gömrük statistikasını aşağıdakı sahələr üzrə aparılır:

1) Bəyannamə statistikasını-gömrük rejimi növləri üzrə malların idxal və ixracının hesabı;

2) Gömrük ödənişlərinin statistikasını-gömrük rəsmiləşdirilməsi yığımları, idxal və ixrac gömrük rüsumları, əlavə dəyər vergisi, aksizlər, gömrük yığımları;

3) Valyuta nəzarətinin statistikasını-ixrac olunan malların miqdarı və dəyəri, valyuta qazanclarının miqdarı və vaxtında daxil olması;

4) Ölkə mülkiyyətinə yönəldilmiş malların statistikasını-qaçaqmalçılıq və xarici ticarət dövriyyəsi qaydalarının pozulması nəticəsində müsadirə olunan malların dəyəri, qoyulmuş cərimələrin miqdarı;

5) Beynəlxalq poçt göndərişlərinin statistikasını-Azərbaycan Respublikasına gətirilən və Azərbaycan Respublikasından aparılan poçt göndərişləri;

6) Beynəlxalq daşımaların statistikasını-Azərbaycan Respublikasından gedən və Azərbaycan Respublikasına gələn nəqliyyat vasitələrinin hesabı;

7) Sərnişin dövriyyəsinin statistikasını-Azərbaycan Respublikasının sərhədini keçən fiziki şəxslərin hesabı.

Xarici iqtisadi fəaliyyət xidmətləri öz xüsusiyyətlərinə görə gömrük nəzarətindən keçməyən və gömrük yük bəyannaməsində öz əksini tapa bilməyən, lakin xarici ticarət əməliyyatı sayılan xidmətlərdir.

Xidmət ticarəti material və qeyri-material kimi iki qrupa bölünür. İdxal (*ixrac*) material xidmətləri özündə aşağıdakıları birləşdirir:

- nəqliyyat xidməti (*gəmi qoşqusu, yük və sərnişin daşınması üçün ödənilən xarici valyutanın miqdarı*);

- layihə-axtarış işləri;

- tikinti və quraşdırma işləri;

- saxlanma təsərrüfatı xidmətləri;

- rabitə xidmətləri;

- xarici nəqliyyat vasitələrinin, avadanlıqlarının, cihaz və s. təmiri (*həm ölkə daxilində, həm də xarici ölkələrdə*)

- poliqrafiya işləri və s.

İdxal (*ixrac*) qeyri-material xidmətləri isə özündə aşağıdakıları birləşdirir:

- kommersiya xidmətlərini (*maliyyə vasitəçiliyi, sığorta, maşın, avadanlıq, nəqliyyat və binaların icarəsi, elmi-tədqiqat, reklam, hüquqi xidmət və s.*);

- təhsil sahəsindəki;

- səhiyyə sahəsindəki;

- tullantıların kənarlaşdırılması və sanitariya xidmətlərini;
- istirahət, turizm, mədəniyyət və idman tədbirlərinin təşkili üzrə xidmətlərini.

Gömrük statistikasının formalaşması üçün statistik informasiyanın əsas mənbələri aşağıdakılardır:

- 1) yük gömrük bəyannamələri;
- 2) yükü müşayiət edən sənədlər;
- 3) dövlət orqanlarının lisenziyası və icarələri;
- 4) hesabat (*uçot*) jurnalları;
- 5) gömrük sərhədindən keçən mallar barəsində lazımi məlumat olan digər sənədlər.

Xarici ticarətin gömrük statistikasının aparılması üçün ilkin məlumatlar malların gömrük rəsmiləşdirilməsində təqdim olunan YGB-dəki məlumatlar sayılır.

Boru kəməri (*neft, neft məhsulları, qaz və s.*) və elektrik ötürücü xərcləri ilə nəql edilən malların uçotu, boru kəmərlərinin və ya elektrik ötürücü xətlərinin sərhəd və ya nəzarət - bölüşdürücü məntəqələrində malların qəbulunu təsdiq edən sənədlərə müvafiq olaraq, onların göndərilmə miqdarları üzrə bəyan edilməsi xüsusiyyətlərinə görə aparılır.

DGK-da informasiya sistemlərinin, informasiya texnologiyalarının və onların təminat vasitələrinin tətbiqi sahəsində aşağıdakı işlər görülmüşdür:

Gömrük statistikasının ilkin formaları 1 sayılı TM, 4 sayılı TM, 6 sayılı TM, 7 sayılı TM, 11 və 12 sayılı TM formalarında olur. 1 sayılı TM formasında gömrük rejimləri üzrə rəsmiləşdirilmiş idxal və ixrac YGB-nin sayı göstərilir. 4 sayılı TM-də isə valyuta gəlirlərinin miqdarı və müddəti barədə məlumatlar öz əksini tapır ki, bu da valyuta nəzarətinin statistikasının aparılmasına xidmət edir. 6 sayılı TM formasının göstəriciləri ilə bərabər, YGB-nin 47-ci qrafasının göstəriciləri gömrük ödənişləri statistikasının formalaşmasına xidmət edir. Statistik formada bir ay ərzində hesablanmış gömrük ödənişlərinin cəmi (*gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə yığımlar, ixrac və idxal rüsumları, ƏDV, aksizlər, plandankənar gömrük gəlirləri*) göstərilir. 7 sayılı TM forması isə rüblük olub, beynəlxalq yükdaşımaların statistikasının aparılmasına imkan verir. Buraya bütün nəqliyyat vasitələrinin növləri (*avtomobil, avtobus, təyyarə, dəniz gəmiləri, dəmiryol vaqonları və s.*) göstərilir (*gedən və gələn*). 11 TM və 12 TM sayılı formalar qaçaqmalçılığın statistikasını üçün istifadə olunur.

Bütün toplanan məlumatlar son statistik formaya salınır ki, bunlar da 4 cür olurlar:

- 1) təcili;
- 2) aylıq;
- 3) rüblük;
- 4) illik.

Təcili hesabatda aşağıdakı məlumatlar olur:

- Azərbaycanın MDB ölkələri və digər dövlətlərlə olan xarici ticarətin inkişafı barədə;
- əsas malların idxalı və ixracı barədə.

Təcili hesabatlar dövlət idarələrinə hər hesabat ayından 15 gün keçdikdən sonra göndərilir.

Rüblük hesabatlar dövlət idarələrinə və beynəlxalq təşkilatlara rübün sonundan 40 gün keçdikdən sonra göndərilir. Bu hesabatda ölkənin xarici ticarətinin ümumi yekunları, ayrı-ayrı ölkələr və ölkə qrupları ilə olan xarici ticarət, XİFƏN üzrə ölkənin idxalı və ixracı, ölkələr və mallar üzrə idxal-ixrac, xarici iqtisadi əlaqə iştirakçılarının kateqoriyaları üzrə idxal-ixrac malları, habelə barter əməliyyatları üzrə ixrac malları barədə məlumatlar olur.

İllik hesabatlarda isə Azərbaycan Respublikasının xarici ticarətinin ümumi yekunu, xarici ticarətin qitələr və ölkə qrupları üzrə bölgüsü haqqında məlumatlar olur (*MDB, AB, OPEK və s.*).

Gömrük statistikasının məlumatları Azərbaycanın xarici ticarətinin vəziyyəti, xarici ticarətin milli və beynəlxalq göstəricilərinin tutuşdurulması və s. üçün lazımi şərait yaradır.

Gömrük statistikasının aparılması ilə bağlı olan hüquqpozmlar, eyni zamanda gömrük orqanlarının normal fəaliyyətini pozan hüquqpozmlar deməkdir. Belə ki, gömrük statistikasının aparılması üçün əsas informasiya mənbəyi yük gömrük bəyannaməsi və digər sənədlərdir ki, bunlar da gömrük rəsmiləşdirilməsi zamanı deklarant tərəfindən təqdim olunur. Odur ki, gömrük statistikasının aparılması ilə bağlı aşağıdakı hüquqpozmlar ola bilər:

- malların və nəqliyyat vasitələrinin bəyanetmə qaydasının pozulması (*AR İnzibati Xətalər Məcəlləsi, maddə 274*);

- gömrük orqanına gömrük bəyannaməsinin, sənədlərin və əlavə məlumatların təqdim edilmə müddətlərinin pozulması (*275-ci maddə*);

- gömrük orqanına hesabat təqdim edilməməsi və uçot aparılması qaydasına riayət edilməməsi (*İXM, 277-ci maddə*);

- sənədlərdən aldatma yolu ilə istifadə etməklə malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərəhdindən keçirilməsi (*AR İXM 260-cı maddə*);

- malların və nəqliyyat vasitələrinin bəyan edilməməsi və ya düzgün bəyan edilməməsi (*AR İXM 261-ci maddə*).

Gömrük statistikasının aparılması ilə bağlı hüquqpozmalara görə hüquqi və fiziki şəxslər AR-in İnzibati Xətalər Məcəlləsinin müvafiq maddələri ilə cəzalandırılır. Məsələn, malların və nəqliyyat vasitələrinin bəyanetmə qaydasının pozulması AR İXM-in 274-cü maddəsinə görə - fiziki şəxslər şərti maliyyə vahidinin beş mislindən on beş mislinədək miqdarda, vəzifəli şəxslər şərti maliyyə vahidinin 15 mislindən 50 mislinədək miqdarda, hüquqi şəxslər şərti maliyyə vahidinin 30 mislindən 10 mislinədək miqdarda cərimə edilir. Gömrük orqanına hesabat təqdim edilməməsi və uçot aparılması qaydasına riayət edilməməsinə görə, AR İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 277-ci maddəsi ilə - xəbərdarlıq edilir və ya şərti maliyyə vahidinin 20 mislindən 70 mislinədək miqdarda cərimə edilir.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası - rəqəm işarəsi və ya rəqəm işarələr qrupu (*kodlar*) şəklində mal qrupunu, mövqeyini, yardımçı mövqeyini, alt yardımçı mövqeyini özündə birləşdirməklə malların təsnifatıdır (*GM., maddə 319*). Azərbaycan Respublikasında tətbiq olunan xarici iqtisadi fəaliyyətin mal nomenklaturası Ümumdünya Gömrük Təşkilatının (*ÜGT*) malların təfsiri və kodlaşdırılmasının Harmonikləşdirilmiş Sisteminə, Avropa Birliyinin Kombinə edilmiş Sisteminə və Müstəqil Dövlətlər Birliyinin (*MDB*) xarici iqtisadi fəaliyyətin vahid mal nomenklaturasına uyğundur.

Nomenklatura (*latınca "nomenclatura" - "siyahı", "adların cədvəli" deməkdir*) elm, texnika və praktiki fəaliyyətin hər hansı bir sahəsində istifadə olunan terminlər və adların sistemi (*toplusu*) deməkdir.

"**Mal nomenklaturası**" termini daha çox "**əmtəəşünaslıq**", "**gömrük işi**", "**istehsal**", "**istehlak**", "**xarici iqtisadi fəaliyyət**", "**xarici ticarət**" və s. kimi elm sahələri və ictimai praktika (*təcübə*) ilə bağlıdır. Beləliklə, "mal nomenklaturası" gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri və deklarantların gündəlik iş fəaliyyətində rastlaşdıqları əsas terminlərdən biridir. Bu onunla əlaqədardır ki, gömrük orqanlarında qeydə alınan istənilən xarici ticarət əməliyyatlarının əsas predmeti məhz "maldır".

Gömrük sərhədindən keçirilən malların əhəmiyyətli xüsusiyyətləri, onların material əşya formasında olması və daşına bilməsidir (*nəqliyyat vasitələrində*).

Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinin 1-ci maddəsində "mallar - Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilən valyuta, valyuta sərvətləri, qaz, neft, elektrik enerjisi və digər enerji növləri də daxil olmaqla, istənilən daşınar əmlak, o cümlədən Gömrük Məcəlləsinin 1.0.46-cı maddəsində qeyd edilən nəqliyyat vasitələri istisna olmaqla, nəqliyyat vasitələri" kimi izah olunur.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin gömrük tənzimlənməsi zamanı gömrük sərhədindən keçirilən malların sistemləşdirilməsi mühüm məsələlərdən sayılır. Bunun üçün malları təsnifatlaşdırırlar.

"Təsnifat" termini çoxsaylı obyektlərin (*söhbət tədqiq olunan, öyrənilən məsələlər toplusundan gedir*) konkret olaraq sinif, yarım sinif, qrup, yarım qrup, növ, yarım növ və s. kimi bölgülərə ayrılması kimi başa düşülməlidir. Qarşıya qoyulmuş məqsədə uyğun olaraq mallar istehsal sahələrinə, emal səviyyəsinə, istehlak təyinatına və s. görə təsnifatlaşdırıla bilər. Malların qəbul olunmuş təsnifat sistemindən asılı olaraq, bütün bölmə, qrup və yarım qrupları xüsusi şifrələrlə qeyd olunur. Təsnifatlaşdırılan malların (*obyektlərin*) siyahısında hər birinin öz konkret yeri və şərti işarəsi ilə qeyd olunması kod adlanır. Kod işarə formasında olub rəqəmlərlə, hərflərlə və ya rəqəm - hərflərin kombinasiyası ilə ifadə olunur.

Gömrük işlərində istifadə olunan mal nomenklaturası təsnifat sisteminə ayrılmış malların toplu siyahısı kimi dərk olunmalıdır. Malların kodlaşdırılması təsnifat sisteminə uyğun olaraq işarə və ya işarələr qrupu şəklində müəyyənləşdirilmiş tex-

niki üsuldür. Malların kodlaşdırılmasının əsas məqsədi gömrük orqanlarında iqtisadi əməliyyatların (*gömrük rüsumunun alınması, gömrük dəyərinin müəyyənləşdirilməsi, hesabatın aparılması və s.*) daha səmərəli aparılması və xarici ticarətin mal strukturunun öyrənilməsidir.

Hal-hazırda Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanlarında, dünya təcrübəsində istifadə olunan malların kodlaşdırılması və təsvirinin harmonikləşdirilmiş sistemi (*HS*) əsasında yaradılmış mal nomenklaturasından istifadə olunur.

Ölkələrin bir çoxu və beynəlxalq təşkilatlar xarici fəaliyyət təcrübəsi və gömrük tənzimlənməsi işlərində aşağıdakı 2 təsnifat sistemindən istifadə edirdilər:

1) Gömrük Əməkdaşlığı Şurasının Nomenklaturası (*GƏŞN*) və ya Brüssel Gömrük Nomenklaturası (*BGN*)

2) BMT-nin Beynəlxalq Standart Ticarət Təsnifatı (*BSTT*).

BGN gömrük tarif nomenklaturası adlanaraq, gömrük tariflərinin təsnifat sxemini və eyni zamanda beynəlxalq ticarət təsnifatını özündə əks etdirmişdir.

Brüssel Gömrük Nomenklaturasının BMT-nin Beynəlxalq Standart Ticarət təsnifatı ilə uyğunlaşdırılması nəticəsində Gömrük Əməkdaşlığı Şurasının nomenklaturası yaradıldı. BGN-dən fərqli olaraq GƏŞN-nin sxeminin əsasını emal dərəcəsi (*səviyyəsi*) və malın mənsəyi təşkil edir. Eyni zamanda bu nomenklaturada mal kodlarında (*şifrələrdə*) bölmələrin nömrələri öz əksini tapmamışdır.

Beynəlxalq aləmdə Brüssel Gömrük Nomenklaturası adı ilə tanınan, habelə BMT Standart Beynəlxalq Ticarət Təsnifatı (*SBTT*) mal nomenklaturalarının 12 beynəlxalq və milli mal təsnifatları sisteminin bazaları əsasında "balların təsviri və kodlaşdırılmasına dair harmonikləşdirilmiş sistem nomenklaturası" (*HSN*) yaradıldı və həmin toplu 1985-ci ildə Brüsseldə imzalanaraq 1988-ci ilin 1 yanvarından qüvvəyə mindi.

HSN-dən, Avropa Birliyi ölkələri də daxil olmaqla, 41 ölkə tərəfindən istifadə olunur. Ümumdünya Gömrük Təşkilatının üzvü olan ölkələr tərəfindən malların təsnifatı 6 rəqəmə qədər detallaşdırılmaqla, 9-14 rəqəmə qədər kodlaşdırılmanın aparılması ilə xarici iqtisadi fəaliyyətin milli mal nomenklaturaları sistemləri işlənilib hazırlanmışdır.

HSN - xarici iqtisadi fəaliyyətin çoxməqsədli yeni mal nomenklaturasıdır. Bu nomenklatura yenidən işlənən, vahid sistemə gətirilən və detallaşdırılan; beynəlxalq məlumatların toplanmasını; müqayisəsini; statistik təhlilini, habelə digər məsələlərin həllini təmin edən; kommersiya fəaliyyətinin, statistika xidmətinin və gömrük orqanlarının tələblərinə cavab verən malların təsviri və kodlaşdırılması üzrə Harmonik Sistem haqqında Beynəlxalq Konvensiyanın tərkib hissəsidir.

Harmonik sistem haqqındakı Beynəlxalq Konvensiya aşağıdakı terminləri müəyyənləşdirmişdir:

1) malların harmonik sisteminin təsviri və kodlaşdırılması - mal mövqələri, submövqələri (*subpozisiyaları*) və onlara aid rəqəmli kodları; bölmə, qrup və submövqə-

lərə qeydləri, həmçinin Konvensiyanın əlavəsində verilmiş Harmonik Sistemin əsas təsvir qaydalarını özündə birləşdirən nomenklaturadır;

2) gömrük-tarif nomenklaturası - malların idxalı zamanı gömrük rüsumlarının tutulması üçün sövdələşən tərəflərin qanunvericiliyə uyğun qəbul etdikləri nomenklaturadır;

3) statistika nomenklaturası - malların idxalı ixracı barədə statistik məlumatları toplamaq üçün sövdələşən tərəflərin qəbul etdikləri mal nomenklaturasıdır;

4) kombinə edilmiş tarif-statistika nomenklaturası - sövdələşən tərəflərin yerli (*milli*) qanunvericiliklərinə uyğun olaraq idxal mallarının bəyan edilməsi zamanı istifadəsi məcburi olan, gömrük tarif və statistik nomenklaturaları birləşdirən nomenklaturadır.

HSN-nin də, digər iqtisadi təsnifedici kimi, öz spesifik strukturu vardır. Onun əsas elementləri təsnifat sistemləri və kodlaşdırılmaqdan ibarətdir. Ümumilikdə bu toplu 6 pilləli sistemdən ibarətdir:

- 1) bölmələr - 21;
- 2) qruplar - 97;
- 3) yarımqruplar - 33;
- 4) mal mövqeləri - 1241;
- 5) yarım-mövqelər - 3553;
- 6) submövqelər (*subpozisiyalar*) - 5019.

Bu mal nomenklaturasının əsasını müxtəlif əlamətlərin məcmusu təşkil edir:

- malın hazırlandığı materialın növü;
- malın mənşəyi;
- malın təyinatı;
- malın kimyəvi tərkibi.

Mal qrupu, onların emalının ardıcılıq prinsipinə uyğun olaraq xammaldan, yarımfabrikatlardan hazır məmulatın alınmasından əmələ gəlir. Bu isə harmonikləşdirilmiş sistemin gömrük tariflərinə tətbiqi üçün əlverişli şərait yaradır. Bu məqsədlə hazırda dünyanın yüzdən artıq dövlətində bu sistemdən istifadə olunur.

HSN əsasında "Azərbaycan Respublika-sının Xarici İqtisadi Fəaliyyətinin Mal Nomenklaturası (*AR XİF MN*)" hazırlanmışdır. Bu toplu malların mənşə əlaməti üzrə (*sənaye, bitkiçilik, əzcaçılıq, mineral və s.*) bölmə və yarımqruplardan, onların emal dərəcəsi üzrə (*xammal, yarımfabrikatlar, hazır məmulat*) sistemləşdirilmiş siyahısından ibarətdir. Bu nomenklatura Azərbaycan Respublikası XİF-in dövlət tənzimlənməsi sistemləri alətidir.

AR XİF MN malların təsviri və kodlaşdırılması üzrə harmonikləşdirilmiş və Avropa Birliyinin kombinə olunmuş nomenklaturaları və sistemlərinin bazası əsasında yaradılmışdır. Bu nomenklatura ümumi təsnifat sistemini pozmadan malların nomenklaturasının çeşidini genişləndirməyə imkan verir. Bu məqsədlə nomenkla-

turada 3 ehtiyat qrupu-77, 98 və 99-cu qruplar saxlanmışdır. Bunlar yalnız nomenklaturaların genişləndirilməsi üçün deyil, habelə milli təcrübədə istifadə olunan spesifik malların, material xarakterli xidmətlərin, Nou-hau-ların dəqiq təsnifatında tətbiq oluna bilər.

Azərbaycan Respublikasında dövlətlər-arası təsnifatlandırıcı kimi MDB hökumət başçılarının qərarı ilə 3 noyabr 1995-ci ildə təsdiq edilmiş Müstəqil Dövlətlər Birliyi XİF MN 1 yanvar 1999-cu ildən tətbiq olunur. AR XİF MN, milli kombinə edilmiş tarif statistika təsnifatı olub, 10 rəqəmli kod sistemində malikdir. Qeyd etmək lazımdır ki, Azərbaycan Respublikası 10 rəqəmli kod sistemində AR Nazirlər Kabinetinin 22 dekabr 2003-cü ildə qəbul olunmuş 161 sayılı qərarı ilə keçmişdir. Burada 1-6 rəqəmlər Ahəngdar sistemə görə malın kodu, 7-8-ci rəqəmlər Avropa Birliyinin kombinə edilmiş nomenklaturasına uyğun kodu, 9 və 10-cu rəqəmlər isə ənənəvi milli malların kodudur. Hələlik mal mövqeləri daha dərin detallaşdırılmadığından bu rəqəmlər sıfır qəbul edilir.

Mövzu 16.

GÖMRÜK SISTEMİNDƏ İQTİSADI TƏHLİL

İqtisadi təhlil - təsərrüfat proseslərinin qarşılıqlı əlaqə və asılılıqda öyrənilməsi, onların bir-birinə təsirini müəyyənləşdirmək məqsədi daşıyır.

İqtisadi təhlilin gedişində təsərrüfat faktları, hadisələr, hallar və proseslər arasındakı əlaqələr müəyyən edilir, təsərrüfat fəaliyyətinə bilavasitə təsir göstərən amillər aşkar edilir. Bunun üçün iqtisadi və riyazi hesablamaların üsul və fəndlərindən istifadə olunur.

İqtisadi təhlilin nəticələrinə əsasən idarəetmə qərarları müəyyən edilir və əsaslandırılır, həmçinin idarəetmə obyektini tənzimləyir.

İqtisadi təhlil idarəetmə qərarının qəbul edildiyi mərhələdən əvvəlki mərhələ hesab edilir. Təhlilinə əsaslanaraq bir sıra məsələlər, məsələn gömrük orqanının saxlanması və səmərəli fəaliyyəti üçün tələb olunan vəsaitin miqdarı təyin edilə bilər. Bundan başqa, proqnozların yerinə yetirilməsinin təhlilində onların əsaslılığı yoxlanılır və nəzərə alınmamış ehtiyatlar aşkara çıxarılır.

İqtisadi təhlilin əsas məsələləri aşağıdakılardır:

- 1) iqtisadi informasiyanın keyfiyyətinin təyini və optimal idarəetmə qərarının seçilməsi üçün materialların hazırlanması;**
- 2) gözlənilən nəticələrin proqnozlaşdırılması;**
- 3) idarəçilik qərarının yerinə yetirilməsinə nəzarət və onun yekunlarının qiymətləndirilməsi;**
- 4) əmək, material və maliyyə resurslarının sərfinə nəzarət və onlardan istifadənin səmərəsinin artırılması üçün ehtiyatlar aşkar edilməsi.**

Təhlilin predmetindən asılı olaraq maliyyə, kompleks və funksional-dəyər təhlil növləri ayırd edilir.

Maliyyə, yaxud, maliyyə-iqtisadi təhlil dedikdə, dəyər və maliyyə göstəricilərinin istehsalat göstəriciləri ilə qarşılıqlı əlaqədə təhlili başa düşülür. Bu təhlil, əsasən hesabat göstəricilərinə görə aparılır və maliyyə nəticələrinin və maliyyə vəziyyətinin tədqiqinə yönəlmiş olur.

Texniki və təşkilati amillərin dəyər göstəricilərinə təsirini aşkar etmək üçün texniki-iqtisadi analizdən istifadə olunur. Texniki-iqtisadi analizin proqram və üsulları texnika, texnologiya və konkret iş sahəsinin xüsusiyyətlərini əks etdirir və ixtisaslaşmış olur.

Funksional dəyər təhlil (*FDT*) analiz edilən obyektlərin səmərəliliyinin artırılması imkanlarını müəyyən etməyə yönəlmişdir və obyektlərin öz funksiyalarını daha səmərəli həyata keçirmək və məsrəflərin azaldılması üçün optimal variantın seçilməsinə əsaslanır.

İqtisadi hadisələrin, faktların, proseslərin başvermə zamanından asılı olaraq, bu və ya digər dövr üzrə fəaliyyətin yekunlarına görə ilkin analizi, cari (*operativ*) təhlili, yekun (*retrospektiv*) təhlili bir-birindən fərqləndirmək lazımdır.

İlkin iqtisadi analiz proqnoz və idarəetmə qərarlarının seçimi və əsaslandırılması ilə əlaqədardır. Bu təhlil hər hansı təsərrüfat proseslərinə qədər aparılır.

İlkin iqtisadi təhlilin məqsədi mümkün variantların ən yaxşısını öyrənib ən yaxşı həlli tapmaqdır. Onu fərqləndirən cəhət səbəb və amillərin təhlili əsasında onların nəticələrə təsirinin öyrənilməsidir.

Operativ iqtisadi təhlil operativ idarəetmə ilə - idarəetmə qərarlarının yerinə yetirilməsi prosesinin koordinasiyası və tənzimlənməsi ilə əlaqədardır. Bu təhlili fərqləndirən aşağıdakı əsas cəhətlərdir: **təcililik** - onun keçirilmə müddəti təsərrüfat əməliyyatları ilə üst-üstə düşür; **təbiiçilik** - onun nəticələri bilavasitə istehsalat prosesinə müdaxilə etməyə imkan verir; **məqsədyönlülük** - konkret məqsəd və vəzifə daşımaqla ayrı-ayrı sahələr və göstəricilər təhlil edilir. İqtisadi təhlil iqtisadi informasiya sisteminə, proqnoz və normativ göstəricilərə əsaslanır. Məlumat mənbələri uçot və qeyri-uçot mənbəyi olmaqla iki qrupa bölünür.

Əsas uçot göstəriciləri olan informasiya mənbələrinə - mühasibat uçotu və hesabat, statistik uçot və hesabat, operativ uçot və hesabat, seçmə uçot göstəriciləri aid edilir.

Təsərrüfat, maliyyə vəsaitləri və prosesləri öz əksini daha bitkin şəkildə mühasibat uçotunda tapır. Statistik uçot və hesabat kütləvi hallar və proseslər barədə məlumat üçün daha münasibdir.

Qeyri-uçot informasiya mənbələrinə aşağıdakılar aid edilir:

- 1) **sistemdaxili təftiş materialları;**
- 2) **laboratoriya və təftiş nəzarəti materialları;**
- 3) **vergi və bank orqanlarının yoxlama materialları;**
- 4) **mətbuat materialları;**
- 5) **digər orqan və təşkilatlarla yazışmalar və s.**

Müəssisənin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyəti çoxsaylı iqtisadi göstəricilərlə ölçülür. Bu göstəriciləri müəyyən sistem halında birləşdirmək mümkündür.

"**Göstəricilər sistemi**" anlayışı o deməkdir ki, maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin müxtəlif tərəfləri arasında real mövcud olan əlaqələr uyğun göstəricilərin müəyyən asılılıq xüsusiyyətində öz əksini tapır.

Göstəriciləri dəyər və natural; kəmiyyət və keyfiyyət; həcm və xüsusi çəki kimi kateqoriyalara aid edirlər.

"**Dəyər göstəricilərinin**" əsasında pul ölçüsü dayanır. Məsələn, satılan məhsul, göstərilən xidmət, gəlir, maliyyə vəziyyəti dəyərlə ifadə olunur.

Natural göstəricilər təşkilatların analitik uçot işlərində istifadə edilir. Bu göstəricilər maddi ehtiyatları, istehsalı, gömrük işində məsələn, müsadirə olunmuş əşyaları və s. göstərə bilər. Bu zaman ölçü vahidləri obyektlərin fiziki xassələrindən, ölçülmədən və sairədən asılı ola bilər.

İqtisadi təhlilin üsul və fəndlərini şərti olaraq iki qrupa bölmək olar: ənənəvi və iqtisadi-riyazi.

Ənənəvi üsullara aşağıdakılar aid edilir:

- 1) mütləq, nisbi və orta qiymətlər istifadə olunması;
- 2) müqayisə;
- 3) qruplaşdırma;
- 4) indeks üsulu;
- 5) balans üsulu.

Bu və ya digər göstəricilərin təhlili mütləq qiymətin istifadəsindən başlanır. Mütləq qiymətlər bazasında isə nisbi göstəricilər hesablanır ki, onlar da müəyyən əmsal və ya faizlə ifadə olunur.

Nisbi göstəricilər müəyyən zaman ərzində göstəricilərin dəyişməsinə nümayiş etdirir (*məsələn, tapşırıqın yerinə yetirilmə faizi; keçən ilə nisbətən artım tempi və s.*).

Müqayisə üsulu iqtisadi təhlilin ən geniş yayılmış üsuludur. Bir neçə müqayisə forması mövcuddur: plan-proqnozla müqayisə; keçmiş və ya bazis dövrü ilə müqayisə; ən yüksək göstəricilərlə müqayisə; orta göstəricilərlə müqayisə. Bu üsulün köməyi ilə proqnoz-tapşırıqların yerinə yetirilməsinə qiymət verilir. Aşkar olunan fərqlər təhlil obyektini hesab olunur.

Qruplaşdırma hadisə və proseslərin eyni keyfiyyət əlamətlərinə, səbəb və amillərə görə təsnifatlaşdırılmasını nəzərdə tutur. Bu üsulla maddi ehtiyatların, iş vaxtının, kapital qoyuluşunun mövcudluq və istifadəsi təhlil olunur.

Ənənəvi üsullarla birgə iqtisadi-riyazi üsullar, həmçinin elementar riyazi üsullar, riyazi təhlilin klassik üsullarından, proqramlaşdırma və digər üsullardan istifadə oluna bilər.

İqtisadi təhlilin əsas göstəricilərinin müəyyən edilərək dəqiqləşdirilməsində tabeli müəssisələrin maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin yoxlanılması mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Sistem daxili nəzarətin əsas vəzifələrinə aşağıdakılar daxil edilir:

- **büdcə gəlirləri üzrə proqnoz tapşırıqlarının yerinə yetirilməsinə; maddi və maliyyə ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsinə; mühasibat uçotunun düzgün qurulmasına; tarif və gömrük dəyərinin müəyyən edilmiş qaydalarının gözlənilməsinə; maliyyə-kredit və hesablaşma əməliyyatlarının düzgünlüyünə;**

büdcə-smeta, kassa, tədiyyə hesablaşma və ştat intizamının gözlənilməsinə; aparılan əməliyyatların düzgünlüyü və qanuniliyinə; büdcəyə çatacaq ödənişlərin vaxtında köçürülməsinə nəzarəti təmin etmək;

- ayrılmış büdcə vəsaitlərinin düzgün yerləşdirilməsi və xərc smetasına uyğun istifadəsinə nəzarət etmək;

- gömrük vergi və rüsumlarından yayınma, depozit hesablarda vəsait qalığının artması, büdcəyə köçürülmələrin ləngidilməsi hallarının aşkar edilməsi və ona qarşı ciddi tədbir görülməsi;

- əvvəllər aparılmış təftiş nəticəsində aşkar edilmiş nöqsan və çatışmazlıqların aradan qaldırılması üçün görülən tədbirlərin nəticələrini araşdırmaq;

Bu məqsədlərlə Respublika Dövlət Gömrük Komitəsi gömrük orqanlarının maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini ildə bir dəfə (*iki ildə bir dəfədən gec olmayaraq*) kompleks şəkildə, zərurət olduqda isə plandankənar təftiş etdirir.

Təftiş seçmə, başdanbaşa və ya kombinəlaşdırılmış qaydada aparıla bilər.

Maliyyə-təsərrüfat əməliyyatının həqiqiliyi sənədlərin formal və hesabi yoxlanması yolu ilə müəyyən edilir. Gömrük əməliyyatlarının həqiqiliyi ilk sənədləri üzvləşdirməklə müəyyən edilir; hesablaşma, cari və depozit hesablar üzrə pul vəsaitlərinin hərəkəti gömrükxanada saxlanılan tədiyyə sənədləri bankda saxlanılan sənədlərin əslilə üzvləşdirməklə yoxlanılır.

Təftiş və ya yoxlamanın sonunda gömrük orqanının maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini əhatə edən akt tərtib olunur və təftiş qrupunun rəhbəri (*üzvləri*), təftiş aparılan gömrük orqanının rəhbəri və maliyyə-tarif şöbəsinin rəisi tərəfindən imzalanır.

Gömrük orqanlarının maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətini əhatə edən məsələlər aktda sistemləşdirilmiş şəkildə əks etdirilir.

Təftiş aktına gömrük orqanı rəhbərinin və maliyyə-tarif şöbəsi rəisinin irad və təklifləri olduqda imzasının qabağında qeyd edilir və akt tərtib olunan gündən 3 gün gec olmayaraq yazılı şəkildə təftiş qrupuna və ya Respublika Dövlət Gömrük Komitəsinə məlumat verir. Akta ilkin yoxlama materialları ilə yanaşı təftişdə aşkar edilmiş nöqsanlarda bilavasitə təqsiri olan vəzifəli şəxslərin izahatı da əlavə edilir.

Aktın bir nüsxəsi təftiş olunan gömrük orqanının rəhbərinə təqdim edilir və bu barədə aktda qeyd aparılır.

Təftiş edilən ayrı-ayrı sahələrin təftişi üzrə (*kassanın, maddi qiymətlilərin və əsas fondların inventarlaşdırılması*) ayrıca akt tərtib edilir, təftiş qrupunun üzvləri tərəfindən imzalanır və əsas akta əlavə olunur. Ayrıca tərtib olunan aktın bir nüsxəsi aktı imzalayan vəzifəli şəxsə verilir.

Təftiş aktının tərtibi zamanı obyektivlik, aydınlıq, lakoniklik, aşkar edilmiş fakt və məlumatların dəqiqliyi təmin edilməlidir.

Mövzu 17.

GÖMRÜK ORQANLARININ HÜQUQ-MÜHAFİZƏ FƏALİYYƏTİ

17.1. HÜQUQ-MÜHAFİZƏ FƏALİYYƏTİ ANLAYIŞI

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin 17-cı maddəsinin birinci bəndinə görə, "Gömrük orqanları gömrük işi sahəsində cinayətlərə dair işlər üzrə təhqiqat və istintaq orqanlarıdır".

Bəs gömrük orqanları nə üçün hüquq-mühafizə orqanı sayılmalıdır?

Birincisi, gömrük orqanları icraedici və sərəncamverici orqan kimi, yüksək dövlət orqanlarının (*Azərbaycan Respublikasının Prezidenti, Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi və Azərbaycan Respublikasının Nazirlər Kabineti*) qərarlarını icra etmək üçün, gömrük işi ilə əlaqədar normativ aktlar vermək hüququna malikdir. Bu normativ aktlar mallar və nəqliyyat vasitələrinin, habelə vətəndaşların gömrük sərhədini keçməsi ilə əlaqədar verilir ki, bu da gömrük orqanlarının inzibati-hüquqi fəaliyyətdə iştirakı deməkdir.

İkincisi, malların keçirilməsi ilə əlaqədar, gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri ilə xarici iqtisadi fəaliyyətin iştirakçıları arasındakı gömrük, inzibati, cinayət, dövlət, beynəlxalq, maliyyə, mülki və sair sahələrdəki hüquqi münasibətlərin tənzimlənmiş normalarla qorunması, gömrük orqanlarının inzibati-prosessual, cinayət-hüquqi və cinayət-prosessual kimi hüquq-mühafizə formalarından istifadə etmək səlahiyyətinin olması, onun hüquq-mühafizə orqanı sayılmasını zəruri edir.

Gömrük işi sahəsində XİF iştirakçıları ilə gömrük işçiləri arasındakı münasibətləri tənzimləyən yüklərlə normativ aktlar vardır ki, bunlar da dövlət idarəetmə mexanizminin bir hissəsi sayılır. Gömrük orqanları ilə XİF iştirakçıları arasındakı münasibətlər, həddən çox mürəkkəb xarakter daşması ilə yanaşı, beynəlxalq, dövlət, inzibati, təsərrüfat, mülki, əmək, maliyyə, torpaq (*yer*), nəqliyyat, dəniz, hava, cinayət, cinayət-prosessual, hərbi və sair hüquq sahələrinin tənzimlənmə sferalarına da aiddir.

Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasına görə hamı qanun qarşısında bərabər cavabdehlik daşıyır və onun hüquqi normalarına riayət etməlidir. Bildiyimiz kimi, ictimai münasibətlərin tənzimlənməsi üçün dövlət tərəfindən qoyulmuş və ya sank-

siyalaşdırılmış elə dövlət tərəfindən də qorunan məcburi intizam qaydaları hüquqi norma adlanır.

Hüquqi normalar, hüquqi subyektlər arasında səmərəli münasibətləri saxlayır, dövlət və cəmiyyətin, habelə vətəndaşların hüquqi maraqlarını müəyyən edir və qoruyur. Hər bir hüquqi normanın məntiqi və faktiki (*real*) strukturu vardır.

Hüquqi normanın məntiqi strukturunu **hipoteza, dispozisiya və sanksiya** yaradır.

Hipoteza normanın birinci hissəsi olub verilmiş normanın faktiki tətbiqi şəraitini təyin edir.

Dispozisiyada hüquq münasibəti iştirakçılarının hüquq və vəzifələrinin, intizam qaydalarının özü formalaşdırılır.

Sanksiyada isə hüquq normalarını pozan şəxslər üçün cəza tədbirlərinin neqativ nəticələri göstərilir.

Hüquqi normanın *real (faktiki)* strukturu isə iki hissədən ibarətdir:

1) hipoteza (*həmişə birinci hissə*) və dispozisiya (*tənzimləyici normanın ikinci hissəsi*)

2) hipoteza və sanksiya (*hüquq-mühafizə normalarının ikinci hissəsi*)

Hüquq normasının məntiqi strukturu dövlətə imkan verir ki, hüquq-mühafizə normaları ilə tənzimləyici normalara riayət olunmasını təmin etsin.

Xarici iqtisadi fəaliyyətin tənzimlənməsində iştirak edən gömrük orqanları, hər şeydən öncə Azərbaycan və digər ölkələr arasında mal və xidmətlərin optimal hərəkətini həyata keçirir, iqtisadi, maliyyə, siyasi, sosial və digər məsələlərin həllini təmin edir. Bununla da gömrük orqanları Azərbaycan Respublikası GM-də "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikası qanununda, digər qanunlarda və qanun gücündə olan fərman, sərəncam və qərarlarda nəzərdə tutulmuş funksiyaları həyata keçirir. Onlar təşkilati, dövlət idarəetmə, qaydalara nəzarət, hüquqi normalardan istifadə, onun icrası və tətbiqi, qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş digər funksiyaları yerinə yetirirlər.

Lakin bütün hallarda, XİF iştirakçıları heç də həmişə hüquqi normaların yerinə yetirilməsinə çalışmırlar. Müəyyən qrup şəxslər bilərəkdən və ya bilməyərəkdən bu normaları pozurlar ki, dövlət orqanları (*prokurorluq, məhkəmə, DİN, MTN, Vergilər Nazirliyi, dövlət sərhəd xidməti, gömrük orqanları*) lazımi tədbirlər görməyə məcbur olur və onların üzərinə qoyulmuş mühafizə funksiyasını yerinə yetirərək, bu hüquqpozmaların qarşısını alırlar.

Gömrük işi sahəsində mühafizə dövlət, cəmiyyət və şəxsiyyət üçün təhlükəli münasibətlərin qarşısını almaq, onları aradan qaldırmaq, XİF iştirakçıları və gömrük orqanının vəzifəli şəxslərinin qeyri-qanuni və arzuolunmaz hərəkətlərinin qarşısının alınması üçün müdafiədə öz əksini tapır. Gömrük orqanlarının bu fəaliyyət sahəsi, qanuna zidd hərəkət və ya hərəkətsizlik edilməsinə qoyulmuş qadağalar, bu qadağaların pozulmasına görə sanksiyalar və bu sanksiyaların gömrük orqanları tərəfindən

icra olunmasını əhatə edir. Beləliklə, hüquqi normaların mühafizə funksiyası müxtəlif üsullarla, o cümlədən hüquqi normanı pozanlara məcburi dövlət tədbirlərindən istifadə yolu ilə həyata keçirilir. Məcburi dövlət tədbirləri fiziki və hüquqi şəxslərin qayda pozmalara görə onların hüquqlarının məhdudlaşdırılması, müəyyən olunmuş vəzifələrin məcburi yerinə yetirilməsinə nail olmaq deməkdir.

Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyəti dövlət fəaliyyətinin bir sahəsi olub, gömrük hüquq münasibətləri sferasında dövlətin daxili və xarici funksiyalarını yerinə yetirərkən ortaya çıxır.

Bu fəaliyyətin məqsədi göirük işi sahəsində dövlət, inzibati, gömrük mülki və digər hüquq sahələrinin normalarının tətbiqi, icrası, istifadəsi və onlara riayət olunmasıdır.

Gömrük orqanlarının həyata keçirdiyi funksiyalar barədə əvvəlki mövzularda geniş məlumat vermişdik.

Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyəti müxtəlif formalarda həyata keçirilir:

- 1) **inzibati - hüquqi;**
- 2) **inzibati- prosessual;**
- 3) **cinayət - hüquqi;**
- 4) **cinayət - prosessual;**
- 5) **əməliyyat - axtarış və s.**

17.2. GÖMRÜK ORQANLARININ HÜQUQ-MÜHAFİZƏ FƏALİYYƏTİNİN İNZİBATİ-HÜQUQİ VƏ İNZİBATİ PROSESSUAL FORMALARI

Gömrük qaydalarının pozulması şəxsin qanunazidd hərəkətləri və ya hərəkətsizliyi nəticəsində qoyulmuş aşağıdakı qaydaların pozulmasıdır:

- 1) **mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük sərhədini (gömrük rejimərinin tətbiqi də daxil olmaqla) keçməsi ilə bağlı pozuntular;**
- 2) **onlara gömrük nəzarəti ilə əlaqədar;**
- 3) **bu mal və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsi ilə bağlı;**
- 4) **gömrük ödənişlərinin qoyulması və ödənilməsi ilə əlaqədar;**
- 5) **gömrük güzəştlərinin verilməsi və onlardan istifadə ilə bağlı pozuntular.**

Hüquq pozuntularının əlamətləri olan - subyektlər, obyektlər və sübyektiv tərəflər bütünlükdə gömrük qaydalarının pozulmasının tərkibi sayılır. DGK gömrük orqanlarının normal fəaliyyətinə mane olan inzibati xətalər də daxil olmaqla, gömrük qaydalarının pozulması hallarına qarşı mübarizə aparır. Gömrük orqanları tərəfindən gömrük qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalər üzrə icraatın aparılması, həmin işlərə baxılması və inzibati xətalər törətməyə görə tətbiq edilən inzibati tənbehin növləri və bu zaman həyata keçirilən prosessual hərəkətlər Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi və digər qanunvericilik aktları ilə tənzimlənir (*GM, maddə 18*).

"Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi" (*"Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında"* Azərbaycan Respublikasının qanunu qəbul olunub: 11 iyul 2000-ci il, N 906-1 Q; dərc olunub: 30 avqust 2000-ci il) **"Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə haqqında"** Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası prezidenti H.Ə. Əliyevin 29 avqust 2000-ci il tarixli 389 sayılı Fərmanı ilə 1 sentyabr 2000-ci ildən qüvvəyə minmişdir. Həmin fərmanın 2-ci bəndində yazılmışdır: **Müəyyən edilsin ki, həmin Məcəllənin 258-ci, 260-cı, 261.2-ci, 263-cü, 264-cü, 265.0.1-ci, 265.0.3-265.0.5-ci, 266-cı maddəsinin adında; 266.1-266.3-cü, 267-ci, 268-ci, 269-cu, 272-ci, 273-cü, 275-ci, 276-cı, 277-ci, 282.2-ci, 287-ci, 288-ci, 291-ci, 292-ci və 326-cı maddələrində "müvafiq icra hakimiyyəti orqanı" dedikdə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi nəzərdə tutulur.**

Göstərilən Fərmanın 3-cü bəndində isə Dövlət Gömrük Komitəsinin maddələr üzrə səlahiyyətləri verilmişdir: **Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 357.0.3-cü maddəsinə müvafiq olaraq müəyyən edilsin ki, həmin Məcəllənin 258-291-ci, 293-295-ci və 326 maddələrində nəzərdə tutulmuş inzibati xətalər haqqında işlərə Azərbaycan Respublikasının Dövlət Gömrük Komitəsi baxır.**

"İnzibati Xətalər Məcəlləsi"nin XXI fəslə "Gömrük qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalər" adlanır.

Gəlin əvvəlcə **"inzibati xəta"** anlayışının nə demək olduğunu öyrənək. **"İnzibati Xətalər Məcəlləsi"** ilə qorunan ictimai münasibətlərə qəsd edən, hüquqa zidd olan, təqsirli sayılan və inzibati məsuliyyətə səbəb olan əməl inzibati xəta adlanır. Gördüyümüz kimi qəsdən və ya ehtiyatsızlıq üzündən törədilməsindən asılı olmayaraq hər bir hərəkət və hərəkətsizlik inzibati məsuliyyətə səbəb olursa inzibati xəta hesab olunur.

Xəta - real gerçəklik faktıdır. Qanun-vericilik xətanın əlamətlərini yaratmır, lakin onlardan daha mühüm və fərqli olanlarını seçir; seçilmişləri hüquqi çərçivə halına salır, məntiqi hüquq norması tərkibində təsbit edir və məcburi normaya çevirir. Onda təsbit edilmiş əlamətlər xətanın təsvir edilməsi üçün zəruri və kafi əsas olur. Real əməl yalnız o zaman xəta hesab edilir ki, o, qanunda sadalanmış bütün əlamətlərə malik olsun, həmin əməllərdən hətta birinin belə mövcud olmaması bütövlükdə əməlin tərkibinin mövcud olmaması deməkdir.

Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinin 23-cü maddəsində aşağıdakı inzibati tənbehlər nəzərdə tutulmuşdur:

- 1) xəbərdarlıq;
- 2) inzibati cərimə;
- 3) əmlakın əvəzi ödənilməklə götürülməsi;

- 4) əmlakın müsadirə edilməsi;
- 5) xüsusi hüququn məhdudlaşdırılması;
- 6) Respublika hüduqlarından kənara inzibati qaydada çıxartma;
- 7) inzibati həbs.

Gömrük qaydalarının pozulması işlərinin icraatı və onlara baxılma qaydaları bir neçə mərhələdən keçsə də, bu iş üzrə inzibati icraatın sərbəst prosessual hissəsi olaraq bir-biri ilə çox bağlıdır və özünə məxsus prosessual funksiyaları, məqsəd və tapşırıqları vardır.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə inzibati proses aşağıdakı mərhələlərdən ibarətdir:

- 1) işin başlanması və onun inzibati istintaqı;
- 2) işə baxılma və gömrük qaydalarının pozulması işi üzrə qərarın çıxarılması;
- 3) gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə şikayətvermə, protest və qərara yenidən baxma;
- 4) gömrük qaydalarının pozulması üzrə Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının qoyduğu məsuliyyətin icrası.

İşə baxılma və gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə qərarın çıxarılması mərhələsi gömrük qaydalarının pozulması haqqında işin mərkəzi mərhələsi olub, məhz burada hüquqpozma faktı mahiyyət etibarilə təsdiqlənir, inzibati istintaqın aparılması keyfiyyəti qiymətləndirilir, inzibati proses iştirakçılarının hüquq və azadlıqları qorunmaqla protokol tərtibinin və digər prosessual hərəkətlərin əsaslılığı və qanuni olması yoxlanılır. İşin icraatı zamanı aparılan istintaq nəticəsində fiziki şəxslərə və ya vəzifəli şəxslərə, törətdiyi hüquq pozuntusuna görə, inzibati cəza tədbiri kimi dövlət adından qərar çıxarılır.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə qərarın çıxarılması mərhələsində, bütün tərəflər öz maraq və müdafiələrini təmin etmək üçün geniş prosessual hüquqlara malikdirlər. Bu mərhələdə aşağıdakılarla əlaqədar vacib prosessual məsələlər həll olunur:

- 1) işə baxılmanın hazırlığı ilə;
- 2) işin dinlənməsi və baxılması ilə;
- 3) gömrük qaydalarının pozulması işi üzrə qərarın qəbul edilməsi ilə;
- 4) Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları tərəfindən mal və nəqliyyat vasitələrinin götürülməsi üçün verilən cəzanın icrası ilə bağlı.

İşə baxılmanın hazırlıq mərhələsində, gömrük qaydalarının pozulması üzrə işə baxılması üçün, müvafiq gömrük orqanının səlahiyyətinə bu işin aid olub-olmaması müəyyənləşdirilir.

Gömrük qaydalarının pozulması üzrə işin icraatı zamanı, fiziki şəxslərin məsuliyyətə cəlb edilməsi Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları tərəfindən həyata keçirilir. Belə orqanlar gömrük postu və ya gömrükxana ola bilər.

Gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar vəzifəli şəxslərin, həmçinin müəssisə, idarə və təşkilatların, hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin məsuliyyətə cəlb olunması işinə Azərbaycan Respublikası gömrükxanaları tərəfindən baxıla bilər.

Regional gömrük idarələri isə gömrük qaydalarının pozulması ilə əlaqədar istənilən işə baxa və bu işlə bağlı bütün şəxsləri məsuliyyətə cəlb edə bilər. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi istənilən işi icraata qəbul edə və yaxud istədiyi gömrük orqanına həvalə edə bilər. Mövcud qanunvericiliyə görə, fiziki şəxslər tərəfindən pozulmuş gömrük qaydaları ilə əlaqədar 15 günə, vəzifəli şəxslər və digər şəxslər tərəfindən törədilmişsə işə bir aya qədər baxılmalıdır.

Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsi gömrük qanunvericiliyinə uyğun olaraq, gömrük qaydalarının pozulması haqqında işə baxmağa başlayaraq aşağıdakıları edir:

1) işə kimin baxdığını, hansı işə baxıldığını, kimin və hansı maddə ilə məsuliyyətə cəlb edildiyini söyləyir;

2) məsuliyyətə cəlb edilən şəxsin, məsuliyyətə cəlb edilən idarə, müəssisə və təşkilatın rəhbərinin və ya onun müavininin, onların vəkillərinin və ya nümayəndələrinin gəlib-gəlməməsini, gəlmədikləri halda isə onların gəlməmə səbəbini araşdırır.

Azərbaycan Respublikası gömrük orqanının vəzifəli şəxsi gömrük qaydalarının pozulması haqqında işə baxaraq aşağıdakı qərarlardan birini çıxarır:

1) tənbehtmə haqqında;

2) iş üzrə icraata xitam verilməsi haqqında;

3) gömrük işi sahəsində cinayətlər üzrə cinayət işinin başlanılması haqqında;

4) gömrük işi sahəsində cinayətlər və sair cinayətlər üzrə cinayət işinin başlanması məsələsinin həlli üçün, materialların Azərbaycan Respublikasının digər hüquq-mühafizə orqanlarına göndərilməsi haqqında;

5) işin əlavə icraata qaytarılması və iş üzrə icraata xitam verilməsi haqqında qərar, törədilmiş gömrük qaydalarının pozulmasının az əhəmiyyətli olması ilə əlaqədar hüquq pozan məsuliyyətdən azad edilərkən, həmçinin iş üzrə icraatın aparılmasını istisna edən hallar olduqda çıxarılır.

Cinayət işinin başlanması haqqında qərar, işə baxılmağa hazırlıq və ya işə baxılma zamanı gömrük işi sahəsində cinayətlərin əlamətləri aşkar edildiyi halda çıxarılır. Gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə qərarla aşağıdakılar qeyd edilməlidir:

1) qərar çıxaran Azərbaycan Respublikası gömrük orqanının adı;

2) qərar çıxaran vəzifəli şəxsin vəzifəsi, soyadı, adı, atasının adı;

3) işə baxıldığı vaxt və yer haqqında məlumat;

4) əgər müəyyən edilibsə, məsuliyyətə cəlb olunan şəxs haqqında məlumat;

5) işə baxılarkən müəyyən edilən halların şərhı;

6) törədilmiş gömrük qaydalarının pozulmasına görə, həmin məsuliyyət üçün Gömrük Məcəlləsində nəzərdə tutulan maddənin nömrəsi (*sayı*);

7) iş üzrə qəbul edilən qərar;

8) qərardan şikayət verilməsinin müddətləri və qaydası haqqında məlumat.

Qərarla götürülən mallar, nəqliyyat vasitələri, onların sənədləri və digər əşyalar, üzərinə həbs qoyulmuş əmlak, girov, zəmanət, depozitə verilmiş məbləğlər, maddi sübutlar və gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə xərclər haqqında məsələlərin həlli öz əksini tapmalıdır.

Gömrük qaydalarının pozulması haqqında iş üzrə çıxarılan qərar, işə baxmış olan Azərbaycan Respublikası gömrük orqanının vəzifəli şəxsi tərəfindən imzalanır, surəti isə barəsində qərar çıxarılan şəxsə və ya onun nümayəndəsinə, qərar çıxarıldıqdan sonra üç gün ərzində verilir və ya göndərilir.

Gömrük qaydalarının pozulmasına görə qərar, həmin qərardan şikayət verilməsi müddəti keçdikdən sonra, yaxud Azərbaycan Respublikasının yuxarı gömrük orqanı, rayon (*şəhər*) Xalq Məhkəməsi və ya Azərbaycan Respublikası İqtisad məhkəməsi tərəfindən gömrük orqanının qərarından şikayət üzrə qərar qəbul edilən gün, bu qərarı çıxaran gömrük orqanı tərəfindən icraya yönəldilir.

İXM-in V fəslı bütünlüklə (32-38-ci maddələr) inzibati tənbehin tətbiq olunmasına həsr olunmuşdur. Bu tənbeh yalnız o zaman tətbiq oluna bilər ki, müqəssirin hərəkətlərində qəbahət tərkibi müəyyənləşdirilmiş olsun. Daha doğrusu, əgər əmələ görə hüquq norması ilə məsuliyyət nəzərdə tutulmuş və vətəndaşın hüquqazidd hərəkətlərində hüquqpozmanın hüquqi norma üzrə nəzərdə tutulan bütün əlamətləri aşkara çıxarmışdırsa, təqsirli şəxs müvafiq maddə ilə məsuliyyətə cəlb oluna bilər.

Gömrük orqanının (*vəzifəli şəxsin*) ixtiyarı vardır ki, ona aidiyyəti olan işlərə baxsın, təqsirli şəxsin hərəkətini təfsir edən maddəni sanksiya dairəsində tənbeh etsin, tənbehin növünü və ölçüsünü ona verilmiş sanksiyalar çərçivəsində seçsin. AR İXM-in 360-cı maddəsinə görə, gömrük qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalara əlaqədar olan 258-260, 261.1, 278, 282, 284-287, 292, 293 və 293-1-ci maddələrində nəzərdə tutulan inzibati xətalər haqqında işlərə rayon (*şəhər*) məhkəmələri baxırlar. Qalan maddələrdə nəzərdə tutulan xətalara isə Dövlət Gömrük Komitəsinin səlahiyyətli şəxsləri baxırlar.

İnzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraat AR İXM-in 362-408-ci maddələrinin, inzibati xətalər haqqında işlər üzrə icraatın mərhələləri 409-438-ci maddələrinin və inzibati xətalər haqqında işlər üzrə qərarların icrası isə 439-458-ci maddələrinin müddəalarına uyğun olaraq həyata keçirilir. Yuxarıda göstərilən maddələr üzrə inzibati prosesin həyata keçirilməsi qaydaları və ardıcılığı bütün hüquq-mühafizə orqanları üçün eyni olduğundan, gömrük orqanları üçün əlavə şərhə ehtiyac görmürük.

17.3. GÖMRÜK ORQANLARININ CİNAYƏT-HÜQUQİ VƏ CİNAYƏT-PROSESSUAL FORMALARI

Gömrük orqanları tərəfindən təhqiqat və istintaqın aparılması və bu zaman həyata keçirilən prosesual hərəkətlər Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosesual Məcəlləsi ilə tənzimlənir (*GM, Maddə 17*).

"Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" Azərbaycan Respublikasının 14 iyun 2000-ci il tarixli qanunu qəbul edildikdən sonra həmin qanunla təsdiq edilmiş Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosesual Məcəlləsinin tətbiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikası Prezidenti H.Ə. Əliyevin 25 avqust 2000-ci il tarixli fərmanı ilə Azərbaycan Respublikası CPM-nin 215.5-ci maddəsinə uyğun olaraq Cinayət Məcəlləsinin 207-209-cu maddələrində nəzərdə tutulmuş cinayət işləri üzrə və 206-cı maddəsində nəzərdə tutulmuş cinayətə dair iş üzrə isə bu işə başladıda ibtidai istintaqın aparılmasının Dövlət Gömrük Komitəsi tərəfindən həyata keçirilməsi nəzərdə tutulmuşdur.

İbtidai istintaqı gömrük orqanlarının səlahiyyətinə aid olan cinayətlər aşağıdakılardır:

- 1) qaçaqmalçılıq;
- 2) Azərbaycan xalqının və xarici ölkə xalqlarının bədii, tarixi və arxeoloji sərvəti olan əşyaların Azərbaycan Respublikasının ərazisinə qaytarılmaması;
- 3) gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma, xaricdən valyuta dəyərli şeylərin qaytarılmaması və qanunsuz valyuta əməliyyatları.

Gömrük orqanları tərəfindən təhqiqatın və istintaqın aparılması Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosesual Məcəlləsi ilə tənzimlənir.

Dünya praktikasında qaçaqmalçılıq daha çox kontrabanda kimi tanınır. "**Kontrabanda**" italyan sözü olub "**contro**" - "**əks**" və "**bando**" - "**hökumət qərarları**" sözlərindən götürülmüş mənası "hökumət qərarlarının əksinə" deməkdir. Gömrük işi sahəsində qaçaqmalçılıq ən ağır cinayətlərdən sayılır. Gömrük sərhədindən gömrük nəzarətindən kənar və ya ondan gizli, yaxud sənədlərdən və ya gömrük eyniləşdirilməsi vasitələrindən aldatma yolu ilə istifadə edilməsi, yaxud bəyan etməməklə və ya düzgün bəyan etməməklə malların keçirilməsi qaçaqmalçılıq (*kontrabanda*) hesab olunur.

Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisindən kənara aparılmış Azərbaycan xalqının və xarici ölkə xalqlarının bədii, tarixi və arxeoloji sərvəti olan əşyaların qüvvədə olan qanunvericiliyə müvafiq olaraq qaytarılması məcburi olan hallarda və müəyyən olunmuş müddətdə geri qaytarılmadıqda da qaçaqmalçılıq sayılır və cinayət qanunvericiliyi ilə cəzalandırılır.

"Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsi" 1999-cu ilin 30 dekabr tarixli qanunu ilə təsdiq olunmuş və 2000-ci ilin sentyabr ayının 1-dən qüvvəyə minmişdir. Yeni Məcəllənin 206-cı maddəsinə görə, **"Qaçaqmalçılıq, yəni Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən gömrük nəzarətindən kənar və ya ondan gizli, yaxud sənədlərdən və ya gömrük eyniləşdirilməsi vasitələrindən aldatma yolu ilə istifadə etməklə, yaxud bəyan etməməklə və ya düzgün bəyan etməməklə malların keçirilməsidir"**.

Bu maddənin birinci hissəsinə görə **"mallar və digər əşyalar külli miqdarda keçirildikdə 5 ilədək azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır"**.

Cinayət Məcəlləsinin 15-ci maddəsinə görə bu cür cinayətlər "az ağır cinayətlər" (CM 15.3-cü maddə) hesab olunur.

206-cı maddənin ikinci hissəsinə görə **"narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, güclü təsirli, zəhərli, zəhərləyici, radioaktiv, partlayıcı maddələrin və nürğuların hərbi silahın və texnikanın (yivsiz odlu ov silahı və həmin silah üçün döyüş sursatı istisna olmaqla) odlu silah və yaxud döyüş sursatının, nüvə, kimyəvi, bioloji və digər kütləvi qırğın silahlarının hazırlanmasında istifadə oluna bilən və Azərbaycan Respublikası gömrük sərhədindən keçirilməsi üçün müvafiq qaydalar, müəyyən edilmiş strateji əhəmiyyətli xammalın mədəni, tarixi və ya arxeoloji sərvət olan əşyaların Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən gömrük nəzarətindən kənar və ya ondan gizli, yaxud sənədlərdən və ya gömrük eyniləşdirilməsi vasitələrindən aldatma yolu ilə istifadə etməklə, yaxud bəyan etməməklə və ya düzgün bəyan etməməklə keçirilməsi - əmlakı müsadirə olunmaqla və ya olunmamaqla 3 ildən 7 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır"**.

Yeni Cinayət Məcəlləsinin bu maddəsi əvvəlkindən fərqli olaraq daha ətraflı və dəqiq təsnifləşdirilmişdir. Əgər əvvəlki CM-də bu maddənin üçüncü hissəsi ümumi şəkildə verilmişdirsə, yəni CM-də hər hal üçün xüsusi yarım bəndi nəzərdə tutulmuş, bu cür əməllərin mütəşəkkil dəstə tərəfindən həyata keçirilməsi üçün isə ayrıca bənd göstərilmişdir.

Belə ki, yeni CM-in 206-cı maddəsinin üçüncü hissəsinə görə, **"bu Məcəllənin 206.1 və 206.2-ci maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllə:**

206.3.1. təkrar törədildikdə;

206.3.2. qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədildikdə;

206.3.3. vəzifəli şəxs tərəfindən öz qulluq mövqeyindən istifadə etməklə törədildikdə;

206.3.4. gömrük nəzarətini həyata keçirən şəxsə zor tətbiq etməklə törədildikdə - əmlakı müsadirə olunmaqla və ya olunmamaqla 5 ildən 8 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır".

Bu cür cinayətlər isə "ağır cinayətlər" (CM 15.4-cü maddə) hesab olunur.

206-cı maddənin dördüncü hissəsinə görə, "bu Məcəllənin 206.1-206.3-cü maddələrində nəzərdə tutulmuş əməllər mütəşəkkil dəstə tərəfindən törədildikdə - əmlakı müsadirə olunmaqla 7 ildən 12 ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır". Öz xarakterinə görə belə cinayətlər "ən ağır cinayətlər" (CM 15.5 maddə) hesab edilir. Bu maddədə "külli miqdar dedikdə keçirilən qaçaqmalçılıq əşyalarının dəyərinin minimum əmək haqqı məbləğinin dörd min mislindən yuxarı olan məbləğ başa düşülür (CM 206-cı maddə, "Qeyd" hissəsi).

Azərbaycan Respublikasının Milli Məclisi tərəfindən 17.04.2007-cə il tarixində qəbul olunmuş "Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında" (№313-IIIQD) Qanunun qüvvəyə minməsi haqqında Azərbaycan Respublikası prezidenti i.Ə.Əliyev cənablarının 22.05.2007-ci il tarixli fərmanı ilə həmin qanunun 32.2. maddəsinin icrasını DGK öz səlahiyyətləri daxilində həyata keçirir.

Gömrük işi sahəsindəki digər cinayətlər, gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma, qanunsuz valyuta əməliyyatları və valyuta sərvətləri ilə əlaqədar sair əməllər, incəsənət, tarixi və arxeoloji sərvət olan əşyaların qaytarılmamasıdır.

Fiziki şəxslərin, vəzifəli şəxsin və ya hüquqi şəxs yaratmadan sahibkarlıq fəaliyyəti ilə məşğul olan şəxslərin külli miqdarda gömrük ödənişlərini ödəməkdən qəsdən yayınması cinayət hesab olunur.

Bu müddəa bütünlüklə öz əksini Azərbaycan Respublikası Konstitusiyasının 73-cü maddəsində tapmışdır: "Qanunla müəyyən edilmiş vergiləri və başqa dövlət ödənişlərini tam həcmdə və vaxtında ödəmək hər kəsin borcudur".

Azərbaycan Respublikasının Cinayət Məcəlləsinin 207-ci maddəsinə görə, "Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə müvafiq olaraq qaytarılması məcburi olan Azərbaycan Respublikasının hüdüdlərindən kənara çıxarılmış Azərbaycan Respublikasının və xarici ölkələrin incəsənət, tarixi və arxeoloji sərvəti olan əşyaların müəyyən edilmiş müddətdə Azərbaycan Respublikasına qaytarmamaq - əmlakı müsadirə olunmaqla və yv olunmamaqla üç ildən səkkiz ilədək müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır".

CM-nin 209-cu maddəsinin birinci hissəsinə görə, "xeyli miqdarda gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma minimum əmək haqqı məbləğinin min mislindən iki min mislinədək miqdarda cərimə və ya bir ilədək müddətə islah işləri ilə cəzalandırılır". Əgər bu əməllər təkrar (209.2.1) və külli miqdarda (209.2.2) törədilərsə, onda "minimum əmək haqqının iki min mislindən beş min mislinədək miqdarda cərimə və ya iki ilədək müddətə islah işləri və eyni müddətə azadlıqdan məhrum etmə ilə cəzalandırılır" (209.2-ci maddə). Bu maddə "xeyli miqdar" dedikdə ödənilməmiş gömrük ödənişlərini minimum əmək haqqı məbləğinin iki min mislindən, "külli miqdar" dedikdə dörd min mislindən yuxarı olan məbləğ başa düşülür.

Bu Məcəllənin 209.1. və 209.2-ci maddələrində nəzərdə tutulan əməlləri ilk dəfə törətmiş şəxs cinayət nəticəsində vurulmuş ziyanı tamamilə ödədikdə cinayət məsuliyyətindən azad olunur.

Qanunsuz valyuta əməliyyatları ilə əlaqədar cinayətlər isə cM-in 206.1. və 208-ci maddələrinə uyğun cəzalandırılır.

Təhqiqat ilkin istintaqın forması kimi qaldırılması cinayət işi üzrə mövcud qanunvericilikdə müəyyən edilmiş qaydalar əsasında həyata keçirilir. Təhqiqat orqanları ilk olaraq cinayətin baş verdiyini aşkarlayır, iş qaldırır, cinayətin izlərinin aşkar edilməsi üçün vacib hərəkətlər edir, şübhəli şəxsi saxlayır və cinayətin qarşısını alırlar. Əgər aparılan təhqiqat işi, həmin iş üzrə ilkin istintaqı vacib edirsə, onda təhqiqat işi müstəntiqə verilir. Əks halda, təhqiqat orqanı işin istintaqını axıra çatdırmaqlıdır. Yadda çaxlamaq lazımdır ki, ilkin istintaqın vacib olduğu işlərdə, təhqiqat işi ümumi xarakter daşıyır, daha doğrusu, təhqiqat orqanları, yalnız "isti izlər üzrə" vacib istintaq hərəkətləri lazım gəldikdə və müstəntiqin işə başlama bilmədiyi halda təhqiqat aparırlar.

Əgər cinayət işini müstəntiq qaldırıbsa və icraata özü qəbul edibsə, onda təhqiqat aparılmır, təhqiqat orqanları isə müstəntiqin tapşırığı ilə əməliyyat-axtarış, nadir hallarda isə istintaq hərəkətlərində iştirak edirlər.

Gömrük orqanları aşağıdakı cinayət işləri üzrə təhqiqat və istintaq orqanı sayılır (CPM. 38, 45 və 47-ci maddələr):

1) qaçaqmalçılıq (AR CM 206-cı maddə);

2) incəsənət, tarixi və arxeoloji sərvət sayılan əşyaların Azərbaycan ərazisinə gətirilməməsi (AR CM 207-ci maddəsi);

3) gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma (AR CM 209-cu maddəsi).

Gömrük orqanları sistemində təhqiqat və ibtidai istintaq işlərini Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin məsul şəxsi apara bilər.

Təhqiqat aparən şəxs, qəbul etdiyi qərarın istintaq hərəkətləri baxımından əsaslılığına, qanunauyğunluğuna və vaxtında aparılmasına görə məsuliyyət daşıyır.

Təhqiqatçı aşağıdakı hallarda işin istintaqında iştirak edə bilməz:

1) əgər o, zərərçəkmiş, şikayətçi, cavabdeh, müstəntiqdirsə, habelə həmin işdə ekspert, mütəxəssis və tərcüməçi kimi iştirak edirsə;

2) əgər o, zərərçəkmişin, şikayətçinin, cavabdehin və ya onların nümayəndələrinin, habelə şübhəli şəxslərin və ya onların nümayəndələrinin qohumudursa;

3) əgər o, bu və ya digər dərəcədə, bilavasitə və ya dolayısı ilə aparılan işdə maraqlıdırsa.

Yuxarıda sadalanan halların hər hansı birinə əsas olduqda, təhqiqatçı bu barədə rəhbərinə xəbər verməli və işin istintaqından kənarlaşmalıdır.

Respublikanın gömrük sərhədindən keçirilməsinin xüsusi qaydaları müəyyən edilmiş materialların, avadanlıqların, strateji əhəmiyyətli xammalın, mədəni sərvət

olan əşyaların və s. qaçaqmalçılıq yolu ilə keçirilməsi, bundan başqa incəsənət, tarixi və arxeoloji sərvət olan əşyaların müəyyən edilmiş müddətdə Azərbaycana qaytarılmaması, şərti maliyyə vahidinin iki min misindən (*yəni 11 milyon manat*) yuxarı olan məbləğdə gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən yayınma və s. kimi hallar cinayət xarakterli hesab olunurlar.

Cinayət-Prosessual Məcəllənin 214-cü maddəsinin mahiyyətindən aydın olur ki, təhqiqat ibtidai araşdırmanın növü kimi aşağıdakı şəkildə aparılır:

a) ibtidai istintaqı məcburi olan cinayət işləri üzrə təxirəsalınmaz istintaq hərəkətlərinin icraatı;

b) böyük ictimai təhlükə törətməyən bəzi aşkar cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat.

Burdan belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, ibtidai istintaq geniş mənada iki formada - ibtidai istintaq və təhqiqat formasında aparılır. İbtidai istintaqın aparılmasını nizamlayan cinayət-prosessual qanunvericiliyinin normaları, kiçik istisnalarla, demək olar ki, eynilə təhqiqatın gedişatını da nizamlayır. Təhqiqat müstəqil şəkildə çox az miqdarda cinayət işlərində ibtidai istintaqın əvəzində aparılır.

Cinayət-Prosessual Məcəllənin 215.1-ci maddəsində deyildiyi kimi, böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər üzrə məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat şəklində aparılan təhqiqat istisna olmaqla, bütün cinayət işləri üzrə ibtidai istintaqın aparılması məcburidir. CPM-in 214-3-cü maddəsinə müvafiq olaraq, bu kateqoriyalı cinayət işləri üzrə cinayətin əlamətləri mövcud olduqda təhqiqat orqanı cinayət işini başlayır və cinayət-prosessual qanunvericiliyini rəhbər tutaraq cinayətin izlərini müəyyən etmək və möhkəmləndirmək, habelə cinayət törətməkdə şübhə edilən şəxsi tapmaq məqsədi ilə əməliyyat-axtarış tədbirləri və təxirəsalınmaz istintaq hərəkətləri aparır.

Təxirəsalınmaz istintaq hərəkətləri dedikdə gömrük orqanlarının təhqiqatçıları tərəfindən baxışın, axtarışın, götürmənin, şəxsi müayinənin, şübhəli və ya təqsirləndirilən şəxsin dindirilməsi, zərər çəkmiş şəxsin və şahidlərin dindirilməsi və digər hərəkətlərin həyata keçirilməsi başa düşülür.

Cinayət-Prosessual Məcəllənin 236.1-ci maddəsinə müvafiq olaraq, cinayətin izlərinin, sübut mənbəyi ola biləcək digər maddi obyektlərin aşkar edilməsi, cinayətin törədilmə hallarının və iş üçün əhəmiyyətli olan digər halların müəyyən edilməsi məqsədi ilə gömrük orqanlarının təhqiqatçısı və müstəntiqi hadisə yerinin, binaların, sənədlərin, əşyaların və digər predmetlərin baxışını aparır.

Cinayətin mühakimə icraatında, bir qayda olaraq predmetlərin və sənədlərin baxışı müvafiq istintaq hərəkətləri aparılarkən (*hadisə yerinin baxışı, axtarış, götürmə*) həyata keçirilir. Baxış nəticəsində predmet və ya sənəd barədə əldə edilən məlumatlar həmin istintaq hərəkəti protokolunda qeyd edilir. Predmetin və ya sənədin yerində baxışını aparmaq mümkün olmadıqda, müstəntiq onları qəbul etməsi barədə müvafiq akt tərtib edərək, qablaşdırır və möhürləyir.

CPM-in 242-246-cı maddələrində axtarış və ya götürmənin bir istintaq hərəkəti kimi mahiyyəti, məqsədi və iş üçün əhəmiyyəti geniş şərh edilmişdir. Qanunda göstərilmişdir ki, əldə edilmiş (*mövcud*) sübutlar və ya əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin materialları hər hansı yaşayış, xidməti və ya istehsalat binasında, digər yerdə, yaxud hər hansı şəxsdə iş üzrə sübut əhəmiyyətinə malik ola biləcək əşyaların və sənədlərin olmasını güman etməyə kifayət qədər əsas verdikdə müstəntiq axtarış apara bilər.

Axtarış və ya götürmə, bir qayda olaraq, məhkəmənin qərarı əsasında aparılır. Məhkəmə axtarış və ya götürmənin aparılması haqqında qərarı müstəntiqin əsaslandırılmış vəsatəti və ibtidai araşdırmaya prosessual rəhbərliyi həyata keçirən prokurorun təqdimatı olduqda çıxara bilər. Axtarış və götürmə zamanı, CPM-in 244.1-ci maddəsinin tələbinə görə azı 2 (*iki*) hal şahidlərinin iştirakı məcburidir.

Şəxsi müayinə, cinayət-prosessual qanunda verilmiş şərhə görə, məhkəmə-tibb ekspertizasının keçirilməsi tələb edilmədiyi halda şübhəli, təqsirləndirilən, zərər çəkmiş şəxsin və ya şahidin bədənində cinayətin izlərini və ya xüsusi əlamətləri aşkar etmək məqsədilə müstəntiq tərəfindən aparılır.

Gömrük orqanlarının təhqiqat və istintaq fəaliyyətinə aid olan cinayət işləri CM-in 206-207 və 209-cu maddələri əsasında qaldırılır. CM-in 206 və 207-ci maddələrinin tərkibini təşkil edən əməllər (*hərəkət və ya hərəkətsizlik*) CM-in 15.3-cü maddəsinin şərhinə görə ağır cinayətlər, 209-cu maddə ilə törədilmiş cinayət isə CM-in 15.2-ci maddəsinə görə böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayət hesab olunur.

Beləliklə, Cinayət-Prosessual Məcəllənin 215.1-ci maddəsinin tələbinə görə gömrük orqanları CM-in 206 və 207-ci maddələri ilə qaldırılmış cinayət işləri üzrə təhqiqatı 10 (*on*) gün müddətində, amma CM-in 209-cu maddəsi ilə qaldırılmış cinayət işi üzrə təhqiqatı tam şəkildə aparmağa səlahiyyətliyərlər.

Onu da qeyd etmək lazımdır ki, Cinayət-Prosessual Məcəllənin 214.4-cü maddəsində izah edilir ki, məhkəməyədək sadələşdirilmiş icraat şəklində təhqiqat CM-in 127.1, 128-132, 174-176, 177.1, 186.1, 187.1, 187.2, 196.1, 197.1 və 201.1-ci maddələri ilə nəzərdə tutulmuş böyük ictimai təhlükə törətməyən aşkar cinayətlər üzrə aparılır. Bu siyahıda CM-in 209-cu maddəsi göstərilməmişdir. Lakin yuxarıda qeyd edildiyi kimi, CM-in 15.2-ci maddəsinə görə CM-in 209-cu maddəsinin tərkibini təşkil edən əməllər böyük ictimai təhlükə törətməyən cinayətlər hesab olunur və bu növ cinayətlər üzrə cinayət işini gömrük orqanının təhqiqatçıları tərəfindən qaldırılaraq tam miqyasda təhqiqat formasında aparıla bilər.

Cinayət-Prosessual Məcəllənin 214.4-cü və Cinayət Məcəlləsinin 15.2-ci maddələri arasında yaranmış uyğunsuzluq, zənnimizcə, gələcəkdə Azərbaycan Respublikasının qanunvericilik orqanları tərəfindən aradan qaldırılmalıdır. Cinayət-Prosessual Məcəllənin 47, 207, 209 və 210-cu maddələrinə görə cinayət işini başlamağa səlahiyyətli olan gömrük orqanlarından və vəzifəli şəxslərdən tələb olunur ki, hər bir cinayət barədə daxil olan ərizə və məlumatları vaxtında qəbul edib, onları yoxlayıb müvafiq qərar çıxartsınlar.

Azərbaycan Respublikasının gömrük orqanları törədilmiş, törədilən və ya törədilməsinə hazırlıq görülən cinayətlər haqqında ərizə və məlumatlara baxanda, Azərbaycan Respublikasının cinayət-prosessual qanunvericiliyinin tələblərinə ciddi surətdə riayət etməlidirlər. Belə ki, CPM-in 207.1.2-ci maddəsinə müvafiq olaraq, gömrük orqanlarının təhqiqatçıları və müstəntiqləri zəruri hallarda törədilmiş və ya hazırlanan cinayət haqqında məlumat (*aşkar cinayətlər haqqında məlumatlar istisna olmaqla*) aldıqdan sonra 3 (*üç*) gün müddətində, bu mümkün olmadıqda 10 (*on*) gündən, ekspertin rəyinin alınması ilə əlaqədar isə 20 (*iyirmi*) gündən artıq olmayan müddətdə cinayət işinin başlanması üçün əsasların kifayət qədər olmasına dair ilkin yoxlamanı apararaq nəticələri üzrə cinayət işinin başlanması və ya cinayət işinin başlanmasının rədd edilməsi haqqında qərar qəbul edir.

17.3. GÖMRÜK ORQANLARININ ƏMƏLİYYAT-AXTARIŞ FƏALİYYƏTİ

Gömrük Məcəlləsinin 19-cu maddəsinə görə, "Gömrük orqanları təhqiqatının və istintaqının aparılması səlahiyyətlərinə aid edilmiş cinayətlərin qarşısının alınması, aşkar edilməsi və açılması, onları hazırlayan, törədən və ya törətmiş şəxslərin müəyyən edilməsi məqsədi ilə əməliyyat-axtarış fəaliyyətini həyata keçirirlər. Gömrük orqanlarının əməliyyat-axtarış fəaliyyəti Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsi, "Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu və əməliyyat-axtarış fəaliyyətini tənzimləyən digər qanunvericilik aktları ilə müəyyən edilmiş qaydada həyata keçirilir".

"Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun (11.12.1999) birinci maddəsinə görə, əməliyyat-axtarış fəaliyyəti-müvafiq dövlət orqanları tərəfindən aşkar və qeyri-aşkar üsullarla bu Qanunla ona verilmiş səlahiyyətlər əsasında insan həyatını, sağlamlığını, hüquq və azadlıqlarını, hüquqi şəxsin qanuni mənafələrini, dövlət və hərbi sirrini, habelə milli təhlükəsizliyi cinayətkar qəsdlərdən müdafiə etmək məqsədi ilə həyata keçirilir. Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin məqsədi dövlətin, cəmiyyətin və şəxsiyyətin təhlükəsizliyini təmin etməkdir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin vəzifələri aşağıdakılardır:

- **hazırlanan və törədilən cinayətlərin qarşısının alınması;**
- **törədilmiş cinayətlərin aşkar edilməsi və açılması;**
- **cinayətləri hazırlayan, törədən və ya törətmiş şəxslərin müəyyən edilməsi;**
- **məhkəmə, istintaq və təhqiqat orqanlarından gizlənən, cəza çəkməkdən bəy qaçıran və ya itkin düşən şəxslərin axtarılması;**
- **naməlum meyitlərin şəxsiyyətinin müəyyən edilməsi.**

Əməliyyat-axtarış fəaliyyətinə aid olan ilk üç vəzifə bilavasitə gömrük orqanlarının işi ilə əlaqədardır. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin **11 noyabr 1999-cu**

il 206 saylı "Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiq edilməsi barədə fərmanının ikinci bəndinin üçüncü hissəsinə görə, Qanunun 5-ci maddəsinin IV hissəsində nəzərdə tutulmuş "müvafiq icra hakimiyyəti orqanları"nın səlahiyyətləri öz səlahiyyətləri daxilində Azərbaycan Respublikası DİN, Azərbaycan Respublikası MTN, Azərbaycan Respublikası Dövlət Sərhəd xidməti, Azərbaycan Respublikası ƏN, Azərbaycan Respublikası Ali Dövlət Hakimiyyət və İdarəetmə orqanları Baş Mühafizə İdarəsi və Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi həyata keçirirlər.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti - xüsusi fəaliyyət növü olub, xüsusi məqsədlərin yerinə yetirilməsinə xidmət edir. Bu sahə ilə yalnız xüsusi səlahiyyəti olan dövlət orqanları məşğul ola bilər. Gömrük orqanlarına belə bir səlahiyyət, Azərbaycan Respublikası Prezidentinin yuxarıda göstərdiyimiz fərmanı ilə verilmişdir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti digər fəaliyyət növlərindən öz spesifikasiyi ilə kəskin fərqlənir. Belə ki, bu fəaliyyət növünün prinsipləri konsepsiya və gizli iş üsulları ilə həyata keçirilir.

Konspirasiya - əməliyyat-axtarış fəaliyyətinin vacib və toxunulmaz qaydası olub, qabaqcadan planlaşdırılmış, gizli həyata keçiriləcək cinayət işlərinin qarşısını almaq üçün həyata keçirilən tədbirdir. Konspirasiya nəticəsində cinayət törətmiş şəxs haqqında dəqiq məlumatlar toplanır və tam sübut olunmayana qədər açıqlanmır. Eyni zamanda konspirasiya, əməliyyat-axtarış fəaliyyətində iştirak edənlərin şəxsi təhlükəsizliyini kifayət qədər təmin edir.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti qanunçuluq, humanistlik, insan hüquq və azadlıqlarına hörmət prinsiplərinə əsaslanır. Lakin hər hansı şəxsin vətəndaşlığı, milliyyəti, cinsi, qulluq mövqeyi, partiyalılığı, dinə münasibəti, siyasi baxışları və s. əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsinə mane ola bilməz.

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinə və "Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununa əsasən gömrük orqanları müxtəlif əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə məşğul olurlar. Bunlardan birincisi informasiya fəaliyyətidir. İnformasiya fəaliyyəti, informasiya ilə işləmə, informasiya üzərində işləmə və informasiya mənbəyi ilə işləməkdir. Məxfi mənbə ilə işləmək aşağıdakıların əldə edilməsinə xidmət edir:

1) cinayətə cəhd ediləcəyi və qorunan obyektlərin təhlükəsizliyinə mümkün qəsd əlamətləri barədə qabaqlayıcı məlumatlar almaq (*aşkar etmək*);

2) hazırlanacaq və ya baş vermiş qəsdlər barədə faktlar və əlamətlər, habelə bu cinayətlərin ziyanlı nəticələrini aradan qaldırmaq istiqamətində məlumatlar (*aşkarlamaq və xəbərdarlıq etmək*) toplamaq;

3) baş vermiş cinayət, onun açılması və müqəssirin məsuliyyətə cəlb olunması üçün konkret faktiki məlumatlar (*ehtiyat tədbiri görmək*) əldə etmək. Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti subyektləri ilə məxfi əməkdaşlıq etmiş və edən şəxslər ba-

rədə məlumatlar yalnız həmin şəxslərin yazılı razılığı ilə və ya "Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununda birbaşa nəzərdə tutulmuş hallarda aşkarlana bilər.

Alınmış məlumatların yenidən yoxlan-ması, əlavə məlumatların alınması və dəqiqləşdirilməsi məqsədi ilə xüsusi texniki qurğular və kriminalistik vasitələrdən istifadə olunur. Əldə olunmuş məlumatlar işlənir, analiz edilir və cinayət mexanizminin açılması prosesində, habelə cinayətin konkret iştirakçılarının axtarılmasında istifadə olunur.

Mövcud qanunvericiliyə görə, Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi zamanı informasiya sistemlərindən, video və səsyaşmadan, kino və fotoçəkilişlərdən, həmçinin vətəndaşların həyat və sağlamlığına, ətraf mühitə zərər vurmeyən digər texniki və başqa vasitələrdən istifadə edə bilər.

Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti daha çox kəşfiyyat-axtarış və "nişangah"-axtarış fəaliyyətlərinin birgə həyata keçirilməsinə əsaslanır. Ona görə də, hüquqi cəhətdən gömrük orqanının əməliyyat bölmələrinin əməkdaşları, təhqiqatçı-müstəntiqlərdən prinsipial cəhətdən fərqlənilir. Belə ki, əgər təhqiqatçı və müstəntiq cinayətlə bağlı rəsmi dövlətin adından açıq şəkildə hərəkət edirlərsə, əməliyyat işçiləri, bir qayda olaraq, lazımi məlumatları əldə etmək üçün obyekt qarşısında öz məqsədlərini gizlədərək fəaliyyət göstərir. Ona görə də, əməliyyat işçiləri və onların obyektləri arasındakı münasibətlər qeyri-rəsmi və qeyri-hüquqi hesab olunur. Çünki əməliyyat işçilərinin məqsədi və hərəkətləri məxfi üsullarla həyata keçirilir.

Əməliyyat yolu ilə əldə olunmuş məlumatlar əməliyyat sənədlərində qeydə alınır, əməliyyat məqsədləri üçün istifadə olunur və əksər hallarda prosessual qaydada rəsmiləşdirilmir. Qanunvericiliyə uyğun qaydada təqsiri sübuta yetirilməyən şəxs haqqında əməliyyat-axtarış tədbirləri nəticəsində əldə edilmiş materiallar bir il müddətində saxlanılır, sonra isə məhv edilir (*"Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanunu, 15-ci maddə V hissə*).

Müasir mərhələdə gömrük işi sahəsində əməliyyat-axtarış üsulunun tətbiqi və təşkilatlanma mexanizminin formalaşması prosesi çox ağırlı keçir. Bu gömrük orqanlarına qarşı keçmiş sovet münasibətlərinin hələ də aradan qaldırılıla bilməməsi ilə bağlıdır. Hələ də gömrük orqanlarını, hüquq-mühafizə orqanı kimi çox "qısqancılıqla" qəbul edirlər.

Lakin bu çətinliklərə baxmayaraq, Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları, gömrük xidmətinin inkişaf etdirilməsinin real tələblərinə cavab vermək üçün əməliyyat-axtarış fəaliyyətini aşağıdakı istiqamətlərdə aparırlar:

1) gömrük orqanlarının şəxsi təhlükəsizliyini təmin etmək üçün aparılan əməliyyat-axtarış fəaliyyəti;

2) gömrük işi sahəsində qaçaqmalçılıq və digər cinayətlərlə mübarizə məqsədi ilə aparılan əməliyyat-axtarış fəaliyyəti.

Gömrük orqanlarının əməliyyat-axtarış fəaliyyəti ilə Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin və Naxçıvan MR Gömrük Komitəsinin müvafiq idarələri məşğul olur.

Gömrük orqanlarında şəxsi təhlükəsizliyi qoruyan bölmə aşağıdakı funksiyaları yerinə yetirməlidir:

a) gömrük işi qaydaları və onların həyata keçirilməsinə qarşı cəhdləri zərərsizləşdirmək;

b) gömrük işi aparılan yerlərə cinayətkar fikirlər daşıyan və ya cinayətkarların əlaltılarının daxil olmasının (*daxil olmağa cəhd göstərilməsinin*) qarşısını almaq;

v) gömrük orqanı işçilərinin və onların ailə üzvlərinin, həmçinin əməliyyat-axtarış fəaliyyətində iştirak edən vətəndaşların təhlükəsizliyinə qəsd hərəkətlərinin qarşısını almaq;

q) informasiya təhlükəsizliyini təmin etmək və məlum dərəcədə qorunan məxfi məlumatların ötürülməsinə qarşı mübarizə aparmaq;

d) digər hüquq-mühafizə orqanlarının əməliyyat bölmələri ilə qarşılıqlı əməkdaşlıq və koordinasiya təşkil etmək və həyata keçirmək (*şəxsi təhlükəsizlik maraqlarını təmin etmək üçün*).

Əməliyyat bölməsinin əməkdaşları şəxsi təhlükəsizliyi təmin etmək üçün, ayrı-ayrı gömrük orqanı işçilərinin vəzifədən sui-istifadə məqsədlərinin qarşısını alır və onlara xəbərdarlıq edilir. Əgər gömrük orqanında çalışan şəxs, yenə də öz əməlinə əl çəkməzsə, onun gömrük orqanlarından kənarlaşdırılması üçün rəhbərliyinə yazılı müraciət edir.

Azərbaycan Respublikası Gömrük Məcəlləsinin 20-ci maddəsinin birinci bəndinə görə, gömrük orqanlarının, onların vəzifəli şəxslərinin təhlükəsizliyini təmin etmək üçün gömrük orqanları qanunvericiliklə nəzərdə tutulmuş qaydada tədbirlər həyata keçirirlər.

Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyətinin necə həyata keçirilməsi ilə daha yaxından tanış olmaq üçün, Heydər Əliyev adına Hava limanında 2011-ci ilin 11 ayı ərzində qaçaqmalçılıq və narkotiklərə qarşı mübarizə sahəsində həyata keçirdiyi tədbirlərlə tanış olaq.

2011-ci ilin yanvar-noyabr ayları ərzində Hava Nəqliyyatında Baş Gömrük İdarəsinin əməkdaşları tərəfindən **433 hüquqpozma** faktı aşkar edilmişdir. Bunlardan **17-i qaçaqmalçılıqla, 3-ü qanunsuz olaraq soyuq silahı əldə etmə və gəzdirmə, 385-i isə gömrük qaydalarının pozulması** ilə əlaqədar olmuşdur. Hesabat dövründə **cinayət xarakterli** faktları üzrə:

06.01.2011 – Aslanov Mirpaşa Mirrəhim oğlundan bəyan etmədiyi dəyəri 21190,00 manat olan 30 ədəd "BlackBerry 9800", 1 (*bir*) ədəd "Sony-Erikson x-10" və 1 (*bir*) ədəd "Samsung-5722" markalı mobil telefonları aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür;

14.01. 2011- Dubay-Bakı aviareysinin sərnişini, Mustafayev Pərvin Sadıq oğlundan gizlətdiyi, dəyəri 4515,00 manat olan 35 ədəd "Samsung-5212" markalı mobil telefonları aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür;

22.01. 2011- Mənəfov Bilal İbrahim oğlundan Bakı-İstanbul aviareysi ilə göndərmək istəyən 23,22 qram narkotik vasitəsi olan-heroin aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür;

25.02. 2011- AHY-076 sayılı İstanbul-Bakı aviareysinin sərnişini Fərmanova İradə Məmmədəli qızından gizlətdiyi kütləsi 79,83 karat olan,dəyəri 6386,00 manat olan brilyant daşları aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür;

07.03. 2011-Dubay-Bakı aviareysinin sərnişini Mustafayev Rahil Orucalı oğlundan bəyan etmədiyi 2 ədəd soyuq silah olan-ov bıçaqları aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür;

10.03.2011- Bakı-Tehran aviareysinin sərnişini, İran İslam Respublikasının vətəndaşı Parvanehhoseyinhaclou Alirezadan bəyan etmədiyi 26000 ABŞ dolları aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür;

30.03. 2011- Bakı-İstanbul aviareysinin sərnişinləri Yaponiya vətəndaşları Katsunori Hyodo və Kota Kidodan bəyan etmədiyi 248300,00 Manat,713000 Yapon Yenəsi,7210,00 Honq Konq dolları, 5000 İran rialı,1360,00 Filipin pessosu,1032,00 ABŞ dolları, 355,00 Avro,512,00 Çin yuanı, 40,00 Türk lirəsi aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür;

14.04.2011- Bakı-Xantı-Mansiysk aviareysinin sərnişini Abdullayev Elfad Vəzir oğlundan bəyan etmədiyi 1 ədəd soyuq silah olan- beşbarmaq aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür.

26.04.2011- Dubay-Bakı aviareysinin sərnişini Ağayev Samir Nəriman oğlundan düzgün bəyan etmədiyi, ümumi dəyəri 10747,00 manat olan 2 ədəd "İphone 16 gb" markalı mobil telefonlar,1 ədəd "Sony bravia" markalı televizor, 1 ədəd "HP" markalı noutbuk,1246 ədəd fləşkartlar, "Toyota" markalı avtomobilin 3 ədəd farası, 1 cüt kompyüter səs gücləndiricisi aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür;

20.05.2011- Milli Təhlükəsizlik Nazirliyindən HNBGİ-nə daxil olmuş əməliyyat məlumatlarına əsasən "FedEx" beynəlxalq poçt daşımaları şirkəti vasitəsi ilə ABŞ-dan 8672 7852 8387 sayılı aviaqaimə ilə Azərbaycan Respublikası vətəndaşı Firuddin Ağayevin adına gələn və dəyəri tərəfindən təqdim etdiyi 201100963 № li invoysa əsasən 1200,00 ABŞ dolları təşkil edən, order nömrəsi 05-398 olan yükə müvafiq qanunvericiliyə əsasən MTN ilə birgə baxış keçirilmişdir. Baxış zamanı, həmin yükə daxil olan əşyaların arasında 26000,00 ABŞ dollarlıq invoys aşkar olunmuşdur. Bundan sonra baxış zamanı 1 (bir) ədəd adaptor, 1 (bir) ədəd "CD", içərisində 31 (otuz bir) ədəd vərəq olan 1 (bir) ədəd sarı rəngli zərf, üzərində "TerraPix Camera 35 mm lense" sözləri yazılmış 1 (bir) ədəd kameralı naməlum cihaz aşkar olunaraq, həmin cihazın ikili təyinatlı olması şübhə doğurduğu və dəyəri düzgün göstərilmədiyi üçün

müvafiq qanunvericiliyə əsasən protokol əsasında götürülmüş və müvafiq araşdırma aparılması üçün gömrük nəzarəti altında saxlanılmışdır;

Milli Təhlükəsizlik Nazirliyi tərəfindən daxil olmuş 20.05.2011-ci il tarixli 4/2165 sayılı məktubla əlaqədar həmin avadanlıqla bağlı təxirə salınmaz zəruri əməliyyat-axtarış tədbirlərinin həyata keçirilməsi üçün yükün sahibi Firuddin Ağayev barəsində toplanmış materiallar və HNBGI-nin əməkdaşları tərəfindən saxlanılan maddi sübut 20.05.2011-ci il tarixli, 13/01-22/000686 sayılı məktubla MTN-nə təhvil verilmişdir;

MTN-dən daxil olmuş 29.07.2011-ci il tarixli, 20/2444 sayılı məktubda Ağayev Firuddin Mirsahib oğlu barəsində toplanmış materiallar əsasında 20 may 2011-ci il tarixdə MTN İstintaq Baş İdarəsi tərəfindən Azərbaycan Respublikası CM-nin 206.3.2-ci maddəsi ilə 844 sayılı cinayət işi başlanıldığı və hazırda həmin iş üzrə ibtidai istintaq davam etdirildiyi göstərilmişdir;

30.06.2011-Bakı-Urumçi aviareysinin sərnişini, Çin Xalq Respublikasının vətəndaşı Sheng Peidan bəyan etmədiyi 29100,00 ABŞ dolları aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür;

25.07. 2011- Bakı-Urumçi aviareysinin sərnişini Paşayev Rafiq Cəlil oğlundan bəyan etmədiyi 15370,00 ABŞ dolları və 151 Çin yuanı aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür;

02.08.2011- Moskva-Bakı aviareysinin sərnişinləri Cəfərov Nurəli Rauf oğlun və Babayev Fuad Nazim oğlundan bəyan etmədiyi 70 ədəd "BlackBerry" markalı ,dəyəri 19600,00 manat olan Mobil telefonlar aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür;

06.08.2011-Moskva-Bakı aviareysinin sərnişini Zarbailov Elnar İlxananoviçdən bəyan etmədiyi ümumi dəyəri 196664,00 manat olan 23 ədəd qızıl-zinət əşyaları,17 ədəd müxtəlif brendli qol saatları və 1 ədəd "Vertu" markalı mobil telefonu aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür;

29.08. 2011- İstanbul-Bakı aviareysinin sərnişini Şıxamirov RUFət Nisyov oğlundan bəyan etmədiyi ümumi dəyəri 38130,00 manat olan 47 ədəd "BlackBerry" markalı mobil telefonları aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür;

16.08.2011- Moskva-Gəncə aviareysinin sərnişini, Rusiya Federasiyası vətəndaşı Abuşov Rüstəm Abuş oğlundan bəyan etmədiyi ümumi dəyəri 35854,00 manat, çəkisi 728,93 qram olan 52 ədəd qızıl məmulatlar aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür;

18.09. 2011- Moskva-Bakı aviareysinin sərnişini, Rusiya Federasiyası vətəndaşı Şamailov Nuri Adamoviçdən bəyan etmədiyi narkotik vasitələri xalis çəkisi 48,00 qram olan marixuana, xalis çəkisi 1,02 qram olan qarışıq kütlə **marixuana** və tütün hissəçikləri, xalis çəkisi 1,114 qram olan **metadon**, xalis çəkisi 100,013 qram olan **kokain** - narkotik vasitələri aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür;

25.09.2011- 911 sayılı Moskva-Gəncə aviareysinin sərnişini Bağırov Bayram Fəxrəddin oğlunun əl baqacına Gəncə Hava Limanının gömrük əməkdaşları tərəfindən

gömrük baxışı keçirilmiş və soyuq silah olan **1 ədəd üzərində "ZİK 57, C02875" sözü əks olunmuş, dəstəyi ilə birlikdə ümumi uzunluğu 320 mm olan qılınc (kortik)** aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür;

02.10.2011- LH 612 sayılı Frankfurt-Bakı aviareysi ilə gələn Rəcəbov Emil Süleyman oğlu gömrük nəzarətindən "yaşıl kanalla" keçdikdən sonra, hərəkətləri şübhə doğurduğuna görə Hava Nəqliyyatında Baş Gömrük İdarəsinin əməkdaşı tərəfindən saxlanılaraq, həmin sərnişinin baqajlarına gömrük baxışı və şəxsi yoxlama keçirilmişdir. Emil Rəcəbova məxsus olan, üzərlərində "XınıX" sözü yazılmış 2 ədəd boz rəngli, üzərlərində "Traveler" sözü yazılmış 1 ədəd qırmızı, 1 ədəd qəhvəyi rəngli iri həcmli çamadanların və 1 ədəd skoçlanmış karton qutunun içərisindən gömrük nəzarətinə təqdim olunmamış, gömrük baxışından əvvəl nə yazılı, nə də şifahi formada bəyan olunmamış, idxal üçün Azərbaycan Respublikasının aksiz markası ilə markalanmayan 210 blok "Marlboro 72s", 60 blok "Marlboro Gold Pack 72s", 142 blok "Marlboro Silver Pack 72s", 10 blok "Parlament", 10 blok "Parlament Silver Pack" siqaretləri aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür;

04.10.2011-ci il tarixli 16134 sayılı ekspert arayışına əsasən aşkar olunan 5 adda siqaretlərin ümumilikdə orta bazar qiyməti təxminən 28820,00 (*iyirmi səkkiz min səkkiz yüz iyirmi*) manat müəyyən edilmişdir. İş üzrə toplanmış materiallar hüquqi qiymət verilməsi üçün Dövlət Gömrük Komitəsinin İstintaq İdarəsinə göndərilmişdir.

HNBGİ-nə daxil olmuş əməliyyat məlumatına əsasən nəzarətə götürülmüş 11 oktyabr 2011-ci il tarixdə, TK 335 sayılı Bakı-İstanbul aviareysi ilə gedən Bağirov Əfqan İlham oğlu gömrük nəzarətindən keçdikdən sonra saxlanılaraq, müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq baqacına gömrük baxışı keçirilmişdir. Baxış zamanı Ə.İ. Bağirova məxsus, üzərində "Summit" sözü yazılmış qara rəngli çamadanın zəncirbəndi açılaraq, çamadanın yan divarlarına şuruplarla bərkidilmiş, boz rəngli polietilənlə üzlənmiş, ağ rəngli plastik kütlədən hazırlanmış lambirə oxşar material vintaçanla açılmışdır. Lambirə oxşar materialın kanallarına doldurularaq gömrük nəzarətindən gizlədilmiş, xalis çəkisi 2295,7 qram olan psixotrop maddə - metamfetamin aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür.

Milli Təhlükəsizlik Nazirliyindən daxil olmuş məlumata əsasən Hava Nəqliyyatında Baş Gömrük İdarəsinin əməkdaşları ilə birgə keçirilmiş əməliyyat tədbirləri nəticəsində 23 noyabr 2011-ci il tarixdə, c2 852 sayılı Bakı-Moskva aviareysi ilə getmək istəyən Azərbaycan Respublikası vətəndaşı, 27.02.1980-ci il təvəllüdlü, Naxçıvan MR, Ordubad rayonunun Dəstə kəndində qeydiyyatda olan Ramazanov Emin Ziyad oğlu gömrük nəzarətindən keçdikdən sonra təyyarənin bortunda tərəfimizdən saxlanılmış və müvafiq qanunvericiliyə uyğun olaraq hal şahidlərinin iştirakı ilə ona məxsus yaşıl rəngli, idman tipli əl çantasına baxış keçirilmişdir. Baxış zamanı çantadan 2538 ədəd, hər biri 100 ABŞ dolları nominalında olmaqla, cəmi 253800 ABŞ dolları aşkar olunaraq, protokol əsasında götürülmüşdür.

Mövzu 18.

GÖMRÜK ORQANLARINDA İDARƏETMƏNİN ƏSASLARI

18.1. İDARƏETMƏ ANLAYIŞI

Ayrı-ayrı icraçılar və ya insanlar qrupu şəklində insan amilindən ibarət hər bir sistemin səmərəli fəaliyyəti yalnız onu idarə edən - təşkilədiçi başlanğıc olduqda mümkündür. Gömrük orqanlarının bütün əməkdaşlarının hərəkət birliyinə nail olunması gömrük orqanlarında idarəetmə sisteminin başlıca məqsədidir. Sistem bir istiqamətdə işləməli və qarşısında qoyulmuş vəzifələrin həllini təmin etməlidir. Bunun üçün onun daxilində dəqiq idarəetmə tələb olunur.

Təcrübə göstərir ki, xüsusi idarəçilik biliyi olmadan idarəetmə bəzən gömrük orqanlarında əməliyyat xidməti fəaliyyətində xeyli səhvlərlə nəticələnir, dövlətin iqtisadi təhlükəsizliyinin təmin edilməsi və onun iqtisadi mənafeələrinin qorunması işinə müəyyən ziyan vurur.

Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının üzərinə qoyulmuş vəzifələrin və funksiyaların yerinə yetirilməsini optimal təşkil etmək üçün idarəetmənin mahiyyət və məzmununu açan əsas nəzəri müddəaları bilmək zəruridir.

İdarəetmə dedikdə nə başa düşülməlidir? Ədəbiyyatda gömrük orqanlarının da aid olduğu sosial-iqtisadi sistemlərlə "idarəetmə" anlayışının çoxsaylı tərifləri vardır. Gömrük orqanlarında idarəetməyə xas olan əlamətləri nəzərə alaraq müxtəlif fikirləri ümumiləşdirməklə ona aşağıdakı tərfi vermək olar.

İdarəetmə - gömrük orqanları əməkdaşlarına elə fasiləsiz informasiya təsiri prosesidir ki, idarəçilik qərarlarının qəbul olunması və həyata keçirilməsi vasitəsilə dəyişən xarici və daxili şəraitdə onların məqsədyönlü davranışını təmin edir.

Məcmu halda idarəetmə subyekt, idarəetmə obyekt və onlar arasında qarşılıqlı əlaqələr gömrük orqanlarında idarəetmə sistemini əmələ gətirir.

Gömrük orqanlarında idarəetmə subyektlərinə idarəetmə qərarları qəbul etmək, tabeliyindəki əməkdaşlara və kollektivlərə tapşırıq vermək və onların icrasını tələb etmək səlahiyyəti olan bütün rəhbərlər, yəni məqsədyönlü təsiri həyata keçirən

gömrük postunun, gömrükxananın, gömrük idarəsinin və Dövlət Gömrük Komitəsinin bütün elementləri və yarım sistemləri aiddir.

İdarəedən yarım sistemin qərarlarının, əməllərinin, tapşırıqlarının icraçıları, gömrük işi mütəxəssisləri, gömrük kollektivləri, təşkilati strukturlar, texnoloji gömrük proseduraları, eləcə də gömrük orqanlarının üzərinə qoyulmuş funksiyaların həyata keçirilməsi üzrə bütün fəaliyyət növləri, gömrük fəaliyyəti resursları və s. gömrük orqanlarında idarəetmə obyektləri kimi çıxış edir.

İdarəetmə subyektinin idarəetmə obyektinin faktik vəziyyəti və onu əhatə edən xarici mühit haqqında informasiya alır. Bu informasiya idarəetmə subyektinin tərəfindən işlənir ki, bunun da nəticəsi olaraq qərar qəbul edilir. Məzmunu birbaşa əlaqə kanalı üzrə idarəetmə obyektinə ötürmək üçün həmin qərara idarəçilik qərarının formalarından (*əmr, göstəriş, qətnamə və s.*) biri verilir. Bu qərarın icrası haqqında informasiya və eləcə də idarəetmə obyektinin (*idarə edilən sistemin*) yeni vəziyyəti haqqında informasiya yenedən əks əlaqə kanalı üzrə idarəetmə subyektinə daxil olur. Beləliklə, idarəetmə nisbi və fasiləsiz prosesdir. Gömrük orqanları tərəfindən idarəetmənin fasiləsiz xarakteri onlardan keçən informasiya proseslərinin daimiliyi və arasıkəsilməzliyi ilə şərtlənir.

İdarəetmə prosesinin fasiləsizliyi onun dövriliyi haqqında, yəni müxtəlif idarəetmə həlqələri tərəfindən və müxtəlif formalarda icra edilən eyni növ idarəçilik işlərinin və ya idarəetmə mərhələlərinin icra edilməsinin müəyyən ardıcılığı və təkrarlanması haqqında danışımağa imkan verir.

Gömrük orqanlarında idarəetmə sistemi aşağıdakı komponentlərdən ibarətdir: idarəetmə mexanizmi, idarəetmə strukturları, idarəetmə prosesi və idarəetmə sisteminin təkmilləşdirilmə mexanizmi.

İdarəetmənin mexanizmini aşağıdakılar təşkil edir:

- idarəetmə qanunları;
- prinsipləri;
- məqsədləri;
- metodları;
- funksiyaları.

İdarəetmə orqanları, idarəetmə kadrları və texniki idarəetmə vasitələri idarəetmənin strukturuna daxildir.

İdarəetmə prosesi - idarəetmənin məqsədlərinə çatmaq üçün bütün idarəetmə həlqələrinin göstərdiyi fəaliyyətdir.

İdarəetmə sisteminin təkmilləşdirilmə mexanizmini idarəetmə obyektinin inkişafı nəticəsində ona edilən dəyişikliklər təşkil edir.

Gömrük orqanlarında idarəetmə həm obyektiv iqtisadi qanunlara və idarəetmə qanunlarına, həm də onların əsasında formalaşan əməliyyat-xidmət fəaliyyətinin bütün iştirakçılarının ictimai, kollektiv və şəxsi maraqlarının vahid sistemə əsaslanır. İdarəetmənin mühüm xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, o, gömrük fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsində yaradıcı rol oynayır.

18.2. İDARƏETMƏ QANUNLARI

İdarəetmə qanunları idarəetmə sistemi elementləri və yarım sistemləri, onda baş verən proseslər və xarici mühit arasında ümumi, əhəmiyyətli və zəruri əlaqələrin əks etdirir. Onlar obyektivdir və insanların şüurundan və iradəsindən asılı deyildir. İdarəetmə qanunlarını bilmək idarəetmə sistemlərinin yaradılmasında və onların fəaliyyətinin təşkil edilməsində idarəetmə qanunlarının tələblərini nəzərə almağa imkan verir.

Onlara aşağıdakılar aiddir:

- **idarəetmə sisteminin vahidliyi qanunu;**
- **mütənasiblik (*proporsionallıq*) qanunu;**
- **idarəetmə funksiyalarının mərkəzləşdirilməsinin optimal nisbəti qanunu;**
- **idarəedən və idarə olunan sistemlərin nisbəti qanunu və s.**

İdarəetmə sisteminin vahidliyi qanununun təsiri - dövlət idarəetmə sisteminin yuxarı orqanlarından onun aşağı həlqələrinə qədər idarəetmə münasibətlərinin qırılmaz zəncirində; idarəetmə prosesinin bütün səviyyələrinin, əməliyyatlarının və mərhələlərinin arasıkəsilməzliyində, ritmikliyində və uzlaşmasında; insanların qlobal məqsədlərinin və mənafeələrinin bütün tərkib hissələri ilə idarəetmənin vahidliyində; idarəetmə funksiyalarının və metodlarının vahidliyində; idarəetmə aparatı əməkdaşlarına tələblərin vahidliyində - təzahür edir.

Professional (*peşə*) fəaliyyətin və **idarəetmənin mütənasibliyi (*proporsionallığı*)** qanunu müəyyən edir ki, idarəetmənin ən mühüm vəzifəsi idarə edən və idarə olunan sistemlərin fəaliyyətinin optimal proporsionallığını təmin etmək, sistemin tərkib hissələrinin fasiləsiz əlaqəsini təşkil etməkdir. Mütənasiblik (*proporsionallıq*) onunla ölçülür ki, sistemin əsas fəaliyyəti - gömrük rəsmiləşdirilməsi və gömrük nəzarəti, digər funksiyaların həyata keçirilməsi idarəetmə ilə nə dərəcədə tam və dəqiq təmin olunur ki, minimal mümkün məsrəflərlə lazımi effekti (*səmərəni*) versin.

Mərkəzləşdirmənin optimal nisbəti qanunu elə idarəetmə sisteminin qurulmasını və onun fəaliyyətinin elə təşkilini nəzərdə tutur ki, bu zaman gömrük orqanlarının hər bir aşağı həlqəsinin mərkəzi idarəetmə orqanlarına arasıkəsilməz və kifayət qədər sabit tabeliliyi mövcud olsun.

Mərkəzləşdirilmiş idarəetmə sistemin bütün həlqələrinin fəaliyyətini son dərəcə sərt nizamlamaq demək deyildir. Sistemin hər bir inkişaf mərhələsi üçün özünün optimal mərkəzləşdirilmə səviyyəsi mövcuddur ki, onunla idarəetmənin mərkəzləşdirilmiş formalarının sistemin inkişaf səviyyəsini ifadə edən real tələbatlara maksimum uyğunluğu nəzərdə tutulur.

İdarə edən və idarə olunan sistemlərin nisbəti qanununun mahiyyəti idarə edən sistemin idarə olunanla uyğunluğunun təmin edilməsi tələbindən ibarətdir.

Bu nisbətə dəyişməsi müxtəlif, başlıca olaraq, təşkilati və iqtisadi amillərin təsiri ilə baş verir. Hər şeydən öncə, idarə edən sistemin inkişaf və fəaliyyət səviyyəsi idarə olunan sistemin əməliyyat-xidmət fəaliyyəti səviyyəsinə uyğun gəlməlidir.

Qanunlar vasitəsilə idarəetmə nəzəriyyəsinin məzmunu, idarəetmə prosesinin əsas funksiyaları, metodları və strukturları, eləcə də xüsusiyyətləri üzrə çıxarılır. Buna görə də, sistemli yanaşma idarəetmə qanunlarının istifadəsində əsasdır. Sistemli yanaşma onların tələblərini sistemli şəkildə ifadə etməyə və bütün sistemin optimal fəaliyyət və inkişaf variantını müəyyən etməyə imkan verir.

Gömrük orqanlarında idarəetmə həm idarəetmənin obyektiv qanunlarına, həm də onların əsasında formalaşan vahid prinsiplər sisteminə əsaslanır.

18.3. İDARƏETMƏNİN PRİNSİPLƏRİ

İdarəetmənin prinsipləri dedikdə idarə edən sistemin əsaslandığı rəhbər ideyalar, qaydalar, əsas müddəalar və davranış normaları başa düşülür.

İdarəetmə təcrübəsində gömrük orqanları tərəfindən ümumi, xüsusi və təşkilati-texnoloji prinsiplər tətbiq edilir.

İdarəetmənin ümumi prinsipləri strateji idarəetmə normalarıdır və onlar gömrük orqanlarının bütün sahələrində və yarım sistemlərində fəaliyyət göstərir. Lakin onlar hər bir idarəçilik sistemində spesifikdir. Hətta idarəetmənin əsas ümumi prinsiplərinin sadalanması (*məsələn, sistemlilik, əks əlaqə, informasiyanın kafiliyi, optimallıq, bərabər tabelik və b.*), eləcə də onların gömrük orqanlarında idarəetmə sistemində dialektik təsiri bunu təsdiq edir.

Sistemlilik idarəetmənin aparıcı prinsipidir. Gömrük orqanlarının idarə edilməsində sistemlilik sistemin struktur və funksional vahidliyini təmin edir və təkmilləşdirir.

Gömrük orqanları qarşısında dayanan vəzifələr nə qədər mürəkkəbdirsə, sistemin əks əlaqə prinsipi bir o qədər böyük əhəmiyyət kəsb edir. İnformasiya idarəetmə subyektinə, sistemə təsir etmək və idarəçilik qərarlarının icrasını təmin etmək məqsədilə hər bir zaman anında sistemin vəziyyəti haqqında, qoyulmuş məqsədin əldə edilməsi haqqında təsəvvür əldə etməyə imkan verir.

İnformasiyanın kafiliyi prinsipi o deməkdir ki, gömrük sistemində, o cümlədən idarəçilik sistemində informasiya həcmlərinin görünməmiş dərəcədə artması şəraitində informasiya proseslərinin intensivləşdirilməsi olduqca böyük əhəmiyyət kəsb edir.

Qarşıya qoyulmuş məqsədin mümkün olan daha qısa müddətlərdə ən az məddi, maliyyə və əmək məsrəfləri ilə əldə edilməsi gömrük orqanlarında idarəetmənin optimallığı prinsipinin mahiyyətini təşkil edir. İdarəetmənin optimallığı gömrük sistemində müxtəlif metodlarla və vasitələrlə təmin edilir. İdarəetmənin digər ümumi prinsipləri də gömrük sistemində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Gömrük orqanlarında idarəetmənin xüsusi prinsipləri iki böyük qrupa bölünür: gömrük fəaliyyətinin iqtisadi, sosial-siyasi və mənəvi sahələrində tətbiq edilən prinsiplər və Azərbaycan Respublikasının iqtisadi təhlükəsizliyini öz səlahiyyətləri çər-

çivəsində təmin edən dövlət hüquq mühafizə təşkilatı olaraq gömrük orqanları sistemində mövcud olan prinsiplər.

İdarəetmənin xüsusi prinsiplərinə aşağıdakılar aid edilir:

- **qanunçuluq;**
- **səmərəli (*məntiqəuyğun*) mərkəzsizləşdirmə ilə birgə mərkəzləşdirmə;**
- **fasiləsizlik;**
- **operativlik;**
- **çeviklik;**
- **məsuliyyət;**
- **varislik;**
- **son nəticəyə istiqamətlənmə və s.**

İdarəetmənin təşkilati-texnoloji prinsipləri gömrük orqanları rəhbərlərinin təşkilati-sərəncamverici və inzabati-icraedici fəaliyyətinin əsasında dayanır. Onlara aşağıdakı idarəetmə prinsipləri aiddir:

- **vahid rəhbərlik;**
- **konkretlik;**
- **əməyin bölgüsü;**
- **iyerarxiya (*xidməti vəzifələrin tabeçilik qaydasında yerləşdirilməsi*);**
- **sərəncamvermənin vahidliyi və tək rəhbər;**
- **səlahiyyətlərin ötürülməsi;**
- **idarəetmə diapozonu və s.**

Vahid rəhbərlik (*təkbəşməlik*) prinsipinin əhəmiyyəti xüsusi olaraq qeyd edilməlidir. Bu prinsip, bir tərəfdən, idarəetmənin kollegiallığını, digər tərəfdən, isə icraedici funksiyalara görə ciddi fərdi məsuliyyətin müəyyən edilməsini nəzərdə tutur. Kollegiallıq tapşırılan işə görə hər bir gömrük əməkdaşının məsuliyyətini istisna etmir, əksinə onun üçün şəxsi məsuliyyət nəzərdə tutur.

Vahid rəhbərlik prinsipi üzrə gömrük orqanları sisteminə DGK-nın Sədri rəhbərlik edir. Gömrük işinə rəhbərliyin ən mühüm məsələləri DGK kollegiyasının iclaslarında baxılır. Kollegiyanın iclaslarında qəbul edilən, DGK-nın Sədrinin əmri ilə rəsmiləşdirilən qərarların bütün gömrük orqanları və əməkdaşları tərəfindən icra edilməsi məcburidir.

DGK-nın tabeliyindəki digər təşkilatların rəhbərləri vahid rəhbərlik (*təkbəşməlik*) prinsipi üzrə fəaliyyət göstərirlər. Gömrükxanaların və gömrük postlarının rəisləri öz idarəçilik fəaliyyətində vahid rəhbərlik prinsipini həyata keçirirlər.

İdarəetmənin konkretliyi prinsipi situasiyanın konkret təhlilini tələb edir ki, bunun üçün idarəetmə sistemi haqqında və onun xarici mühiti haqqında keyfiyyətli elmi informasiya lazımdır.

Əməyin bölgüsü prinsipində nəzərdə tutulur ki, idarəetmənin təşkili üzrə bütün fəaliyyət icrası idarəetmə sisteminin konkret həlqələrinə tapşırılan ən sadə əməliyyat

yatlara ayrılır. Gömrük orqanı idarəetmə sisteminin hər bir həlqəsinin dəqiq, konkret vəzifəsi olmalıdır.

İyerarxiya prinsipi aşağı əməkdaşın və ya bölmənin yuxarıdakına tabe olmalı olduğunu nəzərdə tutur. İnzibati iyerarxiyanın hər bir əməkdaşı yuxarıdakının qarşısında təkcə özününkü yox, həm də özünün tabeliyində olan bütün əməkdaşların qərarlarına və hərəkətlərinə görə cavab verir.

Sərəncamvermənin vahidliyi və vahid rəhbər prinsipi müəyyən edir ki, hər bir əməkdaş yalnız bir rəhbərdən əmr və sərəncamlar alır, çünki bu fəaliyyət birliyinin zəruri şərtidir və heç bir əməkdaş özündən daha yuxarı birdən artıq rəhbərə mürəzə etməməlidir.

Səlahiyyətlərin ötürülməsi (*verilməsi*) prinsipi nəzərdə tutur ki, rəhbərin fəaliyyət sahəsindən vəzifənin tabe şəxsə verilməsi zamanı onun həlli üçün hüquqlar da verilməli, tabe şəxs isə onlara görə məsuliyyəti öz üzərinə qəbul etməlidir.

İdarəetmənin dipozonu prinsipi yuxarı vəzifəli şəxsin ciddi müəyyən olunmuş, optimal sayda şəxslərin fəaliyyətinə görə məsuliyyət daşımaları olduğunu nəzərdə tutur.

18.4. İDARƏETMƏNİN FUNKSİYALARI

İdarəetmənin funksiyası - həyata keçirilməsi üçün müəyyən idarəçilik işləri (*əməliyyatları*) tələb olunan konkret idarəçilik fəaliyyəti növüdür.

Gömrük orqanlarının idarə edilməsində idarəetmə funksiyaları çox mühüm yer tutur, çünki onlar bütün səviyyələrdə idarəçilik fəaliyyətinin mahiyyətini və məzmununu açıqlayır və idarəetmə sahəsində vəzifələrin bölgüsünü əks etdirir, nəzərdə tutulmuş nəticələri əldə etmək üçün onların həyata keçirilməsi zamanı müəyyən növbəlilik və fəaliyyət birliyi tələb edir.

Gömrük orqanları sistemində idarəetmə funksiyalarını təsnif etməklə, onları idarəetmə prosesinin mərhələlərini əks etdirən ümumi idarəetmə funksiyalarına və gömrük orqanlarının əməliyyat-xidmət fəaliyyətinin konkret növlərinin spesifik (*konkret*) idarəetmə funksiyalarına bölmək olar.

İdarəetmənin ümumi funksiyaları idarəetmənin mahiyyətini üzə çıxarır: onlar istənilən obyektin idarə edilməsi prosesini xarakterizə etdiyinə görə universaldır.

İdarəetmənin ümumi funksiyalarının tərkibini müəyyən edərkən onların dialektik vahidliyi, eləcə də idarə edən və idarə olunan sistemlərin vahidliyi nəzərə alınmalıdır. İdarəetmə funksiyalarının tərkibi idarə olunan sistemin vəziyyətinin istənilən dəyişmələrini idarə edən sistemin reaksiya göstərməsinin effektivliyini təmin etməlidir.

İdarəetmənin ümumi funksiyalarına aşağıdakılar aiddir:

- 1) **Əməliyyat-xidmət şəraitinin təhlili və proqnozlaşdırılması;**
- 2) **Planlaşdırma;**

3) Təşkilətmə;

4) Tənzimətmə;

5) Uçot və nəzarət.

Gömrük əməliyyat-xidməti şəraiti dedikdə iqtisadi, siyasi, sosial, hüquqi, regional və digər şərtlərlə (*faktorlarla*) dialektik inkişafda olan, gömrük fəaliyyətinə əhəmiyyətli dərəcədə təsir edən qarşılıqlı əlaqəli elementlər məcmusu nəzərdə tutulur.

Gömrük əməliyyat-xidməti şəraitinin əsas elementləri bunlardır:

- xarici iqtisadi fəaliyyətin (*XİF*) xidmət edilən iştirakçıları - Azərbaycan və xarici fiziki və hüquqi şəxsləri, gömrük orqanının fəaliyyət zonasında mal axınının (*hərəkətinin*) növləri, həcmələri və istiqamətləri, onların zaman, məkan (*yer*), nəqliyyat növləri üzrə bölgüsü;

- gömrük qanunvericiliyini qəsdən pozan XİF iştirakçılarının və onların köməkçilərinin; qaçaqmalçıların və onların köməkçilərinin; gömrük orqanlarına mənfi təsir göstərməyə cəhd edən gömrükətrafi kriminal strukturların və onların köməkçilərinin olması; gömrük qaydalarının pozulması və cinayətlərin törədilməsində onların məqsədləri, planları, niyyətləri, vaxtı, yeri, strategiya və taktikası haqqında məlumatlar;

- gömrük orqanlarının qüvvə və vəsaitləri, onlara həvalə edilmiş funksiyaların və vəzifələrin icra edilməsində onların imkanları;

- Azərbaycan Respublikasının iqtisadi təhlükəsizliyinin təminatının və iqtisadi mənafeələrinin qorunmasının ümumdövlət tədbirləri;

- gömrük orqanlarının fəaliyyət zonasında qaçaqmalçılıqla və gömrük qaydalarının pozulması üzrə digər hüquq-mühafizə orqanlarının, idarələrin və təşkilatların olması, gömrük orqanları vəzifələrinin həlli üçün onlardan istifadə imkanları;

- gömrük fəaliyyətinin həyata keçirildiyi mühit.

Planlaşdırma idarəetmənin elə əsas funksiyasıdır ki, onun vasitəsilə gələcək fəaliyyətin təşkilati başlanğıcı işlənib hazırlanır. Planlaşdırma vasitəsilə sistemin inkişaf məqsədləri və istiqamətləri müəyyən edilir, mövcud problemləri realizə edilməsi vasitəsi olan metodlar işlənib hazırlanır, sistemin inkişaf tempi müəyyən edilir. İdarəetmə subyekti icraçıların gələcək fəaliyyət planını tutur, planda göstərilən məqsədlərə çatmağın yollarını, üsullarını, vasitələrini və müddətlərini əsaslandırır.

Təşkilətmə dedikdə, idarəetmənin elə əsas funksiyası nəzərdə tutulur ki, onun reallaşdırılması vasitəsilə planlaşdırma prosesində işlənib hazırlanmış planların yerinə yetirilməsi üçün şərait yaranır. Bu funksiyanın mahiyyəti qüvvə və vasitə yaradılmasından, icraçılar arasında zəruri əlaqə və münasibətlərin qurulmasından, onların fəaliyyətinin rəşional (*səmərəli*) forma və metodlarının müəyyənləşdirilməsindən ibarətdir. Bu funksiyanın reallaşdırılması prosesində idarəetmə subyekti tərəfindən qəbul olunmuş qərarların, o cümlədən təsdiq edilmiş planların uğurlu həyata keçirilməsi üçün zəruri olan şərait yaradılır.

Tənzimətmə dedikdə idarəetmənin elə əsas funksiyası başa düşülməlidir ki, onun vasitəsilə tabelikdə olan şəxslərin fəaliyyətinin səmərəliliyi yüksəlir və ya

planlaşdırma zamanı verilmiş parametrlərdən kənarçıxmalar aradan qaldırılır. Tənzimləmə əks əlaqənin nəticələri əsasında həyata keçirilir. O, ayrı-ayrı əməkdaşların və kollektivlərin qarşılıqlı əlaqələrinin saxlanması, əlaqələndirilməsi, qüvvələrin (*səylərin*) yenidən bölgüsü, eləcə də motivasiyası (*əsaslar, sübutlar, səbəblər*) və stimullaşdırılması yolu ilə reallaşdırıla bilər.

Uçot funksiyasının mahiyyətini idarə olunan sistemin cari vəziyyəti haqqında onun hərəkət istiqamətləri və templəri, əldə edilən nəticələr və dəyişən problemlər haqqında informasiyanın toplanması, sistemləşdirilməsi və ilkin işlənməsi təşkil edir.

Planların yerinə yetirilməsinin düzgünlüyünü, onların icrasının şərait və nəticələrinin necə olduğunu müəyyən etmək üçün nəzarət mövcuddur.

Nəzarət idarəetmənin elə əsas funksiyasıdır ki, onun reallaşdırılması vasitəsilə gömrük orqanlarının vahid sisteminin fəaliyyəti prosesi üzərində müşahidə həyata keçirilir, bu və ya digər zaman momentində təcili olaraq olanların fəaliyyətinin gedişi, şəraiti, vəziyyəti və nəticələri haqqında məlumatlar toplanır.

Qəbul olunmuş qərarların reallaşdırılmasına nəzarət gömrük fəaliyyətinin qoyulmuş vəzifələrə uyğunluğunun üzə çıxarılmasına, şəraitin dəyişməsindən asılı olaraq əvvəl qəbul edilmiş qərarlara və təsdiq olunmuş planlara vaxtında zəruri düzəlişlər edilməsinə istiqamətlənir.

Nəzarətin əsas vəzifəsi planlaşdırma zamanı verilmiş parametrlərdən kənarçıxmaların üzə çıxarılması, onları doğuran səbəblərin, eləcə də gələcəkdə inkişaf etdirilməsi gömrük orqanının bütün fəaliyyətinin səmərəliliyini xeyli dərəcədə artırmağa kömək edə biləcək müsbət momentlərin ortaya çıxarılmasıdır.

18.5. İDARƏETMƏNİN METODLARI

Qarşıya qoyulmuş məqsədlərin əldə edilməsi üçün idarəetmə obyektinə təsir yollarının, üsullarının, vasitələrinin və formalarının məcmusu idarəetmə metodu adlanır.

İdarəetmənin metodlarını öyrənərkən nəzərə almaq lazımdır ki, onların təsirinin yönümü sosial-iqtisadi sistemin, o cümlədən gömrük xidməti qarşısında qoyduğu konkret məqsədlərlə müəyyən edilir. Belə məqsədlər konkret təşkilati, iqtisadi, sosial və texniki vəzifələrin həllini tələb edir i, bu da öz növbəsində idarəetmənin müvafiq metodlarının tətbiqini tələb edir.

İdarəetmənin metodları idarəçilik fəaliyyətinin miqyasına və təsir formasına görə təsnif edilir.

Gömrük orqanlarında idarəçilik fəaliyyətinin miqyasına görə ümumi və xüsusi metodlar fərqləndirilir.

İdarəetmənin ümumi metodları gömrük işinin qlobal problemlərinin, strateji məsələlərinin həllinə yönəldilmişdir, onlar bütün gömrük sisteminin əsas məqsədlərini və fəaliyyət göstərməsi məsələlərinin əldə olunması üsullarını müəyyən edir.

İdarəetmənin xüsusi metodları, başlıca olaraq, operativ və cari idarəetmə sistemlərində (*regional gömrük idarələri, gömrükxanalar, gömrük postları*) istifadə edilir.

Gömrük sistemində təsir formalarından asılı olaraq birbaşa və dolaylı təsir metodları tətbiq edilir.

Birbaşa təsir metodları dövlətin iradəsinə və nüfuzuna əsaslanır. Onlara təşkilati-sərəncamverici və hüquqi metodlar aiddir.

Dolaylı təsir metodlarına sosial, psixoloji, iqtisadi və iqtisadi-riyazi metodlar aiddir.

Gömrük orqanlarında təşkilətmə və tənzimləmə kimi idarəetmə funksiyalarının reallaşdırılması prosesində təşkilati-sərəncamverici (*inzibati*) metodların vasitəsilə əməkdaşların və kollektivlərin borc, səlahiyyət, məsuliyyət, intizam tələbləri və s. kimi fəaliyyət aspektlərindən ibarət olan münasibətlər formalaşdırılır.

Gömrük orqanlarında təşkilati-sərəncamverici metodların hərbişdirilmiş və hüquq mühafizə kimi xüsusiyyətləri ondan ibarətdir ki, onlar bütövlükdə sistemə və ya ayrılıqda onun elementlərinə birbaşa direktiv təsiri ifadə edir; gömrük orqanının rəhbərinə birmənalı qərar qəbul etməyə imkan verir; normativ-hüquqi və direktiv sənədlərin icrasının məcburiliyinə əsaslanır.

Gömrük orqanlarında üç qrup təşkilati-sərəncamverici məqsəd: təşkilati, sərəncamverici və intizam tətbiq edilir. Əsas yeri birinci qrupu təşkil edən təşkilati təsir metodları tutur. Onlar idarəetmənin əsası olan sistemdə təşkilati əlaqələrin uzunmüddətli təsbitidir və nizamasalma, normalaşdırma və təlimatlandırmanı əhatə edir.

Mövzu 19.

GÖMRÜK ORQANLARI SİSTEMİNDƏ İDARƏETMƏNİN TƏŞKİLATI STRUKTURLARI

19.1. İDARƏÇİLİK MÜNASİBƏTLƏRİNİN VƏ İDARƏETMƏNİN TƏŞKİLATI STRUKTURLARININ NÖVLƏRİ

Azərbaycan Respublikası gömrük orqanları sisteminin inkişafı idarəçilik problemlərinin həlli ilə sıx əlaqəlidir, çünki idarəetmə həmişə bu və ya digər təşkilatın ayrı-ayrı həlqələri arasında dəqiq qarşılıqlı əlaqələrin müəyyənləşdirilməsi, onlar arasında hüquq və vəzifələrin bölgüsü ilə başlanır. Bu məsələlərin təşkilati rəsmiləşdirilməsi gömrük orqanlarının idarə edilməsinin optimal təşkilati strukturunun işlənilib hazırlanmasını nəzərdə tutur.

İdarəetmənin təşkilati strukturu dedikdə çox vaxt idarəetmənin iyerarxik elementlərinin və bu elementlərin vahid bir tam kimi inkişafını təmin edən bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqələrinin nizama salınmış toplusu (*məcmusu*) başa düşülür.

İdarəetmənin təşkilati strukturları təhlil edilərkən, bir qayda olaraq, onlarda aşağıdakı elementlər ayrılır: idarəetmə həlqələri, idarəetmə səviyyələri və qarşılıqlı əlaqələr. Gömrük orqanları sistemində idarəetmənin həlqələrinə bunlar aiddir:

- Azərbaycan Respublikası DGK;
- DGK-nın idarələri və müstəqil şöbələri;
- gömrükxanalar;
- gömrükxanaların şöbələri;
- gömrük postları və müvafiq professional və ya idarəçilik funksiyalarını icra edən ayrı-ayrı mütəxəssislər.

İdarəetmənin bu həlqələri idarəetmə iyerarxiyasının müvafiq səviyyələrində yerləşir. İdarəetmənin səviyyələri dedikdə təşkilatın idarəetmə sistemində müəyyən pillə tutan idarəetmə həlqələrinin məcmusu başa düşülür.

Gömrük orqanlarının vahid sistemində idarəetmə strukturu üç səviyyədən ibarətdir:

1. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi;

2. gömrükxanalar;

3. gömrük postları.

Bununla yanaşı, çox vaxt idarəçilik münasibətlərinin aşağıdakı kanalları nəzərdən keçirilə bilər:

1) DGK-gömrükxana;

2) gömrükxana rəisi - gömrükxana şöbələri;

3) gömrükxana şöbəsi - gömrükxana şöbəsi (*digər*);

4) gömrükxana - gömrük postu;

5) gömrük postu - gömrük postu (*digər*);

6) gömrükxana - gömrükxana (*digər*);

7) gömrükxana - DGK.

Belə qarşılıqlı münasibətlərin mərkəzində rəisi, şöbələri və gömrük postları ilə gömrükxana dayanır. Bu da təsadüfi deyil, çünki gömrük fəaliyyətinin əsas məsələləri burada həll edilir.

İdarəetmə strukturu çərçivəsində idarəçilik prosesi baş verir ki, onun iştirakçıları arasında idarəetmə vəzifələri və funksiyaları, nəticə etibarilə onların icrasına görə hüquqlar və məsuliyyət bölüşdürülür. Bu baxımdan idarəetmənin təşkilati strukturu qarşıya qoyulmuş məqsədlərin əldə edilməsinə yönəlmiş idarəetmə prosesinin baş verdiyi idarəçilik fəaliyyətinin bölüşdürülmə (*bölgü*) və kooperasiya forması kimi nəzərdən keçirilə bilər.

Gömrük orqanlarında idarəetmənin həlqələri və səviyyələri arasında qarşılıqlı münasibətlərin aşağıdakı növləri təşəkkül tapır:

- **şaquli idarəçilik münasibətləri (DGK - gömrükxana; gömrükxana rəisi - gömrükxana şöbələri; gömrükxana - gömrük postu; DGK - gömrükxana);**

- **üfüqi idarəçilik münasibətləri (gömrükxana şöbəsi - gömrükxana şöbəsi; gömrük postu - gömrük postu; gömrükxana - gömrükxana);**

- **diaqonal idarəçilik münasibətləri (post - qarşılıqlı əlaqəli göndərən və ya təyinat gömrükxanası; DGK-nın şöbəsi - DGK-nın qarşılıqlı əlaqəli İdarəsi).**

Bu qarşılıqlı münasibətləri bir qədər ətraflı nəzərdə keçirək.

Şaquli münasibətlər, hər şeydən öncə, rəhbərlər və onun tabeliyində olanlar arasında qarşılıqlı münasibətləri nəzərdə tutur, bu zaman xətti subordinasiya (*tabelilik*) üzə çıxır; səviyyələr üzrə bütün aşağı idarəetmə həlqələri daha yuxarı idarəetmə səviyyəsində yerləşən rəhbəri tabeliyində olur. Bu xətti münasibətlər adlanır.

Gömrük orqanları sistemində shaquli münasibətlər tək-cə təşkilati strukturun xətti həlqələri arasında deyil, eyni zamanda subordinasiya (*tabelilik*) münasibətləri ilə bağlı olan funksional həlqələr arasında da mövcuddur. Belə münasibətlər reallaşdırılması onların peşə (*xidməti*) fəaliyyətinə (*maliyyə, hüquq mühafizə, kadr və b.*) daxil olan müəyyən idarəetmə funksiyasını yerinə yetirmək üçün nəzərdə tutulan idarə-

çilik həlqələri analoji olaraq yuxarı idarəçilik həlqəsinin funksional (*peşə fəaliyyəti növü üzrə*) tabeliyində yerləşən zaman ortaya çıxır.

Məsələn, gömrükxananın maliyyə şöbəsinin rəisi gömrükxana rəisi müavininin, gömrükxana rəisinin və digər yuxarı xətti rəhbərlərin xətti tabeliyində yerləşir (*şaquli xətti qarşılıqlı münasibətlər*).

Üfüqi münasibətlər iki kateqoriyaya bölünə bilər. Birincisi, kollegial - bir rəisin tabeliyində olan bir şöbənin əməkdaşları arasındakı münasibətlərdir. İkicisi, paralel - təşkilatda eyni mövqe tutan, bir-biri ilə informasiya, fikir və mülahizələri mübadilə etmək zərurətinin meydana çıxdığı müxtəlif şöbələrin əməkdaşları arasındakı münasibətlərdir (*məsələn, gömrükxana şöbəsi - gömrükxana şöbəsi, gömrük postu - gömrük postu, gömrükxana - gömrükxana kimi üfüqi paralel qarşılıqlı münasibət kanalları*).

Diagonal münasibətlər idarəetmə sisteminin müxtəlif səviyyələrində yerləşən, birbaşa tabelilik münasibətində olmayan, lakin yuxarı səviyyələrin qərarlarını icra etməkdə bir-biri ilə qarşılıqlı əlaqəli olan idarəetmə həlqələri arasında meydana gələn münasibətlərdir. Belə münasibətlərə nümunə olaraq malların çatdırılmasında qarşılıqlı məlumatlandırmanı, hüquq mühafizə funksiyalarının həyata keçirilməsi məsələləri üzrə icrası məcburi olan sorğuların göndərilməsini və s. göstərmək olar.

Xətti və funksional təşkilati idarəetmə strukturları şaquli idarəçilik münasibətləri üçün daha xarakterikdir.

19.2. İDARƏETMƏ STRUKTURLARINA VERİLƏN TƏLƏBLƏR

Gömrük orqanları sistemindəki təşkilati idarəetmə strukturlarının təhlili onlara verilən aşağıdakı tələbləri formalaşdırmağa imkan verir:

1) Sadəlik və qənaətcillik (*qənaət*). Məlumdur ki, olduqca mürəkkəb təşkilati struktur idarəetmə orqanlarının işini mürəkkəbləşdirir və onun saxlanması üçün xərclərin artmasına səbəb olur. Ona görə də gömrük orqanlarında yeni struktur birləşmələri elə hallarda yaradılır ki, onların hansısa xidməti funksiyanı reallaşdırmağının səmərəliliyi başqa birləşmələrdə işləyən əməkdaşlar tərəfindən bu funksiyanın həyata keçirilməsinin səmərəliliyi ilə müqayisədə açıq-aşkar daha yüksək olsun. Məsələn, gömrükxanalarda narkotiklərin qaçaqmalçılığı ilə mübarizə şöbələrini yaradılması bu planda həmin funksiyanın müxtəlif xidmətlərin və birləşmələrin əməkdaşları tərəfindən həyata keçirildiyi dövrlə müqayisədə gömrükxanaların fəaliyyətinin səmərəliliyini artırmaq üçün nəzərdə tutulmuşdur.

Əməkdaşların işinə həyata keçirilən nəzarət və stimullaşdırma minimal səylər və iqtisadi itkilər (*məsrəflər*) tələb etməlidir.

İdarəetmənin təşkilati strukturu öz-özünə nəzarətə və işçilərdə daxili təhrikin (*motivasiyanın*) olmasına kömək etməlidir, yəni təşkilati-idarəçilik məsələlərinə əməkdaş minimum miqdarda vaxt sərf etməlidir.

Təşkilatın qənaətcilliyinin formalaşdırılmasına nə kömək edir? Hər şeydən öncə, təşkilati struktur öz-özünə deyil, fəaliyyətin inkişafı prosesində inkişaf etməli və formalaşmalıdır.

2. Aydınlıq (açıqlıq). Gömrük orqanının hər bir bölməsi, hər bir əməkdaşı harada yerləşdiyini, informasiya üçün kimə müraciət etməli olmasını, kimin idarəçilik qərarlarını qəbul etdiyini dəqiq bilməlidir. Strukturun aydınlığını sadəliklə qarışdırmaq olmaz. Əksinə, mürəkkəb strukturlar da aydın ola bilər.

Aydınlığı olmayan struktur münafişələr yaradır, əməkdaşları boş-boşuna vaxt keçirməyə vadar edir, onlara mənfi təsir edir, qərar qəbul etməyi ləngidir.

3. Müəyyənlik. Təşkilati struktur hər bir əməkdaşa özünün vəzifəsini başa düşməkdə kömək etməlidir. Bunun üçün təşkilati struktur idarəetmənin yuxarı səviyyələrindən aşağı səviyyələrinə qədər ötürülmə zamanında informasiyanın minimum itkisini təmin etməlidir.

4. İdarə oluna bilmə. Təşkilati struktur qərar qəbul etmə prosesini sadələşdirməlidir. Pis təşkilati strukturda qərar "yuxarıdan-aşağıya", yaxşı strukturda isə "aşağıdan-yuxarıya" qəbul olunur.

5. Sabitlik. Təşkilati struktur eyni vaxtda stabil (*sabit*) olmalıdır. Yəni ətrafda baş verən fırtınadan asılı olmayaraq o "işləməlidir". Hər bir işçi müəyyən yer tutduğu ünsiyyətdə müəyyən dairəyə malik olmalıdır. İnsan özünü daim vəğzalda olan kimi hiss etməklə işləyə bilməz. Təşkilat zaman etibarilə sabitlik, öz-özünə yeniləşmə və öz-özünə inkişaf qabiliyyətinə malik olmalıdır. Buna isə, hər şeydən öncə, mütəxəssislərin, yeni liderlərin peşakarlığının və şəxsiyyətinin inkişaf etdirilməsi hesabına nail olmaq olar.

6. Çeviklik. Çeviklik anlayışı yalnız son zamanlarda meydana çıxmış və açıq sosial sistemlər üçün səciyyəvidir.

Təşkilati idarəetmə strukturu, hətta ən böyüyü və mürəkkəbi belə, "donuq", birdəfəlik və həmişəlik müəyyən olmamalıdır. Çevik struktur təşkilata (*müəssisəyə*) xarici şəraitin dəyişməsinə cəld reaksiya vermək və ona uyğunlaşmaq imkanı verir. Sözsüz, bu o demək deyildir ki, istənilən cüzi dəyişiklik bütün strukturun yenidən nəzərdən keçirilməsi ilə nəticələnə bilər. Buna, məsələn, sənaye firmasında heç də həmişə zərurət olmur. Qeyd edək ki, bir sıra firmalar dəqiq müəyyən olunmuş dəyişməz struktura malik olmaya bilər. Belə firmalar müvəqqəti yaradıcılıq kollektivləri (*MYK*) prinsipi üzrə işləyir.

7. Təşkilati idarəetmə strukturunun göstəricisi olan homeostatiklik, yəni daxili tarazlığın saxlanması üzrə sistemin avtomatik reaksiya işləyib hazırlamaq qabiliyyəti sabitlik və çeviklikdən törəmədir. Müxtəlif növ "birdəfəlik" həyəcanlanmalara görə strukturda sapmalar (*kənarçıxmalar*) nə qədər az meydana gəlirsə, bu struktur bir o qədər sabit olur. Eyni zamanda struktur öz inkişafının dinamik şərtlərini nəzərə almalı və "böyük hesablar üzrə" təkmilləşməlidir, yəni əhəmiyyətli, təsadüfi

olmayan, böyük, çoxdəfəli və eynitipli (*birtipli*) birdəfəlik həyəcanlamalar zamanı şəklini dəyişməlidir.

8. Struktur nə qədər mürəkkəbdirsə, onda şaxələnmələr (*budaqlar*) bir o qədər çox olur və aşağıdakı amillər idarəetmədə bir o qədər çox rol oynayır:

- **səlahiyyətlərin ötürülməsi (*verilməsi*)**. Məsələn, gömrükxana rəisi bütün gömrük orqanının fəaliyyətinə məsuliyyət daşıyır. Lakin o, funksiyalarının bir hissəsini gömrükxana rəisinin müavinlərinə, gömrükxananın şöbə rəislərinə və gömrük postlarının rəislərinə verməyə məcburdur. Onlar da öz növbəsində ayrı-ayrı vəzifələri tabeliyindəki qruplara və ya gömrük işinin konkret mütəxəssislərinə tapşırırlar ki, həmin şəxslər də bu vəzifələrin yerinə yetirilməsinə görə onların qarşısında hesabat verirlər;

- **koordinasiya (*əlaqələndirmə*)**. Qarşıya qoyulmuş vəzifələrin icra edilməsində nə qədər çox sayda mütəxəssis iştirak edirsə, onların səyləri bir o qədər çox razılaşdırılmalıdır. Burada isə informasiya bir səviyyədən digərinə ötürülür və üfüqi istiqamət üzrə informasiya mübadiləsi aparılır;

- **səlahiyyətlilik (*səriştəlilik*)**. Gömrük orqanının hər bir əməkdaşının məsuliyyət dairəsi ciddi olaraq müəyyən edilməlidir. Rəhbərin səlahiyyətliliyi (*səriştəliliyi*) onun öz bölməsinin və ya bütövlükdə gömrük orqanının işini necə təşkil edə bilməsində ifadə olunur. Rəhbər öz əməkdaşlarının səriştəsinə inanmalıdır.

- **mərkəzləşdirmə**. Gömrük orqanı (*bölməsi*) rəisinin "əlində" funksiya və bilavasitə tabe mütəxəssislər nə qədər çox olarsa, onun idarəçilik fəaliyyətinin mərkəzləşmə səviyyəsi bir o qədər yüksək olar. Hər bir rəhbər idarəetmənin aşağı struktur həlqələri ilə birlikdə özü üçün müəyyənləşdirməlidir ki, səlahiyyətlərin hansı həcmi onun üçün qalır, hansı isə aşağı həlqələrə verilir.

Mövzu 20.

GÖMRÜK ORQANLARI SİSTEMİNDƏ İDARƏETMƏ PROSESİ

20.1. İDARƏETMƏ PROSESİNİN MAHİYYƏTİ VƏ MƏZMUNU

İdarəetmə sisteminin mühüm komponenti idarəetmə prosesidir. İdarəetmə prosesi müvafiq idarəetmə metodlarından və prinsiplərindən istifadə edilməklə müəyyən funksiyaları reallaşdırmaq yolu ilə sistemdə birləşdirilmiş idarəetmə subyektlərinin (*xətti və funksional rəhbərlərin, eləcə də digər idarəçilik heyətinin*) idarə edilən obyektin keyfiyyəti vəziyyətlərinin dəyişdirilməsinə, kollektivin məqsədlərinin əldə edilməsinə yönəldilmiş fəaliyyətidir.

İdarəetmə prosesi metodoloji, funksional, iqtisadi, təşkilati, sosial və informasiya aspektlərinin seçildiyi spesifik məzmunu ilə fərqlənir.

Metodoloji aspekt ondan ibarətdir ki, idarəetmə prosesi mərhələlər üzrə müəyyən ardıcılıqla: məqsədi güman etmə, vəziyyəti qiymətləndirmə, problemi müəyyən etmə, idarəçilik qərarını hazırlama üzrə reallaşdırılır. Məqsəd - idarə edilən sistemin necə olması barədə gömrük orqanı rəhbərlərinin təsəvvürüdür.

İdarəçilik şəraiti - konkret idarəetmə sahəsində müəyyən zamanda meydana çıxan və rəhbərin müvafiq hərəkətini tələb edən bütün (*daxili və xarici, obyektiv və subyektiv*) şərtlərin məcmusudur.

İdarəçilik qərarının hazırlanması - problemin həlli yollarının axtarışı, eləcə də tapılmış yolun praktiki reallaşdırılması ilə bağlı təşkilati işdir.

Funksional aspekt ümumi idarəetmə funksiyalarının müəyyən ardıcılıqla reallaşdırılmasıdır.

İqtisadi aspekt idarə edilən sistemin resurslarının tələbatını müəyyən etməklə və onlardan istifadəni qiymətləndirməklə bağlı idarə edən sistemin fəaliyyəti ilə müəyyənləşdirilir.

Təşkilati aspekt - təşkilati - sərəncamverici metodlardan idarə edilən sistemə nizamlama, normalaşdırma, təlimatlandırma və məsuliyyət ardıcılığı ilə istifadə edilməsindən ibarətdir.

İdarəetmə prosesinin sosial aspekti idarəetmənin avtomatlaşdırılmasının bu və ya digər dərəcəsindən asılı olmayaraq onun bütün mərhələlərində insanın iştirakı ilə müəyyən edilir.

İnformasiya aspekti idarəetmə prosesində informasiyanın şəklini dəyişməsi üzrə əməliyyatların müəyyən ardıcılığından ibarətdir (*informasiyanın axtarışı, toplanması, çeşidlənməsi, ilkin işlənməsi və ötürülməsi*).

İdarəetmə prosesinə xas olan bütün çoxsaylı əməliyyatları aşağıdakı şəkildə qruplaşdırmaq olar:

- 1) məqsədi müəyyənətmə (*gümanətmə*) əməliyyatları;
- 2) informasiya işi əməliyyatları;
- 3) analitik iş və qərar variantlarının layihələndirilməsi əməliyyatları;
- 4) fəaliyyət variantını seçmə əməliyyatları;
- 5) təşkilati-təcrübi iş əməliyyatları.

20.2. GÖMRÜK ORQANLARINDA MƏQSƏDİN MÜƏYYƏN EDİLMƏSİ

Gömrük orqanlarının idarə edilməsinin ümumi və konkret məqsədləri Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsində, Azərbaycan Prezidentinin, hökumətinin və həmçinin, DGK-nın digər qanunvericilik və hüquqi normativ sənədlərində müəyyən edilmişdir.

Məqsəd nəzəri cəhətdən əsaslandırılmış, müəyyən edilmiş, kəmiyyətə ölçülə bilən, aydın, mənalı və əldə edilə bilən olmalıdır. Müəyyən idarəetmə situasiyasında məqsədin məzmunu, daha yüksək idarəetmə pilləsinə nail olmaq məqsədi, yəni idarəetmənin daha yüksək səviyyəsini əldə etmək məqsədi olmalıdır.

Gömrük fəaliyyəti ölkənin daxili və xarici siyasətinin qovuşuğunda yerləşir və onun ən mühüm sosial-iqtisadi və xarici iqtisadi proqramlarının və planlarının icra edilməsi ilə birbaşa əlaqəlidir. Gömrük orqanları sistemində idarəetmənin başlıca məqsədi, yəni strateji idarəetmənin məqsədi Azərbaycan Respublikasının iqtisadi siyasətinin reallaşdırılmasını təmin etməkdir. İndiki zamanda bu, məqsədyönlü xidməti fəaliyyətin keçid dövründə əldə edilməsi arzu olunan nəticəsidir.

İdarəetmənin bu məqsədinin əldə edilməsi aşağıdakı şəkildə reallaşdırılır:

- **büdcə gəlirlərinin formalaşdırılması üzrə əsas fiskal orqan kimi gömrük orqanına verilən tapşırıqların icrası ilə;**
- **hüquq-mühafizə orqanı kimi gömrük xidmətinin rolunun artırılması ilə;**
- **Azərbaycan gömrük xidmətinin digər dövlətlərin gömrük xidmətləri ilə inteqrasiyasının möhkəmləndirilməsi üzrə iş ilə;**
- **gömrük xidməti əməkdaşlarının sosial tələbatlarının daha da təmin edilməsi ilə bağlı müvafiq kompleks vəzifələrinin həlli.**

Məqsədin idarəetmə prosesində oynadığı roldan asılı olaraq, bir neçə idarəetmə tipləri fərqləndirilir. Gömrük orqanlarında ən çox "**kənaraxıxmalar üzrə idarəetmə**", "**proqram idarəetməsi**" və "**məqsədli idarəetmə**" tətbiq edilir.

Kənaraxıxmalar üzrə idarəetmə gömrük orqanlarının idarə edilməsi iyerarxiyasının bütün səviyyələrində vardır, çünki, başlıca olaraq, mövcud vəziyyətlərə görə qurulur. İdarəetmənin bu tipində məqsədə böyük əhəmiyyət verilmir.

Proqram idarəetməsi verilmiş proqramın idarəetmə sisteminin səviyyələri üzrə bölünməsi və onun icra edilmə ardıcılığının göstərilməsi ilə ətraflı işlənib hazırlanmasına əsaslanır. İdarəetmənin bu tipi, yuxarıda göstərilənlə bərabər, gömrük orqanlarının idarəçilik fəaliyyətində tez-tez tətbiq edilir. İdarəetmənin bu tipi daha qabarıq şəkildə büdcənin gəlir hissəsini formalaşdırmaq üzrə fiskal-nəzarət vəzifələrin həllində, gömrük idarələrinin inkişaf etdirilməsində, gömrük sərhədindən avtokeçidlərin yaradılmasında və təchizatında və s. nəzərdən keçirilir.

Məqsədli idarəetmədə məqsəd əsas rol oynayır və idarəçilik xarakterini və gedişini müəyyən edir. Məqsədli idarəetmənin məzmunu aşağıdakılardan ibarətdir:

- **idarəetmə problemləri müəyyənləşdirilərkən onun müstəsna dərəcədə yüksək analitikliyi;**

- **idarəetmə məqsədinin son dərəcə ciddi və dəqiq formalaşdırılması;**

- **idarəetmə probleminin strukturizasiyası, "məqsədlər ağacı"nın qurulması;**

"Məqsədlər ağacı"nın "vəzifələr ağacı" ilə dəqiq uyğunlaşdırılması, "**məqsədlər ağacı**", "**vəzifələr ağacı**" və təşkilati idarəetmə strukturu arasında kifayət qədər yüksək korrelyasiya (*qarşılıqlı asılılıq*) idarəetmə sisteminin təşkilati strukturunun hər bir həlqəsi daha yüksək qəbildən olan digər həlqələrlə birləşməlidir.

Məqsədli idarəetmədə proqnozlaşdırma böyük rol oynayır. İdarəetmə təcrübəsində onun tiplərinin birgə tətbiq edilməsi halları az deyildir. Ən səmərəli uzlaşdırma idarəetmənin proqram və məqsədli növlərinin birləşdirilməsidir ki, bu da proqram-məqsədli idarəetmə adını almışdır. Bu tip idarəetmə indiki dövrdə gömrük orqanları üçün müstəsna dərəcədə mühüm əhəmiyyət kəsb edir. İndiki dövrdə gömrük sistemində idarəetmənin dinamik xarakteristikalarının, hər şeydən öncə, AİS və idarəetmənin informasiya texnologiyasının tətbiqi hesabına təkmilləşdirilməsi müşahidə edilir.

20.3. İDARƏETMƏ PROSESİNİN TƏŞKİLİ

Gömrük orqanları sistemində idarəetmə prosesinin təşkili onun həyata keçirilməsinin dəqiqliyini, ardıcılığını və yol verilən hədlərini müəyyənləşdirən hərtərəfli nizam salınmasıdır.

İdarəetmə prosesinin təşkilinə onun müxtəlif dövrlərinin, mərhələlərinin, pillələrinin və idarəçilik işlərinin (*əməliyyatlarının*) icra edilməsinin zəruri ardıcılığını; müəyyən növ idarəçilik işlərinin (*əməliyyatlarının*) icra edilməsinin müvəqqəti həd-

lərini və onların qruplaşdırılmasını; idarəetmə prosesinin hər bir mərhələsini və onun bütün idarəçilik işlərini normal və vaxtında həyata keçirmək üçün zəruri və kifayət qədər informasiyanın dəqiq daxil olmasını; idarəetmə sisteminin müxtəlif həlqələrinin idarəetmə prosesi mərhələləri üzrə iştirak qaydasını; məcburi idarəçilik işləri (*razılaşdırma, müzakirə, viza vermə, təsdiqetmə, məlumatlandırma və s.*) kimi idarəetmə prosesi qayda və üsullarını müəyyən etmək daxildir.

İstənilən idarəetmə prosesi öz məzmununa görə dövrlərdən, mərhələlərdən, pillələrdən və fazalardan ibarətdir.

İdarəetmə dövrü dedikdə idarəetmənin bütün ümumi funksiyalarının analiz (*təhlil*) və proqnozlaşdırma, planlaşdırma, təşkilətmə, tənzimətmə, uçot və nəzarət) tam reallaşdırılması üçün zəruri olan zaman kəsiyi başa düşülür. İdarəetmə dövrlərinin reallaşdırılması üçün normativ bazaya, planlaşdırma sisteminə, uçot sistemində, əməkdaşların fəaliyyətinin qiymətləndirilməsi və stimullaşdırılması sisteminə, informasiya və kadr təminatına malik olmaq lazımdır.

Dövr mərhələlərdən ibarətdir. Mərhələlər dedikdə, bir halda qarşıdakı fəaliyyət sisteminin yaradıldığı digərində isə onun fəaliyyət göstərməsi ilə idarəetmənin həyata keçirildiyi zaman kəsikləri nəzərdə tutulur.

Hər mərhələ pillələrdən ibarətdir. Pillə dedikdə idarəetmənin hər hansı bir ümumi funksiyasının tam reallaşdırılması üçün zəruri olan vaxt (*zaman*) başa düşülməlidir. Buna uyğun olaraq idarəetmə prosesi pillələri təhlil və proqnozlaşdırma pilləsi, planlaşdırma pilləsi, təşkilətmə pilləsi, tənzimətmə pilləsi, uçot pilləsi və nəzarət pilləsi adlandırılır.

20.4. İDARƏETMƏ PROSESİNDƏ QƏRAR QƏBUL EDİLMƏSİ

Gömrük orqanlarının işinin məhsuldarlığı idarəetmənin bütün səviyyələrində qəbul edilən qərarların keyfiyyətindən çox asılıdır. İdarəçilik qərarı hər şeydən öncə, idarəetmə sisteminin bu və ya digər hərəkət variantının idarəetmə subyektinin tərəfindən seçilən fikri-iradə aktıdır.

Qərarı idarəetmə obyektləri qarşısında dayanan məqsəd və vəzifələr xülasə edilir, onlar üçün yol verilən hərəkətlər ölçüsü nəzərdə tutulur, məqsəd və vəzifələrin reallaşdırılması üçün hansı resursların lazım olması müəyyənləşdirilir. Beləliklə, idarəçilik qərarı idarəetmənin idarə edilən sisteminin məqsəd və proqramından ibarətdir. Məhz buna görə gömrük orqanlarında idarəçilik qərarlarının keyfiyyətindən və vaxtında qəbul olunmasından onların idarə edilməsinin, hər şeydən öncə, uğuru və uğursuzluğu asılıdır.

İdarəçilik qərarlarını müxtəlif əlamətlərə görə təsnif etmək qəbul olunmuşdur. Buna baxmayaraq, qərarın qəbul edildiyi şərait müəyyənedici andır. Adətən, qərar-

lar müəyyənlik və qeyri-müəyyənlik (*risk*) şəraitində qəbul edilir. Müəyyənlik şəraiti, bir qayda olaraq, standart qərarların, qeyri-müəyyənlik şəraiti - standart olmayan qərarların qəbulunu əvvəlcədən müəyyən edir.

Standart elə qərarlardır ki, kənarçıxmalarla birgə qərarın özünün strukturu və onun qəbul edilməsi prosedurası işlənir. Adətən, onlar mövcud situasiyanın ayrı-ayrı kəmiyyət parametrlərinin dəyişdirilməsinə, icra müddətinə və icraçıların yerləşdirilməsinə yönəldilir, onun ümumi strukturu isə əvvəlki kimi qalır. Belə qərarlar kifayət qədər tez, xüsusi hazırlıq olmadan (*məsələn, kadrların işə qəbulu və işdən azad edilməsi haqqında əmrlər*) qəbul edilə bilər.

Standart olmayan qərarlar, bir qayda olaraq, yaradıcı qərarlardır. Qeyri-müəyyənlik, deməli, həm də risk şəraitində belə qərarlara ehtiyac, şübhəsiz, xeyli artır. Bu daim dəyişməkdə olan gömrük şəraitinə uyğunlaşmaq və həm daxili, həm də nəzarət edilməyən xarici faktorların təsiri altında resurslarla manevr etmək zərurəti ilə bağlıdır.

Qərar qarşıya qoyulmuş məqsədlərə yetmək üçün əməkdaşların birgə hərəkətlərini təşkil edən, istiqamətləndirən və stimullaşdıran direktiv aktdır.

20.5. İDARƏETMƏNİN PSIXOLOJİ ASPEKTLƏRİ

Qeyd edildiyi kimi, idarəçilik prosesinin əsas spesifikasiyası rəhbər tərəfindən tabeliyindəkilərin istehsalat vəzifələrini məqsədyönlü icra etmələrini təmin etməkdən ibarətdir. Bu səbəbdən çox vaxt deyirlər ki, rəhbər "**öz əlləri ilə deyil, tabeliyindəkilərin əlləri ilə işləyir**".

Özlərinin idarəçilik fəaliyyətində, hər şeydən öncə, üç aspektə daimi diqqət yetirilməsi zərurəti həmişə rəhbərlər qarşısında real olaraq durur.

1) istehsalat vəzifələrinin bilavasitə icraçıları kimi insanlara diqqət göstərmək, bu isə onlara istehsalat vəzifələrinə uyğun gələn davranış üslubunu öyrətməyi, onların keyfiyyətini artırmağı, onlarda müsbət dəyərli peşə fəaliyyəti yönümünü və motivlərini inkişaf etdirməyi, istehsalat kollektivlərini formalaşdırmağı, təşkilatın korporativ ruhunu inkişaf etdirməyi və s. nəzərdə tutur;

2) peşə fəaliyyətinin məqsəd və vəzifələrinin dəqiq müəyyənləşdirilməsinə, xarici mühitdə dəyişmələr şəraitində təşkilatın məqsədlərinin həyata keçirilməsində strateji və taktiki məsələlərin həllinə və s. nail olma.

3) istehsalat vəzifələrinin yerinə yetirilməsi üçün şəraiti təmin etmək, bu isə özündə kommunikasiyanı təkmilləşdirməyi, iş yerlərində əlverişli şərait, səmərəli idarəçilik istehsal texnologiyası yaratmağı, eləcə də operativ qərarlar qəbul etmək üçün icraçılara zəruri səlahiyyətlər ayırmağı ehtiva edir.

Özlərinin idarəçilik fəaliyyətlərinin gedişatı təcrübəsində rəhbərlər üstünlüyü yalnız istehsalat vəzifələrinə və fəaliyyət subyektlərinə (*vəzifələrin icraçılarına*); ida-

rəçilik fəaliyyətinin bütün göstərilmiş əvvəlki istiqamətlərinə və bu istiqamətlərlə bərabər, məsələn, qərarın qəbul edilmə vaxtı, əməkdaşların intizamı və s. kimi həmin momentdə mühüm olan digər göstəricilərə verə bilərlər. Bütün bu hallarda rəhbərdə müvafiq olaraq bir ölçülü, ikiölçülü, üçölçülü və çoxölçülü idarəçilik düşüncəsinin (*təfəkkürünün*) inkişafından danışılır.

Birölçülü idarəçilik düşüncəsi (*təfəkkürü*) rəhbərin özünün idarəçilik fəaliyyətində, hər şeydən öncə, meydana çıxan vəzifələrə oriyentirini (*meylini*) xarakterizə edir. Situasiyanın digər elementləri (*fəaliyyət subyektı və şəraiti*) rəhbərin yüksək diqqətindən kənar qalır.

İkiölçülü idarəçilik düşüncəsi (*təfəkkürü*) rəhbərin diqqətini həm istehsalat vəzifələrinə, həm də onların icraçalarına yönəldir.

Üçölçülü idarəçilik düşüncəsi zamanı rəhbər diqqətini təkcə fəaliyyətə (*vəzifəyə*) və insana (*subyektə*) deyil, həm də fəaliyyətin obyektiv şəraitinə yönəldir.

Çoxölçülü idarəçilik düşüncəsi elə rəhbər üçün xarakterikdir ki, konkret situasiyadan asılı olaraq özünün idarəçilik fəaliyyətində, yuxarıda nəzərdən keçirilən oriyentasiyalardan başqa, bu və ya digər xüsusi göstəriciləri birinci yerə qoya bilsin. Belə göstəricilər, məsələn, fəaliyyətin nəticəsinin keyfiyyəti, qərarın qəbul edilmə sürəti, əməkdaşların motivasiyası və s. ola bilər.

Lakin rəhbərdə hansı növ idarəçilik düşüncəsi olursa-olsun və buna uyğun olaraq, o hansı idarəetmə üslubuna tərəfdar olursa-olsun, onun hərəkətləri hansısa vaxt anında effektiv və ya effektivsiz ola bilər. Hər şey konkret situasiya amillərindən asılıdır.

İdarəetmə üslubunun çevikliyi, idarəetmənin effektiv üslubunu effektivsiz üslubundan sərfəli şəkildə fərqləndirir və bir qayda olaraq, idarəçilik fəaliyyətinin səmərəliliyinə təminat verir.

Gömrük orqanı rəhbərinin yüksək idarəçilik fəaliyyəti onun gömrükxana əməkdaşları və müştəriləri ilə xidməti etika normalarında ifadə olunan gündəlik ünsiyyətində təzahür edir. Xidməti etik normalara aşağıdakılar daxildir:

- 1) rəhbərin ünsiyyət demokratiyası;
- 2) sadəliyi;
- 3) diqqətliliyi;
- 4) inam mühiti yaratmaq bacarığı;
- 5) ünsiyyət zamanı nəzarətliliyi və düzgünlüyü;
- 6) verdiyi sözə əməl etməyi;
- 7) dəqiqliyi və məsuliyyətliyi.

Bütün sadalananlarla bərabər intizamlı, səliqəli və davranış tərzində dəqiq və mütəşəkkil olan rəhbər kollektivdə xüsusi hörmətə malik olur və işləri də qaydasında gedir.

AR DGK-da xidməti sənədlərin hazırlanması, hərəkəti, icrası, uçotu və saxlanmasını tənzimləyən vahid qaydalar komitə sədrinin 28 dekabr 1998-ci il tarixli 075 sayılı əmri ilə təsdiq edilmiş təlimatla müəyyən edilir.

Azərbaycan Respublikasında bazar münasibətlərinin təkamülü, dünya iqtisadi sisteminin inteqrasiyası, Ümumdünya Ticarət Təşkilatına üzv olmağa hazırlıq xarici iqtisadi fəaliyyətin liberallaşdırılması şəraitində gömrük sisteminin inkişafını və təkmilləşdirilməsini tələb edir.

İnkişaf etmiş ölkələrin təcrübəsinə əsasən Azərbaycan Respublikasının gömrük sisteminin inkişafı və təkmilləşdirilməsi proqramının hazırlanmasına böyük ehtiyac vardır. Bu proqram, gömrük sisteminin təkmilləşdirilməsinin taktiki və strateji toplusundan ibarət olmalıdır.

Faktiki tədbirlərə aşağıdakılar daxildir:

- 1) gömrük rəsmiləşdirilməsinə sərf edilən vaxtın qısaldılması;**
 - 2) gömrük proseduralarının sadələşdirilməsi;**
 - 3) gömrük məlumatlarının işlənməsi sisteminin tamamilə avtomatlaşdırılması;**
 - 4) gömrük və gömrükətrafı infrastrukturların inkişafı.**
- Strateji tədbirlərə isə Ümumdünya Gömrük Təşkilatının tövsiyələri aid edilir.**

Mövzu 21.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI GÖMRÜK XİDMƏTİNİN VAHİD AVTOMATLAŞDIRILMIŞ İDARƏETMƏ SİSTEMİ (VAİS)

Gömrük xidmətinin Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi (VAİS) Azərbaycan Respublikasının gömrük işində gömrük prosedurlarının avtomatlaşdırılması və elektron gömrük xidmətinin təşkil edilməsi üçün hazırlanmış idarəetmə sistemidir. VAİS bütün gömrük işini əhatə edərək sərhad gömrük buraxılış məntəqələrində, daxili gömrük orqanlarında və müvafiq icazə sənədlər ilə təmin edən digər dövlət təşkilatlarında inteqrasiyanı təmin edən sistemdir. VAİS Dövlət Gömrük Komitəsinin informasiya resursu hesab edilir və Dövlət Gömrük Komitəsinin korporativ şəbəkəsində fəaliyyət göstərir. Bu səbəbdən sistemdən istifadə edən gömrük əməkdaşlarının kompüterləri Dövlət Gömrük Komitəsinin korporativ şəbəkəsinə qoşulmalıdır.

VAİS gömrük işinin aşağıdakı əsas istiqamətlərini əhatə edir:

- 1) Mal və nəqliyyat vasitələrinin qeydiyyatı və gömrük rəsmiləşdirilməsi;
- 2) Gömrük əməliyyatları üzrə maliyyə fəaliyyətinin tənzimlənməsi;
- 3) Gömrük sahəsində hüquqpozmalar faktının qeydiyyatı;
- 4) Statistik məlumatların formalaşması və analitik təhlilin aparılması;
- 5) Risklərin idarə olunması (*Risk - Azərbaycan Respublikasının gömrük qanunvericiliyinə riayət olunmamasının ehtimalı*);
- 6) Müəssisələrdə resursların idarə edilməsi;
- 7) Gömrük sistemində sənəd dövriyyəsinin təmin edilməsi;
- 8) Gömrük məsələləri üzrə ictimaiyyətin müvafiq informasiya və elektron gömrük xidmətləri ilə təmin edilməsi.

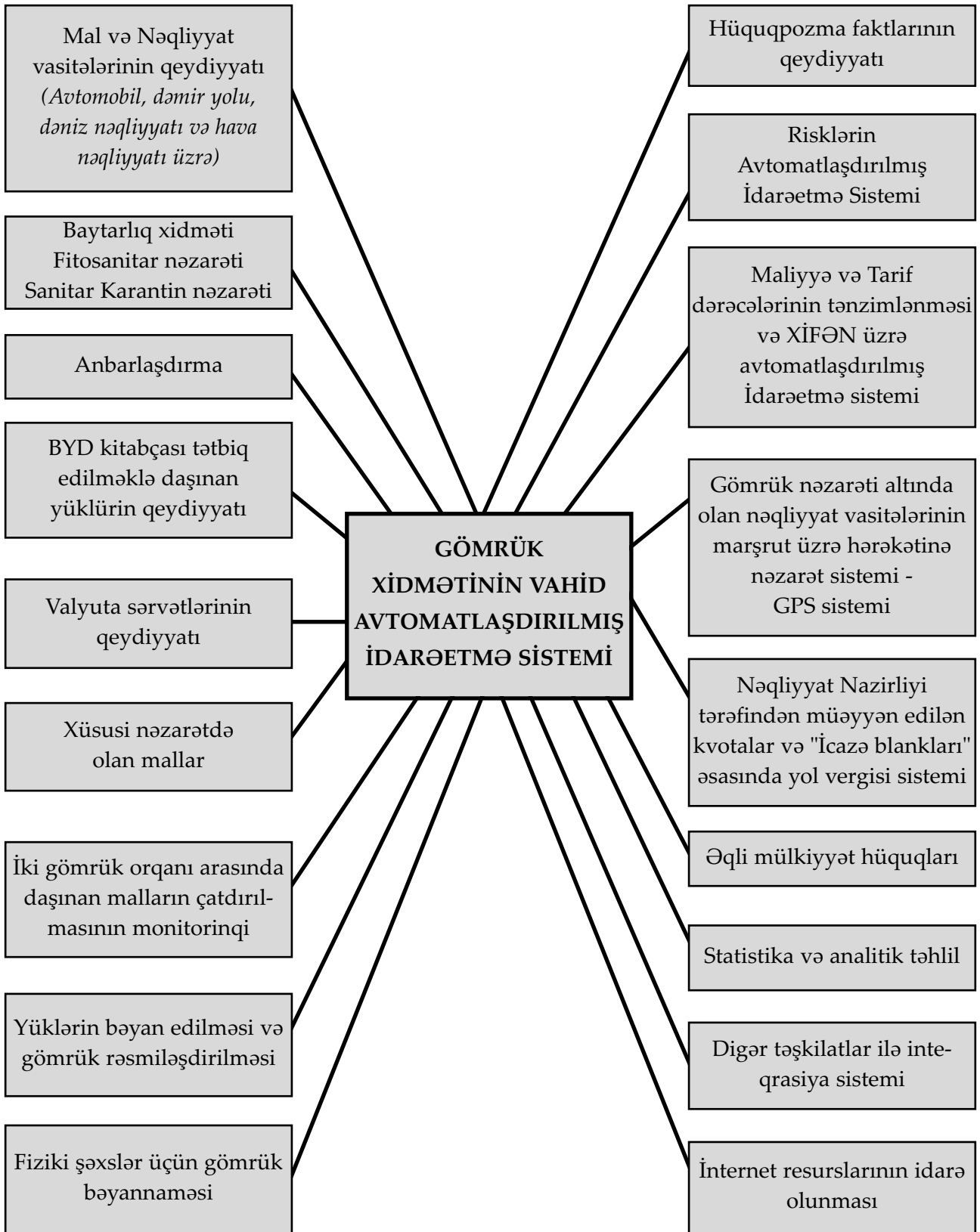
VAİS-in əsasən aşağıdakı modullardan ibarətdir:

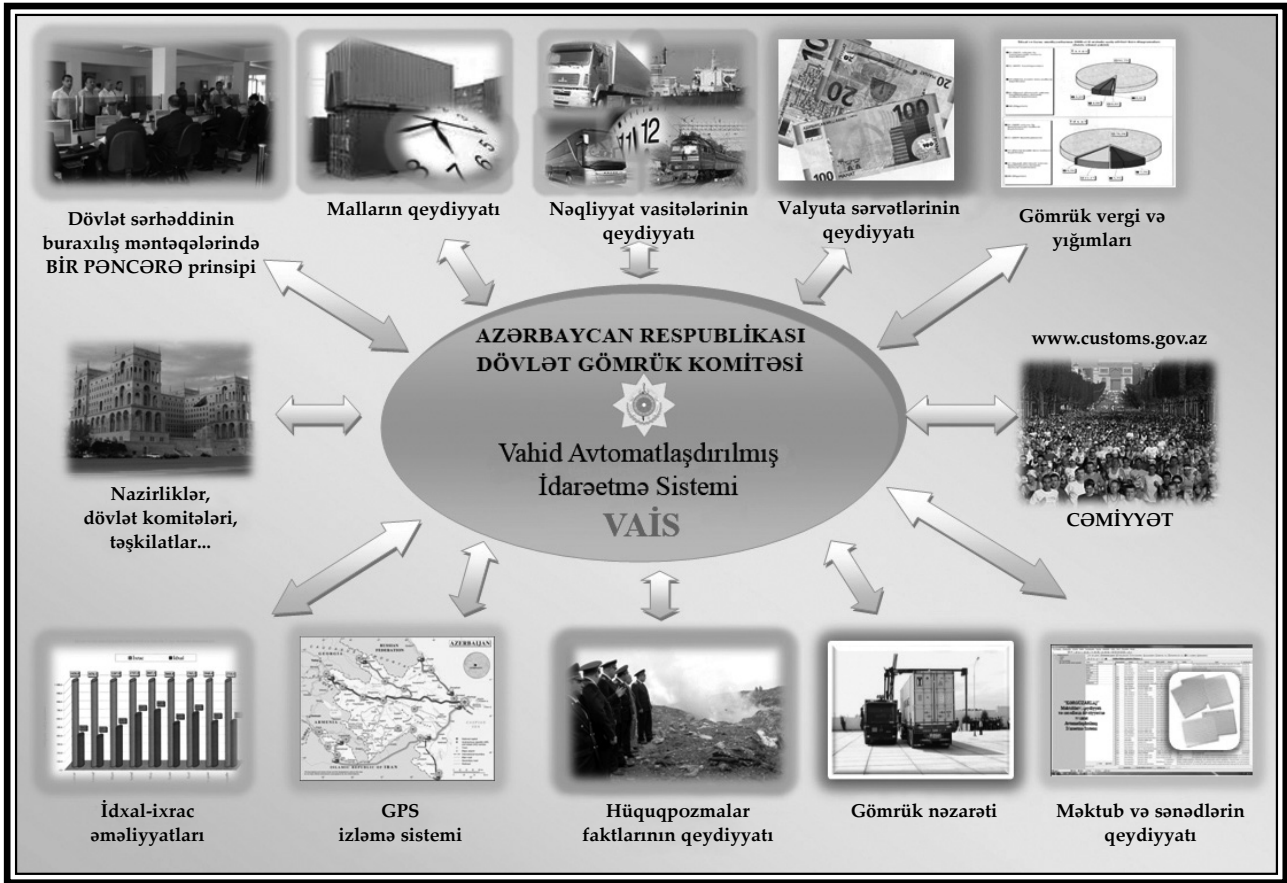
- Mal və nəqliyyat vasitələrinin qeydiyyatı:
 - Avtomobil nəqliyyatı üzrə
 - Dəmir yolu nəqliyyatı üzrə
 - Dəniz nəqliyyatı üzrə
 - Hava nəqliyyatı üzrə
- Baytar nəzarəti;

- Fitosanitar nəzarət;
- Sanitar-karantin nəzarəti;
- Maliyyə və Tarif dərəcələrinin tənzimlənməsi və XİF ƏN üzrə avtomatlaşdırılmış İdarəetmə sistemi;
- Gömrük nəzarəti altında yerləşdirilmiş malların anbarlaşdırılması;
- BYD kitabçası tətbiq edilməklə daşınan yüklərin qeydiyyatı;
- Əqli mülkiyyət hüquqlarının qeydiyyatı və nəzarəti;
- Xüsusi nəzarətdə olan malların gömrük rəsmiləşdirilməsi;
- Daxili tranzitə nəzarət sistemi;
- Yüklərin bəyan edilməsi və gömrük rəsmiləşdirilməsi;
- Fiziki şəxslər üçün gömrük bəyannaməsi;
- Hüquqpozma faktlarının qeydiyyatı ;
- Risklərin Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi;
- Yol vergilərinin formalaşması və idarə olunması sistemi;
- Valyuta sərvətlərinin qeydiyyatı;
- Gömrük nəzarəti altında olan mal və nəqliyyat vasitələrinin hərəkətinə elektron nəzarət və izləmə sistemi - GPS sistemi;
- Statistika və analitik təhlil;
- İnternet resurslarının idarə olunması
- Gömrük rəsmiləşdirilməsi üçün tələb olunan icazə sənədləri və beynəlxalq yükdaşımalarda müyyən edilmiş "Kvotalar" üzrə digər dövlət orqanları ilə inteqrasiya sistemi.

VAİS-in ümumi strukturu aşağıdakı kimidir.

GÖMRÜK XİDMƏTİNİN VAHİD AVTOMATLAŞDIRILMIŞ İDARƏETMƏ SİSTEMİNİN TEXNOLOJİ SXEMİ

Gömrük xidmətinin Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sisteminin yaradılması prinsipləri.

Əhatə zonası: GX AIS malların daxil olması, gömrük təmizlənməsi və müştərilərə buraxılması kimi əsas zonaları əhatə edir və benefisiarları aşağıdakılardır :

- XİF iştirakçısı;
- Beynəlxalq yük daşıyıcıları;
- İdxalatçı və İxracatçı;
- Gömrük brokerləri;
- Əlaqəli dövlət təşkilatları;
- Banklar;
- Gömrük orqanları;
- Terminallar, Limanlar, portlar.

Avtomatlaşdırılan obyektlər:

- Gömrük nəzarəti;
- Gömrük rəsmiləşdirilməsi;
- Gömrük hüquqpozmalarına və qaçaqmalçılığa qarşı mübarizə;
- Maliyyə fəaliyyəti;
- Statistik təhlil;
- Müəssisənin resurslarının idarə olunması (ERP);
- Riskin idarə olunması;

- Sənəd dövriyyəsi və kərgüzarlıq.

GX AİS layihəsinin idarə olunması üçün əsas meyarlar aşağıdakılardır:

1) Layihənin məqsədi:

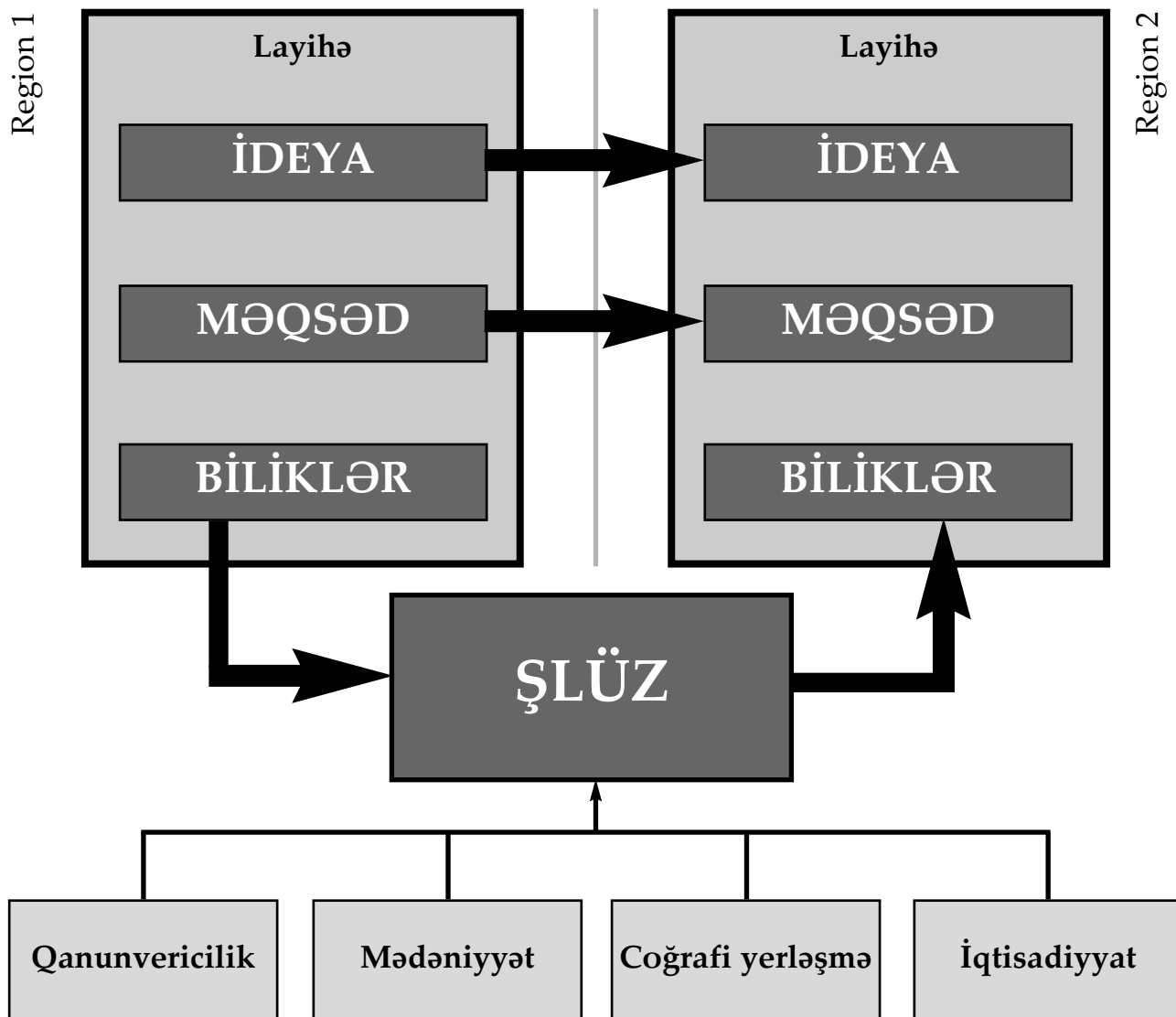
- ticarətin asanlaşdırılması;
- subyektiv amillərin ləğv olunması;
- məlumat mübadiləsinin operativliyi;
- gömrük xidmətində şəffaflığın təmin edilməsi.

2) GX AİS-in yaradılma şərtləri:

- sistem mövcud qanun çərçivəsində fəaliyyət göstərməlidir;
- sistem real vəziyyətə uyğun olaraq layihələnməlidir, layihə real olmalıdır və

layihələndirmədə 4 əsas meyar nəzərə alınmalıdır:

- 1) Ölkənin qanunvericilik bazası;
- 2) Ölkənin iqtisadiyyatı;
- 3) Ölkənin coğrafi mövqeyi və sərhədləri;
- 4) Xalqın mədəniyyəti.

- sistem texnologiyanın dinamik inkişafına cavab verməlidir, yəni sistem elə qurulmalıdır ki, texnologiya inkişaf etdikcə müəyyən dəyişiklik etməklə sistemi inkişaf etdirmək mümkün olsun;

- sadə istifadəçi interfeysinə malik olmalıdır, yəni sistem tətbiq olunandan sonra istifadəçilər üçün problem yaranmamalıdır;

- İnformasiya təhlükəsizliyi təmin olunmalıdır.

3) Layihənin icrasında yaranan biləcək global problemlər:

- biznes prosesin mürəkkəbliyi və avtomatlaşdırma obyektinə çevrilə bilməməsi;

- AİS ilə vəzifəli şəxslərin səlayihətləri arasında yaranmış idarəetmə problemləri;

- əməkdaşlarda yaranan psixiologi məhdudluğu;

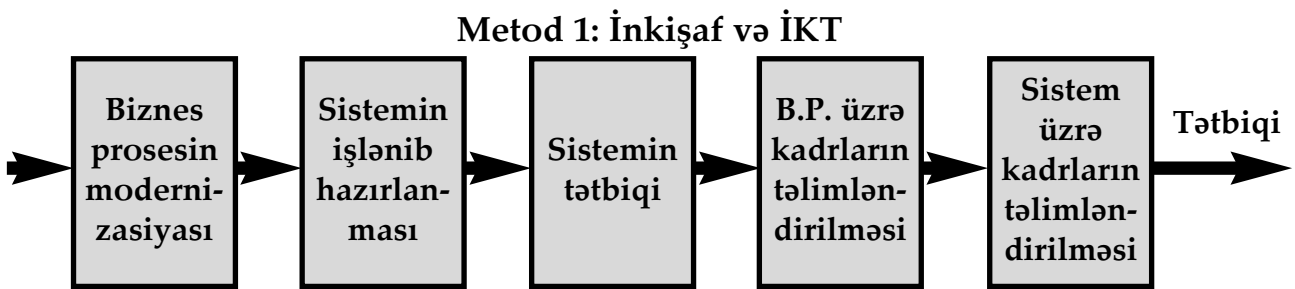
- texniki tapşırığın zəif olması;

- əməkdaşların kompüter biliklərinin zəif olması;

- elektron imzanın olmaması və bütün işlərin paralel olaraq kağız üzərində aparılması.

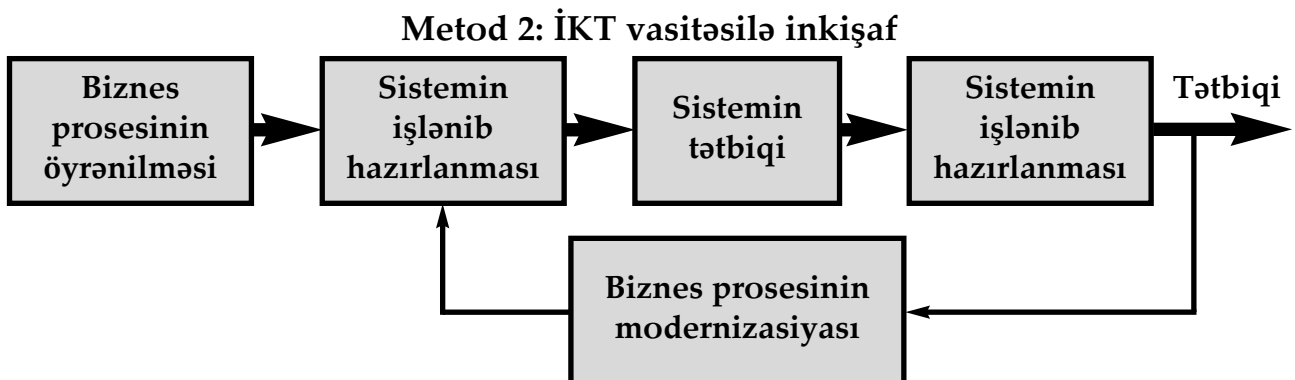
Layihənin tətbiq modeli. Layihə iki model əsasında tətbiq oluna bilər:

1) Model "Təkmilləşdirmə və İKT"

Modelin izahı: Sxemdən görüldüyü kimi ilk növbədə biznes proses təkmilləşdirilir, növbəti mərhələdə yeni biznes proses əsasında avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi yaradılır, daha sonra sistem tətbiq olunur və son mərhələdə həm yeni biznes proses, həm də yeni yaradılmış AİS üzrə əməkdaşlara treyninqlər keçirilir və sistem işə salınır.

2) Model "İKT-nin köməyi ilə təkmilləşdirmə"

Modelin izahı: Sxemdən görüldüyü kimi ilk növbədə mövcud biznes proses öyrənilir və toxunulmaz olaraq qalır, növbəti mərhələdə mövcud biznes proses əsasında avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi yaradılır, daha sonra sistem tətbiq olunur və yeni yaradılmış AİS üzrə əməkdaşlara treyninqlər keçirilir və sistem işə salınır. Növbəti mərhələlərdə AİS mövcud Biznes prosesə təsir edir və təkmilləşdirmə istiqamətinə aparır, yəni AİS-in imkanlarını görən istifadəçilər Biznes prosesin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı təkliflər verir, Biznes prosesdə müəyyən dəyişikliklər edilir, yəni təkmilləşdirilir, daha sonra AİS Biznes prosesin yeni komponentinə uyğunlaşdırılır. Müəyyən müddətdən sonra Biznes prosesin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı növbəti təklif gəlir və beləliklə dövrü olaraq Biznes proses təkmilləşir və AİS ona uyğunlaşdırılır və son nəticədə yeni Biznes proses və yeni AİS sistemi yaradılır.

İkinci modelin üstünlüyü ondan ibarətdir ki, əvvəlki sistem tədricən məhv olur və yeni sistem tədricən dünyaya gəlir, yəni layihənin mühiti "Şok" keçirmir və əməkdaşların oyrədilməsinə xüsusi vaxt ayrılmır, yəni əməkdaşlar həm yeni Biznes prosesi, həm də yeni AİS-i "iş başında" öyrənirlər. Bu da yuxarıda sadalanan psixiologiya maneələrdən keçməyə kömək edir və layihə tezliklə tətbiq olunur.

GX AİS-in platforması.

AİS sistemi aşağıdakı platformalar üzrərində qurulur:

İKT infrastrukturası:

- Kommunikasiya sistemi;
- Enerji təminatı;
- Texniki baza;
- Qanunvericilik bazası;
- Kadr potensialı;
- Risk meyarlarının müəyyən edilməsi (*Riskin təhlili* - gömrük orqanlarında olan məlumatların daimi təhlili əsasında risklərin səbəblərinin araşdırılması, onların eyniləşdirilməsi və Azərbaycan Respublikası gömrük qanunvericiliyinin pozulmasının nəticələrinin qiymətləndirilməsi).

Lokal informasiya platforması:

- Baş Gömrük orqanının verilənlər bazası;
- Regional gömrük orqanlarının verilənlər bazası;
- Gömrük sferasında hüquq normativ sənədlər bazası.

Qlobal informasiya platforması:

- Dövlətin informasiya resursu, təşkilatlararası inteqrasiya;
- Beynəlxalq təşkilatların verilənlər bazası;
- Dövlətlərarası informasiya mübadiləsi;
- Yerli və beynəlxalq hüquq normativ sənədlər bazası.

Qərar qəbuletmə platforması:

- İdarəetmə qərarlarının verilməsi;

- İcazə sənədlərinin formalaşması;
- Statistik məlumatların hazırlanması və təhlili.

Gömrük sərhəd buraxılış məntəqələrində VAİS-in tətbiqi.

VAİS-in əsas komponentlərindən biri sərhəd gömrük buraxılış məntəqələrində aşağıdakı məqsədlər üçün istifadə olunur:

- dövlət sərhədinin gömrük buraxılış məntəqələrindən keçirilən mal və nəqliyyat vasitələrinin qeydiyyatı (*DHM (Daşınma (hərəkət) haqqında məlumat) - Nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyatını təsdiq etmək üçün verilən və ŞTRIX KOD-lu birdəfəlik sənəd*);
- çatdırma üzrə elektron nəzarət mal və nəqliyyat vasitələrinin təyinat yerlərinə çatdırılmasına nəzarət formasını müəyyən edir;
- mallara və nəqliyyat vasitələrinə elektron üsullarla nəzarət edilməsi;
- Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılması prosesini asanlaşdırmaq və qərar qəbuletmə zamanı müvafiq informasiya ilə təmin edilməsi;
- Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən mallara və nəqliyyat vasitələrinə baytarlıq, fitosanitar və sanitari karantin xidmətinin göstərilməsində nəzarət prosesinin avtomatlaşdırılması;
- beynəlxalq avtomobil daşımalarını yerinə yetirən nəqliyyat vasitələrinə sərhəddə yol vergilərinin tətbiq edilməsi, "İcazə" blanklarının verilməsi və buna görə "Dövlət rüsumu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu və "Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi" ilə müəyyən edilmiş məbləğlərdə tutulan dövlət rüsumu və vergilərinin mərkəzləşdirilmiş uçotunun aparılması;
- Azərbaycan Respublikasının dövlət sərhədinin keçid məntəqələrinin buraxılış qabiliyyətinin artırılması.

VAİS-in strukturu.

VAİS-dən istifadə etmək xüsusi tələblər çərçivəsində həyata keçirilə bilər. VAİS-dən istifadə etmək, əməliyyat aparmaq və s. digər müvafiq funksiyaları həyata keçirmək üçün hər bir gömrük əməkdaşı xüsusi Elektron açar (*Elektron imza, Elektron möhür*) ilə təmin edilir. Elektron açarda gömrük əməkdaşının şəkli, soyadı, adı və atasının adı, gömrük orqanı və vəzifəsi göstərməklə DGK tərəfindən verilir. İstifadəçilərin VAİS-dən istifadə etmə səlahiyyətləri xidmət göstərdiyi gömrük idarəsinin rəhbərliyi tərəfindən müəyyən edilir və elektron açarlar vasitəsilə həyata keçirilir.

VAİS-in interfeys hissəsini əsasən 3 hissəyə bölmək olar:

Əməliyyatlar hissəsi - Gömrük əməkdaşının yerinə yetirdiyi əməliyyatlar siyahısıdır. Gömrük əməkdaşının səlahiyyətlərindən asılı olaraq "İstifadəçi menyusu" avtomatik olaraq formalaşır (*İstifadəçi - Xidmət göstərdiyi gömrük idarəsinin rəhbərliyi tərəfindən VAİS-dən istifadə etmə hüquqları müəyyən olunmuş gömrük orqanının əməkdaşı*). Gömrük orqanının rəhbərinin istifadəçi üçün müəyyənləşdirdiyi funksiyaya uyğun olaraq sistem avtomatik olaraq gömrük əməkdaşının VAİS-də yerinə yetirəcəyi əməliyyatları nizamlayır.

Məlumatlarla iş bölməsi - Məlumatlar ilə iş bölməsi xüsusi struktura malik olan interfeys vasitəsilə həyata keçirilir. Bu interfeys vasitəsilə mal və nəqliyyat vasitələri haqqında aşağıdakı məlumatlar daxil edilir:

- Mal və nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyat kodu;
- Mal haqqında məlumatlar: adı, kodu (**Ştrix-kod** - müəyyən texniki vasitələrlə rahat oxuna bilən, bəzi informasiyaları təmsil edən ağ-qara zolaqların (ştrixlər) ardıcılığı), çəkisi;
- Qeyd alınma tarixi;
- Nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyat kodu və texniki göstəriciləri (**Dartıcı** - Mühərrik əsasında hərəkət edən, dövlət nömrə nişanına malik olan, konstruksiyasına və təchiz edilmiş avadanlığına görə yük daşınması üçün nəzərdə tutulmuş və yaxud da qoşqunu yedəyə alma üçün təyin olunan yol nəqliyyat vasitəsi; **Qoşqu** - mexaniki nəqliyyat vasitələri ilə yedəyə alınmaq üçün nəzərdə tutulan ayrıca dövlət nömrə nişanına malik mühərriksiz yol nəqliyyat vasitəsi);
- Nəqliyyat vasitəsinin idarə edən şəxs haqqında məlumat;
- Təyinat gömrük orqanı;
- Təyinat gömrük orqanına çatma müddəti;
- Yük Gömrük Bəyannaməsinin rekvizitləri;
- BYD kitabçasının nömrəsi;
- İxracatçı haqqında məlumat;
- İdxalatçı haqqında məlumat.

Gömrük əməkdaşına verilən səlahiyyətlərdən asılı olaraq VAİS-də məlumatlar üzərində düzəlişlər, çap etmək, ləğv etmək və s. digər təsdiqedicici əməllərin icrası mümkündür. VAİS-in interfeys görüntüsü aşağıdakı şəkildə verilmişdir:

The screenshot shows the VAIS web application interface in Internet Explorer. The page contains several sections for data entry:

- Daşıma vasitəsi haqqında məlumat** (Vehicle information): Includes fields for 'Təyinat' (Destination), 'NV qeydiyyat kodu' (Vehicle registration code), 'Qeyd. alınma tarixi' (Registration date: 14.03.2011 16:44:57), 'Növü' (Type), 'Markası' (Brand), 'Avtomobilin nömrəsi' (Vehicle number), and 'Mənsub olduğu ölkə' (Country of origin).
- Mal haqqında** (Goods information): Includes fields for 'Malm qeydiyyat kodu' (Goods registration code), 'Qeyd. alınma tarixi' (Registration date: 14.03.2011 16:44:57), 'YGB-nin No' (YGB No), 'Qaimə №-si' (Invoice No), 'BYD №-si' (BYD No), 'Malm kodu' (Goods code), 'Malm adı' (Goods name), 'Malm miqdarı' (Quantity), 'Malm çəkisi' (Weight in kg), 'Malm dəyəri (invoys)' (Value in invoices), 'Qablaşdırma növü' (Packaging type), 'Malm hərəkət marşrutu' (Goods movement route), 'Təyinat GO' (Destination GO: -00000), 'Təyinat GO çat. müddəti' (Destination GO arrival time in hours), 'Konteynerin No' (Container No), 'Gömrük təm. sayı (plomb)' (Customs seal number), and 'Qeyd' (Registration) with the name 'MÜRSƏLOV FƏRASƏT YEYLAQ'.
- İxracatçı** (Exporter): Includes fields for 'Qeydiyyat kodu' (Registration code), 'Fəaliyyət növü' (Activity type), 'Adı' (Name), and 'Ünvanı' (Address).
- İdxalatçı** (Importer): Includes fields for 'Qeydiyyat kodu' (Registration code), 'Fəaliyyət növü' (Activity type), 'Adı' (Name), and 'Ünvanı' (Address).

VAIS - Windows Internet Explorer

http://www.mtvnbi.dgk/dgk/Goods_avto_in.aspx

Файл Правка Вид Избранное Сервис Справка

ICQ Поиск Email

VAIS

Sec	110000110300002	5100001101200007	ERTYERTY	Getirilən mallar	2345	23452345	23452	01.03.2011 16:49	45	DGK	05.03.2011 19:15	Sınıq körpü gp
Sec	110000110300002	510000110300035	ERTYERTY	Getirilən mallar	Seyidov Nizami	Sundukov Ravil	Aaaa	09.03.2011 15:40	22	DGK		Sınıq körpü gp
Sec	110000110300002	510000110300068	ERTYERTY	Getirilən mallar	22	12121	Qwqw	14.03.2011 16:50	22	DGK		Sınıq körpü gp

Sayı 3

110000110300002

-kodlu Daşınma vasitəsi plomplandı, malın və nəqliyyatın qeydiyyatı təsdiqləndi.

Daşınma vasitəsi haqqında məlumat

Təyinat: Avtomobilin nömrəsi:

NV qeydiyyat kodu: Mənsub olduğu ölkə:

Qeyd. alınma tarixi:

Növü:

Markası:

Mal haqqında

Malın qeydiyyat kodu: Qablaşdırma növü:

Qeyd. alınma tarixi: Malın hərəkət marşrutu:

Qaimə №-si: Təyinat GO:

BYD №-si: Təyinat GO:

Malın kodu: Təyinat GO çat. müddəti: -saat

Malın adı: Konteynerin No:

Məhsul kodu: Gömrük təm. sayı (plomb):

Готово

Надежные узлы

100%

Пуск D:\ARXIV\ADERS_Azerb... GISveTEX_2-3.doc - Mi... GISveTEX_2p_1.ppt [Uj... VAIS - Windows I... SAYTTELEBE.doc - Mic... 17:02

Mal və Nəqliyyat vasitələrinin qeydiyyatı.

Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin qeydiyyatı aşağıdakı formada həyata keçirilir:

Sahibkar və ya onun səlahiyyətli nümayəndəsi mal və nəqliyyat vasitələrinin qeydiyyatı üçün tələb olunan sənədləri sərhəd gömrük orqanında təşkil edilmiş "Bir pəncərə"yə təqdim edir. Nəqliyyat vasitəsinin ölkəyə ilk dəfə gəldiyi təqdirdə onun bütün göstəriciləri VAIS-ə daxil edilir və ona xüsusi "**Nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyat kodu**" çap olunara təqdim olunur. Əks halda təqdim olunan sənədlərə əvvəlki dövrdə ölkə ərazisinə giriş zamanı aldığı "Nəqliyyat vasitəsinin qeydiyyat kodu" əlavə olunur və bu kod əsasında nəqliyyat vasitəsi haqqında məlumatlar təkrar daxil olunmadığı üçün mal və nəqliyyat vasitələrinin sərhəddən sürətli keçidi təmin edilir. Sərhəd buraxılış məntəqəsində verilən qeydiyyat kodu malın gömrük təmizlənməsi başa çatana qədər qüvvədə olur və bu kod əsasında gömrük nəzarətinin monitorinqi həyata keçirilir.

Bu əməliyyatlar malların daşınmasında istifadə olunan bütün nəqliyyat növlərində, yəni avtomobil, dəmir yolu, dəniz nəqliyyatı və hava nəqliyyatında tətbiq edilir.

Gömrük ödənişlər.

Azərbaycan Respublikasına idxal/ixrac olunan mallar üzrə qanunvericilikdə nəzərdə tutulmuş müxtəlif gömrük ödənişlərinin həyata keçirilməsi VAİS vasitəsilə təmin edilir. Bu ödənişlərə gömrük rüsumları, ƏDV, aksizlər və yol vergiləri və digər əməliyyatlar üçün ödənişlər daxildir.

Azərbaycan Respublikasının "Dövlət rüsumu haqqında" Qanunu ilə müəyyən edilmiş və Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin 14.03.2003-cü il tarixli, 026 nömrəli əmri ilə təsdiq edilmiş **"Xarici dövlətlərin avtonəqliyyat vasitələrinin Azərbaycan Respublikası ərazisinə daxil olması və bu ərazidən sərnişin və yük daşınması üçün istifadə etməsinə görə yol vergilərinin hesablanıb tutulması haqqında Təlimat"**nın tələblərinə uyğun olaraq beynəlxalq avtomobil daşımalarını yerinə yetirən nəqliyyat vasitələrinə sərhəddə dövlət rüsumu tətbiq edilir. Bu zaman Azərbaycan Respublikası Nəqliyyat Nazirliyi tərəfindən müəyyən edilmiş Kvota və **"İcazə blankları"** əsasında yol vergiləri üzrə ödənişlər VAİS-də avtomatik olaraq hesablanır. Yol vergiləri üzrə ödənişlərin düzgün hesablanması, tutulması və vaxtında dövlət büdcəsinə köçürülməsi üçün gömrük əməkdaşı xarici dövlətlərin avtonəqliyyat vasitələrinə aid olan müvafiq sənədlər (*texniki pasportu, hesab faktura, yol nəqliyyat sənədi, yükün mənşə və keyfiyyət sertifikatı və s.*) əsasında əməliyyatı həyata keçirir. Avtonəqliyyat vasitəsinin Azərbaycan Respublikası ərazisində qalma müddəti müəyyən edilir.

Gömrük əməkdaşı VAİS-in bu hissəsində müvafiq sənədlər və mala baxış keşirməklə onun təhlükəlilik dərəcəsini və güzəştin növünü müəyyən edir. Daxil edilən məlumatlar əsasında VAİS xüsusi alqoritm vasitəsi ilə nəqliyyat vasitələrinin növündən, o cümlədən avtobuslar üçün oturacaq yerlərinin sayından və Azərbaycan Respublikasının ərazisində qaldığı müddətdən, yük maşınları üçün oxların sayından, yüklə birlikdə ümumi çəkisindən, Azərbaycan Respublikası ərazisində qət edilən məsafədən, yüklərin təhlükəlilik dərəcəsindən və Azərbaycan Respublikasının ərazisində qaldığı müddətdən asılı olaraq tutulan yol vergilərini avtomatik olaraq hesablanır.

Xəzinədar. (*Xəzinədar - Azərbaycan Respublikasının ərazisinə daxil olan və həmin ərazidən sərnişin və yük daşınması üçün istifadə edən xarici dövlətlərin avtonəqliyyat vasitələrinin sahiblərindən Azərbaycan Respublikasının avtomobil yollarından istifadəyə görə yol vergisini və Beynəlxalq avtomobil daşımalarını yerinə yetirən nəqliyyat vasitələrinə sərhəddə "İcazə" blanklarının verilməsinə görə müəyyən edilmiş məbləğlərdə tutulan dövlət rüsumunu mədaxil edən gömrük əməkdaşı*). Gömrük rüsumunu mədaxil etdikdə xəzinədar funksiyalarını həyata keçirən gömrük əməkdaşı üçün mal və ya nəqliyyat vasitəsinin gömrük rüsumu tətbiq olunan obyekt haqqında məlumatlar VAİS-də öz əksini tapır. Həmin məbləğ gömrük kassasına mədaxil olunduqdan sonra gömrük əməkdaşı sistem vasitəsilə ödənişlərin həyata keçirildiyini təsdiq edir və bu barədə müvafiq təsdiqedicə sənədlər ödəyiciyə təqdim edilir.

Məsul şəxs. Məsul Şəxs VAİS-də mal və nəqliyyat vasitələrinin ölkəyə daxil olunmasına və ölkədən çıxmasına qərar verən gömrük əməkdaşdır. Bu zaman VAİS-də müvafiq gömrük nəzarəti prosedurları başa çatmış mal və nəqliyyat vasitələrinin göstərilən xidmətlər haqqında qeydlər əsasında mal və nəqliyyat vasitələrinin giriş-çıxışına icazə verilir.

Statistik Hesabatlar: VAİS vasitəsilə mal və nəqliyyat vasitələri, dövlət rüsumları və gömrük ödənişləri, xəzinəyə daxil olan vəsaitlər, icazə blankları, maliyyə hesabatları, hüquqpozma faktları, ambarlaşdırma əməliyyatları və s. digər kəsikdə hesabatların alınması təmin edilir.

Gömrük nəzarəti və digər nəzarət formaları: Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında "Bir pəncərə" prinsipinin tətbiqi haqqında Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 11 noyabr 2008-ci il tarixli 12 sayılı Fərmanına əsasən Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi ilə Azərbaycan Respublikası Səhiyyə Nazirliyi Respublika Sanitariya-Karantin Müfəttişliyi, Azərbaycan Respublikası Kənd Təsərrüfatı Nazirliyi yanında Dövlət Fitosanitar Nəzarəti Xidməti və Dövlət Baytarlıq Xidməti arasında informasiya mübadiləsi həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikası dövlət sərhədinin buraxılış məntəqələrindən keçirilən mallara və nəqliyyat vasitələrinə verilən karantin icazəsi, sertifikatlar, lisenziyaları və digər icazə sənədləri VAİS vasitəsilə hazırlanır və sərhəd gömrük orqanlarına ötürülür. Bu zaman sistem Gömrük Məcəlləsi və gömrük işi sahəsində Azərbaycan Respublikasının digər qanunvericilik aktları əsasında gömrük nəzarəti məsələlərinə aid edilmiş tədbirlərin həyata keçirilməsinə imkan verir.

BYD (beynəlxalq yük daşımaları) kitabçası tətbiq edilməklə keçirilən yüklərə gömrük nəzarəti və gömrük rəsmiləşdirilməsi.

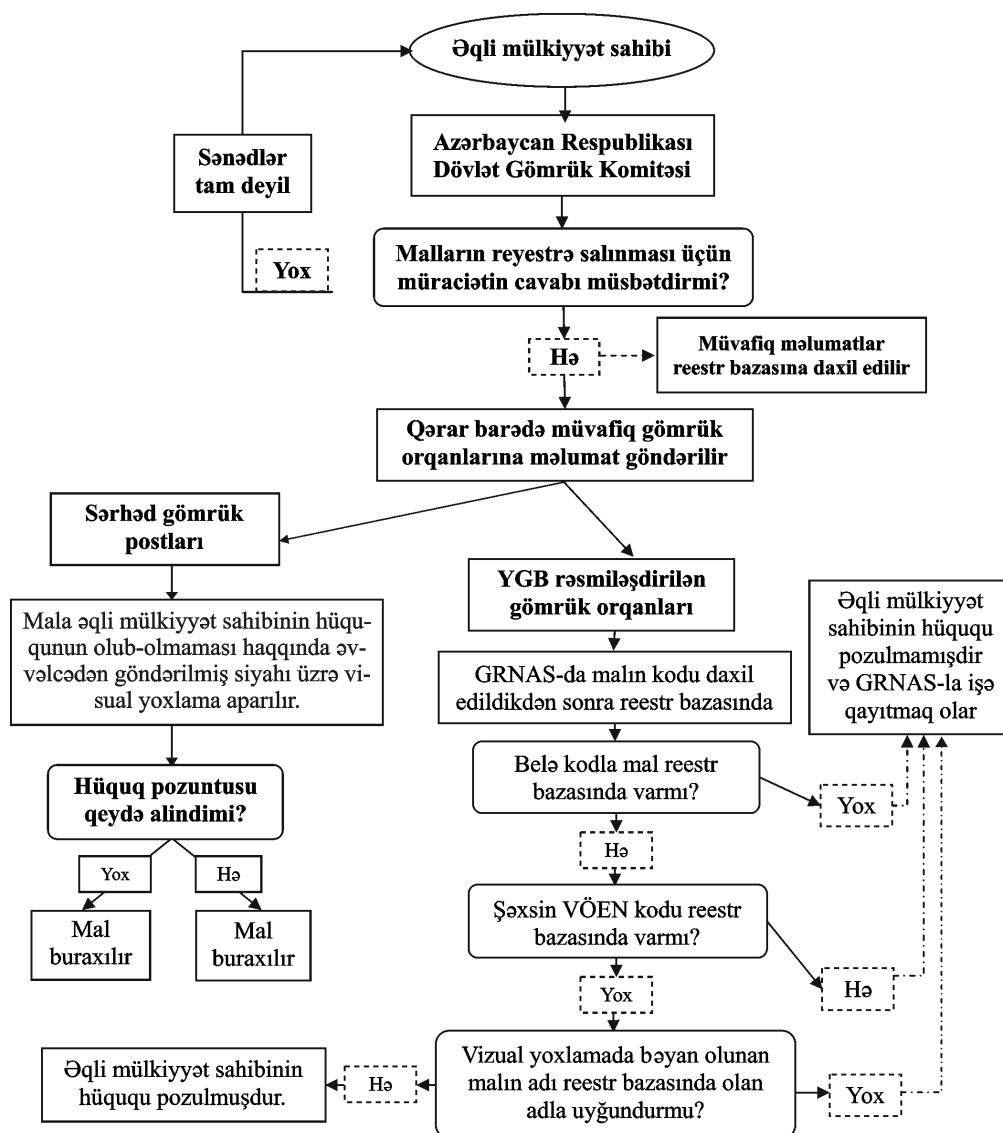
BYD daşınmalarında yüklərə gömrük nəzarəti və BYD kitabçasının rəsmiləşdirilməsi BYD Konvensiyasının (*BYD Konvensiyası.1975*) tələblərinə uyğun olaraq VAİS vasitəsilə həyata keçirilir. Bu əməliyyat Azərbaycan Respublikasında malların yol nəqliyyat vasitələrində, nəqliyyat vasitələri zəncirində və ya konteynerlərdə aralıq yüklənməsi həyata keçirilmədən, razılığa gələn tərəflərdən birinin göndərən gömrük orqanlarından bir və ya bir neçə sərhəd keçməklə digər razılığa gələn tərəfin təyinat gömrük orqanına daşınmasını əhatə edir. BYD daşımalarının başlanğıcı və sonu arasındakı müəyyən bir hissəsi avtomobil nəqliyyatı ilə həyata keçirilir və bu daşımaların başa çatması barədə məlumatlar **Beynəlxalq Avtomobil Nəqliyyatı İttifaqına (İRU) "on line"** rejimində ötürülür. BYD Konvensiyasına uyğun olaraq Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisində BYD əməliyyatı zamanı mallar aralıq gömrük orqanında (*id-xal zamanı giriş, tranzit zamanı giriş*) gömrük ödənişlərinin ödənilməsindən və ya depozitə qoyulmasından azad edilir və eyni zamanda İRU tərəfindən daşınması məhdudlaşdırılmış nəqliyyat vasitələrinin hərəkətinə nəzarət VAİS vasitəsilə həyata keçirilir.

Tərkibində əqli mülkiyyət obyektləri olan malların qeydiyyatı.

VAİS-də bu əməliyyat Gömrük Məcəlləsi, AR DGK-nın təsdiq etdiyi tərkibində əqli mülkiyyət obyektləri olan malların gömrük sərhədindən keçirilməsi zamanı gömrük nəzarəti qaydaları və digər qanunvericilik aktları əsasında həyata keçirilir. Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsi gömrük nəzarəti məqsədi ilə müraciət edənlərin qanunvericiliklə müəyyən olunmuş qaydada səlahiyyətli dövlət orqanları tərəfindən qeydiyyatdan keçirilmiş hüquqlarının müdafiəsi üçün tərkibində əqli mülkiyyət obyektləri olan malların reyestrini VAİS vasitsilə həyata keçirilir.

Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən tərkibində əqli mülkiyyət obyektləri olan malların keçirilməsi zamanı gömrük nəzarətinin aparılması üçün informasiya sisteminin alqoritmi səkil 2-də verilmişdir.

Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən tərkibində əqli mülkiyyət obyektləri olan malların keçirilməsi zamanı gömrük nəzarətinin aparılması üçün informasiya sisteminin yaradılması

Elektron Gömrük xidmətinin təşkili.

"Elektron Gömrük" (*e-Gömrük*) layihəsi "e-Azərbaycan" proqramının bir komponenti olaraq "Azərbaycan Respublikasının gömrük sisteminin inkişafı üzrə dövlət proqramının (2007-2011)" əsas istiqamətlərindən birini əhatə edir. Bu səbəbdən, "e-Azərbaycan" proqramının həyata keçirilməsi ilə bağlı yaradılan hüquqi və normativ sənədlər əsasında "e-Gömrük" layihəsi formalaşır və icra edilir.

VAİS-in əsas funksiyalarından biri də elektron gömrük xidmətinin göstərilməsini təmin etməkdir və aşağıdakı mərhələlər üzrə yaradılır:

- 1) informasiya-kommunikasiya şəbəkəsinin müasir qaydada yenidən qurulması;
- 2) DGK-nın müasir tələblərə cavab verən internet-informasiya resurslarının yaradılması;
- 3) elektron bəyanetmə mexanizminin təkmilləşdirilməsi;
- 4) rəsmiləşdirmə prosesində iştirak edən digər dövlət qurumlarının informasiya sistemləri ilə "on-line" informasiya mübadiləsinin aparılması;
- 5) elektron imzanın və elektron sənəd dövriyyəsinin bütün gömrük sistemində tətbiqi.

Elektron gömrük xidmətlər Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 16 fevral 2011-ci il tarixli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş "**Dövlət və yerli özünüidarə orqanlarının aktlarının elektron informasiya sistemləri vasitəsilə açıqlanması Qaydası**"ndan və Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 23 may 2011-ci il tarixli "**Dövlət orqanlarının elektron xidmətlər göstərməsinin təşkili sahəsində bəzi tədbirlər haqqında**" Fərmanına uyğun olaraq həyata keçirilir. Bununla əlaqədar olaraq Dövlət Gömrük Komitəsi sistemində gömrük prosedurları və xidmətlərinin təkmilləşdirilməsi, kağız sənədlərdən istifadənin məhdudlaşdırılaraq elektron formada həyata keçirilməsi və biznes proseslərin kağızsız texnologiya əsasında qurulması, hazırlanmış hüquqi aktların layihələrinin müvafiq dövlət orqanlarına razılaşdırmaya göndərilməzdən əvvəl DGK-nın internet saytında yerləşdirilməsi, eləcə də elektron gömrük xidmətləri sahəsinin daha da genişləndirilməsi və s. tədbirlər həyata keçirilir.

"e-Gömrük" sisteminin yaradılması Azərbaycan Respublikası Dövlət Gömrük Komitəsinin İnformasiya və Kommunikasiya Texnologiyaları üzrə İnkişaf Strategiyasının əsas məqsədlərindən birini təşkil edir və əsasən üç altsistemdən ibarətdir:

- 1) Gömrük Xidmətində Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi;
- 2) İnternet informasiya resurslarının idarəetmə sistemi;

Gömrük Komitəsinin daxili portalı - İtranet sistemi (*İtranet - təşkilata məxsus olan daxili şəbəkədir; İtranet səhifə - daxili şəbəkəyə qoşulmuş əməkdaşların istifadəsi üçün nəzərdə tutulan web-texnologiyası əsasında qurulmuş sistemdir (portal)*).

"e-Gömrük" əsasən DGK-da həyata keçirilən "Gömrük Xidmətində Vahid Avtomatlaşdırılmış İdarəetmə Sistemi" (VAİS) layihəsi üzərində qurulur. VAİS aşağıdakı modullardan ibarətdir:

- Gömrük nəzarəti sistemlərinin elektronlaşdırılması;
- Gömrük rəsmiləşdirilmə prosedurlarının avtomatlaşdırılması;
- Qaçaqmalçılıq və hüquqpozmalara qarşı mübarizə üzrə avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemləri və kompüterləşdirilmiş əməliyyat mərkəzi;
- Maliyyə fəaliyyətinin avtomatlaşdırılması;
- Valyuta sərvətlərinin avtomatlaşdırılmış qeydiyyat sistemi;
- Resursların idarəetmə sistemi;
- Sənəd dövriyyəsinin avtomatlaşdırılması;
- Risklərin idarə olunması sistemi;
- Texniki təchizat üzrə "Elektron sifariş" sistemi;
- Dövlət sərhədinin avtomobil buraxılış məntəqələrindən keçirilən malların və nəqliyyat vasitələrinin yoxlanılmasında "bir pəncərə" avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi;

Elektron gömrük xidmətlər (*e-Gömrük*) xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçısına malları istənilən yerdən (*öz ofisindən, evindən və ya istənilən digər yerdən*) elektron şəkildə bəyan etməyə imkan yaradır.

"e-Gömrük" bölməsində əsasən aşağıdakı xidmətlər göstərilir:

- **Gömrük ödənişlərinin ödəyicisinin eyniləşdirmə nömrəsi (GÖÖEN):** Bu xidmət vasitəsilə vergi ödəyicisi olmayan fiziki şəxslər xarici dövlətlərdən gətirdikləri və ya xarici dövlətlərə apardıqları malların və nəqliyyat vasitələrinin gömrük rəsmiləşdirilməsini həyata keçirmək üçün sadəcə öz pasport və ya şəxsiyyət vəsiqəsinin PİN-kodunu daxil etməklə GÖÖEN ala bilərlər. Həmin şəxslər üçün GÖÖEN vergi ödəyicisinin eyniləşdirmə nömrəsini (*VÖEN*) əvəz edir;

- **İlkin məlumatlandırma:** Sərhədkeçmə prosedurlarının asanlaşdırılması və sürətləndirilməsi məqsədilə hüquqi və fiziki şəxslər Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirəcəkləri mal və nəqliyyat vasitələri haqqında gömrük orqanlarını elektron qaydada qabaqcadan məlumatlandırma bilərlər. Bu bölmədə müraciətin tipindən asılı olaraq şəxslərin doldurmaları üçün müvafiq blank formaları yerləşdirilmişdir;

- **Gömrük orqanlarına xidmətə qəbul:** Bu xidmət vasitəsilə gömrük orqanlarında xidmət etmək arzusunda olan vətəndaşlar elektron qaydada ərizə ilə DGK-nə müraciət edə bilər, eyni zamanda gömrük orqanlarına xidmətə qəbulun ümumi prinsipləri, müvafiq qanunvericilik normaları və digər məlumatlarla tanış ola bilərlər;

- **İdxal-ixrac əməliyyatları:** Bu bölmə xarici iqtisadi fəaliyyət iştirakçlarına idxal-ixrac əməliyyatları barədə məlumatları sərbəst surətdə və təhlükəsiz qaydada əldə etmək imkanı verir. Bu xidmətdən istifadə etmək üçün DGK ilə müqavilə imzalamaq tələb olunur. Müqavilə formasını saytdan yükləmək mümkündür;

- **Nəqliyyat vasitəsi üçün uyğunluq sertifikatı:** Bu xidmət vasitəsilə Respublika nəqliyyat vasitələrinin idxalını həyata keçirən şəxslər həmin nəqliyyat vasitə-

lərinin uyğunluq sertifikatı barədə məlumatları qabaqcadan gömrük orqanlarını təqdim edə bilərlər;

- **Fiziki şəxslər üçün Gömrük Bəyannaməsi:** Elektron gömrük xidmətlərinin bu bölməsindən istifadə etməklə Azərbaycan Respublikasına səfər edən və ya Respublika ərazisini tərk edən fiziki şəxslər gömrük sərhədlərindən keçirdikləri malları öz dəyərli vaxtlarına qənaət etməklə elektron qaydada qabaqcadan bəyan edə bilərlər. Bunun üçün sayta yerləşdirilmiş elektron gömrük bəyannaməsini doldurmaq, çap etmək və sərhədi keçərkən gömrük əməkdaşına təqdim etmək tələb olunur. Bu xidmət artıq Hava Nəqliyyatında Baş Gömrük İdarəsində pilot layihə olaraq həyata keçirilir;

Risqlərin avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi.

Azərbaycan Respublikasının gömrük xidmətinin daha da səmərəli və müasir səviyyədə həyata keçirilməsi məqsədilə VAİS çərçivəsində Risklərin avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi (RAİS) modulundan istifadə edilir (*RAİS - Risklərin avtomatlaşdırılmış idarəetmə sistemi insan və kompüter sistemidir. Bu sistem gömrük orqanlarından ilkin məlumatların toplanmasını, təhlilini, risklərin dərəcəsinin müəyyən olunmasını və müvafiq gömrük nəzarət formalarının seçilməsini təmin edir*). Onun əsas vəzifələrindən biri gömrük-tarif tənzimlənməsi tədbirlərinin riayət olunmasını təmin etməklə gömrük sərhədindən keçirilən mal dövriyyəsinin sürətləndirilməsinə şərait yaratmaqdır. Göndərilən mal və nəqliyyat vasitələri barəsində məlumatların əvvəlcədən alınması, yaradıla biləcək təhlükənin səviyyəsinin müəyyən edilməsi, müvafiq nəzarət formalarının seçilməsi və gömrük sərhədindən yüklərin qısa müddət ərzində buraxılmasının təmin edilməsi VAİS-in bu bölməsinin üzərinə düşür.

DGK-nin korporativ şəbəkəsi.

Hazırda bütün gömrük orqanlarını birləşdirən müasir texnologiyalar əsasında qurulmuş gömrük xidmətinin korporativ informasiya-kommunikasiya şəbəkəsi fəaliyyət göstərir. Bu şəbəkə gömrük orqanları arasında yüksək keyfiyyətlə məlumatların (*data*), səs və videogörüntülərin ötürülməsini təmin edir. Korporativ şəbəkənin yaradılmasında aşağıdakı rabitə kanallarından istifadə edilmişdir:

- Fiber-optik liflər (*saniyədə 10 MB sürətlə*);
- Peyk rabitə kanalları (*saniyədə 1 MB sürətlə*);
- Wi-max texnologiyalı kanallar (*saniyədə 2 MB sürətlə*).

Hal-hazırda bütün gömrük orqanlarını əhatə edən rabitə kanallarının fəaliyyətinin etibarlılığını və dayanıqlılığını təmin etmək üçün paralel ehtiyat kanalların tətbiq edilməsi layihəsi həyata keçirilir.

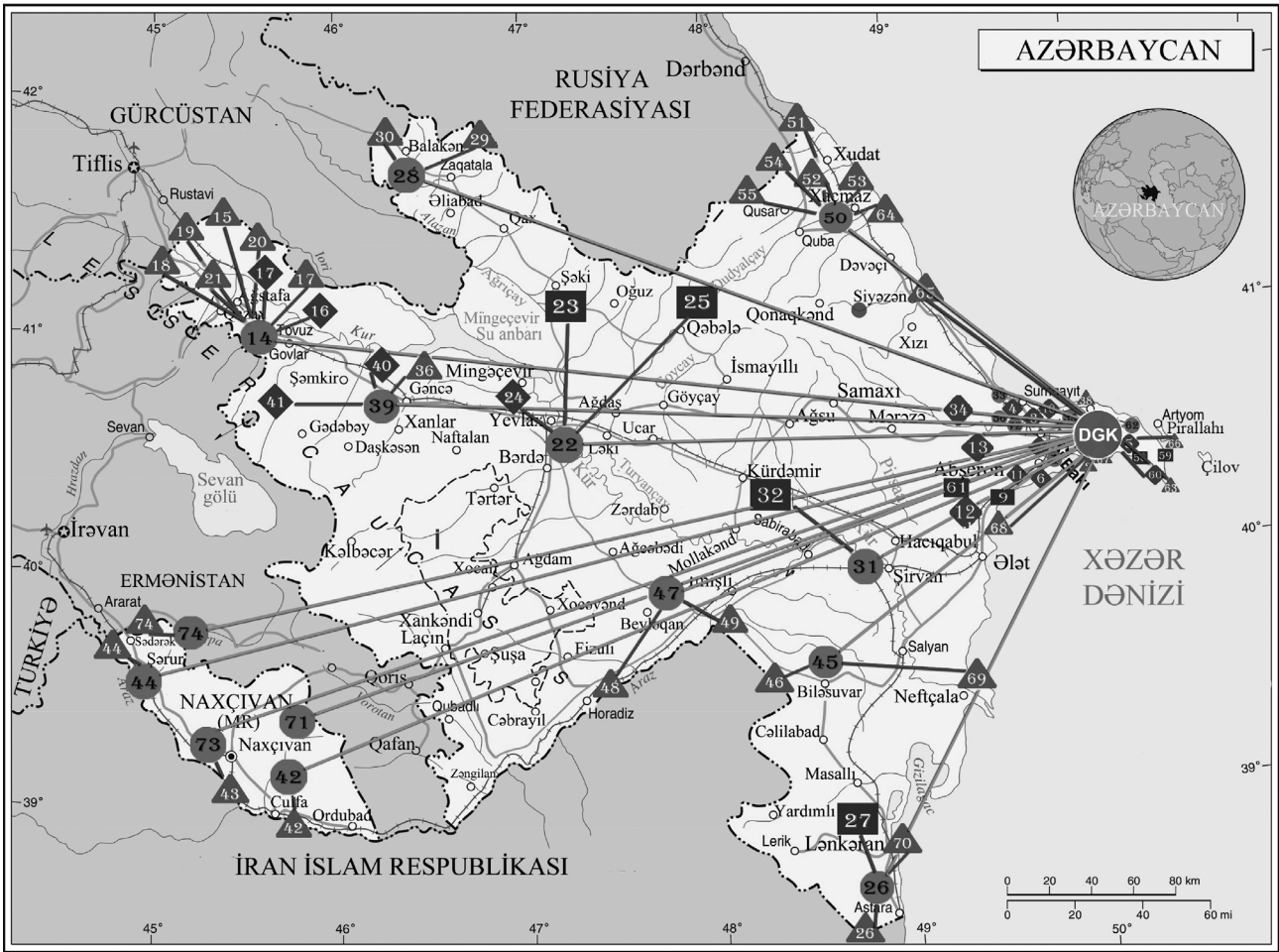
Qlobal korporativ şəbəkə Azərbaycan Respublikasının bütün gömrük orqanları arasında informasiya mübadiləsinin aparılmasını və Dövlət Gömrük Komitəsinin vasitəçiliyi ilə hər bir gömrük orqanının internetə çıxışını təmin edir. Gömrük or-

qanları ilə səlahiyyətli iqtisadi operatorlar, biznes subyektləri, ayrı-ayrı dövlət orqanları, o cümlədən gömrük orqanlarının özləri arasında məlumatların, müşayiətə-dici sənədlərin, qərarların və bildirişlərin mübadiləsi müvafiq icra hakimiyyəti orqanının müəyyən etdiyi hallar istisna olmaqla məlumatların elektron emalı üsullarından istifadə edilməklə həyata keçirilir (GM, maddə 37).

DGK-nın korporativ şəbəkəsinin ümumi sxemi aşağıdakı səkildə verilmişdir.

DÖVLƏT GÖMRÜK KOMİTƏSİNİN KORPORATİV ŞƏBƏKƏSİ

İSTİFADƏ OLUNMUŞ NORMATİV-HÜQUQİ AKTLARIN VƏ ƏDƏBİYYATLARIN SİYAHISI

I. BEYNƏLXALQ HÜQUQİ AKTLAR

1. BMT-nin Baş Assambleyası tərəfindən 10 dekabr 1948-ci ildə qəbul olunmuş "Ümumdünya insan haqları Bəyannaməsi".
2. Diplomatik əlaqələr haqqında Vyana Konvensiyası, 1961.
3. Konsulluq əlaqələri haqqında Vyana Konvensiyası, 1961.
4. Narkotik vasitələr haqqında Vahid Konvensiya BMT sənədləri. 1961 (*1972-ci ildəki əlavələrlə*).
5. Hava gəmilərinin bortunda baş verən cinayətlər və digər aktlar haqqında Konvensiya 14 sentyabr 1963.
6. Psixotrop maddələr haqqında BMT konvensiyası 1971.
7. Beynəlxalq alqı-satqı müqavilələri haqqında BMT-nin Vyana Konvensiyası 11 aprel 1980.
8. Dəniz hüquqi barədə BMT Konvensiyası, 1982.
9. Narkotik vasitələrin və psixotrop maddələrin qanunsuz dövriyyəsinə qarşı mübarizə haqqında BMT konvensiyası. 1988.
10. Tariflər və ticarət üzrə Baş Saziş. (TTBS) 30, XI.1947.
11. Ticarət xidmətləri üzrə Baş razılaşma. TTBS (*Saziş Uruqvay raundu çərçivəsində imzalanmışdır*).
12. Ümumdünya Ticarət Təşkilatının yaradılması haqqında Müqavilə (TTBS-1994).
13. Gömrük Əməkdaşlığı Şurasının (GƏŞ) yaradılması haqqında Konvensiya, 4 noyabr 1952-ci il.
14. Gömrük məqsədi üçün mal dəyərinin müəyyənləşdirilməsi haqqında Konvensiya. 28 iyul 1953-cü il.
15. Turistlər üçün gömrük güzəştləri barədə Konvensiya. 1954-cü il.
16. Brüssel tarif nomenklaturası haqqında Konvensiya, 11 sentyabr 1959-cu il.
17. Müvəqqəti ixrac haqqında İstanbul Konvensiyası, 27.11.1992-ci il.
18. Mülki, ailə və cinayət işləri üzrə hüquqi münasibətlər və hüquqi yardım haqqında Konvensiya, 22 yanvar 1993-cü il (*MDB üzvləri arasında*).
19. Gömrük proseduralarının harmonikləşdirilməsi və sadələşdirilməsi haqqında beynəlxalq Kioto Konvensiyası, 25.08.1974.
20. Malların təsvir və kodlaşdırılmasının harmonikləşdirilmiş sistemi haqqında Beynəlxalq Konvensiya (*Brüssel 14.06.1983*).
21. TTBS VII maddəsinin tətbiqi barədə Saziş 01.01.1981.

22. TİR karnetindən (*TİR - beynəlxalq yükdaşımalar*) istifadə etməklə beynəlxalq yükdaşımalar haqqında Gömrük Konvensiyası, 1975-ci il.
23. Konteynerlər haqqında gömrük Konvensiyası 06.12.1975.
24. MDB ölkələrinin Xarici İqtisadi Fəaliyyətinin mal nomenklaturasının, malların kodlaşdırılması və təsvirinin Harmonikləşdirilməsi sistemi haqqında Beynəlxalq Konvensiyaya uyğun aparılması haqqında. Moskva, 1996.

II. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ QANUNLARI VƏ HÜQUQİ AKTLARI

1. "Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyası". Bakı -1995.
2. "Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsi". Bakı -2011.
3. "Azərbaycan Respublikasının cinayət Məcəlləsi". Bakı -2000.
4. "Azərbaycan Respublikasının cinayət-Prosessual Məcəlləsi", Bakı -1999.
5. "Azərbaycan Respublikası İnzibati-Prosessual Məcəlləsi", Bakı- 1999.
6. "Azərbaycan Respublikası Mülki-Prosessual Məcəlləsi". Bakı- 1999.
7. "Azərbaycan Respublikasının Hava Məcəlləsi". Bakı -1994.
8. "Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsi". Bakı -1999.
9. "Azərbaycan Respublikasının Vergi Məcəlləsi". Bakı -2000.
10. "Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsi". Bakı- 2000.
11. "Xarici investisiyaların qorunması haqqında" Qanun. Bakı- 1992.
12. "Sahibkarlıq haqqında". Bakı- 1992.
13. "Sığorta haqqında". Bakı, 1993.
14. "Dövlət yol fondu haqqında" Bakı, 1994.
15. "Müəssisələr haqqında" Qanun, Bakı, 1994.
16. "Normativ-hüquqi aktlar haqqında" Qanun, Bakı, 2000.
17. "Valyuta tənzihi haqqında" Qanun, Bakı, 1994.
18. "İnvestisiya fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1995.
19. "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1995.
20. "Mühasibat uçotu haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1995.
21. "Azərbaycan Respublikasının beynəlxalq müqavilələrinin bağlanması, icrası və ləğv edilməsi qaydaları haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1995.
22. "İstehlakçıların hüquqlarının müdafiəsi haqqında" Qanun, Bakı, 1995.
23. "Azərbaycan Respublikasının Mərkəzi Bankı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1996.
24. "Azərbaycan Respublikasında banklar və bank fəaliyyəti haqqında" Qanunu, Bakı, 1996.
25. "Hüquqi şəxslərin dövlət qeydiyyatı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1996.
26. "Standartlaşdırma haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1996.
27. "Bitki karantini haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1996.

28. "Dövlət sirri haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu Bakı, 1996.
29. "Sosial sığorta haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1997.
30. "Vətəndaşların müraciətlərinə baxılması qaydası haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1997.
31. "Məhkəmələr və hakimlər haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1997.
32. "Rabitə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1997.
33. "Mədəniyyət haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1998.
34. "İnformasiya, informasiyalaşdırma və informasiyanın mühafizəsi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1998.
35. "Məlumat azadlığı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1998.
36. "Girov haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1998.
37. "Azərbaycan Respublikasının vətəndaşlığı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1998.
38. "Əmtəə nişanları və coğrafi göstəricilər haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, Bakı, 1998.
39. "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu Bakı 1999.
40. "Əməliyyat-axtarış fəaliyyəti haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu, 1999.
41. "Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının bayrağı haqqında" Azərbaycan Respublikasının qanunu. Bakı, 2001.
42. "Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının tanınma nişanı haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
43. "Şərti maliyyə vahidi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanunu. Bakı, 2001.
44. "Malların təsviri və kodlaşdırılması üzrə harmonikləşdirilmiş sistem haqqında". Beynəlxalq Konvensiyaya və göstərilən konvensiyaya düzəliş protokoluna qoşulmaq barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu, "Azərbaycan" qəzeti. 21 iyul 2000-ci il N 163. (2574).
45. AR İXM-in təsdiq edilməsi, qüvvəyə minməsi və bununla bağlı hüquqi tənzimləmə məsələləri haqqında" AR Qanununun tətbiq edilməsi barədə AR-in bəzi qanunvericilik aktlarının qüvvədən düşmüş hesab edilməsi haqqında 30.XII.2003-cü ildə qəbul olunmuş AR-nın Qanunu. "Azərbaycan" qəzeti. 15 fevral 2004.
31. № 598-IIQD / 05.03.2004. Azərbaycan Respublikasının Cinayət-Prosessual Məcəlləsinin tətbiq edilməsi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında.
32. № 606-IIQ / 19.03.2004. "Azərbaycan Respublikası hökuməti və Fransa Respublikası hökuməti arasında gömrük hüquqpozmalarının qarşısının alınması, təhqiqa-tının aparılması, aşkar edilməsi və aradan qaldırılmasına dair qarşılıqlı inzibati yardım haqqında" sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

33. № 650-IIQD / 14.05.2004. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
34. № 667-IIQ / 21.05.2004. "GUÖAM iştirakçısı olan dövlətlərin hökumətləri arasında gömrük işlərində qarşılıqlı yardım və əməkdaşlıq haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
35. № 737-IIQ / 10.09.2004. "Azərbaycan Respublikası hökuməti və Pakistan İslam Respublikası hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
36. № 772-IIQ / 26.10.2004. İxrac nəzarəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
37. № 776-IIQ / 26.10.2004. "Azərbaycan Respublikası hökuməti və Belçika Krallığı hökuməti arasında gömrük məsələləri üzrə qarşılıqlı inzibati yardımın göstərilməsi haqqında" ikitərəfli sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
38. №7 79-IIQ / 26.10.2004. "Azərbaycan Respublikası hökuməti və Yunanıstan Respublikası hökuməti arasında gömrük işi sahəsində qarşılıqlı yardım haqqında" sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
39. № 824-IIQ / 01.03.2005. "Azərbaycan Respublikası hökuməti və Belarus Respublikası hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu
40. № 851-IIQD / 04.03.2005. "Gömrük orqanlarında xidmət haqqında" Əsasnaməyə əlavə edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
41. № 855-IIQD / 04.03.2005. "Poçt rabitəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
42. № 910-IIQ / 10.05.2005. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və İtaliya Respublikası Hökuməti arasında gömrük hüquqpozmalarının qarşısının alınması, araşdırılması və aradan qaldırılmasına dair qarşılıqlı inzibati yardım haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
43. № 922-IIQ / 31.05.2005. Baytarlıq haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. "Azərbaycan" qəzetində dərc edilmişdir (31 avqust 2005-ci il, № 201).
44. № 924-IIQ /10.06.2005. Qiymətli metallar və qiymətli daşlar haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
45. № 931-IIQ / 14.06.2005. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Çin Xalq Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində qarşılıqlı yardım haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.

46. № 975-IIQ / 01.09.2005. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Polşa Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında" sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
47. № 48-IIQD / 30.12.2005. "Azərbaycan Respublikasının ərazisində dövriyyəsi qadağan edilmiş, məhdudlaşdırılmış və nəzarət edilən narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin, habelə Azərbaycan Respublikasının ərazisində idxalına, ixracına, tranzit nəql edilməsinə və istehsalına lisenziya (*xüsusi razılıq*) tələb olunan prekursorların siyahılarının təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
48. № 102-IIIQ / 12.05.2006. Fitosanitar nəzarəti haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. "Azərbaycan" qəzetində dərc edilmişdir (*4 avqust 2006-cı il, № 172*).
49. № 143-IIIQ / 02.10.2006. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Moldova Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
50. № 313-IIIQD / 17.04.2007. "Narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının dövriyyəsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə əlaqədar Azərbaycan Respublikasının bəzi qanunvericilik aktlarına dəyişikliklər və əlavələr edilməsi və bəzi qanunvericilik aktlarının qüvvədən düşmüş hesab edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
51. № 338-IIIQ / 22.05.2007. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Amerika Birləşmiş Ştatları Hökuməti arasında gömrük məsələləri üzrə qarşılıqlı yardım və əməkdaşlıq haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
52. № 622-IIIQD / 02.06.2008. "Polis haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa, Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 7 dekabr tarixli, 768-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş "Gömrük orqanlarında xidmət haqqında Əsasnamə"yə və "Prokurorluq orqanlarında qulluq keçmə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa dəyişikliklər və əlavə edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu. "Azərbaycan" qəzetində dərc edilmişdir (*8 avqust 2008-ci il, № 174*).
53. № 743-IIIQD / 16.12.2008. Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə, Azərbaycan Respublikasının Əmək Məcəlləsinə və Azərbaycan Respublikasının 2001-ci il 29 iyun tarixli, 168- IIQ sayılı Qanunu ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında xidmət keçmə haqqında Əsasnamə"yə əlavələr və dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu. "Azərbaycan" qəzetində dərc edilmişdir (*15 fevral 2009-cu il, № 36*).
54. № 822-IIIQD / 26.05.2009. Saxta və ya keyfiyyətsiz malların idxal edilməsinə, habelə gömrük qaydaları əleyhinə olan inzibati xətalara görə məsuliyyətin gücləndirilməsi məqsədi ilə Azərbaycan Respublikasının İnzibati Xətalər Məcəlləsinə əlavələr və dəyişikliklər edilməsi haqqında Azərbaycan Respublikasının Qanunu. "Azərbaycan" qəzetində dərc edilmişdir (*24 iyun 2009-cu il, № 135*).

55. № 823-IIIQD / 26.05.2009. Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 7 dekabr tarixli, 768- IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş "Gömrük orqanlarında xidmət haqqında Əsasnamə"yə əlavə və dəyişiklik edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu. "Respublika" qəzetində dərc edilmişdir (26 iyun 2009-cu il, № 137).
56. № 966-IIIQ / 05.03.2010. "Avropa-Qafqaz-Asiya dəhlizinin inkişafı üzrə beynəlxalq nəqliyyat haqqında" Əsas Çoxtərəfli Sazişə dair gömrük prosedurları və sənədlərin işlənməsi üzrə Texniki Əlavəyə əlavələr edilməsi haqqında" Protokolu təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
57. № 969-IIIQD / 05.03.2010. "Gömrük orqanlarında xidmət haqqında Əsasnamə"də, "Azərbaycan Respublikasının daxili işlər orqanlarında xidmət keçmə haqqında Əsasnamə"də, "Feldyeger rabitəsi orqanında xidmət keçmə haqqında Əsasnamə"də, "Ədliyyə orqanlarında qulluq keçmə haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda və "Miqrasiya orqanlarında qulluq keçmə haqqında Əsasnamə"də dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
58. № 1046-IIIQD / 22.06.2010. Azərbaycan Respublikasının 1999-cu il 7 dekabr tarixli, 768-IQ nömrəli Qanunu ilə təsdiq edilmiş "Gömrük orqanlarında xidmət haqqında" Əsasnamə"yə əlavələr və dəyişikliklər edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
59. № 1053-IIIQD / 22.06.2010. "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununa və Azərbaycan Respublikasının Gömrük Məcəlləsinə dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
60. № 1074-IIIQ / 30.09.2010. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Finlandiya Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
61. № 81-IVQD / 04.03.2011. "Gömrük tarifi haqqında" Azərbaycan Respublikasının Qanununda dəyişiklik edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
62. № 107-IVQ / 17.05.2011. "Azərbaycan Respublikası Hökuməti və Argentina Respublikası Hökuməti arasında gömrük işi sahəsində əməkdaşlıq və qarşılıqlı yardım haqqında" Sazişin təsdiq edilməsi barədə Azərbaycan Respublikasının Qanunu.
63. "Azərbaycan Respublikası ərazisinə gətirilən, əlavə dəyər vergisindən azad olunan malların siyahısı haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 13 iyul 2000-ci il tarixli 124 sayılı qərarı.
64. "Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən aksiz vergisinə cəlb olunan malların aksiz dərəcələrinin təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər kabinetinin 19 yanvar 2001-ci il tarixli 20 sayılı qərarı.
65. "Azərbaycan Respublikası gömrük orqanlarının vəzifəli şəxsləri üçün xüsusi geyim formasının, fərqlənmə nişanlarının təsviri və onların təchizat normasının təsdiq edilməsi haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 5 aprel 2001-ci il tarixli 75 sayılı qərarı.

66. "Azərbaycan Respublikasında ixrac-idخال əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri, gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınan yığımların miqdarı haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 12 aprel 2001-ci il tarixli, 80 sayılı qərarı.
67. "Azərbaycan Respublikasında ixrac-idخال əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri, gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınan yığımların miqdarı haqqında" AR Nazirlər Kabinetinin 2001-ci il 12 aprel tarixli 80 sayılı qərarına dəyişiklik edilməsi barədə AR NK-nın 22 dekabr 2003-cü il tarixli 161 sayılı Qərarı.
68. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2001-ci il 12 aprel tarixli 80 sayılı qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən mallar üzrə gömrük idخال rüsumlarının dərəcələri"ndə dəyişikliklər edilməsi barədə AR NK-nın 20 aprel 2004-cü il tarixli 58 sayılı Qərarı.
69. № 230 / 15.12.2005. "İxrac nəzarəti haqqında" Azərbaycan Respublikası Qanununun tətbiqi ilə bağlı bəzi normativ aktların təsdiq edilməsi barədə.
70. № 4 / 09.01.2006. "Gömrük orqanlarının vəzifəli şəxslərinə fasiləsiz xidmət illərinə görə əlavələrin ödənilməsi üçün xidmət illərinin hesablanması Qaydası"nın təsdiq edilməsi haqqında.
71. № 42 / 09.02.2006. "İxrac nəzarətinə düşən malların nomenklaturuna uyğun kodlar üzrə, habelə işlərin, xidmətlərin, əqli fəaliyyətin nəticələrinin Siyahısı"nın təsdiq edilməsi haqqında.
72. № 53 / 18.02.2006 "Gen mühəndisliyi əsasında alınmış bitki toxumlarının Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilməsinə yol verilə bilən müstəsna hallar və gətirilmə Qaydası"nın təsdiq edilməsi haqqında.
73. № 93 / 04.04.2006. "Azərbaycan Respublikasında ixrac-idخال əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri, gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınan yığımların miqdarı haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2001-ci il 12 aprel tarixli, 80 nömrəli qərarına əlavə olunmuş Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2003-cü il 22 dekabr tarixli, 161 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən mallar üzrə gömrük idخال rüsumlarının dərəcələri"ndə dəyişikliklər edilməsi barədə.
74. № 185 / 26.07.2006. Azərbaycan Respublikasında bəzi fəaliyyət növləri üzrə ixracın stimullaşdırılması haqqında.
75. № 73 / 10.05.2007. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2001-ci il 31 may tarixli, 105 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Fiziki şəxslər tərəfindən istehsal və kommersiya məqsədləri üçün nəzərdə tutulmayan malların Azərbaycan Respublikasının gömrük sərhədindən keçirilməsi Qaydaları"na əlavə edilməsi barədə.
76. № 85 / 29.05.2007. Azərbaycan Respublikasında istehsal olunan minik avtomobillərinə, istirahət və ya idman üçün yaxtalara və bu məqsədlər üçün nəzərdə tutulan digər üzən vasitələrə aksiz dərəcələrinin müəyyən edilməsi barədə.

77. № 116 / 25.07.2007. "Hazırlanması, keyfiyyətinin, təhlükəsizliyinin və səmərəliliyinin araşdırılması məqsədi ilə dərman vasitələrinin elmi tədqiqat müəssisələri tərəfindən Azərbaycan Respublikasına idxalı Qaydası"nın təsdiq edilməsi haqqında.
78. № 141 / 25.09.2007. "Dərman vasitələrinin humanitar məqsədlər üçün Azərbaycan Respublikasına idxalı Qaydası"nın təsdiq edilməsi haqqında.
79. № 189 / 27.11.2007. "Azərbaycan Respublikasında ixrac-idxal əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri, gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınan yığımların miqdarı haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2001-ci il 12 aprel tarixli, 80 nömrəli qərarında dəyişiklik edilməsi barədə.
80. № 190 / 29.11.2007. "Malın mənşə ölkəsinin təyin edilməsi Qaydası"nın təsdiq edilməsi haqqında.
81. 25.12.2009/ № 199. "Xüsusi iqtisadi zonanın sərhədlərində gömrük nəzarətinin, gömrük məntəqələrinin fəaliyyətinin, malların gömrük rəsmiləşdirilməsinin, nəqliyyat vasitələrinin və fiziki şəxslərin sərhəddən buraxılma reciminin sadələşdirilmiş Qaydaları"nın təsdiq edilməsi haqqında.
82. 13.11.2009/ № 178. "Azərbaycan Respublikasında ixrac-idxal əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri, gömrük rəsmiləşdirilməsinə görə alınan yığımların miqdarı haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2001-ci il 12 aprel tarixli 80 nömrəli qərarının əlavəsi olan Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2003-cü il 22 dekabr tarixli 161 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən mallar üzrə gömrük idxal rüsumlarının dərəcələri"ndə dəyişiklik edilməsi barədə.
83. 15.09.2009/ № 140. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin bəzi qərarlarına əlavələr edilməsi haqqında.
84. 08.04.2009/ № 58. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1998-ci il 12 yanvar tarixli 7 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının gömrük ərazisinə gətirilən və bu ərazidən çıxarılan malların gömrük qiymətləndirilməsi sisteminin tətbiqi Qaydaları"na dəyişikliklər və əlavələr edilməsi barədə.
85. 30.03.2009/. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 6 oktyabr tarixli 181 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikasının qanunvericiliyinə uyğun olaraq müsadirə edilmiş narkotik vasitələrin, psixotrop maddələrin və onların prekursorlarının məhv edilməsi Qaydası"na əlavə edilməsi barədə
86. 28.01.2009/ No 14. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin bəzi qərarlarına əlavələr və dəyişikliklər edilməsi və bəzi qərarlarının qüvvədən düşmüş hesab edilməsi haqqında.
87. № 54 / 20.04.2011. Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1997-ci il 25 dekabr tarixli, 140 nömrəli qərarı ilə təsdiq edilmiş "Azərbaycan Respublikası gömrük sisteminin büdcədən kənar inkişaf fondu haqqında Əsasnamə və fondun vəsaitinin xərclənməsi Qaydaları"nda dəyişiklik edilməsi barədə.

88. № 60 / 25.04.2011. "Azərbaycan Respublikasının ərazisinə gətirilən, əlavə dəyər vergisindən azad olunan malların siyahısı haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2005-ci il 31 yanvar tarixli 11 nömrəli qərarında dəyişikliklər edilməsi barədə.
89. № 124 / 01.08.2011. "Azərbaycan Respublikasında ixrac-idxal əməliyyatları üzrə gömrük rüsumlarının dərəcələri haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1998-ci il 22 aprel tarixli, 91 nömrəli qərarında dəyişiklik edilməsi barədə
90. № 126 / 03.08.2011. "Zabit heyətinə mənsub şəxslərə, praporşiklərə, miçmanlara, müddətindən artıq xidmətdə qalan hərbi qulluqçulara, daxili işlər, ədliyyə, gömrük, miqrasiya, feldyeger rəhbəri, fəvqəladə hallar orqanlarının rəis və sırası heyətinə mənsub şəxslərə və onların ailələrinə pensiya təyin edilib verilməsi üçün uzun müddət xidmət vaxtının hesablanması qaydası haqqında" Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 1992-ci il 23 noyabr tarixli 631 nömrəli qərarında dəyişiklik edilməsi barədə.

III. ƏDƏBİYYAT

1. Atakişiyev M. "Ümummillî lider Azərbaycanın millî iqtisadi inkişaf strategiyasının əsasını qoymuşdur". // "Azərbaycan" qəzeti, 4 may 2005.
2. Atakişiyev M. "İqtisadi yüksəliş və tərəqqi mərhələsi: Azərbaycan Prezidenti cənab İlham Əliyevin inamla davam etdirdiyi sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası fəlsəfə elmləri doktoru, professor Ramiz Mehdiyevin müsahibəsində elmi-konseptual əsasda təhlil olunmuşdur". // "Azərbaycan" qəzeti, 19 noyabr 2006.
3. Atakişiyev M. "Azərbaycanın uğurlu sosial-iqtisadi inkişaf strategiyası". // "Azərbaycanın vergi xəbərləri" curnalı, № 12, Bakı-2010.
4. Atakişiyev M.C., Abbasov H.M., Abbasova N.H. Mikro və makro-iqtisadiyyat. Dərslük ADNA. Bakı: Azər nəşr, 2010. 508 s.
5. "Azərbaycan tarixi" ən qədim dövrlərdən XX əsrin əvvəllərinə qədər. Bakı "Elm" 1993.
6. Əliyev A.Ə. "Azərbaycanın xarici ticarət-iqtisadi əlaqəsi". Bakı - "Ozan", 2001.
7. Əliyev A.Ə., Nuriyev C.Q., Nuriyeva G.C. "İqtisadiyyat və hüquq" Ensiklopedik izahlı lüğət. Bakı, "Qanun" 2002.
8. Əliyev A.Ə., Şəkəraliyev A.Ş. "Bazar iqtisadiyyatına keçid: Dövlətin iqtisadi siyasəti". Bakı, 2002.
9. Əliyev V.İ. Azərbaycan Respublikasının xarici iqtisadi fəaliyyətinin tənzimlənməsində gömrük tariflərinin tətbiqi problemləri. Bakı, 2006, 172 s.
9. Heydərov K.F. "Gömrük işinin əsasları, gömrük işinin təşkili və texnologiyası", 1-ci cild Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1998.
10. Heydərov K.F. "Gömrük işinin əsasları, gömrük orqanlarının iqtisadi fəaliyyəti", 2-ci cild, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 1999.

11. Heydərov K.F. "Gömrük işinin Əsasları, gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə fəaliyyəti", 3-cü cild, Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı, 2000.
12. Heydərov K.F. "Gömrük işinin əsasları" gömrük işinin idarə edilməsi və inkişafı, 4-cü cild Azərbaycan Dövlət Nəşriyyatı, Bakı 2000.
13. Heydərov K.F. İbrahimov T.T. "Gömrük işi-iqtisadi suverenlik və təhlükəsizlik", Bakı, 1999.
14. Heydərov K..F. Gömrük işinin əsasları. Dərslik. Bakı-2004.
15. Hedərov K.F., Əliyev A.Ə., Nuriyev C.Q., Mehdiyev S.M. Gömrük rəsmiləşdirilməsi. Dərslik. Bakı-2006
16. Hüseyinov A. "Müstəqil Azərbaycan - 20: İqtisadi inkişaf yolu". Bakı-2011, 328 s.
17. İmanov M. "Azərbaycan Respublikasında qaçaqmalçılıq əməlləri ilə cinayət-hüquqi mübarizə məsələləri", "Hüquq ədəbiyyatı" Bakı, 1999.
18. Məmmədov S.M. və b. "Vergi və gömrük işi". Bakı, 1996.
19. Məmmədov F., Musayev A., sadəqov M., Kəlbəyev Y., Rzayev Z. Vergilər və vergitutma. Dərslik. Bakı-2010, 508 s.
20. Paşayev Q. "Azərbaycanın xarici iqtisadi fəaliyyətinin cinayət və gömrük qanunvericiliyi ilə müdafiəsi", Bakı, 1997.
21. Nuriyev C., Əliyev Z., İsmayılov G. "Gömrük statistikasi", Dərs vəsaiti. "Qanun" nəşriyyatı, Bakı, 2000.
22. Nuriyev C.Q. "Beynəlxalq iqtisadi əlaqələrin hüquqi tənzimlənməsi". Qanun, Bakı, 2000.
23. Nuriyev C.Q. "Gömrük Hüququ". Ali məktəblər üçün dərslik. Bakı "Təfəkkür", 2002.
24. Nuriyev C.Q., Şəkərəliyev A.Ş., Əliyev A.Ə. "Gömrük ekspertizası". Bakı. "Qanun" - 2003.
25. Nuriyev C.Q. Azərbaycanın gömrük tarixi. Dərs vəsaiti. Bakı-2007
26. Nuriyev C.Q. Gömrük etikası. Dərs vəsaiti. Bakı-2007
27. Feyzullabəyli İ.Ə., İbişov E.İ., İsrəfilov H.A. "Beynəlxalq ticarət işi". Dərslik. Bakı 2001.
28. Şəkərəliyev A. Dövlətin iqtisadi siyasəti: dayanıqlı və davamlı inkişafın tənzimlənməsi. Bakı-2011, 542 s.
29. Алиев А.А. "Таможенное дело и развитие мировой экономики", Баку, 2002.
30. Габричидзе Б.Н. Практика применения Таможенного кодекса Российской Федерации. М., 1998.
31. Основы таможенного дела. Вып. 3. Экономическая деятельность таможенных органов. М., 1995.
32. Основы таможенного дела. Вып. 4. Правовое регулирование таможенного дела. М., 1995.
33. Козырин А.Н. Таможенная пошлина. М. 1998.
34. www.customs.gov.az.
35. <http://customs-right.ru/customs>.

MÜNDƏRİCAT

Ön söz	7
MÖVZU 1. HEYDƏR ƏLİYEV VƏ AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ GÖMRÜK SİYASƏTİ	10
MÖVZU 2. İLHAM ƏLİYEV AZƏRBAYCANIN XXI ƏSR GÖMRÜK SİYASƏTİNİN MEMARIDIR	19
MÖVZU 3. AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASININ İQTİSADI İNKİŞAFINDA GÖMRÜK ORQANLARININ YERİ VƏ ROLU	32
3.1. İqtisadi təhlükəsizliyin təmin olunması sahəsində	32
3.2. Gömrük vergi və rüsumlarının yığılması sahəsində	36
3.3. Şəffaflığın artırılması və korrupsiyaya qarşı mübarizə sahəsində	38
3.4. Elektron Gömrük Xidməti sahəsində	43
3.5. Hüquqi bazanın təkmilləşdirilməsi sahəsində	50
3.6. Gömrük orqanlarının maddi-texniki bazasının yaxşılaşdırılması sahəsində	53
MÖVZU 4. AZƏRBAYCANDA GÖMRÜK İŞİNİN TƏŞKİLİNİN VƏ TƏTBİQİNİN TARİXİ	56
MÖVZU 5. FƏNNİN PREDMETİ BARƏDƏ ANLAYIŞ	70

MÖVZU 6.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASINDA GÖMRÜK SİYASƏTİ

VƏ GÖMRÜK İŞİNİN TƏŞKİLİ 74

MÖVZU 7.

GÖMRÜK NƏZARƏTİ 89

7.1. Gömrük nəzarətinin formaları və xüsusiyyətləri 89

7.2. Gömrük nəzarəti üçün tələb olunan sənədlər
və onun həyata keçirilməsi prosesində gömrük
orqanlarının rolu 103

MÖVZU 8.

GÖMRÜK RƏSMİLƏŞDİRİLMƏSİ 114

8.1. Əsas prinsipləri və xarici ticarət əməliyyatlarının
rəsmiləşdirilməsi qaydaları 114

8.2. İlk əməliyyatlar 119

8.2.1. Qısa bəyannamə 120

8.3. Gömrük təmsilçisi və gömrük brokeri 122

8.4. Gömrük daşıyıcısı 124

8.5. Səlahiyyətli iqtisadi operatorlar 125

8.6. Bəyanetmə 126

8.7. Bəyanetmə formaları 127

8.8. Yük gömrük bəyannamələrinin doldurulması qaydaları 128

8.9. Bəyannaməçi 129

8.10. Fiziki şəxslər tərəfindən malların və nəqliyyat
vasitələrinin gömrük sərhədindən keçirilməsi 130

MÖVZU 9.

XÜSUSİ GÖMRÜK PROSEDURLARI 132

9.1. Tranzit 132

9.2. Saxlanc (*müvəqqəti saxlanc və gömrük
anbarlarında saxlanc*) 135

9.3. Sərbəst zona 135

9.4. Xüsusi istifadə (*müvəqqəti idxal və son istifadə*) 137

9.4.1. Rüksuz ticarət mağazası 140

9.5. Emal (*daxildə və xaricdə emal*) 141

9.6. İxrac rejimi 143

9.7. Sərbəst dövriyyə üçün buraxılış 144

9.8. Təkrar idxal 145

9.9. Məhv etmə	146
9.10. Dövlətin xeyrinə maldan imtina	148

MÖVZU 10.

GÖMRÜK DƏYƏRİ VƏ ONUN TƏYİN

EDİLMƏSİ ÜSULLARI	149
10.1. Gömrük dəyəri anlayışı və təyin edilməsi sistemi	149
10.1.1. Gömrük dəyəri	152
10.1.2. Malların gömrük dəyərinin təyin edilməsinin normativ-hüquqi bazası	153
10.2. Gömrük dəyərinin təyin edilməsi üsulları	155
10.2.1. Gömrük dəyərinin gətirilən malların sövdələşmə qiyməti ilə müəyyən edilməsi üsulu	155
10.2.2. Eyni (<i>identik</i>) malların sövdələşmə qiyməti üsulu	160
10.2.3. Eynicinsli malların sövdələşmə qiyməti üsulu	161
10.2.4. Dəyərin çıxılması üsulu	162
10.2.5. Dəyərin toplanması üsulu	162
10.2.6. Ehtiyat üsul	163
10.3. Alqı-satqı müqavilələrində mal göndərişinin bazis şərtləri və Beynəlxalq Konvensiyalar	165

MÖVZU 11.

XARİCİ-İQTİSADİ FƏALİYYƏTİN GÖMRÜK-TARİF

TƏNZİMLƏNMƏSİ	168
----------------------------	------------

MÖVZU 12.

GÖMRÜK ÖDƏNİŞLƏRİ	172
12.1. Gömrük rüsumları	172
12.2. Əlavə dəyər vergisi	178
12.3. Aksizlər	180
12.4. Yol vergisi	181
12.5. Gömrük yığımları	181
12.6. Gömrük ödənişlərinin yük gömrük bəyannamələrində göstərilməsi qaydaları	185

MÖVZU 13.

VALYUTA NƏZARƏTİ	190
-------------------------------	------------

MÖVZU 14.	
GÖMRÜK İŞİNDƏ QEYRİ-TARİF	
TƏNZİMLƏNMƏSİ ÜSULLARI	198
14.1. Qeyri-tarif məhdudiyyətlərinin təsnifatı	198

MÖVZU 15.	
GÖMRÜK STATİSTİKASI VƏ XARİCİ İQTİSADI	
FƏALİYYƏTİN MAL NOMENKLATURASI (XİF MN)	205

MÖVZU 16.	
GÖMRÜK SİSTEMİNDƏ İQTİSADI TƏHLİL	213

MÖVZU 17.	
GÖMRÜK ORQANLARININ HÜQUQ-MÜHAFİZƏ	
FƏALİYYƏTİ	217
17.1. Hüquq-mühafizə fəaliyyəti anlayışı	217
17.2. Gömrük orqanlarının hüquq-mühafizə	
fəaliyyətinin inzibati-hüquqi və inzibati	
prosessual formaları	219
17.3. Gömrük orqanlarının cinayət-hüquqi və	
cinayət-prosessual formaları	224
17.3. Gömrük orqanlarının əməliyyat-axtarış	
fəaliyyəti	230

MÖVZU 18.	
GÖMRÜK ORQANLARINDA İDARƏETMƏNİN	
ƏSASLARI	237
18.1. İdarəetmə anlayışı	237
18.2. İdarəetmə qanunları	239
18.3. İdarəetmənin prinsipləri	240
18.4. İdarəetmənin funksiyaları	242
18.5. İdarəetmənin metodları	244

MÖVZU 19.	
GÖMRÜK ORQANLARI SİSTEMİNDƏ İDARƏETMƏNİN	
TƏŞKİLATİ STRUKTURLARI	246
19.1. İdarəçilik münasibətlərinin və idarəetmənin	
təşkilati strukturlarının növləri	246
19.2. İdarəetmə strukturlarına verilən tələblər	248

MÖVZU 20.

GÖMRÜK ORQANLARI SİSTEMİNDƏ

İDARƏETMƏ PROSESİ	251
20.1. İdarəetmə prosesinin mahiyyəti və məzmunu	251
20.2. Gömrük orqanlarında məqsədin müəyyən edilməsi	252
20.3. İdarəetmə prosesinin təşkili	253
20.4. İdarəetmə prosesində qərar qəbul edilməsi	254
20.5. İdarəetmənin psixoloji aspektləri	255

MÖVZU 21.

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI GÖMRÜK

XİDMƏTİNİN VAHİD AVTOMATLAŞDIRILMIŞ

İDARƏETMƏ SİSTEMİ (VAİS)	258
---------------------------------------	------------

İstifadə olunmuş normativ-hüquqi aktların

və ədəbiyyatların siyahısı	275
----------------------------------	-----